

ॐ

वीतरागाय नमः

(पत्रांक - १६६)

मुंबई, कार्तिक सुद्ध ६, भोम, १९४७

सत्पुरुषना अकेक वा चमां, अकेक शब्दमां, अनंत आगम रक्षां छे, अे वात केम उशे ?

नीयेनां वा चो प्रत्येक मुमुक्षुओने में असंज्य सत्पुरुषोनी सम्मतिथी मंगणरूप मान्यां छे, मोक्षनां सर्वोत्तम कारणरूप मान्यां छे :-

१. मायिक सुषनी सर्व प्रकारनी वांछा गमे त्यारे पण छोड्या विना छूटको थवो नथी; तो ज्यारथी अे वा च श्रवण कर्तुं, त्यारथी ज ते क्मनो अभ्यास करवो योग्य छे अेम समजवुं.

२. कोई पण प्रकारे सद्गुरुनो शोध करवो; शोध करीने तेना प्रत्ये तन, मन, वयन अने आत्माथी अर्पणबुद्धि करवी; तेनी ज आज्ञानुं सर्व प्रकारे निःशंकताथी आराधन करवुं; अने तो ज सर्व मायिक वासनानो अभाव थशे अेम समजवुं.

३. अनादिकाणना परिभ्रमणमां अनंत वार शास्त्रश्रवण, अनंत वार विद्याभ्यास, अनंत वार जिनदीक्षा, अनंत वार आचार्यपणुं प्राप्त थयुं छे. मात्र, 'सत्' मण्वा नथी, 'सत्' सुण्युं नथी, अने 'सत्' श्रधुं नथी, अने अे मण्ये, अे सुण्ये, अने अे श्रध्ये ज छूटवानी वार्तानो आत्माथी लणकार थशे.

४. मोक्षनो मार्ग बडार नथी, पण आत्मां छे. मार्गने

પામેલો માર્ગ પામડશે.

પ. બે અક્ષરમાં માર્ગ રહ્યો છે, અને અનાદિ કાળથી એટલું બધું કર્યા છતાં શા માટે પ્રાપ્ત થયો નથી તે વિચારો.

પ્રવચન-૧, તા. ૨૩-૭-૧૯૯૮

પત્રાંક - ૧૬૬. 'સત્પુરુષના એકેક વા ચમાં, એકેક શબ્દમાં, અનંત આગમ રહ્યાં છે, એ વાત કેમ હશે ?' પોતે પ્રશ્ન મૂકી દીધો છે. જવાબ નથી આપ્યો. જો કે પ્રશ્નમાં જવાબ રહેલો છે. એટલે જવાબ નથી આપ્યો. આ પણ એમની એક પદ્ધતિ હતી કે, પોતે કોઈ વાતને સ્થાપિત કરે ને એના ઉપરનો પ્રશ્ન મૂકી દે. વાત તો એમણે સ્થાપી દીધી હોય, પ્રશ્નમાં જ સ્થાપી દીધી હોય.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને પરોક્ષ ભગવાનની ભાતિ ત વિશેષ ઉપકારી કે વર્તમાન વિદ્યમાન પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની ભાતિ ત વિશેષ ઉપકારી ? એ પત્રમાં પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમાં પણ પૂછ્યો છે. ૨૭૨ (પત્રમાં) પણ એવી એક વાત લખી છે. ૨૭૨ (પત્ર) જોઈએ.

'જે મહત્ પુરુષનું ગમે તેવું આચરણ પણ વંદન યોગ્ય જ છે, એવો મહાત્મા પ્રાપ્ત થયે નિઃસંદેહપણે ન જ વર્તી શકાય તેમ તે વર્તતો હોય....' કોણ ? સત્પુરુષ. (તેમનામાં) શંકા પડે જ. '....તો મુમુક્ષુએ કેવી દૃષ્ટિ રાખવી એ વાર્તા સમજવા જેવી છે.' બસ ! પ્રશ્ન મૂકી દીધો. કેવી દૃષ્ટિ રાખવી ? જવાબ પ્રશ્નમાં જ આપેલો છે ! એમની વાત કરવાની (આ) શૈલી છે. પોતે કોઈ વાતને સ્થાપે છે, એના ઉપર પ્રશ્ન ઉઠાવે છે અને વાત મૂકી દે છે. સમજવું હોય એ સમજે, ન સમજવું હોય એ સમજવા વગર રહી જાય. બસ ! પોસ્ટકાર્ડમાં સવા બે લીટી લખીને મૂકી દીધું છે, જાઓ ! કુંવરજી

મગનલાલ, કરીને કોઈ છે - એમના ઉપર પત્ર લખેલો છે. એવું જ આ (૧૬૬ પત્રમાં) છે.

સત્પુરુષના એકેક વચનમાં.... એકેક વચનમાં શું.... એકેક શબ્દમાં અનંત આગમ ભર્યા છે ! એ વાત કેમ હશે ? વિચારો. વાત તો એવી જ છે. તેમના એક શબ્દમાં પણ અનંત આગમ છે. એક-બે નહીં. એ વાત કેમ હશે ? એમ કહ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એક જ શબ્દમાં જે લીધું છે, એમાં પારમાર્થિક વાત હોય કે વ્યવહારિક વાત હોય, એમ લેવું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આમાં કોઈ લૌકિક વાત નથી. કોઈ લૌકિક વાતચીત કરતા હોય એની વાત નથી. પારમાર્થિક વાત છે.

જેમકે એક શબ્દ - 'આત્મા' ! 'આત્મા' એક શબ્દ બોલે તેમાં અનંત આગમ રહ્યાં છે. કેમ ? અનંત આગમ શેમાંથી નીકળ્યાં ? કે, આત્મામાંથી નીકળ્યાં. એ આત્માનું પરિજ્ઞાન - અનુભવ જ્ઞાન જેમને છે, તેઓ 'આત્મા' શબ્દ બોલ્યા તો આત્માના જ્ઞાનપૂર્વક આત્મા શબ્દ બોલ્યા ને ? આત્મા જ્ઞાનમાં રાખીને (બોલે છે). આત્મા શબ્દ બોલતી વખતે તેમના જ્ઞાનમાં આત્મા છે, તો તે શબ્દમાં અનંત આગમ છે. અર્થાત્ કોઈ વાત કરે છે તો અનેક નયોની સંધિ તેમાં જોડાયેલી છે. નય અનંત છે. બધાં નય, બધાંને વચનગોચર હોતાં નથી. કેમકે તેટલું આયુષ્ય કોઈનું હોતું નથી. તેમ છતાં, જ્ઞાનમાં જે આવે છે તે બધાંની સંધિપૂર્વક આવે છે.

જે શ્રુતજ્ઞાનમાંથી અનંત નય નીકળે છે, એવા શ્રુતજ્ઞાનનો કોઈ ઘણી છે તો તે આત્મા છે. તે અનંત નયોનો નયાધીશ છે, અધિપતિ છે અને પોતાનું સ્વરૂપ અનુભવગમ્ય છે, માટે તેઓના એક વચનમાં શું એક શબ્દમાં અનંત આગમ ભર્યા છે. આમ કહીને (એમ કહેવું છે કે) તેઓના એક શબ્દની અને એક વચનની મહિમા કેટલી હોવી જોઈએ !!

જેમકે આપણે આગમની પૂજા કરીએ છીએ. આગમની પૂજા કરીએ છીએ કે નહિ ? શાસ્ત્ર પૂજા (કરીએ છીએ ને) ! તો (શાસ્ત્ર) પૂજાની જેટલી મહત્તા છે તેવી જ રીતે સત્પુરુષના વચનની મહત્તા છે !! એમ કહે છે. આટલી મહિમા આવે તો એમની વાણીના નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધથી સાંભળવાવાળાને પરિણમન થાય, એમ વાત છે. તેનું પરિણમન ઉપાદાનની

સાથે (સંબંધ રાખે) છે. જેના ઉપાદાનમાં આ (વચનની) એટલી મહિમા આવી કે, એક વચનમાં, એક શબ્દમાં અનંત આગમ રહ્યાં છે !! તેને આ (વચનોનું) પરિણમન આવશે. તેનું પારમર્થિક રહસ્ય પકડાશે અને તેને પરિણમન થશે. એ વાત કેમ હશે ? કે, આવી હશે, એમ કહે છે. જો એટલી મહિમા આવી તો તેનો (મુમુક્ષુજીવના) પરિણમન સાથે સંબંધ છે, એવી આ વાત છે. આ વાત આ પ્રમાણે છે.

મુમુક્ષુ :- અનંત આગમમાં જે વિધિનું રહસ્ય છે એ એક વચનમાં આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બધું આવી જાય છે. બાર અંગનો સાર આવી જાય છે. અહીં સુધી રાખીએ.

સત્ના સાચા જિજ્ઞાસુને પૂર્વગ્રહ છૂટી જાય છે. મિથ્યા આગ્રહરૂપ પૂર્વગ્રહ પાત્રતાનો દુશ્મન છે. તેથી જ આત્માર્થી કદી મતાગ્રહી હોતા નથી. જેને આત્મા જ જોઈએ છીએ, તેને અનાત્માનો - દોષનો આગ્રહ - પક્ષ કેમ હોય ?

જે જીવ પૂર્વગ્રહ / મિથ્યાઆગ્રહ છોડતા નથી, તે ખરેખર જિજ્ઞાસુ નથી તેથી પ્રથમ તે જિજ્ઞાસામાં આવે તેમ કર્તવ્ય છે. તેવા જીવને સીધો વિધિ-નિષેધથી ઉપદેશ કે આદેશ દેવો યોગ્ય નથી. તેમ કરવામાં વિપરીત પરિણામ ઘણું કરીને આવે છે.

—પૂજ્ય ભાઈશ્રી

(અનુભવ સંજીવની-૯૦૨)

 પ્રવચન-૨, તા. ૨૪-૭-૧૯૯૮

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્ર - ૧૬૬મો ચાલે છે. કાલે વિષય ચાલ્યો છે. સંક્ષેપમાં ફરીને થોડો લઈ લઈએ.

‘સત્પુરુષના એકેક વા ચમાં, એકેક શબ્દમાં, અનંત આગમ રહ્યાં છે, એ વાત કેમ હશે ?’ પ્રશ્ન તો વિચારવા માટે લખ્યો છે. હકીકત છે એ પોતે સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપી છે. એ હકીકતને સમજવી કે જ્ઞાનીપુરુષના એક વાક્યમાં અરે...! એક શબ્દમાં અનંત શાસ્ત્રો રહ્યાં છે. એક, બે, પાંચ, પચ્ચીસ શાસ્ત્રો નહિ પણ અનંત શાસ્ત્રો રહ્યાં છે. એ એક હકીકત છે. એ વાતને પોતે સ્થાપી છે. સોભાગભાઈને લખેલો પત્ર છે. એમણે એમને જિજ્ઞાસામાં મૂક્યાં છે કે આ વાત તમે કેવી રીતે સમજશો ? ‘એ વાત કેમ હશે ?’ એટલે કે તમે એ વાત કેવી રીતે સમજશો ? એમ પ્રશ્ન મૂક્યો છે.

કાલે થોડું સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું હતું કે બધાં શાસ્ત્રો આત્મામાંથી પ્રગટ થયેલાં છે અને એ આત્માનું જેને આત્મજ્ઞાન છે - આત્મસાક્ષાત્કાર (જેને) થયો છે, એને એ બધાં શાસ્ત્રોનો ઉકેલ એ જ્ઞાનમાં હોય છે. આત્મજ્ઞાની છે એ તમામ શાસ્ત્રોનાં લખાણની - કથનની મર્યાદાને સમ્યક્જ્ઞાનમાં સમજી શકે છે. ચાંચ એમને કોઈ શાસ્ત્રવચન ઉપર અસમાધાન થતું નથી. કેમકે જે શાસ્ત્રો આત્માનુભવથી લખાયેલાં છે એવો આત્માનુભવ એમને વર્તે છે, પ્રગટ થયેલો છે, એટલા માટે (અસમાધાન થતું નથી). એ રીતે મુમુક્ષુજીવને જ્ઞાનીપુરુષના શબ્દનો અને વચનનો એટલો મહિમા આવે તો એને એ જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનનું પરિણમન થવાની નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે યોગ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય. એમ કહેવાનો આશય છે.

આ જે વા ચ લખ્યું છે એની પાછળ આશય શું છે ? એમ વિચારીએ તો આશય એ છે કે અનંત આગમનું જેટલું મહત્ત્વ છે એટલું જ્ઞાનીનાં એક શબ્દનું જો મહત્ત્વ આવી જાય તો એ શબ્દ અનુસાર પરિણમન થવાની યોગ્યતા ઉત્પન્ન થાય અને પરિણમન આવે. એટલા માટે એ આશયથી આ

વાત લખાયેલી છે.

એટલે વિદ્વતા ભલે ગમે તેટલી હોય (પણ) મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીના વચન ઉપર ટિપ્પણી નહિ કરવી. કેમકે અભિ ત થશે. ભિ ત તો અનંત શાસ્ત્ર જેટલી આવવી જોઈએ - ઓછી નહિ. એના બદલે અભિ ત થશે. જ્ઞાનીના વચન પ્રત્યે કેટલી ભિ ત હોય એમ દર્શાવવાનો આશય છે કે જેથી એ વચનોનું પરિણમન થાય.

જ્ઞાનીના શબ્દનું કેટલું મહત્ત્વ હોવું જોઈએ કે જેટલું આપણને અનંત આગમનું મહત્ત્વ છે, એટલું મહત્ત્વ આપણને જ્ઞાનીના વચનનું અને શબ્દનું આવવું જોઈએ ! ત્યારે આપણા પરિણમનની યોગ્યતા આવશે. પરિણમનનો એવો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ ત્યારે બનશે. જેવો ઉપદેશ છે તેવું ઉપદેશનું પરિણમન થવું જરૂરી છે. ત્યારે તો ઉપદેશ સાંભળવાની સાર્થકતા છે. નહિ તો સાર્થકતા નથી. એ ચારે થઈ શકે છે ? કે તે વચનની મહિમા અને તે વચનની ભિ ત હોય ત્યારે. આ કહેવાનો આશય છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! જ્ઞાનીના ઉપદેશમાં અનંત આગમ છે, એ વાત તો બરાબર છે. પરંતુ વ્યવહારિક વાત હોય, તે પણ જિનવાણી જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક છે. તેઓનો એક વિકલ્પ પણ આજ્ઞાના રૂપમાં લઈ લઈએ તો આપણને ચાં નુકસાન છે ?

૭૫૧ પત્રમાં ત્રણ વાત લીધી છે. એમાં 'આજ્ઞા રુચિ' શબ્દ લીધો છે. સત્પુરુષના (આપ્તપુરુષના) વચનની પ્રતીતિ. પ્રતીતિ એટલે વિશ્વાસ. એ જે કહે છે એમાં કોઈ અવિશ્વાસ કે શંકાનું સ્થાન નથી, અવકાશ જ નથી - નંબર એક. બીજું 'આજ્ઞા રુચિ'. આજ્ઞા રુચિ એટલે શું ? કે એમનો વિકલ્પ એ જ મારા માટે એમની આજ્ઞા. પછી ભલે ને કોઈ સાંસારિક વાત હોય તો પણ આપણને શું વાંધો છે ? એની સામે કંઈ વાંધો છે ? આપણે બે ભાગ પાડવાની શું જરૂર ભી થઈ ? કે આ પારમાર્થિક અને સાંસારિક. પારમાર્થિક માનો અને સાંસારિક નહિ માનો. આ આપણે શું જરૂર ભી થઈ ? આપણે એવું કાંઈ કરવાની જરૂર નથી. એમના વિકલ્પ પ્રમાણે, એ વિકલ્પને આજ્ઞા સમજીને આપણે શિરોધાર્ય કરીએ તો આપણને શું નુકસાન જાય ? એ કહો.

મુમુક્ષુ :- બધી રીતે ફાયદો જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ ! પછી તો વાત જ કાંઈ રહેતી નથી. બે ભાગ પાડવાની વાત કાંઈ રહેતી નથી.

ઘણાં લોકો - બુદ્ધિવાળા માણસો તર્ક-વિતર્ક કરે છે કે, કદાચ એમની વ્યવહારમાં ભૂલ પણ થતી હોય તો પછી આપણે શું કરવું ? આવા બધાં તર્ક આવે છે ! અમારે આ બધી ચર્ચાઓ બહુ થઈ છે. (એમ સમજી લેવું કે) હોનહાર એવું કોઈ હશે, ભૂલ થવાની હોય તો એવું જ હોનહાર હશે, એમ લ્યો ને તમે ! તમે એમ કરીને અભિ તના પરિણામમાં આવો છો. અને તમે તમને પોતાને નુકસાન કરો છો એનું શું ? એમની ભૂલ અને વગર ભૂલની તુલના (કરવાની) તમારે ચાં જરૂર ભી થઈ ? ભૂલ હોય તો પણ મંજૂર છે અને વગર ભૂલ હોય તો પણ મંજૂર છે. મારે તો બધું મંજૂર છે, જાઓ ! તેને 'આજ્ઞા રુચિ' - આજ્ઞાની રુચિ કહી છે. એટલે સંક્ષેપમાં આપણે બે ભાગ પાડવાની જરૂર નથી.

(અહીંયા કહે છે) 'નીચેનાં વાક્યો પ્રત્યેક મુમુક્ષુઓને મેં... મંગળરૂપ માન્યાં છે,....' એટલે આત્મકલ્યાણકારી માન્યાં છે. એમાં એમણે સમ્મતિ લીધી છે - '....અસંખ્ય સત્પુરુષોની સમ્મતિથી....' એક-બે-ચાર ન લીધાં, લાખ-કરોડ ન લીધાં, અસંખ્ય લઈ લીધાં, અને '....મોક્ષનાં સર્વોત્તમ કારણરૂપ માન્યાં છે.' નીચે એમણે પાંચ વચનામૃત લખ્યાં છે. 'નીચેનાં વાક્યો પ્રત્યેક મુમુક્ષુઓને મેં અસંખ્ય સત્પુરુષોની સમ્મતિથી મંગળરૂપ માન્યાં છે, મોક્ષનાં સર્વોત્તમ કારણરૂપ માન્યાં છે.' (અર્થાત્) પાંચ વચનામૃત લખ્યાં છે તે મુમુક્ષુને માટે આત્મકલ્યાણકારી છે, એવી મારી માન્યતા છે અને અસંખ્ય સત્પુરુષોની પણ એ જ માન્યતા છે અને મોક્ષનું સર્વોત્તમ કારણ છે.

પહેલું વચન (છે) - ૧. 'માયિક સુખની સર્વ પ્રકારની વાંછા ગમે ત્યારે પણ છોડ્યા વિના છૂટકો થવો નથી;....' (આ) સિદ્ધાંત (કલ્પો). (હવે) માયિક સુખ એટલે શું ? કે, જે સુખ નથી પણ સુખ લાગે છે, તેને માયાવી સુખ કહે છે, માયિક સુખ કહે છે. એટલે કે જીવ સુખ સમજીને ઠગાય છે. તેને કહે છે - માયિક સુખ. ભ્રમ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- દા. ત. ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ ! પંચેન્દ્રિયના વિષયો. દાખલામાં પંચેન્દ્રિયના વિષયો. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયોની જીવને ઈચ્છા થાય છે. સારો સ્વાદ લેવાની,

સારું જોવાની, સારું સુંઘવાની - સુગંધની, સારું સંગીત - કર્ણપ્રિય અવાજ સાંભળવાની અને પોતાને મનગમતો સ્પર્શ કરવાની. એ જે ઇચ્છા થાય છે એ સુખબુદ્ધિએ થાય છે. એની પાછળ અભિપ્રાય શું છે ? કે, મને આનાથી સુખ થાય છે. ખરેખર કોઈને સુખ થયું નથી, થતું નથી અને થવાનું પણ નથી. કેમ ? કે, જો સુખ થાય તો સુખની તૃપ્તિ થવી જોઈએ. પણ કોઈને તૃપ્તિ થતી નથી. અતૃપ્તદશાએ માનેલા સુખનો બધાં ત્યાગ કરે છે. શું કરે છે ? અતૃપ્તદશાએ જગતના સર્વ પ્રાણીઓ માનેલા સુખનો ત્યાગ કરે છે. ખાતાં-ખાતાં ખાવાનો ત્યાગ કરે, સાંભળતાં-સાંભળતાં સાંભળવાનો ત્યાગ કરે છે કે નહિ ? સૂતાં-સૂતાં સૂવાનો ત્યાગ કરે છે. આરામ કરતાં-કરતાં આરામનો ત્યાગ કરે છે કે નહિ ? જો ખરેખર સુખ હોય તો શું કરવા છોડે ? વધારતો જાય.... વધારતો જ જાય.... જેમ જે Business માં (ધંધામાં) નફો થાય એનો (એ) Business માણસ વધારે છે કે નહિ ? તો સુખ થાય એ પ્રવૃત્તિ વધારે કે ઘટાડે ? એના બદલે (વધારવાનો બદલે) બંધ કરે છે. એનો એ સ્પષ્ટ પુરાવો છે કે સુખ ત્યાં હતું નહિ પણ ધોખાબાજી (થાય છે). ભ્રમથી સુખ લાગ્યું એને માયિક સુખ અથવા માયાવી સુખ કહે છે.

એ સુખ, સુખ નથી એવા સ્પષ્ટ જ્ઞાનપૂર્વક (માયિક સુખનો અભિપ્રાય) છોડવાથી છૂટકો થાય છે. એટલે જીવના જન્મ-મરણના, પરિભ્રમણના સર્વ દુઃખના કારણો મટે છે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જ્યારથી એ સિદ્ધાંત સાંભળ્યો ત્યારથી, એમ કહે છે. 'જ્યારથી એ વા શ્રવણ કર્યું, ત્યારથી જ તે કમનો અભ્યાસ કરવો યોગ્ય જ છે એમ સમજવું.' તે 'કમ'નો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. શું કીધું ? એમને એમ ત્યાગ કરી દેવો નહિ કે, ચાલો ! અમારે તો હવે સંન્યાસ લઈ લેવો છે. ત્યાગ કરીને ચાલ્યા જવું છે, ઘર છોડી દેવું છે, એમ નહિ. કમથી Practice (અભ્યાસ) કરવી કે એ કેવી રીતે છૂટે ?

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! જ્યારે પદાર્થને છોડીએ છીએ, તે સમયે તો અનુભવમાં દુઃખ લાગે છે માટે છોડીએ છીએ. જેમકે એક રસગુલ્લુ ખાધું (પછી) પાંચ રસગુલ્લા ખાઈએ છીએ તો એ સમયમાં અનુભવમાં તો દુઃખ લાગે છે. તો એ જે દુઃખનો અનુભવ થયો, ત્યારપછી પણ પદાર્થ પ્રતિ જે સુખબુદ્ધિ

રહી જાય છે, તે સુખનું (સુખબુદ્ધિનું) શું થયું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તેનું કારણ એ છે કે જે સુખાભાસમાં - જે સુખનો Concept-misconcept (મિથ્યા અભિપ્રાય) છે, તે એમને એમ રહી ગયો. તેમાં કોઈ ફેર ન કર્યો (પડ્યો) અને આપણી બુદ્ધિમાની ત્યાં ઠગાય છે. જ્યારે મારે (એ સુખ) છોડવું પડ્યું તો મેં સુખ માન્યું કેવી રીતે ? હું કેમ આની ઉપર વિચાર નથી કરતો ? આના ડાણમાં કેમ જાતો નથી ? કોઈ જાતું નથી. વિષય બદલી લે છે. જેમકે સૂતાં-સૂતાં થાકી ગયો તો બેસી જશે, બેઠાં-બેઠાં થાકી ગયો તો સૂઈ જશે. બન્નેમાં થાકી જશે તો ચાલવા લાગશે. ચાલતાં-ચાલતાં થાકી જશે તો આરામ કરશે. પરંતુ ત્રણેયમાંથી એક પણ અવસ્થામાં સુખ નથી, આનો વિચાર કોણ કરે છે ? જગતમાં આનો વિચાર કોઈ કરતું નથી. માટે આનું Solution (ઉપાય) મળતો નથી અને Problem (સમસ્યા) ત્યાં ને ત્યાં ભો રહી જાય છે.

‘વિજ્ઞાન અને ધર્મ’ વાળો જે Article (‘તત્વાનુશીલન’ માં લેખ) છે ને, તેમાં મેં એક વાત લખી છે કે, જગતની અંદર કોઈપણ માણસને રોગ થાય છે અને દવા અસર કરતી નથી તો માણસ દવા બદલે છે. દવા બદલાવ્યા છતાં જો સારું ન થાય તો માણસ ડૉ ટરને પણ બદલે છે. અહીંયા એવું નથી કરતો. અહીંયા સુખ નથી મળતું તો પણ એ સુખ લેવાનો જે પ્રકાર છે, જે વિધિ છે, જે રીત છે, એ રીત જીવ બદલતો નથી. કે મારી (સુખ પ્રાપ્ત કરવાની) રીતમાં જ કાંઈક ભૂલ લાગે છે. એવું વિચારતો જ નથી. એની એ રીત ફરીને લાગુ કરે છે... એની એ રીત ફરીને લાગુ કરે છે અને ફરીને એને સુખ મળતું નથી. પાછો ફરીને લાગુ કરે. આ વિચારશીલતા - બુદ્ધિમાની ચાંની ??

(આ વાત) વિચારવી જોઈએ કે, મારી ભૂલ થઈ રહી છે. મારી ચાંક ભૂલ થઈ રહી છે, મારે વિચારવું જોઈએ. (પરંતુ જીવ) વિચારતો નથી. તીવ્ર બુદ્ધિશાળી લોકો પણ નથી વિચારતાં. આ એક સંસારની Tragedy છે. માટે જીવનો - લોકોનો સંસાર છૂટતો નથી. આનું કારણ આ જ છે. સાચી દિશામાં કોઈ વિચાર નથી કરતાં. આ વાત ત્યાં (લેખમાં) ઉપસાવી છે.

તેનું એક કારણ એ છે કે, હું ભવરોગથી ગ્રસિત છું, આ પણ Concept (અભિપ્રાય) નથી. મનુષ્યભવ મળ્યો તો બહુ સારો મળ્યો. હવે મનુષ્યદેહને

છોડવો જ નથી. તેવી જ રીતે વિષ્ટાનો કીડો થયો તો ત્યાં તેને તે ભવ છોડવો નથી !! જે ભવમાં જીવ જન્મ ધારણ કરે છે, ત્યાંની તે દશાને, તે અવસ્થાને, તે હાલતને, તે પર્યાયને તે છોડવા માંગતો નથી, એટલી પર્યાયબુદ્ધિ છે ! એટલી પર્યાયની રુચિ છે ! એટલી જીવને વર્તમાન અવસ્થાની રુચિ છે !! એને જ પર્યાયદૃષ્ટિ કહે છે, એને અજ્ઞાનદૃષ્ટિ કહે છે. એટલે એને વિચાર જ નથી આવતો. સુખનો Problem solve (સમસ્યાનું સમાધાન) થતો નથી અને અવાર-નવાર દુઃખી થાય છે, તોપણ જીવ સાચી દિશામાં વિચાર નથી કરતો.

આ તો જે મહાત્માઓ સુખી થયા, જે જ્ઞાનીઓ સુખી થયા, જે ભગવંતો સુખી થયા - એ બધી ભગવાનની કહેલી વાતો છે. જો માયિક સુખની સર્વ પ્રકારની વાંછા...વાંછા એટલે ઇચ્છા, ગમે ત્યારે પણ છોડ્યા વિના છૂટકો નથી, એ સૈદ્ધાંતિક વાત છે. તો પછી તેને છોડવા માટે યથાર્થ સમજણ કરીને યથાક્રમે વાંછા છોડવાની વાત છે, પદાર્થ તો છૂટો જ પડ્યો છે. પદાર્થ આત્મામાં આવતો નથી. કોઈ જીવમાં કોઈ એક પરમાણુ ભળતો નથી. ગમે તેટલું પાણી પીવે તો પાણીનું એક બિંદુ જીવમાં આવતું નથી. ગમે તેટલો ખોરાક ખાય તો ખોરાકનો એક પરમાણુ જીવને મળતો નથી અને ગમે તેવાં સારા રંગ-વર્ણ જોવાથી આંખમાં કોઈ રંગ આવતો નથી. (માત્ર) પ્રતિબિંબ પડે છે. અને કાને ગમે તેટલું સંગીત સાંભળે તો પણ આત્મામાં કોઈ સંગીતની સૂરાવલીનો પ્રવેશ થતો નથી. આત્માને કાંઈ મળતું નથી. મળતું નથી છતાં મળતું હોવાનો Mis-concept - ખોટો નિશ્ચય - આ દુઃખનું કારણ છે.

જીવને દુઃખ શેને લઈને ઉત્પન્ન થાય છે ? એના Causative factors શું છે ? એના ચા- ચા કારણો છે ? આની ડી તપાસ થવી જોઈએ. નિદાન જો બરાબર થાય તો એનો ઇલાજ બરાબર થાય. જીવને 'દુઃખ' નામનો રોગ (થયો) છે. એ મટાડવાની (આ) વાત છે. ત્યારે એમણે (જ્ઞાનીપુરુષોએ) કહ્યું કે, તું એ વિષયમાં ડો તર !

આમ તો ડાં ટરી વિજ્ઞાન, વૈદકીય વિજ્ઞાન, હોમિયોપથી, આયુર્વેદ એ (બધાં) બહુ સ્પષ્ટ કહે છે - 'ભોગે રોગ ભયં' ભર્તૃહરિના શ્લોકમાં (આવે છે). પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયોના જેટલાં ભોગ - ઉપભોગ છે એ બધાં રોગનું

કારણ છે. હોમિયોપથીમાં તો એ પાયાનો સિદ્ધાંત છે કે તમે રસથી ભોજન કરો એ જ તમારા રોગનું કારણ છે. એ તો અધ્યાત્મમાં મળતી વાત આવે છે. જો તમે જમતી વખતે રસથી જમો કે મને બહુ ભાવે છે તો એ જ વખતે તમને અશાતાવેદનીય નામનું કર્મ બંધાય છે અને તેનો ઉદય આવે ત્યારે શરીરમાં કાંઈને કાંઈ રોગ ઉત્પન્ન થાય, થાય ને થાય જ. (એટલે) એની પીડા તમારે ભોગવવી પડે. કેમકે ખાતી વખતે રસ લીધો છે. એટલે રોગનું દુઃખ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ. શરીરને તમારે તંદુરસ્ત રાખવું છે પણ શરીર તંદુરસ્ત રહેવાનું નથી. નહિ રહેવાનું કારણ તમે પોતે જ છો કે તમે રસથી ખાધું છે. એટલે એ વિષયનું જે Science છે - જે વિજ્ઞાન છે, તેનું અજાણપણું હોવાથી, એ વિષયમાં પોતે અજ્ઞાત હોવાથી ગમે તેમ પ્રવર્તે છે અને દુઃખી થાય છે.

એટલે એમ કહ્યું કે જ્યારથી તે વાત સાંભળી ત્યારથી જ ઇચ્છાનો અભાવ કેમ થાય ? અને આત્માનું જે મૂળ સ્વરૂપ છે - અસલ સ્વરૂપ છે, તાત્વિક સ્વરૂપ છે એ નિરિચ્છક સ્વભાવ છે, એ કેમ પ્રગટ થાય ?

ચા કમથી એમાં આગળ વધવું જોઈએ ? એટલે (કે) યોજનાબદ્ધ રીતે - વ્યવસ્થિત રીતે એમાં - એ દિશામાં કેવી રીતે આગળ વધવું, એની Practice - એનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને તે અભ્યાસ કરવો યોગ્ય જ છે એમ સમજવું. પહેલાં એમ સમજવું અને પછી તેની Practice કરવી. એ પહેલું વચન થયું.

હવે, તે મોક્ષનું કારણ છે કે નહિ ? (તે સમજાવે). માયિક સુખને સાચું સુખ માનવું તે બંધનું કારણ છે, કર્મ બંધનનું કારણ છે. તેને સાચું સુખ માનવાથી તેનાં ફળ ભોગવવા પડશે. (હવે) તે સાચું સુખ નથી - એમ માનવાથી એ વિષયનો પ્રતિબંધ અટકી જશે. સુખ નહિ લાગે (એટલે) તમે મુ ત થઈ જશો ! વાત પૂરી થઈ ગઈ. પ્રતિબંધ નહિ આવે. (એટલે કે) એ જોઈએ જ... એ જોઈએ જ, એ વાત નહિ રહે. એના વગર નહિ ચાલે, એ વાત નહિ રહે. કેમકે (એમાં) સુખ નથી. સુખ તો નથી (પણ) એ દુઃખનું કારણ છે. એવું તમારું જ્ઞાન કામ કરશે. એટલે ઉદાસીનતા આવ્યા વગર રહેશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- લાગવાને અને અભિપ્રાયને સીધો સંબંધ છે ? આ જે લાગવું

થાય છે, એવો મિથ્યા અનુભવ થાય છે - તેને અને અભિપ્રાયને સીધો સંબંધ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તેનાથી (લાગવાથી) અભિપ્રાય બંધાય છે. Feeling છે તે એક અનુભવ છે અને અનુભવજ્ઞાન એક નિશ્ચય ઉપર આવે છે તેનું નામ અભિપ્રાય છે. અભિપ્રાય કોઈ વિચારીને ઘડે છે, કોઈ અનુભવથી ઘડે છે. અનુભવથી (જે) ઘડાય છે એ એવો દૃઢ હોય છે કે જાતો નથી. વિચારથી ઘડાયેલો અભિપ્રાય ભૂંસાઈ જાય છે. અનુભવથી ઘડાયેલો અભિપ્રાય ભૂંસાતો નથી. ચાહે સવળો હોય કે ચાહે અવળો હોય - બન્નેમાં એ સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે. અવળો અભિપ્રાય વિચારપૂર્વક હોય તો પણ ભૂંસાઈ જતાં વાર ન લાગે. સવળો અભિપ્રાય વિચારપૂર્વક હોય તો પણ ભૂંસાઈ જતાં વાર ન લાગે. પણ બન્નેમાં અનુભવ હોય તો એમાં દૃઢતા આવી જાય. પછી સુખાભાસને લીધે અવળો અભિપ્રાય થયો હોય તો એ મૂકવો મુશ્કેલ છે - છૂટવો મુશ્કેલ છે અને સાચા જ્ઞાનથી સવળો અનુભવ થાય તો એ તો Everlasting છે - (કાયમી છે), એ તો ચારેય ભૂંસાય નહિ. એવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- જે ભાવમાં આકુળતા છે એ ભાવ આકુળતારૂપ લાગે ત્યાં સુખનો નિશ્ચય ન જ હોય, એવું બને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ત્યાં સુખનો અભિપ્રાય છૂટી જશે. સુખનો અભિપ્રાય અનાદિથી છે, આકુળતાવાળા ભાવમાં પણ સુખનો અભિપ્રાય અનાદિથી છે. જીવનો Mis-concept છે એ અનાદિથી છે. પણ જો તેમાં આકુળતા લાગે તો એ અભિપ્રાય બદલાઈ જશે. એટલે જ આપણે લઈએ છીએને કે દરેક વિભાવમાં - વિકલ્પમાત્રમાં દુઃખ લાગવું જોઈએ. જ્યારે જ્ઞાનીના વચનમાં એ વાત છે કે વિકલ્પમાત્રમાં દુઃખ લાગવું જોઈએ ત્યારે પહેલો વિચાર એમ આવવો જોઈએ કે, મને એવું થતું નથી. મને કોઈ વિકલ્પો સારા લાગે છે ને (એમાં) સુખ લાગે છે. કોઈમાં તીવ્ર આકુળતા થાય ત્યારે દુઃખ થાય છે. જેમકે કોઈ તીવ્ર ગુસ્સો આવ્યો, કોઈ તીવ્ર મૂઝવણ થઈ ત્યારે દુઃખ લાગે છે. (પણ) જ્ઞાની ના પાડે છે કે, નહિ, વિકલ્પમાત્રમાં દુઃખ લાગવું જોઈએ. તો એ વચનના સ્વીકાર અર્થે પોતાના પ્રત્યેક વિકલ્પમાં તેનું અવલોકન ચાલુ થવું જોઈએ. આ કેમ મારી ભૂલ થાય છે ? આ મારી અનુભવની

ભૂલ છે. વિકલ્પમાં જે મને સુખ લાગે છે, જે કોઈ વિકલ્પમાં (સુખ લાગે છે) એ મારી અનુભવની ભૂલ છે. એ અનુભવની ભૂલ જ્યાં સુધી ન નીકળે ત્યાં સુધી સુખબુદ્ધિ નહિ મટે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- એનો રસ્તો તો એ અંદર તપાસવું રહ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અવલોકનના Stage (ભૂમિકા) સુધી આવવું જોઈએ. (અને) સીધું કોઈ અવલોકનના Stage સુધી આવી ન શકે એટલે મૂંઝવણ થવાની. એ મૂંઝવણ વેદનાને લઈ આવે તો સાચી, વેદનાને ન લઈ આવે તો ખોટી. ઉપર ઉપરની મૂંઝવણ (વેદના ન લાવે). એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! અનુભવની ભૂલથી જે અભિપ્રાય ઘડાયેલો છે, અનુભવથી જે દૃઢ નિશ્ચય થયો એનાથી ધો અભિપ્રાય ઘડાય ગયો. હવે એને ટાળવા માટે વિચાર તો નિષ્ફળ ગયો. તો પછી એને અનુભવથી Check કરીને જ તોડી શકે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવને તપાસે તો જ જાય. એ વગર જાય નહિ, હવે થાય છે શું ? કે, જે અનુભવમાં રસ આવતો હોય એમાં તપાસવાનું જ્ઞાન તો રહે નહિ. એમાં તમારા Mis-concept ને લઈને તમને રસ પડ્યો. એ વખતે તમારું જ્ઞાન તપાસણીનું કામ તો કરી શકવાનું નથી. હવે શું કરશો તમે ? તમે સમજ્યા તો ખરા કે, અનુભવની ભૂલ અનુભવને તપાસવાથી નીકળે (મટે). પણ જ્યારે અનુભવને તપાસવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જ તમે તપાસી ન શકો એવી સ્થિતિમાં હો, તો શું થાય ? તમને રસ પડે એટલે તમે તપાસવાની સ્થિતિમાં હો નહિ. કરો શું તમે ? એ ભૂલ કેવી રીતે કાઢી શકો ? એ ભૂલ મટાડવાની તમારી કોઈ પરિસ્થિતિ હોતી નથી. સમજો ગમે તેટલું, સમજવું એક વાત છે કામ કરવું બીજી વાત છે. એટલા માટે એની યોજના ઘડી છે. એ યોજનાબદ્ધ રીતે - વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરો, તો કામનો ઉકેલ આવે. ભાંગડે કામ કરો તો કામ કોઈ દિવસ સફળ થાય નહિ.

ભાંગડે સમજાય છે ? નહિ ? (ઉભાંગડે) એટલે Hafazard - (એટલે) તમે Management (વ્યવસ્થા)ની જે પદ્ધતિ છે, તેનાથી તમે કામને Manage કરો તો કામ સફળ થાય છે. અને Without management - hafazard - કોઈ પણ કામ ગમે તે રીતે કરી લો, કોઈ વ્યવસ્થા વિના, (તો) કેવી રીતે

કામ સફળ થશે ? કામ તો કામની રીતે થશે.

જેમકે Account છે, હવે કોઈ માણસ એવો છે કે જેને Account ની System આવડતી નથી. તે Account લખવા બેસશે તો તેને તકલીફ વધી જશે. Account ની કોઈ વ્યવસ્થા તો બેસશે નહિ પણ તે એટલી બધી મૂંઝવણમાં આવી જશે કે તેને બહાર નીકળવું મુશ્કેલ થઈ જશે. લટાનો માણસ ગૂંચવાય જાય.

અમારે એવું થયું હતું. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ પછી એક ભાઈ કહે કે, લાવો, બધું મને આપો. હું Account તૈયાર કરી દઉં. એને Account આવડે નહિ. એટલો ગૂંચવાડો ભો કર્યો કે એ પોતે મૂંઝાઈ ગયા. (કહે કે) 'આમાં હવે મને કંઈ સળ સૂઝતી નથી.' હવે, તમને Account આવડતું નથી, તમારું કામ નથી. આપણે બધી ચીજ-વસ્તુ ખરીદી હોય ને એટલે બિલનો થોકડો હોય, થોકડાબંધ (બિલ હોય). હવે, એમાં કોઈ બિલ Unpaid હોય (ચૂકવ્યું ન હોય), કોઈ Paid (ચૂકવ્યું) હોય, કોઈ semi-paid (અર્ધુ ચૂકવ્યું હોય - અર્ધુ બાકી હોય), હવે જો Account ની વ્યવસ્થા ન આવડે તો એ ત્રણને કેવી રીતે વ્યવસ્થિત કરવા એ કાંઈ સમજી ન શકે, કરી ન શકે. લટાનો ગૂંચવાય અને ગૂંચવીને એવી વાત મૂકે કે જેને Account આવડતું હોય તેને તો એકડે એક - ફરીથી જ બધું કરવું પડે. તેનામાંથી તો કાંઈ કરી જ ન શકે. કારણકે તેણે બધું ગૂંચવીને મૂં ચું હોય. સૂતર ગૂંચવાયા જેવું થાય. લટાની મુશ્કેલી પડે. સૂતરનો ફાળકો કેલતા ન આવડે અને જો ગૂંચી પડી જાય તો લટાની મુશ્કેલી પડે. એના જેવું છે. સમજણના વિષયમાં એવું છે.

જો તમારી સમજણ વ્યવસ્થિત ન હોય તો તમે લટાની મુશ્કેલીમાં આવો, અવ્યવસ્થિત સમજણને કારણે. એટલા માટે અહીંયા એમ કહ્યું કે તે કમનો અભ્યાસ કરવો. એમને એમ વસ્તુનો ત્યાગ ન કરવો. એમને એમ છોડી દેવાની વાત નથી.

એક દાખલો લઈ લઈએ. એક માણસને મીઠાઈ બહુ ભાવે છે. હવે, તેણે સાંભળ્યું કે મીઠાઈ નહિ ખાવી જોઈએ (કેમકે રસ આવે છે) અને રસનો (તો) ત્યાગ કરવો જોઈએ. મને જે રસ આવે છે તે છોડી દેવો જોઈએ. તો (તેણે મીઠાઈ) છોડી દીધી. (હવે) ખાવાનો રસ અને અભિપ્રાય

તો એમને એમ જ પડ્યો છે અને વૃત્તિનું દમન કર્યું. (પરંતુ) તેનાથી કોઈ ફાયદો થાતો નથી. એ દબાયેલી વૃત્તિ ગમે ત્યારે ઉછાળો મારશે. રોગ છે તે મૂળમાંથી ન મટ્યો હોય (અને) ઉપરથી પાટાપિંડી કરો તો અંદરમાં તો બધી ગડબડ ભરી છે. તો બીજી જગ્યાએ ગડબડ થવાની છે. આ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આ જે દૃષ્ટાંત આપ્યો, જો ત્યાગ નથી કરવાનો તો સમજણ કેવી હોવી જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રસનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. રસ કેવી રીતે તૂટે ? તેની સમજણ કરીને તેનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. પહેલાં રસ તોડવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, વસ્તુના ત્યાગનો નહિ. વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી રસ તૂટતો નથી. રસ કેવી રીતે તૂટે ? ઉદાસીનતા કેવી રીતે આવે ? એનો ક્રમ શું ? એની સમજણ શું ? પહેલાં એ બાજુ જવું જોઈએ. એ પ્રકારનો પ્રયત્ન હોવો જોઈએ. એમ (કહેવું છે). અને એના માટે તો આપણે ક્રમ ગોઠવ્યો છે. પહેલાં પરિભ્રમણની વેદનામાં આવો તો ઉદાસીનતામાં આવો. ત્યાંથી બધાં રસ તૂટવાના શરૂ થાય છે. એ વગર યથાર્થ પ્રકારે ઉદાસીનતા આવે નહિ. યથાર્થ પ્રકારે ઉદાસીનતા આવે નહિ તો કોઈ રસ તૂટવાના નથી. બધાં રસ એમને એમ રહેશે. ભલે ને ગમે તેટલો ત્યાગ કરે (તેનાથી કંઈ રસ ન તૂટે).

મુમુક્ષુ :- એ રસમાં પરિભ્રમણ દેખાવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પરિભ્રમણ દેખાવું જોઈએ. એક મૃત્યુને તમે ઇચ્છતા નથી, તમારા મૃત્યુને નહિ - તમારા પ્રિયજનના મૃત્યુને પણ તમે ઇચ્છતા નથી, તો તમારા મૃત્યુને તો ચાંથી ઇચ્છો ? તો એવાં અનંત જન્મ-મરણની તલવાર માથે લટકે છે, એ Problem ની ચિંતા કેમ તમને થતી નથી ? અહીંથી (આ ચિંતાથી) શરૂઆત થવી જોઈએ. જ્યાં સુધી, અનંત જન્મ-મરણ અને પરિભ્રમણ - ચાર ગતિના દુઃખોની ચિંતા ન થાય ત્યાં સુધી યથાર્થ ઉદાસીનતા આવીને કોઈ રસવૃત્તિમાં ફિક્કાપણું - પાતળાપણું આવે નહિ. રસનો અભાવ તો પછીની વાત છે, પણ પહેલાં ફીકો તો પડે. ત્યાંથી શરૂઆત એટલા માટે લીધી છે.

બીજું વચનામૃત. (૨) 'કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો;....' હવે

એમાં શું કહે છે ? કે, આ વિષય અજાણ્યો છે. ચો (વિષય) ? આત્માને સંસારના સર્વ પ્રકારના દુઃખથી મુક્ત કરવાનો જે ઉપાય છે, એનાથી પોતે અજાણ છે. શું ? એનો જે ઉપાય જાણતાં હોય એનું નામ - સદ્ગુરુ. સદ્ગુરુ એટલે સંપ્રદાયમાં સાધુ હોય એનું નામ સદ્ગુરુ નથી. પછી જૈન સંપ્રદાય હોય કે ગમે તે સંપ્રદાય હોય, એમાં જેટલાં સાધુ થઈ જાય છે, એ બધાં ગુરુ સ્થાને હોય છે, પણ અહીંયા એને 'ગુરુ' સ્વીકારવાની વાત નથી.

અહીંયા સદ્ગુરુ એને કહે છે કે જે પોતે જન્મ-મરણથી મુક્ત થવાની - મુક્તિ તના માર્ગના વિષયની અંદર અનુભવી હોય - જેનું અનુભવજ્ઞાન હોય, તેને અહીંયા સદ્ગુરુ કહેવામાં આવ્યા છે. 'આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા ગુરુ જોય, બાકી કુળગુરુ કલ્પના....' એમાં ગુરુની કલ્પના છે. 'બાકી કુળગુરુ કલ્પના' (એટલે) જે કુળમાં મનુષ્ય જન્મ્યો છે એના કુળમાં એના સંપ્રદાયના ગુરુ તો હોય જ છે. 'બાકી કુળગુરુ કલ્પના, આત્માર્થી નહિ જોય' - એમાં તો કોઈ આત્માર્થી પણ હોતું નથી ! એમ કહે છે. આત્માર્થી એટલે મુમુક્ષુ હોતાં નથી. ગુરુની વાત તો પછી રહી.

એટલે અહીંયા એમ કહે છે કે, કોઈ આત્મજ્ઞાની એવા સદ્ગુરુનો શોધ કરવો. '...શોધ કરીને..' મળી જાય; તો જો કે જેને ખરી ઇચ્છા હોય અને એની ખરી શોધ હોય તો એને મળી જાય છે. નહિતર હોય તોપણ ખબર પડતી નથી. પાડોશમાં રહેતાં હોય તો પણ ખબર ન પડે ! ઘરમાં હોય તો પણ ખબર ન પડે !! ઘરમાં તો બહુભાગ ખબર ન પડે. એવી પરિસ્થિતિ હોય છે.

અહીં તો જેને જન્મ-મરણથી મુક્ત થવું છે, બધાં દુઃખોથી મુક્ત થવું છે એવો જીવ શોધ કરવા નીકળ્યો છે, જેને દરકાર છે એની વાત છે. '...શોધ કરીને તેના પ્રત્યે તન, મન, વચન અને આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી;..' જો કે સદ્ગુરુને કોઈ અપેક્ષા નથી, એમ સમજી લેવું. (આ) લખ્યું છે માટે કોઈ અપેક્ષાએ લખ્યું છે, એમ ન લેવું. આ તો જેને સદ્ગુરુ મળે, ઓળખાણ થાય એની સ્થિતિ શું થાય છે ? એની દશા શું થાય છે ? એને આજ્ઞાર્થ વચનમાં વાત કરી છે. બાકી સહજ સ્થિતિ જ આ છે કે, તેને '....તન, મન, વચન અને આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી;.....' અર્પણબુદ્ધિ એટલે અભિપ્રાયની અર્પણતા. એમ નહિ કે આપી દેવે. દા.ત. (આ વાતની) ખબર

પડી, ચાલો ! મારે બધું આપી દેવું છે. મારી મૂડી તમે લઈ લો ! એમ નથી કહેવું, પણ અભિપ્રાયમાં એમ છે. અભિપ્રાયમાં અર્પણતા પૂરેપૂરી છે. બહારમાં ક્રિયા થવાનો - નહિ થવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી. વાત સરળતાથી લેવાની છે, અસરળતાથી નહિ. (અર્થાત્) અમારો (દેવાનો) અભિપ્રાય તો છે (પણ) અમારાથી દેવાની ક્રિયા ન પણ થાય !! પણ અભિપ્રાય તો છે. એમ નહિ.

મુમુક્ષુ :- અભિપ્રાય બરાબર છે - તેનો ભેદ કેમ છાંટવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાને લાગણી થાય તેના ઉપરથી ખબર પડે ને ! લાગણી થાય તેના ઉપરથી ખબર ન પડે ? અભિપ્રાય Feeling stage ઉપર આવે છે કે એમને એમ આવે છે ? એવી Feeling (લાગણી) વર્તતી હોય છે. એટલે દેવાનો વારો આવે તો પાછી પાની ન કરે. ત્યારે તો ખબર પડી જ જાય.

મુમુક્ષુ :- ગણતરી ન હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઠીક વાત છે. એનું એ એક ચિહ્ન સારું છે. એને ગણતરી ન થાય. સર્વાર્પણબુદ્ધિમાં શું થયું ? કે, ભેદબુદ્ધિ ચાલી ગઈ. અભિન્નભાવ ઉત્પન્ન થયો કે નહિ ? એને ગણતરી ન આવે કે મેં આટલું કર્યું, મેં આટલું આપ્યું, આમ થયું - એ ગણતરી ન આવે. ગણતરી આવે ત્યાં ભેદભાવ અને ભિન્નબુદ્ધિ ભી થઈ છે. ઘરમાં કોઈને ભિન્નભાવ આવે છે ? નથી આવતો ને ? કોઈ 'મા' એમ ગણે છે કે મેં છોકરાને દસ વર્ષથી મોટો કર્યો કે પચ્ચીસ વર્ષથી મોટો કર્યો તો રોજની ચાર રોટલીની Average (સરેરાશ) ગણીએ તો કેટલી રોટલી ખવડાવી ? (એમ) ગણે કોઈ ? 'મા'ની જગ્યાએ તો કોઈ ગણતું નથી. કેમકે 'મારો દીકરો' - એમાં અભિન્નપણું છે, 'મારાપણા' માં અભિન્નપણું છે. જ્યાં 'મારાપણું' છે ત્યાં અભિન્નપણું છે. મહેમાન આવે ને કોઈ રોટલી ખાતા હોય તો એની ગણાય કે, આ તો બહુ ઓછું ખાય છે, હાં ! બે જ રોટલી ખાધી ! કોઈ સાત ખાતો હોય કે બાર ખાતો હોય તો..... અરે.....! આ તો બાર-બાર રોટલી ચડાવી ગયા.....! ત્યાં તરત ગણતરી થાશે. (અને) છોકરો બાર રોટલી ખાતો હોય તો - એમાં શું ? હજી બોલ - એકાદિ ખા ! જુવાન છે તો ખાય જ ને ! અને ખાય તો જ એને શક્તિ આવે ને ! બરાબર છે, (એટલી) તો ખાવી

જ જોઈએ !! ત્યાં કાંઈ ન જુઓ. મમત્વ હોયને ત્યાં કાંઈ ન દેખાય. દેખાય ? ન દેખાય. પારકાપણું હોય ત્યાં જ (ભેદ) દેખાય.

એવી રીતે, આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી. તન, મન, વચન એ તો બધું આવી ગયું. (પણ) આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી, એમ (કહેવું છે).

મુમુક્ષુ :- જે (બુદ્ધિ) કુટુંબીજનો પ્રત્યે છે તે આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, જ્યાં આત્મીયતા છે ત્યાં આત્મીયતા છૂટી જશે, ત્યારે આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ થશે, એવી વાત છે. અને પ્રકૃતિ પણ મટી જશે. કેમ ? (કેમકે) અજ્ઞાનદશામાં પ્રકૃતિ જ આત્મા છે. જીવ પ્રાણ છોડવા માટે તૈયાર છે (પરંતુ) પ્રકૃતિ છોડવા તૈયાર નથી ! (માટે) જેને જ્ઞાની પ્રત્યે સર્વાર્પણબુદ્ધિ આવે છે તેનો પ્રકૃતિદોષ છૂટી જાય છે. આપણે ગુજરાતીમાં તો કહેવત છે કે ‘પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જાય.’ - પણ એ સંસારીઓને - અજ્ઞાનીઓને (લાગુ પડે છે). (અહીંયા તો જે) જ્ઞાનીના માર્ગે ચડ્યો, એને તો સત્પુરુષ પ્રત્યે જ્યાં સમર્પણબુદ્ધિ (આવી) ત્યાં પહેલે પગથિયે એની પ્રકૃતિમાં ફેર પડે અને પ્રકૃતિમાં ફેર ન પડે તો સમજવું કે, એને હજી સમર્પણ આવ્યું નથી.

જો પ્રકૃતિમાં ફેર નથી પડતો, તો સમજી લેવું કે હજી મારી અર્પણતા નથી થઈ - આત્માથી અર્પણતા નથી થઈ. તન-મન તો ઠીક છે, કોઈ સેવા કરે છે, કોઈ દાન દે છે, તેમાં કોઈ મોટી વાત નથી. એ તો મુસલમાન પણ પોતાના સંપ્રદાયમાં કરે છે ! તે પણ કરોડોના મકબરા બનાવે છે. તેમાં કંઈ દમ નથી. અર્પણતા જુદી વાત છે. અભિન્નબુદ્ધિ - તેનું નામ અર્પણતા - અર્પણબુદ્ધિ !!

(હવે કહે છે) ‘.....તેની જ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે નિઃશંકતાથી આરાધન કરવું; અને તો જ સર્વ માયિક વાસનાનો અભાવ થશે એમ સમજવું.’ (અર્થાત્) જે માયિક સુખમાં ઢળેલો છે, તે સત્પુરુષ પ્રત્યે ઢળી શકતો નથી. જે ગુરુ પ્રત્યે ઢળે છે (તેનો) માયિક સુખનો ઝુકાવ છૂટી જશે. સીધી વાત છે. થોડો વિશેષ વિચાર કરવા લાયક છે. કાલના સ્વાધ્યાયમાં ફરીથી લેશું. સમય થયો છે.

 પ્રવચન-૩, તા. ૨૫-૭-૧૯૯૮

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - ૧૬૬મો પત્ર ચાલે છે. એનું આપણે કાલે બીજું વચનામૃત ચાલતું હતું. 'કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો;....' ઉપદેશની ભાષામાં એમ કહેવાય કે, સદ્ગુરુનો શોધ કરવો. ન કરતો હોય તેને (એમ કહેવાય). વાસ્તવિકતા એવી છે (કે) કોઈપણ જીવને જ્યારે પહેલી - વહેલી એવી ખબર પડે કે આત્મજ્ઞાન એક એવું જ્ઞાન છે - આત્મસાક્ષાત્કાર એક એવું જ્ઞાન છે કે જો જીવને એવું આત્મજ્ઞાન કે આત્મસાક્ષાત્કાર થાય તો એના જન્મ-મરણના ફેરા ટળી જાય. ચોરાશી લાખ યોનીમાં જીવ જન્મે છે અને મરે છે, જન્મે છે અને મરે છે. એ બધી દુઃખની પરંપરા, આખો સિલસિલો બંધ થઈ જાય. એવું આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની શ ચતા આ મનુષ્યભવમાં બહુ જ સારી છે, બહુ સારી તક છે.

એની અંદર First thought - પહેલો વિચાર શું આવે ? કે, હું આ વિષયમાં સાવ અજાણ્યો છું, મને કાંઈ ખબર નથી, તો જેને આવું આત્મજ્ઞાન થયું હોય - પ્રાપ્ત થયું હોય એની પાસેથી આ જાણી (લેવું જોઈએ) - સમજી લેવું જોઈએ. યથાર્થતામાં તો આ પહેલો વિચાર આવ્યા વગર રહે નહિ. યથાર્થતામાં પહેલો જ (આ) વિચાર આવે છે. સંસ્કારી જીવ હોય તો પણ. પૂર્વના સંસ્કાર લઈને આવ્યો હોય પણ પોતાને તો ખબર નથી કે હું સંસ્કાર લઈને આવ્યો (છું). પણ એને સંસ્કારવશ એ વિચાર આવે છે કે મારે આત્મજ્ઞાન કરવું જોઈએ. એ વિચાર સંસ્કારવશ જ આવ્યો છે. એ હાપોહ અંદર સંસ્કારમાંથી જ ભો થયેલો છે. પણ વર્તમાનમાં પોતે અજાણ્યો છે. એ વાત નક્કી છે. પહેલો જ વિચાર આ આવે કે આનો જાણકાર કોણ છે ? એ સિવાય આમાં બીજો કોઈ ઉપાય નથી. એટલે એને પહેલો જ વિચાર સદ્ગુરુની શોધ કરવાનો આવ્યા વિના રહેતો નથી. એ વાસ્તવિકતા છે. એ વાસ્તવિકતાને (અહીંયા) ઉપદેશની ભાષામાં સમજાવે છે.

‘કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો;....’ ‘કોઈ પણ પ્રકારે...’ આ શેમાંથી આવ્યું ? કે એવો જ ભાવ આવે કે કોઈ પણ પ્રકારે મને આવાં સદ્ગુરુ જોઈએ. આવાં આત્મજ્ઞાની પુરુષ વિના આ વાતમાં આપણે એક ડગલું પણ આગળ વધી શકીએ એવી કોઈ પરિસ્થિતિ નથી અને હાથે હાથે પણ કરવા જતાં કંઈક બીજી બાજુ ચાલ્યું જવાય તો ઓર મુશ્કેલી વધે - સૂતર ગૂંચવાય જાય. જ્ઞાનનું સૂતર ગૂંચવાય જાય. એટલે પુસ્તક વાંચીને જ્ઞાન કરી લઉં, એ વિચાર સરળતામાં નથી આવતો. એ અસરળતાનો વિચાર છે. અથવા બહુ કડક ભાષામાં કહીએ તો એ Out of common sense છે ! (સામાન્ય બુદ્ધિની બહાર છે). કેવી રીતે ?

આપણાં માણસોની અંદર ભરવાડ એક સામાન્ય બુદ્ધિનો માણસ ગણાય છે, કે જે ઘેટાં-બકરાં, ઢોર ચરાવતો હોય. કાંઈ બુદ્ધિ ન હોય, ભણ્યો પણ ન હોય અને રોજ ઢોરની સાથે રહીને એની ઢોર જેવી જાડી બુદ્ધિ હોય. એ માણસને રોગ થાય ને પીડા થાય તો Medical books (તબીબી વિજ્ઞાનના પુસ્તક) ખરીદવા જાય કે પહેલાં હું ભણી લઉં પછી વૈદકીય પુસ્તકો વાંચી લઉં, એવો વિચાર એને આવે ? Common sense માં એ વિચાર નથી આવતો, એમ મારું કહેવું છે. Common sense માં એ જ વિચાર આવે છે કે કોઈ વૈદ્ય-ડૉ ટર પાસે મારે જાવું પડે કે, આ માને શું થાય છે ? મને કેમ આમ થાય છે ? મને ઝાડા થઈ ગયા તો મને કેમ ઝાડા થઈ ગયા ? હું તો રોજ છાશ ને રોટલો ખાઉં છું. આજે કેમ ઝાડા થઈ ગયા ? એને કાંઈ ખબર નથી કે શું કારણ છે ? કારણ કે એ વિષય ડૉ ટરનો છે. તો એ સામાન્ય બુદ્ધિમાં પણ એને એટલું સમજાય છે કે, મારે ડૉ ટર પાસે જવું જોઈએ. (હવે) આપણે ચતુરમાં ચતુર માણસો ગણાઈએ છીએ. વેપાર-ધંધો બુદ્ધિથી કરનારા માણસો તો ચતુર ગણાય ને ? સંસારની તો બધી ચતુરાઈ છે જ.

એક છોકરાનું સગપણ કરવું હોય તો સામાવાળાની દીકરીની કેટલી પરીક્ષા કરવી ? અને કેટલી તપાસ કરવી ? (એ બધું ચતુરાઈથી કરે). પછી ભલે એમાં ખત્તા ખાય ! પણ ચતુરાઈ કેટલી કરે છે !! જો જો હોં ! હું મારા મામાને પૂછી લઉં ! મોટાભાઈને પૂછી લઉં ! આમાં અમારે બધાંની સલાહ લેવી પડે. નહિતર એને પાછું ખોટું લાગી જાય ! આ બધાં બહાના -

એ બધી ચતુરાઈ છે. એણે પોતે ધાર્યું હોય એ કરતાં હોય. એને ગમે તે કરવાનું હોય પણ હું આને પૂછી લઉં, આને પૂછી લઉં (એમ) પેલાની સામે કાંઈક પગથિયાં મૂકે !! જીવને આ બધી સંસારની ચતુરાઈ આવડે છે. આની અંદર (ધર્મના ક્ષેત્રમાં) ડહાપણ કરવા જાય છે - હું મારી મેળે કરી લઉં. ચોપડી વાંચીને કરી લઉં - (એમ) કોઈ દિ' ન થાય અને નહિ થવાનું કારણ (એ) છે (કે) આત્મજ્ઞાન છે એ Practical knowledge (અનુભવજ્ઞાન) છે. જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે. Theoretical knowledge ((વ્યાખ્યાનું જ્ઞાન) અને Practical knowledge (અનુભવજ્ઞાન). પુસ્તકમાં Theoretical knowledge છે. Practical knowledge પુસ્તકમાં ન આવે. એટલે એ જે મોટો ભાગ છે, આ કાર્યનો જે મહત્ત્વપૂર્ણ મોટો અંશ છે, એ તો પુસ્તકમાં Absent (ગેરહાજર) છે. તો પુસ્તક વાંચી-વાંચીને માણસ કેવી રીતે આત્મજ્ઞાન કરી શકે ? (એ રીતે) કોઈ શ ચતા જ નથી.

બીજું, એકના બદલે બીજું સમજશે તો પુસ્તક એને નહીં કહે કે, તારી અહીંયા સમજણ ફેર થઈ. એક શબ્દના વીસ અર્થ થતાં હોય. હવે ચાં ચો અર્થ કરવો એ પુસ્તક તો કહેવાનું નથી. એ વિષયના તજજ્ઞ સિવાય એ વાત કેવી રીતે કોઈ એને સમજાવે ? કે, અહીંયા આમ નથી કહેવા માંગતાં પણ અહીંયા આમ કહેવા માગે છે. દરેક વાત કહેવા પાછળ કાંઈને કાંઈ અભિપ્રાય હોય છે અને એ અભિપ્રાય કાંઈ વાતે-વાતે કહી શકાય એવી કોઈ ચીજ નથી. તો કઈ વાત કયા અભિપ્રાયથી કહેવાણી છે, એ કંઈ વાંચનારને ન ખબર પડી જાય. તો (પછી) અભિપ્રાયની ભૂલ થઈ જાય. આની અંદર કેટલાય પડખાં છે. ભૂલ થવાના ઘણાં Chances (સંભાવનાઓ) છે. એટલે આની અંદર Practical knowledge માં પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીનો યોગ અનિવાર્ય છે.

આપણે 'નિભ્રાંત દર્શનની કેડી' (પુસ્તકમાં) બીજું પ્રકરણ (જ્ઞાનીપુરુષની) આવશ્યકતા ઉપર લખ્યું છે. 'મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં જ્ઞાનીના પ્રત્યક્ષ યોગનું મહત્ત્વ' પ્રકરણનું નામ એટલું લાંબું-લાંબું રાખ્યું છે. પછી એનું મહત્ત્વ કેવી રીતે છે, એ વિષય ઉપર ત્રીસ પાનામાં ચર્ચા કરી છે. એનો સંક્ષેપ અહીંયા એક વચનમાં કૃપાળુદેવ કરે છે.

'કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો; શોધ કરીને તેના પ્રત્યે તન,

મન, વચન અને આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી;....' એટલે અભિપ્રાયમાં એમ આવવું જોઈએ કે મારે શરીરની સેવા આપવી પડે કે મારા શરીરની શાતા-અશાતા કે મારા શરીરની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા - એ બધો ભોગ દેવા હું તૈયાર છું. જો મને સત્સંગ મળતો હોય તો.

‘મન’ માં બુદ્ધિ (લેવી છે). બુદ્ધિ અર્પણ કરી દેવી કે, હું કાંઈ સમજતો નથી, હું અજાણ્યો છું અને (આપ) જેમ કહો તેમ (મારે ચાલવું છે). મારા મન પ્રમાણે મારે ચાલવું નથી. મને મન થાય એ મારે કરવાનું નથી. આમ સત્સંગમાં આવવાની કાંઈ ફી નથી. બરાબર છે ? પણ આવી વાત આવે ત્યારે એમ થાય કે, આ તો બધું લખાવી લીધું !! તન, મન, વચન અને આત્મા - બધું લખાવી લીધું. એના જેવું થયું છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! સમજાયું નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આમ તો અહીંયા સત્સંગમાં આવવા માટે તમારો કોઈ Charge તો રાખવામાં નથી આવ્યો. Tution charge જેવી રીતે લાગે છે એવી રીતે કોઈ જ્ઞાની Charge તો રાખતાં નથી કે, ભાઈ ! એક કલાક બેસવાના સો-પચાસ રૂપિયા દેવા પડશે અથવા આમ છે અથવા મહિને દેવા પડશે. અથવા વાર્ષિક (દેવા પડશે). કંઈ માંગતા તો નથી. તો પણ (મુમુક્ષુને) અર્પણબુદ્ધિ એટલી બધી આવે છે કે, તન, મન, વચન, આત્મા - બધું જ સમર્પણ કરવાની બુદ્ધિ આવી જાય છે. તો ઉપદેશમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે, આવી બુદ્ધિ કરવી, કરવી જોઈએ. તો આનો અર્થ (એ થયો) કે, એ બધું માંગી લીધું ! (પરંતુ) માંગવાનો સવાલ નથી. હકીકતમાં એવા ભાવ આવે છે. વાસ્તવિકતામાં એવા ભાવ આવે છે (કે) હું મનથી, વચનથી, કાયાથી, આત્માથી સમર્પિત છું. પછી જેવો પ્રસંગ બને (તેવું) અભિન્નભાવે સમર્પણ થઈ જાય છે. કેમકે અભિપ્રાય તો પહેલા બની ચૂ ચો છે. (પછી જ્યારે) એવો કોઈ પ્રસંગ બને છે તો એવું સમર્પણ થઈ પણ જાય છે. એવી વાત છે. (માટે) ઉપદેશમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે, આમ કરવું જોઈએ. બાકી (તો) આવું હોય જ છે.

કેમ આમ થાય છે ? કેમકે, તન, મન, વચન (અને) આત્મામાં તો સર્વસ્વ આવી ગયું, કોઈ ચીજ બાકી ન રહી. તો આ સર્વાર્પણબુદ્ધિ કેમ ? આની પાછળ કયું Calculation (ગણતરી) છે ? આ વાતનો હિસાબ-કિતાબ શું

છે ? કે, જો આત્માને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તો તેના અનંત જન્મ-મરણ અને સંસારના સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોનો નાશ થાય. તો એ કેટલાં મોટા નુકસાનથી બચ્યો ? અનંતા !! બીજું, કે હવે પછીના બધાં સમય માટે - ભવિષ્યના સર્વ કાળ માટે સુખ-શાંતિ ને આનંદ, અનંત સુખ - શાંતિ ને આનંદ પ્રાપ્ત થઈ જશે. કેટલો મોટો લાભ થયો ? અનંતો !! અનંતા નુકસાનથી બચ્યો, અનંતો લાભ થયો તો એની પાછળ એને સર્વસ્વ સમર્પણની બુદ્ધિ આવે તો એમાં કોઈ મોટી વાત નથી. સહેજે એમ જ આવે, સ્વભાવિક રીતે એમ જ આવે.

મુમુક્ષુ :- કહેવાથી આવતી નથી, સહજ આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સહજ આવી જાય છે. સાચી સમજણ હોય તો આવું થઈ જ જાય છે. એમ કહેવાનો આશય છે. તમે સોનું ખરીદવા જાઓ છો તો શું પચાસ-સો રૂપિયા લઈને જાઓ છો ? પચાસ-સો રૂપિયા (લઈને) શાકભાજી (લેવા) માટે બજારમાં જાય તો ઠીક વાત છે કે, ચાલો ! કિલો-બે કિલો શાક લઈને આવી જશું. પરંતુ કિલો - બે કિલો સોનું કે હીરા લેવા જવું હોય તો ? કેટલી મોટી રકમ જોઈએ ? તો આપણને જેવો માલ, જેટલો માલ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં પૈસા દેવા પડે છે. કિંમત ચૂકવવી પડે છે કે નહિ ? તો (અહીંયા) જેટલો આપણને લાભ થાય છે તો તેના પ્રમાણમાં આપણને દેવાનો ભાવ આવશે કે ઓછું દેવાનો ભાવ આવશે ? લાભ તો ભલે અનંતો થાય પણ અમારે તો ઓછું જ દેવું છે. ઓછું એટલે શું ? કે, આપણાં સંસારની પૂરી વ્યવસ્થા સલામત રહે, આપણને ભવિષ્યમાં કોઈ આપત્તિ ન આવે, બાકી વધે તો દેવું છે અને ન વધે તો અમે આપીએ

ચાંથી ? અમારી પાસે દેવા માટે છે પણ નહીં. નકામા અમારા પરિણામ બગડી જશે ! અમે એવું શા માટે કરીએ ? અરે....! બગડી જશે શું, અત્યારે બગડેલાં જ છે !! આવા અભિપ્રાયમાં તમારા પરિણામ તો પહેલેથી જ બગડેલાં છે. બગડવાનો પ્રશ્ન ચાં બાકી રહે છે ? એ તો બગડેલાં જ છે. એ તો પહેલેથી જ પરિણામ એટલાં બગડી ગયા છે કે, સુધરવાનો અવકાશ આવવો જ મુશ્કેલ છે ! સુધરવાની જગ્યા જ નહીં રહે. હવે એમ સમજો કે, ખરેખર આપણી આર્થિક પરિસ્થિતિ નબળી છે. ભલે બીજાની ન હોય, પણ માનો કે એવું છે, તો પછી કેવાં પરિણામ રહેવાં જોઈએ ? તો આપણે પેટ ભરીએ

છીએ કે નહિ ? કોની માટે ભરીએ છીએ ? શરીર માટે. જો પેટમાં નહીં (નાખીએ) તો શરીર કેમ ચાલશે ? સીધી વાત છે. આપણે પેટ ભરવા માટે પાપ કરીએ છીએ કે નહિ ? શું કરીએ છીએ ? બજારમાં જઈને શું પુણ્ય કરીએ છીએ ? દુકાન, નોકરી, કારખાના (વગેરે બધે) પાપ જ પાપ છે. સંસારની કોઈ વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિમાં પુણ્ય થતું નથી. એકાંત પાપ થાય છે. શું ? આ One way traffic છે - એકાંત પાપ થાય છે. જ્યારે આપણે પેટ ભરવા માટે પાપ કરીએ છીએ તો આપણે પેટ ભરવા માટે જેટલા પૈસા કમાઈએ છીએ, તેમાંથી કંઈક ખેંચીને - કાઢીને થોડું પુણ્ય શા માટે ન કરીએ ? આત્માને માટે કેમ ન કરીએ ? પુણ્યને માટે નહીં, (પરંતુ) આત્માને માટે કેમ ન કરીએ ?

આ જે સન્માર્ગ છે, તેને માટે તો આવા જ પરિણામ આવવા જોઈએ કે, ખીચડી થોડી ઓછી ખાઈશું, શું ? માલપૂઆ અને મેસુબ નથી ખાવા, ખીચડી થોડી ઓછી ખાઈશું પરંતુ તે પૈસા બચાવીને હું સન્માર્ગમાં તો આપીશ, આપીશ અને આપીશ જ. આવો 'અભિપ્રાય' હોવો જોઈએ. પછી જેટલું બને તેટલું, પરિસ્થિતિ અનુસાર બને છે. પરંતુ અભિપ્રાયમાં તો આ વાત હોવી જ જોઈએ. આવી વાત છે. આ વાત થઈ - સમર્પણની.

(હવે કહે છે) '....તેની જ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે નિ:શંકતાથી આરાધન કરવું;....' 'સર્વ પ્રકારે નિ:શંકતા'નો અર્થ એ છે, કે કોઈ વખત કોઈ વાત બુદ્ધિમાં ન બેસે એવી પણ હોય તોપણ આજ્ઞા એટલે આજ્ઞા !

મુમુક્ષુ :- આનું Balance (સંતુલન) કેવી રીતે રાખવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બુદ્ધિમાનને થોડી તકલીફ પડે છે. તેમાં પણ જેની પ્રકૃતિ વધારે Argument (દલીલ) કરવાની છે, તેને બહુ જ તકલીફ પડે છે. સમજાયું ? એમાં શું છે કે, એક અભિપ્રાય બનાવી લેવો કે, મારે આજ્ઞાધીન રહેવું છે.

૧૪૭ નંબરનો એક પત્ર છે. જુઓ ! કૃપાળુદેવના શું શબ્દો છે ? ૧૪૭ (પત્ર) લખ્યો છે, ખીમજીભાઈ પ્રત્યે. 'આજ્ઞા પ્રત્યે અનુગ્રહ દર્શાવનારું સંતોષપ્રદ પત્ર મલ્યું.' એમણે શું લખેલું હશે કે, આપની આજ્ઞામાં હું રહું, આપની આજ્ઞામાં મારી વૃત્તિ બની રહે, એવી કોઈ મારા ઉપર કૃપા કરો કે હું આજ્ઞા બહાર ન જાઉં ! અનુગ્રહ એટલે કૃપા. એવી કોઈ મારા ઉપર

કૃપા કરો કે, હું આપની આજ્ઞા બહાર ચારેય ન જાઉં ! પત્રમાં એવી જો કોઈ એમણે વિનંતી કરી છે. એટલે એ વિનંતી દર્શાવનારા પત્રથી કૃપાળુદેવને સંતોષ થયો છે. 'આજ્ઞામાં જ એકતાન થયા વિના પરમાર્થના માર્ગની પ્રાપ્તિ બહુ જ અસુલભ છે.' Vice versa લ્યો તો આજ્ઞામાં એકતાન થનારને પરમાર્થના માર્ગની પ્રાપ્તિ બહુ જ સુલભ છે. નાસ્તિમાંથી અસ્તિ કાઢવાની વાત છે. જો જીવ આજ્ઞામાં એકતાન ન થઈ શકે તો તેને આત્મકલ્યાણના માર્ગની પ્રાપ્તિ બહુ દુષ્કર છે - બહુ દુર્લભ છે અને આજ્ઞામાં એકતાન થાય તો સુલભ છે અને 'એકતાન થવું પણ બહુ જ અસુલભ છે.' એકતાન થવું એ કાંઈ સહેલું નથી. કેમ ? (કેમકે) તેણે પોતાના બધાં અભિપ્રાયો, બધી Argument - બધી દલીલો, બધાં વિચારો એક વખત એક કોર મૂકવાં પડે - Side માં રાખી દેવા પડે.

પ્રશ્ન :- ભાઈશ્રી ! ઓઘસંજ્ઞામાં રહીને પણ આજ્ઞામાં એકતાન થઈ શકાય ?

સમાધાન :- દૃઢ નિશ્ચય હોય તો. અથવા સમજણમાં એવી વાત હોય કે, આનાથી લાભ શું ? અને આનાથી નુકસાન શું ? આ સમજણની પકડ આવી જાય તો થઈ શકે છે. (આ સિવાય) ઓઘસંજ્ઞામાં એક જગ્યાએ બહુ સરસ અવકાશ છે. બાકી ઓઘસંજ્ઞામાં કોઈ પણ પ્રકારનો અવકાશ નથી. એક જગ્યાએ, એક ખૂણામાં અવકાશ છે તે બહુ મોટો છે. એ ખૂણો છે - નિષ્કામબુદ્ધિ. શું ? નિષ્કામભક્તિ. ભક્તિ ત પણ નિષ્કામ અને બુદ્ધિ અને અભિપ્રાયમાં પણ નિષ્કામતા.

નિષ્કામતા એટલે શું ? કે, મારે મારા આત્મકલ્યાણ સિવાય કોઈ પ્રયોજન નથી. એ તો સાદી સમજણમાં આવી શકે કે ન આવી શકે ? એ તો સીધી-સાદી સમજણમાં આવે છે. બસ ! આ વાત આવી ગઈ - નિષ્કામતાની વાત આવી ગઈ તો તેને ઓઘસંજ્ઞાની ભૂમિકામાં નિર્મળતા આવવી શરૂ થઈ જશે. એક દૃષ્ટાંત લઈએ કે, માનો તે ભવ પર્યંત ઓઘસંજ્ઞા ન છૂટી, એટલો આગળ ન વધી શકો, પૂર્વના અપરાધને કારણે તેટલું આવરણ આવી ગયું છે તો ઓઘસંજ્ઞા છૂટતી નથી, તો પણ જીવન પર્યંત નિષ્કામતા ચાલુ રહી, છેલ્લા શ્વાસ સુધી (ચાલુ રહી) અને નિષ્કામબુદ્ધિ રહી તો તેનું ફળ બહુ મોટું છે !! બીજા ભવમાં તેને (સત્પુરુષના) પ્રત્યક્ષ યોગમાં (તેમની) ઓળખાણ થવાનો અવસર આવી જશે. ઓઘસંજ્ઞા છૂટી જશે ! કેટલો Scope

(અવકાશ) છે ! બહુ મોટો Scope છે !! પરંતુ તે એક જ જગ્યાએ છે - નિષ્કામતા !!

મુમુક્ષુ :- ઓઘસંજ્ઞામાં નિષ્કામતા રહેવી ઘણી મુશ્કેલ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ દુષ્કર છે ! બહુ દુષ્કર છે !! પણ એક સમજણ જો બરાબર હોય, હવે તો તેનું ફળ શું છે ? એના લાભ-નુકસાન તો સમજાય છે કે નથી સમજાતાં ? સમજવું એ તો બુદ્ધિનો વિષય છે કે નહિ ? હવે જો આપણને ઓઘસંજ્ઞા છૂટી નથી, ઓળખાણ થઈ શકે એવી આપણાંમાં નિર્મળતા નથી, યોગ્યતા નથી પણ જો નિષ્કામપણે, નિષ્કામભાવે ભક્તિ ત અને અભિપ્રાય રહી જાય અને એકલો આત્મકલ્યાણનો જ ભાવ રહે તો એનું ફળ બહુ સારું છે. તો ભક્તિ તની Degree (માત્રા) પણ વધી જશે, આજ્ઞાધીનતાની પણ બરાબર પકડ રહેશે ને તેનું ફળ ભવિષ્યમાં તો ઘણું સારું જ છે. એમાં કોઈ શંકા જેવી વાત નથી. આ એક નિષ્કામતાનો ગુણ બહુ મોટો છે.

પ્રશ્ન :- ભાઈશ્રી ! જ્ઞાની પાસે શું કામના હોય છે ?

સમાધાન :- બહુભાગ લોકોને માનની અને અમુક લોકોને લોભની. કામનામાં બે જ પ્રકૃતિ કામ કરે છે - એક માનની અને એક લોભની.

પ્રશ્ન :- લોભમાં શું રહે છે ?

સમાધાન :- લોભમાં - કોઈ જરૂરિયાતવાળો હોય તો તેને (મારી) અનુકૂળતા બની રહે, એવો ભાવ રહે છે. હું ભક્તિ ત કરું છું (તેનાથી) પુણ્ય બંધાશે તો મારી પ્રતિકૂળતા ચાલી જશે. પ્રતિકૂળતા અનેક પ્રકારની હોઈ શકે છે, પછી જેને જેવી જેવી હોય તેવી 'એ પ્રતિકૂળતા મટે' - તેને કહે છે - આકાંક્ષા એટલે કે લોભવૃત્તિ.

પ્રશ્ન :- માનમાં શું રહે છે ?

સમાધાન :- માનમાં - સારો દેખાવ થવો. એમાં શું છે કે, મારું પણ કોઈ સ્થાન છે ! એવો એક ભાવ રહે છે કે નથી રહેતો ? તો તેને માટે જે કાંઈ દેખાવ (થાય) છે, ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં પણ ચાંચ પણ દેખાવ કરવાની (જે) લાલચ (છે, તે) નિષ્કામતા નથી. ત્યાં સકામતા થઈ ગઈ. સકામતા થવાથી મલિનતા આવે છે અને મલિનતાને કારણે ઓળખાણ થઈ શકતી નથી. યોગ - પ્રત્યક્ષયોગ મળવાં છતાં પણ ઓળખાણ થઈ શકતી નથી.

મલિનતા આવું કામ કરે છે. આવરણ લાવે છે, જીવને આવરિત કરી દે છે.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! ઓઘસંજ્ઞામાં પણ જ્ઞાનીપુરુષની નિષ્કારણ કરુણા સમજાય અને તેને નિષ્કામતા આવી શકે, એવું બની શકે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હું કહેવા તો એ જ જતો હતો. છ પદના પત્રમાં (૪૯૩ પત્ર) જે ચાર વચનો છે ને (તેમાં) પહેલું જે વચન છે ને ? કે એમની નિષ્કારણ કરુણાને નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટ થાય છે. એ શું લીધું ? કે, જ્ઞાનીને બીજા જીવ પ્રત્યે કરુણા આવે છે એમાં નિષ્કામતા હોય છે. નિષ્કામતા વધ્યા પછી તો જ્ઞાની થયા હોય છે. એટલે જ્ઞાની થયા પછી સકામતાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ એમને બીજા જીવોનું ભલું થાય એવી એક કારુણ્યવૃત્તિ જન્મે છે, એને વાત્સલ્ય પણ કહે છે અને એને પ્રભાવનાનો ભાવ પણ કહે છે. એ સમ્યગ્દર્શનના આઠ અંગમાના બે અંગ છે. સમ્યગ્દર્શન આઠ અંગથી અખંડિત છે, ખંડિત નથી - ખોડખાપણવાળું નથી. જેમ કોઈ માણસના આઠેય અંગ સાબૂત હોય તો તે માણસ એમ કહેવાય ને કે, આ માણસ ખોડખાપણ વગરનો છે અને પગે લંગડાતો હોય તો (એમ કહેવાય કે) એટલી ખામી છે. એને એક પગે ચાલવામાં થોડો ફેર પડી જાય છે. પણ સમ્યગ્દર્શન આઠ અંગ સહિત જ જન્મ પામે છે અને એ આઠ અંગથી અખંડ એવું સમ્યગ્દર્શન હોય એ બધાં જ જ્ઞાનીને વાત્સલ્ય અને પ્રભાવનાનો ઉદયભાવ ચારેક- ચારેક આવ્યા વિના રહેતો નથી. અભિપ્રાયમાં હંમેશાં હોય છે. ઉદયમાં ચારેક-ક્યારેક આવ્યા વિના રહેતો જ નથી. તેની પાછળ સંપૂર્ણપણે નિષ્કામતા હોય છે. એ નિષ્કામતાનું સ્વરૂપ જોઈને તેને 'નિષ્કારણ કરુણા' કહી છે. કોઈ કારણ હોતું નથી. એ નિષ્કારણ કરુણા જોઈને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને તેમના પ્રત્યે બહુમાન આવે છે અને એ બહુમાન આવે તેનો પણ બેડો પાર થઈ જાય છે ! તો જેને એ પરિણમન હોય તેનું તો કાંઈ પૂછવાનું રહેતું નથી. એમ કહેવું છે.

(અહીંયા કહે છે) '....તેની જ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે નિ:શંકતાથી આરાધન કરવું;....' આરાધન કરવું એટલે અમલીકરણ કરવું, એમ. (ફ ત) સમજવું એમ નહિ પણ અમલીકરણ કરવું. '....અને તો જ સર્વ માયિક વાસનાનો

અભાવ થશે એમ સમજવું.’ ઉપર જે પહેલું વચન લીધું ને ‘માયિક સુખની સર્વ પ્રકારની વાંછા ગમે ત્યારે પણ છોડ્યા વિના છૂટકો થવો નથી;...’ હવે માયિક સુખ છોડવું એ કાંઈ સહેલી વાત નથી. એ પરસેવો ઉતરી જાય એવી વાત છે. કેવી રીતે ?

જીવને અંદરથી આત્મશાંતિ પ્રગટતી નથી ત્યાં સુધી ઇચ્છાનો ભડકો બંધ થવો મુશ્કેલ છે. પૂર્વે પણ એ પ્રકારની ઇચ્છાઓથી જ કર્મબંધન કર્યું છે. એ જ કર્મનો ઉદય આવતાં ફરી પાછી ઇચ્છાઓ ચાલુ થાય છે અને એ ઇચ્છા શાંત થતી નથી. ઘણી અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. પદાર્થનો સંયોગ થાય ત્યારે (અશાંતિ) થોડી મંદ થાય છે. વળી પાછી બીજી ઇચ્છાઓ ચાલુ થઈ જાય છે. પદાર્થનો સંયોગ ન થાય તો ઇચ્છા ખૂબ લંબાઈ જાય છે. (તેથી) ઘણી આકુળતા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ તો બધાંનો અનુભવ છે.

હવે, એનાથી છૂટવું એ કોઈ બચ્ચાના ખેલ નથી. ત્યારે એક બહુ સુગમ, સહેલો અને સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (અહીંયા) બતાવ્યો કે, જો જીવ આજ્ઞામાં એકતાન થાય અથવા સર્વાર્પણબુદ્ધિએ જ્ઞાનીના ચરણની વિનય ઉપાસના કરે તો એને માયિક વાસનાનો અભાવ (થઈ શકે). એ ‘ચપટી વગાડે’ એમ કરી શકે ! કેટલી સહેલાઈથી કરી શકે ? ચપટી વગાડે એવી રીતે કરી શકે ! નહિતર પરસેવો ઉતરી જાય તો પણ ન થાય. એવી એક અઘરી વાત છે, એને સહેલી કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો.

ત્રેનું પણ સીધું-સાદું Calculation છે - ગણિત છે કે જે પરિણામ બાહ્ય પદાર્થની સુખબુદ્ધિથી બાહ્ય પદાર્થ પ્રત્યે અત્યંત ઝુકેલા છે એ જ પરિણામ અહીંયા સત્પુરુષ બાજુ અત્યંત ઝુકી જવાથી ત્યાંનો ઝુકાવ ઘૂટી જાય છે. વગર પ્રયત્નએ, એ બાજુના વગર પ્રયત્નએ - સહજ માત્રમાં (ઘૂટી જાય છે). એટલે માયિક વાસનાનો અભાવ આ પ્રકારે થશે, એમ સમજાવ્યું છે. એ સમજી શકાય એવી વાત છે, થઈ શકે એવી વાત છે અને એ અનુભવ કરવા જેવો વિષય છે. એ બીજું વચનામૃત થયું.

ત્રીજું (વચનામૃત). (૩). ‘અનાદિકાળના પરિભ્રમણમાં....’ જુઓ ! કૃપાળુદેવે હવે આ પરિભ્રમણનો મુદ્દો હાથમાં લીધો. કેમકે મોક્ષના માંગલિક તરીકે આ વચનો લીધાં છે ને ? મોક્ષ પામવાના મંગળરૂપે આ વાત લીધી છે. ‘અનાદિકાળના પરિભ્રમણમાં....’ આ જીવે એટલે પોતાના જીવે, ‘....અનંત

વાર શાસ્ત્રશ્રવણ,...' કર્યું છે. શાસ્ત્રોના શાસ્ત્રો સાંભળ્યા છે, વાંચ્યા છે. '....અનંત વાર વિદ્યાભ્યાસ,..' કર્યો છે. અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કર્યો છે. '....અનંત વાર જિનદીક્ષા,...' લીધી છે. વેપાર-ઘંઘો, કુટુંબ-પરિવાર છોડીને દીક્ષા લઈને જંગલમાં ચાલ્યો ગયો છે. દિગંબરી દીક્ષા લીધી છે, અનંત વાર ! - એકવાર નહીં, લાખ-કરોડ વાર નહિ, અનંત વાર !! આ હકીકત છે - Fact છે. કેમકે જીવ અનંતકાળથી છે. (એટલે) ભૂતકાળનો છેડો નથી. ચારેય નવો ઉત્પન્ન થયો નથી. એ બાજુ કોઈ છેડો નથી, આ બાજુ ભવિષ્યનો કોઈ છેડો નથી. શાશ્વત પદાર્થ છે. ભૂતકાળ કેટલો ગયો ? તો ગણિત નાનું પડે, Beyond mathematic નો (ગણિતની પેલેપારનો) એ આંકડો છે. એટલે અનંતવાર જિનદીક્ષા પણ લીધી છે.

'....અનંત વાર આચાર્યપણું પ્રાપ્ત થયું છે.' (એટલે) સંપ્રદાયનો મોટો ગુરુ થયો હોય. બધાંને ઉપદેશ આપ્યા છે, (એ પણ) અનંતવાર ! 'માત્ર, 'સત્' મળ્યા નથી,....' એટલે જ્ઞાનીપુરુષ અને મળ્યાં નથી. માત્ર.... 'સત્' મળ્યાં નથી અને કદાચ જ્ઞાનીપુરુષ મળ્યાં હોય; એમ તો યોગ તો અનંતવાર થયો છે પણ '....'સત્' સુણ્યું નથી,....' 'જે રીતે' એ સત્ એણે સાંભળવું જોઈએ (તે રીતે સાંભળ્યું નથી). 'સત્' એટલે આત્મકલ્યાણ - શાશ્વત આત્મકલ્યાણ થાય, એવી જે વાત શ્રવણ થવી - તેને 'સત્ શ્રવણ' કહેવામાં આવે છે. 'સત્' એટલે શાશ્વત રહેવું તે - આત્મકલ્યાણનું શાશ્વત રહેવું તે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીના વચનો પ્રત્યે પ્રીતિ-ભાવિ ત થઈ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લેશે ને, બધું લે છે. '...સત્' સુણ્યું નથી, અને 'સત્' શ્રદ્ધું નથી,....' પ્રીતિ-ભાવિ ત થયા વિના શ્રદ્ધા થવાનો તો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

'....અને એ મળ્યે, એ સુણ્યે, અને એ શ્રદ્ધે જ છૂટવાની વાર્તાનો આત્માથી ભણકાર થશે.' (અર્થાત્) અંદર આત્મામાંથી મોક્ષનો ભણકારો આવી જશે. જો 'સત્' મળશે, મળ્યું ચારે કહેવાય ? કે જ્યારે તેનો કાંઈપણ યત્કિંચિત્ લાભ થાય ત્યારે. નહિતર તો મળ્યું - ન મળ્યું બન્ને સરખું જ થયું ને ! એમ. એટલે (કહે છે કે), એ સત્ મળ્યે, એ સુણ્યે - એ સાંભળ્યું ચારે કહેવાય ? કે, (એ) પરિણમવાની દિશામાં આગળ વધે ત્યારે '....અને એ શ્રદ્ધે જ....' માત્ર બુદ્ધિથી નહિ પણ યથાર્થ પ્રકારે તેની શ્રદ્ધા થયે જ,

‘....છૂટવાની વાર્તાનો આત્માથી ભણકાર થશે.’ (અર્થાત્) ત્યારે આ આત્મા અનંત પરિભ્રમણથી છૂટી જવાનો છે, એવો તેને ભણકાર થશે. એ ભણકારો, સાચો ભણકારો છે - ખોટો નથી. કેમકે આત્મા સાચો છે. આત્મા સત્સ્વરૂપ છે અને એ ‘સત્’માંથી આવેલો ભણકારો એ પણ ‘સત્’નો જ એક અંશ છે. આત્મામાંથી આવેલો ભણકારો એક ‘સત્’નો અંશ હોવાથી એ ભણકાર સાચો છે અને એ ભણકાર મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં આવે છે.

ગુરુદેવ એમ કહેતાં કે, આ એક એવી વાત અત્યારે ચાલે છે, એવી વાત ચાલે છે કે જો જીવને યથાર્થ પ્રકારે સમજાય તો તેને અંદરથી મોક્ષના ભણકારા વાગે !! એમ કહેતાં. તેને મોક્ષના ભણકારા અંદરથી આવે. મોક્ષના ભણકારા આવે તેનો અર્થ શું ? કે, તેને ‘સત્’ મળ્યાં, તેણે ‘સત્’ સુણ્યું અને તેણે ‘સત્’ શ્રદ્ધું, એમ થયું. આવી ગયો મોક્ષનો ભણકારો !! શ્રદ્ધા એટલે સમ્યગ્દર્શન નહિ. ‘શ્રદ્ધું’ એટલે એને પાકું થઈ ગયું કે, આ જ ‘સત્’ છે, આ સિવાય બીજી કોઈ વાત છે નહિ. (આત્મહિતનો) આ એક જ પ્રકાર છે, બીજો કોઈ પ્રકાર છે નહિ. એટલે તેની રુચિ પણ એવી હોય છે. એ રુચિને કારણે એ ભણકારો આવે છે. એ ભણકારો આવે ત્યારે તેને ‘મોક્ષ’ વિશેષ દૂર નથી !! એ વાત જે પદ્દલ (પત્રમાં) લીધી છે - એ વાત બરાબર સ્પષ્ટ થાય છે.

એટલે (કહે છે કે) શાસ્ત્રશ્રવણ, વિદ્યાભ્યાસ, જિનદીક્ષા એટલે ત્યાગ - ત્યારે દીક્ષામાં તો બધો ત્યાગ થઈ ગયો ને ! અને ઉપદેશ આપી શકે તેવો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ - આચાર્યપણામાં એ છે. (એમ) બધું લીધું. આ બધું ભૂલવાળું પણ થઈ શકે છે, એમ કહેવું છે. શું (કહે) છે ? કે આ બધું ભૂલવાળું પણ થઈ શકે છે અને ભૂલવાળું ન થાય તેની તકેદારી રાખવાની રહે છે. કહેવાય છે બધાં ધર્મસાધન ! પણ એ ધર્મસાધન યથાર્થ પ્રકારે થાય તો સાધન છે અને નહિતર એ જ બાધક છે. એ જ બંધના કારણ છે. ‘સહુ સાધન બંધન થયાં, રહ્યો ન કોઈ ઉપાય, સત્ સાધન સમજ્યો નહિ ત્યાં બંધન શું જાય’ (૧૭) વીસ દોહરામાં લીધું છે કે નહિ ? એમાં પણ સત્પુરુષનું મહત્ત્વ ઘણું ગાયું છે. એની અંદર પણ સત્પુરુષનું મહત્ત્વ ઘણું ગાયું છે.

મુમુક્ષુ :- બધાં દોહરામાં Centre માં એ જ વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બધાં દોહરાના કેન્દ્રમાં એ જ વાત છે. ‘અનંતકાળથી આથડ્યો, વિના ભાન ભગવાન, સેવ્યા નહિ ગુરુ સંતને, મૂ ચું નહિ અભિમાન.’(૧૫). સંત ચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યાં અનેક; પાર ન તેથી પામિયો, ગ્યો ન અંશ વિવેક.’(૧૬). વિવેક વગર સાધન કર્યાં, એમ કહે છે. એક અંશ પણ વિવેક ગ્યો નથી ! સાધન ભલે બધાં કર્યાં ! પણ એક અંશે પણ વિવેક ગ્યો નથી. એટલે એમણે (અહીંયા) લીધું છે કે ‘કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો;....’

આ વાત એમણે ૭૬ નંબરના પત્રમાં જરા જોરથી લીધી છે. બહુ શરૂઆતમાં એ વાત તો કરી ગયા (છે). અહીંયા ફરીને એ વાત જરા બીજી ઢબથી લીધી છે. ૭૬ (પત્ર) છે ને ! ‘બીજું કાંઈ શોધ મા.’ આ એમનું બહુ પ્રસિદ્ધ વચનામૃત છે. ‘બીજું કાંઈ શોધ મા. માત્ર એક સત્પુરુષને શોધીને તેનાં ચરણકમળમાં સર્વભાવ અર્પણ કરી દઈ....’ આ સમર્પણનો વિષય અહીંયા પણ લીધો છે. ‘....વત્યો જા. પછી જો મોક્ષ ન મળે તો મારી પાસેથી લેજે.’ આ Guarantee (ખાત્રી) (આપી છે) ! દસ્તાવેજમાં Guarantee આપે છે ને ? પોતે Guarantor (ખાત્રી આપનાર) તરીકે ભા રહ્યાં છે ! મોક્ષના Guarantor (છે) !! એમને ખબર છે કે, આ કાંઈ મોક્ષ લેવાં મારી પાસે આવવાનો નથી. એને પોતાને જ અંદરથી ભણકારા આવી જવાના છે કે, હવે મારો મોક્ષ નક્કી થઈ જવાનો છે. એ વાત(ની) એનો આત્મા જ સાક્ષી પૂરે છે. એમ પોતાને ખબર છે એટલે Gaurantor તરીકે સહી કરી દીધી છે. Bank માં Gaurantee લ્યે છે ને ? કોઈ માણસ Loan લ્યે તો સાથે બીજાં એક-બે માણસને Gaurantor તરીકે રાખે કે, એ (પૈસા) ન ભરે તો તમારે ભરી દેવા. એમ (અહીંયા) કહ્યું કે, મોક્ષ ન મળે તો મારી પાસેથી લઈ જજે !

એટલે, સર્વાર્પણપણાનું ફળ મોક્ષ છે. જેનું ફળ મોક્ષ હોય - એમ સમજાય તેને સર્વાર્પણપણું આવ્યા વિના રહે નહિ. બસ ! સીધી-સાદી વાત છે. અહીં સુધી રાખીએ. પછી બે વચનામૃત (બાકી) છે, એ (કાલે) લઈશું.

પ્રવચન-૪, તા. ૨૬-૭-૧૯૯૮

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - ૧૬૬મો પત્ર ચાલે છે. પાનું ૨૪૬. મોક્ષના સર્વોત્તમ કારણરૂપ માંગલિક વચનામૃત (લખ્યાં છે). આ પત્રમાં નીચે પાંચ વચનામૃત આપ્યાં છે. ત્રણ વચનામૃત ઉપર આપણે બે દિવસ સ્વાધ્યાય થયો છે.

ચોથું વચનામૃત - એક લીટીમાં સિદ્ધાંત મૂ થો છે. (૪). **‘મોક્ષનો માર્ગ બહાર નથી, પણ આત્મામાં છે.’** મોક્ષનો માર્ગ બાહ્ય પદાર્થનાં ગ્રહણ - ત્યાગમાં નથી. મોક્ષનો માર્ગ કોઈ પર્વતમાં કે ગુફામાં નથી. મોક્ષનો માર્ગ કોઈ મંદિર (કે) મસ્જિદમાં નથી. મોક્ષનો માર્ગ કોઈ શાસ્ત્રમાં પણ નથી. મોક્ષનો માર્ગ આત્મામાં છે.

‘મોક્ષનો માર્ગ બહાર નથી,.....’ એટલું જે અર્ધું વચન છે, એમાંથી એ વાત નીકળે છે કે મોક્ષમાર્ગ માટે કોઈ બાહ્ય પ્રયત્ન કામમાં આવવાનો નથી. બહારમાં કોઈપણ ક્રિયા, કોઈપણ કાર્ય કરશો તો એથી કોઈ મોક્ષનો માર્ગ મળવાનો નથી. અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમાં તો સમયસારાદિમાં ત્યાં સુધી વાત આવે છે કે, મોક્ષમાર્ગને કોઈ બાહ્ય ચિહ્ન નથી, કોઈ બાહ્ય લિંગ નથી. ‘લિંગ’ શબ્દ વાપર્યો (છે). એટલે કોઈ ચિહ્ન નથી.

મોક્ષનો માર્ગ આત્મામાં છે - એ એટલા માટે કહે છે કે બંધનો માર્ગ પણ આત્મામાં જ છે. આત્મા પોતાના પરિણામથી બંધાય છે અને પરિણામથી મૂકાય છે. સંસ્કૃતમાં એક વચનામૃત (આવે) છે. ‘મનઃ એવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધ મોક્ષયોહોઃ’ (અર્થાત્) મન જ બંધ અને મોક્ષનાં કારણોમાં છે. બંધનું કારણ પણ મન છે અને મોક્ષનું કારણ પણ મન છે. મન એટલે જ્ઞાનોપયોગ. જે જ્ઞાનનો વેપાર પર પદાર્થ સાથે પ્રતિબદ્ધ થાય છે તે બંધ છે. ત્યાં આત્મા રોકાય છે - પ્રતિબદ્ધ થાય છે - બંધાય છે. ત્યાંથી મુ ત થઈને આત્મામાં લાગે છે - સ્વરૂપમાં લાગે છે ત્યારે તે અબંધ પરિણામે મોક્ષમાર્ગ (ચાલે)

છે. એટલે બહારમાં કોઈ પ્રયત્ન કરવાથી મોક્ષનો માર્ગ મળશે એવો વ્યર્થ પ્રયાસ કરવાનો રહેતો નથી કે સમય (અને) શક્તિનો ખોટો ખર્ચ કરવાનો રહેતો નથી.

(મોક્ષનો માર્ગ) આત્મામાં છે એટલે આત્મામાં જ છે. આત્માથી બહાર એ વાત નથી. (હવે કહે છે) 'માર્ગને પામેલો માર્ગ પમાડશે.' એવા માર્ગને જે કોઈ આત્મા પામ્યો હશે (તે માર્ગ દેખાડશે). એ માર્ગ કેવી રીતે પમાય ? તે વાત ત્યાંથી મળશે. બીજી કોઈ જગ્યાએથી નહિ મળે. એ વાત પણ સીમિત કરી નાખી કે જે મોક્ષમાર્ગને પામ્યો હશે એ જ બીજાંને મોક્ષમાર્ગ પામવામાં નિમિત્ત કારણભૂત થશે. બીજું કોઈ નહિ થઈ શકે. કેમકે જે પોતે અજાણ્યો છે, જેને પોતાને ખબર નથી, એ બીજાંને કેવી રીતે કહી શકે કે, તમે આમ કરો તો મુ ત થાઓ, તમે આમ કરો તો મુ ત થાઓ.

સ્પષ્ટ વાત એ છે કે બહિર્મુખ પરિણામ છે તે બંધત્વાવ છે. કોઈને કોઈ અન્ય પદાર્થ સાથે તેનો પ્રતિબદ્ધતારૂપ સંબંધ છે અને અંતર્મુખ પરિણામ મુ ત ભાવ છે. કેમકે તેનો સંબંધ પોતાના સ્વરૂપ સાથે છે. અવલંબન વિનાનું કોઈ પરિણામ નથી. ચાહે તો પોતાના (સ્વરૂપનું) અવલંબન લે, ચાહે તો પરનું અવલંબન લે. ચાહે તો સ્વભાવનું અવલંબન લે, ચાહે તો વિભાવનું અવલંબન લે. કોઈ પરિણામ અવલંબન વિનાનું નથી.

હવે, અંતર્મુખ થઈને જે સ્વરૂપનું અવલંબન લેવું છે, એ એક આ વિશ્વની સર્વોત્કૃષ્ટ રહસ્યભૂત ઘટના છે. Top secret (છે). (અંતર્મુખ થવાનો) વિષય પ્રયોગાત્મક હોવાને લીધે, પ્રયોગ સિવાય એ વિષય સમજાતો નથી. એ પ્રયોગરૂપ પરિણમન જેનામાં હોય છે, એ પરિણમન જોવાની જ્યારે (મુમુક્ષુમાં) અંતરાત્મવૃત્તિપૂર્વક યોગ્યતા આવે છે, ત્યારે એ વાતની ઝાંખી થાય છે, સમજાય છે અને પછી એ દિશામાં પ્રયત્ન શરૂ થાય છે અથવા ચાલુ થઈ શકે છે.

માર્ગ પામવા માટે એવો કોઈ ઉત્સુક થયેલો જીવ હોય છે એને માર્ગ પામેલા જે કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ - સત્પુરુષ હોય છે, તે એને યથાર્થ પ્રકારે એ વાત સમજાવે છે.

ફરીથી, (કહે છે કે) મોક્ષનો માર્ગ બહારમાં ચાંચ નથી. મંદિર-મસ્જિદમાં નથી, પર્વત ઉપર કે ગુફામાં નથી, શાસ્ત્રમાં પણ નથી અને બાહ્ય પદાર્થના ગ્રહણ - ત્યાગમાં પણ નથી. માટે આપણે વ્યર્થ પ્રયત્ન કોઈ નહિ કરવાં

જોઈએ. તેમાં આપણી શિ તનો ખોટો ખર્ચ થઈ જશે (અને) સમય પણ બગડશે. મોક્ષનો માર્ગ અંદરમાં - આત્મામાં છે, એટલાં માટે આપણે આત્મામાંથી મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ કરવાનો પુરુષાર્થ કરવાનો છે, કોઈ બીજી રીતે કરવાનો નથી.

એટલું કહીને આ વાત કરી કે, જે કોઈ જીવે આ માર્ગની પ્રાપ્તિ કરી છે, તે જ આ માર્ગને પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે. બીજો કોઈ (જે) અજાણ્યો છે તે ચાંથી કરાવી શકે ? પોતે જ આંધળો છે, દેખતો નથી તે કેવી રીતે દેખાડશે ? દીવાથી દીવો પ્રગટે છે. કાગળ ઉપર દોરેલા દીવાથી નવો દીવો પ્રગટ થતો નથી. શાસ્ત્રમાં જે દીવાની વાત છે (એટલે કે શાસ્ત્રમાં જે લખ્યું છે) તે દોરેલો દીવો છે અને સત્પુરુષનું પરિણમન છે તે વાસ્તવિક દીવો છે. (આમ) દીવાથી દીવો પ્રગટે છે. ચિત્રિત દીવાથી કોઈ દીવો પ્રગટ થતો નથી. આ એક વાસ્તવિકતા છે.

કેમકે, મોક્ષમાર્ગ એક અંતર્મુખ પરિણામ છે. કેવાં છે ? અંતર્મુખી પરિણામ હોવાથી અત્યાર સુધી બહુ ગૂઢ વિષય રહ્યો છે, રહસ્યભૂત વિષય રહ્યો છે અને આ વિષયને, સત્પુરુષમાં આ અંતર્મુખી પરિણમનની પરિણાતિને જોયા વિના, તેના દર્શન થયાં વિના, કોઈને પણ આ વિષયમાં (એટલે કે) અંતર્મુખ કેવી રીતે થવું - એ વાત નથી સમજણમાં આવતી, અને ન એ પ્રયોગમાં પણ આવે. માટે જેણે માર્ગને પ્રાપ્ત કર્યો છે તે જ માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે અને તે જ માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવવામાં (નિમિત્તભૂત કારણ બની શકે છે). જેને આ (અંતર્મુખ થવાની) જિજ્ઞાસા અને ભાવના છે તેને સારી રીતે તે પુરુષ આ વાત દેખાડે છે, દેખાડી શકે છે અને ત્યારે જ યોગ્યતાવાનને તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. (માર્ગ પ્રાપ્ત કરવામાં) યોગ્યતાની પણ આવશ્યકતા છે અને જ્ઞાનીની પણ આવશ્યકતા છે. બન્ને વાત જોઈએ. વગર યોગ્યતાવાળાને, એકલા જ્ઞાની કંઈ ન કરાવી શકે અને એકલી યોગ્યતાવાળો જીવ, જ્ઞાની વગર પોતાનું કોઈ કાર્ય કરી શકે નહિ. એ પણ સંભવિત નથી. કેમકે પોતે અજાણ્યો છે (તો) કેવી રીતે કામ કરશે ? એ ચોથું વચનામૃત થયું.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી ! ઉપરથી ફરીથી લેશો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, (આમ તો) બે દિવસ ચાલી ગયો. બે કલાક ચાલી ગયું. સંક્ષેપમાં થોડું લઈએ. જે માયિક સુખ એટલે ભ્રાંતિગત સુખ છે,

સુખાભાસરૂપ સુખ છે, તેની જીવને ઈચ્છા રહ્યાં કરે છે. અંતર સુખના અભાવમાં - આત્મસુખના અભાવમાં, જે સુખ નથી એવાં સુખની ઈચ્છા રહ્યાં કરે છે, જીવ એથી દુઃખી થાય છે. સુખી તો થતો નથી પણ દુઃખી થાય છે, એ (સુખબુદ્ધિ) છોડ્યા વિના કોઈ રીતે છૂટકો નથી. અથવા એવાં સુખની ઈચ્છા અને એવાં સુખની વચ્ચે રહીને કોઈ મુ ત થાય, એવું તો કાંઈ બનતું નથી. જ્યારથી એ વાત સમજમાં આવી, સાંભળી, ત્યારથી તે સુખ (ની વાંછા) કેવી રીતે (મટે) ? તે સુખાભાસની ઈચ્છા કેવી રીતે છૂટે ? પદાર્થ તો પદાર્થમાં છે. કોઈ આત્મામાં આવતાં નથી. કોઈ ખાવાનો પદાર્થ આત્મામાં આવ્યો નથી, કોઈ સૂંઘવાના પરમાણુઓ આત્મામાં આવ્યાં નથી, કોઈ ઠંડી-ગરમીના પરમાણુઓ આત્મામાં આવ્યાં નથી. પણ ઈચ્છા છે, એ ઈચ્છા કેવી રીતે મટાડવી ? યથાર્થ પ્રકારે - સમ્યક્ પ્રકારે એ ક્રમનો અભ્યાસ એટલે એ ક્રમની Practice, આ વાત સાંભળી ત્યારથી જ કરવી યોગ્ય છે, એમ સમજવું. પહેલાં વચનામૃતમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

બીજાં (વચનામૃતમાં) એમ કહે છે કે, આ વિષયમાં સફળતા મેળવવી હોય તો કોઈપણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો. સદ્ગુરુ એટલે આ વિષયમાં જેણે સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે એવાં પુરુષ - એવો આત્મા. સદ્ગુરુ એટલે જ્ઞાની. સ્ત્રી-પુરુષનો આમાં સવાલ નથી. સ્ત્રી પણ જ્ઞાની હોઈ શકે છે. પણ એ સ્ત્રી નથી - એ આત્મા છે, એ પુરુષ છે. પુરુષાર્થ કર્યો છે માટે પુરુષ છે. પુરુષાર્થ કરે તે પુરુષ, પુરુષાર્થ ન કરી શકે તે પુરુષ નહિ. તેને તો શાસ્ત્રમાં નપુંસક પણ કહ્યાં છે.

એટલે કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો. શોધ કરવાની પોતાને જરૂરિયાત દેખાવી જોઈએ. કેમકે એ વિના મારો કોઈ આરો-વારો નથી. એ વાત બરાબર સમજમાં હોવી જોઈએ અને તો જ તેની શોધ થાય અને શોધ કર્યા પછી જો મળી જાય તો તન, મન, વચન અને આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી. એટલે સર્વાર્પણબુદ્ધિએ તેમનો સત્સંગ કરવો. સર્વાર્પણબુદ્ધિએ તેમની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરવી. અને તેમની જ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે નિઃશંકતાથી જો આરાધન કરવામાં આવે તો અવશ્ય એ બધાં માયિક સુખની ઈચ્છારૂપ વાસના છે, તેનો અભાવ થઈ શકશે.

પહેલાં વચનામૃતમાં જે માયિક સુખની ઈચ્છા મટાડવાની વાત કરી,

એ ઈચ્છા આ પ્રકારે મટી શકે છે, એમ પણ એની અંદર સૂચના આવી જાય છે. લોકો એ ઈચ્છા મટાડવા માટે પદાર્થોનો ત્યાગ કરે છે, એ ખરેખર ઉપાય નથી. ઉપાય તો આ જ છે. એ ઉપાય જાણનાર એવાં જ્ઞાનીપુરુષની શોધ કરવી અને એમના પ્રત્યે જો સર્વાર્પણબુદ્ધિ આવશે તો સહજમાત્રમાં એ ઈચ્છાઓ તૂટી શકશે - અભાવ થઈ શકશે. એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય છે નહિ. આત્મામાં જવાનો ઉપાય છે, પણ સીધું કોઈ આત્મામાં જઈ શકતું નથી. પહેલાં સત્પુરુષ પ્રત્યેના પરિણામો ચાલુ થાય છે અને પછી જ આત્માના પરિણામો શરૂ થાય છે. એ પહેલાં સીધાં કોઈને આત્મામાં જવાનાં, આત્માના અવલંબનના પરિણામ આવતાં નથી. એટલે એ વાત કરી છે.

ત્રીજા (વચનામૃતમાં) એમ કહ્યું કે, પોતે અનાદિકાળથી છે. એવાં અનંતકાળમાં ધર્મના સાધનરૂપ જે પરિણામો છે - શાસ્ત્રશ્રવણ, વિદ્યાભ્યાસ, જિનદીક્ષા અને આચાર્યપણું (એટલે) પોતે ઉપદેશ દેવાનું કાર્ય પણ અનંતવાર કર્યું છે. અત્યારે તો હાલતાં ને ચાલતાં થોડુંક સમજે ત્યાં મુમુક્ષુ ઉપદેશ દેવા લાગી જાય છે. આ એક ભૂલભરેલી પોતાની ક્રિયા છે. ઉપદેશ લેવાની જરૂર છે, અત્યારે ઉપદેશ દેવાની કોઈ ભૂમિકા છે જ નહિ. પણ થોડો સત્સંગ કર્યો હોય, થોડાં ગ્રંથો વાંચ્યાં હોય, થોડાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય તો બીજાંને ઉપદેશ દેવાનો જે પ્રકાર આવે છે, એ આત્માને નુકસાન કરે છે. એ ભૂલ મુમુક્ષુએ કરવા જેવી નથી. એ બધું આચાર્યપણું છે. (એ) બધું અનંતવાર કર્યું છે. માત્ર 'સત્' મળ્યાં નથી એટલે સત્પુરુષ મળ્યાં નથી. મળ્યાં નથી એટલે ઓળખ્યાં નથી. ઓળખ્યાં તો મળ્યાં કહેવાય અને ન ઓળખ્યાં તો મળ્યાં પણ ન મળ્યાં બરાબર અનંતવાર થઈ ગયેલાં છે. ઓળખીને તેમની વાતને સાંભળી નથી. સાંભળીને શ્રદ્ધિ નથી અને એ મળ્યે એટલે ઓળખ્યે, એ સાંભળ્યે એટલે ભાવથી સાંભળે, એ શ્રદ્ધે છૂટવાની વાર્તાનો આત્માથી ભણકાર થશે. એટલે આત્મા તમને સાક્ષી પૂરશે કે હવે મારા આત્માને અનંત કાળનું પરિભ્રમણ થવાનું નથી. એવી એક સ્થિતિ ભી થશે. એવું એક લક્ષણ બતાવ્યું કે, આ માર્ગે મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં આગળ વધે, આવું એક લક્ષણ, આવું એક ચિહ્ન અનુભવગોચર થશે.

જેમ આપણને કોઈ અજાણ્યાં રસ્તે ચિહ્નો બતાવવામાં આવે કે આ બાજુ જશો એટલે લીમડાનું ઝાડ આવશે, પછી આ બાજુ વળશો એટલે એક મંદિર

આવશે, પછી આ બાજુ વળશો ત્યારે ફલાણું આવશે. (એ પ્રમાણે) માણસ મેળવતો જાય કે, બરાબર છે. હું આ રસ્તે બરાબર ચાલુ છું. બીજા-બીજા રસ્તા છોડીને હું જે રસ્તે ચાલુ છું, એ પ્રમાણે જ બધું આવે છે. એમ આત્મામાંથી છૂટવાનો ભણકાર થાય ત્યારે સમજવું કે મને જ્ઞાનીપુરુષ મળ્યાં છે, હું એની વાત સાંભળું છું અને એની વાતનો હું વિશ્વાસ કરું છું. એ ત્રણ વચનામૃત ઉપર આપણે વિસ્તારથી તો સ્વાધ્યાય ચાલી ગયો હતો.

(હવે) છેલ્લું પાંચમું વચનામૃત છે. (૫) ‘બે અક્ષરમાં માર્ગ રહ્યો છે,....’ ‘માર્ગ’ - ‘મ’ અને ‘ગ’ બે જ અક્ષર છે. ‘ર’ તો અડધો છે. બહુ બહુ તો અઢી અક્ષર (થાય). ‘બે અક્ષરમાં માર્ગ રહ્યો છે, અને અનાદિ કાળથી એટલું બધું કર્યા છતાં શા માટે પ્રાપ્ત થયો નથી તે વિચારો.’

૧૯૫ પત્રમાં આના ઉપર બહુ વજન આપ્યું છે. આ વચનામૃતનો જે વિષય છે એના ઉપર વજન આપ્યું છે. આ જીવે અનંત કાળથી પરિભ્રમણ કર્યું છે છતાં એ પરિભ્રમણ મટ્યું નથી અને તે શું કરવાથી મટે ? આ વિષયની ચિંતા - ચિંતના - પરિભ્રમણની ચિંતના અત્યંત અત્યંત થવી જોઈએ કે જે ચિંતનામાંથી વેદના આવે અને વેદનામાંથી જીવ માર્ગ માટે ઝૂરે અને એની ઝૂરણા આવે. એ વિષય ઉપર એમણે બે પત્ર લખ્યાં છે. એક ૮૬મો પત્ર લખ્યો છે એક ૧૯૫ મો.

અહીંયા આ વચનામૃતમાં તેનો નિર્દેશ છે કે આટલું બધું જીવે કર્યું છતાં માર્ગ બે જ અક્ષરમાં કહ્યો, એના માટે બે જ અક્ષર કહ્યાં છે, (તો) એવું શું રહી ગયું ? મારી કઈ વાત (બાકી) રહી જાય છે ? એના ઉપર વિચાર કરવો જોઈએ. એના ઉપર ડાણથી વિચાર કરવો જોઈએ.

મનુષ્યભવ જેવો દુર્લભ મનુષ્યભવ ચાલ્યો જાય છે. સંયોગની નાના-મોટી અવસ્થા અને વ્યવસ્થા કરવામાં ચક્રવર્તીની સંપત્તિ કરતાં પણ જેનું એક સમયનું મૂલ્ય વધારે છે, એવું મનુષ્ય આયુ ક્ષુદ્ર પદાર્થો પાછળ ચાલ્યું જાય છે, એનો ખેદ થવો જોઈએ. અને માર્ગ કેમ મળ્યો નથી તેની ચિંતા થવી જોઈએ. નહિતર પરિભ્રમણ - અનંત જન્મ-મરણની તલવાર મારા માથે લટકે છે, એ વાતનું હંમેશાં સભાનપણું રહેવું જોઈએ. હંમેશાં રહેવું જોઈએ એટલે નિરંતર તેની ચિંતા રહે તો જ માર્ગની દિશાનો અલ્પ પણ ખ્યાલ આવે કે કઈ બાજુ જવું છે (અને) શું કરવા યોગ્ય છે ? અને શું કરવા

યોગ્ય નથી ? નહિતર કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યની કોઈ સૂઝ નહિ આવે અને એ સૂઝ વિનાનું કર્તવ્ય અને અકર્તવ્ય કાંઈ નક્કી કર્યું હશે તો એ બધું નિષ્ફળ જવાનું છે. એટલે આ વાત હળવેથી લેવાની નથી. ખૂબ ગંભીરતાથી લેવાની છે. 'વિચારો' એમ કહ્યું એમાં ખૂબ ગંભીરતાથી લેવાની વાત છે.

એ રીતે મોક્ષના સર્વોત્તમ કારણરૂપ આ વચનો માંગલિક વચનો છે. એ એમણે સોભાગભાઈને પરિચયની શરૂઆતમાં જ મુખ્ય મુખ્ય વાતો બતાવી દીધી છે. સોભાગભાઈએ પરમ પ્રેમથી એ વચનામૃતો ગ્રહણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હશે. એમ ચોક્કસ એટલા માટે આપણે કહી શકીએ કે, એમના આત્મામાં ત્યારપછી ઘણી નિર્મળતા પ્રગટી છે. નિર્મળતા ત્યારે જ પ્રગટે છે કે જ્યારે દર્શનમોહ મંદ પડે છે. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન પાતળું પડે છે - ફિક્કું પડે છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આત્મકલ્યાણકારી વિચારો, મોક્ષના કારણરૂપ એવાં વચનો મળે એટલે રત્નો મળ્યાંનો ઉલ્લાસ અને આનંદ થવો જોઈએ !!! કેવો ? રત્નો મળ્યાંનો ઉલ્લાસ અને આનંદ થવો જોઈએ કે, આવાં અપૂર્વ રત્નો મને ચારેય મળ્યાં નથી ! એવો આનંદ થવો જોઈએ ! એટલો ઉલ્લાસ, આવવો જોઈએ. ભલે પાંચ જ વચનામૃતો છે પણ જો યથાર્થ પ્રકારે ગ્રહણ કરે તો બધું એમાં આવી જાય એવું છે. બધું એમાં આવી ગયું છે એમ કહીએ તો ચાલે. એટલે 'મોક્ષના કારણરૂપ માંગલિક વચનો' - એમ કહ્યું છે.

એટલે માત્ર (એક) કલાકના સ્વાધ્યાયમાં આ વિષય સમાપ્ત થાય છે, એમ નહિ લેતાં, એ વચનોનાં વાચ્ય સુધી પહોંચવાનો પુરુષાર્થ કરવો ઘટે છે. વચનો તો વચનો છે. વચનો વાચક છે, એનું જે વાચ્ય છે એમાં આપણું પરમ હિત સમાયેલું છે. એટલે એ વાચ્ય સુધી પહોંચવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એ ૧૬૬મો પત્ર અહીંયા સ્વાધ્યાયમાં પૂરો થાય છે.

પત્રાંક - ૪૪૯

મુંબઈ, જેઠ સુદ ૧૧, શુક્ર, ૧૯૪૯

વૈરાગ્યાદિ સાધનસંપન્ન ભાઈ કૃષ્ણદાસ,

શ્રી ખંભાત.

શુદ્ધ ચિત્તથી વિદિત કરેલી તમારી વિજ્ઞાપ્તિ પહોંચેલ છે.

સર્વ પરમાર્થનાં સાધનમાં પરમસાધન તે સત્સંગ છે, સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ છે. બધા કાળમાં તેનું દુર્લભપણું છે; અને આવા વિષમ કાળમાં તેનું અત્યંત દુર્લભપણું જ્ઞાનીપુરુષોએ જાણ્યું છે.

જ્ઞાનીપુરુષોની પ્રવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ જેવી હોતી નથી. ના પાણીને વિષે જેમ અગ્નિપણાનો મુખ્ય ગુણ કહી શકાતો નથી, તેમ જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ છે; તથાપિ જ્ઞાનીપુરુષ પણ નિવૃત્તિને કોઈ પ્રકારે પણ ઇચ્છે છે. પૂર્વ આરાધન કરેલાં એવાં નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રો, વન, ઉપવન, જોગ, સમાધિ અને સત્સંગાદિ જ્ઞાનીપુરુષને પ્રવૃત્તિમાં બેઠાં વારંવાર સાંભરી આવે છે. તથાપિ ઉદયપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને જ્ઞાની અનુસરે છે. સત્સંગની રુચિ રહે છે, તેનો લક્ષ રહે છે, પણ તે વખત અત્ર વખત નિયમિત નથી.

કલ્યાણને વિષે પ્રતિબંધરૂપ જે જે કારણો છે, તે જીવે વારંવાર વિચારવાં ઘટે છે; તે તે કારણોને વારંવાર વિચારી મટાડવાં ઘટે છે; અને એ માર્ગને અનુસર્યા વિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ ઘટતી નથી. મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન એ અનાદિના જીવના ત્રણ દોષ છે. જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચનની પ્રાપ્તિ થયે, તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે. તે અજ્ઞાનની સંતતિ બળવાન હોવાથી તેનો રોધ થવાને અર્થે અને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનો યથાયોગ્ય વિચાર

થવાને અર્થે, મળ અને વિક્ષેપ મટાડવાં ઘટે છે. સરળપણું, ક્ષમા, પોતાના દોષનું જોવું, અલ્પારંભ, અલ્પપરિગ્રહ એ આદિ મળ મટવાનાં સાધન છે. જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભિન્ન તે વિક્ષેપ મટવાનું સાધન છે.

જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમનો અંતરાય રહેતો હોય, તે તે પ્રસંગમાં વારંવાર તે જ્ઞાનીપુરુષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો નીરખવા, સંભારવા અને વિચારવા યોગ્ય છે. વળી તે સમાગમના અંતરાયમાં, પ્રવૃત્તિના પ્રસંગોમાં, અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે; કારણ કે એક તો સમાગમનું બળ નથી, અને બીજો અનાદિ અભ્યાસ છે જેનો, એવી સહજાકાર પ્રવૃત્તિ છે; જેથી જીવ આવરણપ્રાપ્ત હોય છે. ઘરનું, જ્ઞાતિનું, કે બીજાં તેવાં કામોનું કારણ પડ્યે ઉદાસીનભાવે પ્રતિબંધરૂપ જાણી પ્રવર્તન ઘટે છે. તે કારણોને મુખ્ય કરી કોઈ પ્રવર્તન કરવું ઘટતું નથી; અને એમ થયા વિના પ્રવૃત્તિનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય નહીં.

આત્માને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની કલ્પના વડે વિચારવામાં લોકસંજ્ઞા, ઓઘસંજ્ઞા અને અસત્સંગ એ કારણો છે; જે કારણોમાં ઉદાસીન થયા વિના, નિઃસત્ત્વ એવી લોકસંબંધી જપતપાદિ ક્રિયામાં સાક્ષાત્ મોક્ષ નથી, પરંપરા મોક્ષ નથી, એમ માન્યા વિના, નિઃસત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર અને અસદ્ગુરુ જે આત્મસ્વરૂપને આવરણનાં મુખ્ય કારણો છે, તેને સાક્ષાત્ આત્મઘાતી જાણ્યા વિના જીવને જીવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે. જ્ઞાનીપુરુષનાં પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને કહેતાં એવાં વચનો પણ તે કારણોને લીધે જીવને સ્વરૂપનો વિચાર કરવાને બળવાન થતાં નથી.

હવે એવો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, કે જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે, પ્રગટ છે, તે પુરુષ વિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી; અને તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના બીજો

કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી. તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના આત્મા જાણ્યો છે, એવી કલ્પના મુમુક્ષુ જીવે સર્વથા ત્યાગ કરવી ઘટે છે. તે આત્મારૂપ પુરુષના સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી ઉદાસીનપણે લોકધર્મસંબંધી અને કર્મસંબંધી પરિણામે છૂટી શકાય એવી રીતે વ્યવહાર કરવો; જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાની મહત્તાદિની ઇચ્છા હોય તે વ્યવહાર કરવો યથાયોગ્ય નથી.

અમારા સમાગમનો હાલ અંતરાય જાણી નિરાશતાને પ્રાપ્ત થવું ઘટે છે; તથાપિ તેમ કરવા વિષે 'ઈશ્વરેચ્છા' જાણી સમાગમની કામના રાખી જેટલો પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ બને તેટલો કરવો, જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિર તપણું રાખવું, સત્પુરુષનાં ચરિત્રો અને માર્ગાનુસારી (સુંદરદાસ, પ્રીતમ, અખા, કબીર આદિ) જીવોનાં વચનો અને જેનો ઉદ્દેશ આત્માને મુખ્ય કહેવા વિષે છે, એવા (વિચારસાગર, સુંદરદાસના ગ્રંથ, આનંદઘનજી, બનારસીદાસ, કબીર, અખા વગેરેનાં પદ) ગ્રંથનો પરિચય રાખવો, અને એ સૌ સાધનમાં મુખ્ય સાધન એવો શ્રી સત્પુરુષનો સમાગમ ગણવો.

અમારા સમાગમનો અંતરાય જાણી ચિત્તને પ્રમાદનો અવકાશ આપવો યોગ્ય નહીં, પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ અવ્યવસ્થિત થવા દેવો યોગ્ય નહીં; નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રનો પ્રસંગ ન્યૂન થવા દેવો યોગ્ય નહીં; કામનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ યોગ્ય નહીં; એમ વિચારી જેમ બને તેમ અપ્રમત્તતાને, પરસ્પરના સમાગમને, નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રને અને પ્રવૃત્તિનાં ઉદાસીનપણાને આરાધવાં.

જે પ્રવૃત્તિ અત્ર ઉદયમાં છે, તે બીજે દ્વારેથી ચાલ્યા જતાં પણ ન છોડી શકાય એવી છે, વેદવાયોગ્ય છે માટે તેને અનુસરીએ છીએ; તથાપિ અવ્યાબાધ સ્થિતિને વિષે જેવું ને તેવું સ્વાસ્થ્ય છે.

આજે આ આઠમું પત્તું લખીએ છીએ. તે સૌ તમ સર્વ જિજ્ઞાસુ

ભાઈઓને વારંવાર વિચારવાને અર્થે લખાયાં છે. ચિત્ત એવા ઉદયવાળું ચારેક વર્તે છે. આજે તેવો અનુક્રમે ઉદય થવાથી તે ઉદય પ્રમાણે લખ્યું છે. અમે સત્સંગની તથા નિવૃત્તિની કામના રાખીએ છીએ, તો પછી તમ સર્વને એ રાખવી ઘટે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. અમે અલ્પારંભને, અલ્પપરિગ્રહને વ્યવહારમાં બેઠાં પ્રારબ્ધ નિવૃત્તિરૂપે ઇચ્છીએ છીએ, મહત્ આરંભ, અને મહત્ પરિગ્રહમાં પડતા નથી. તો પછી તમારે તેમ વર્તવું ઘટે એમાં કંઈ સંશય કર્તવ્ય નથી. અત્યારે સમાગમ થવાના જોગનો નિયમિત વખત લખી શકાય એમ સૂઝતું નથી. એ જ વિનંતી

પ્રવચન-૫, તા. ૨૯-૭-૧૯૯૪

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક - ૪૪૯) મુંબઈથી જેઠ સુદ ૧૧, ૧૯૪૯ ની સાલમાં લખાયેલો પત્ર છે. આજે ૧૦૧ વર્ષ થયાં. 'વૈરાગ્યાદિ સાધનસંપન્ન ભાઈ કૃષ્ણદાસ, શ્રી ખંભાત' ખંભાતના એક યોગ્યતાવાન મુમુક્ષુજીવ ઉપર આઠ પોસ્ટકાર્ડમાં લખાયેલો પત્ર, અહીંયા એક પત્રમાં સંકલિત કરેલો છે. જે પેરાગ્રાફ છે એ એક-એક પોસ્ટકાર્ડ હોવાનો સંભવ છે. જેમને પત્ર લખ્યો છે એ કૃષ્ણદાસભાઈ વૈરાગ્ય, ભક્તિ, સરળતા આદિ સાધન સંપન્ન હતાં. તેમના આગળ પાછળના પત્રો ઉપરથી એ વાતની પ્રતીતિ થાય છે કે એ એક બહુ યોગ્યતાવાન મુમુક્ષુ હતાં.

'શુદ્ધ ચિત્તથી વિદિત કરેલી તમારી વિજ્ઞાપ્તિ પહોંચેલ છે.' કૃષ્ણદાસભાઈએ જે પત્ર લખ્યો છે એ પત્ર કઈ ભૂમિકામાં ભા રહીને લખાયેલો છે એનો નિર્દેશ કૃપાળુદેવ પત્રની પહોંચ આપતાં, પહેલાં વા ચમાં કરે છે. એમણે કૃપાળુદેવને વિનંતિ કરી છે કે, પોતાને કાંઈ પણ આત્મકલ્યાણ થાય - એ વિષયમાં વિજ્ઞાપ્તિ કરી હશે, એમ પ્રત્યુત્તર ઉપરથી સમજી શકાય છે. વિશેષતા

એ છે કે શુદ્ધ ચિત્તથી વિદિત કરેલી એ વિજ્ઞપ્તિ હતી. આ એક બહુ પાયાની વાત છે. આપણા જીવે પણ ઘણાં વખતથી અને ભૂતકાળ લઈએ તો અનંતકાળથી ધર્મના ક્ષેત્રમાં કાંઈ ને કાંઈ, કાંઈ ને કાંઈ, જે કાંઈ સૂઝે તે, જે વખતે જે સમજાય તે પ્રવૃત્તિ કરી છે (અને) કરવામાં આવી રહી છે. સવાલ એટલો છે કે, એમાં ચિત્તની શુદ્ધતા કેટલી છે ? કૃપાળુદેવ આજ ભૂમિકાના બીજા શબ્દો એવાં વાપરે છે - 'શુદ્ધ અંતઃકરણ' (અર્થાત્) જ્યાં સુધી અંતઃકરણની શુદ્ધતા નથી ત્યાં સુધી ધર્મપ્રવૃત્તિ અશુદ્ધ અંતઃકરણથી એટલે મલિનભાવના સાથે, મલિનભાવો સાથે, મલિનવૃત્તિઓ સાથે પ્રવર્તતી હોય છે, તેથી તે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ નિષ્ફળ જાય છે અને અત્યાર સુધી નિષ્ફળ ગઈ છે - આપણું પરિભ્રમણ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. એટલે આ એક બહુ પાયાની વાત છે.

જ્યાં સુધી અંતઃકરણ શુદ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી, એ અંતઃકરણ અભિપ્રાય ઉપર સીધી અસર કરતું હોવાથી, અભિપ્રાય પણ મલિન રહે છે અને અભિપ્રાય મલિન હોવાને કારણે મલિન અભિપ્રાયથી વર્તતી તમામ વૃત્તિઓ મલિનતા સહિત વર્તે છે. શુદ્ધ અંતઃકરણમાં સવાલ પ્રમાણિકતાનો છે.

આનંદઘનજીએ જે પદ લખ્યું છે (તેમાં) એમણે પૂજા ઉપર એ વાત લખી છે; પણ પૂજા કહો, સ્વાધ્યાય કહો, ભક્તિ ત કહો, કોઈપણ ધાર્મિક ક્રિયા કહો, અંતઃકરણની શુદ્ધિ પાયામાં ન હોય તો કોઈ રીતે એ પ્રવૃત્તિ સફળ ન થાય એમણે તો એમનાં સ્તવનમાં એ વાતને એવી રીતે લીધી છે કે અંતઃકરણની શુદ્ધિ વિના ભગવાનની પૂજા એ 'કપટપૂજા' છે. ભગવાન

પભદેવસ્વામીની સ્તુતિ કરતાં કરતાં એ વાત કરે છે. (પત્રાંક-૭૫૩) 'જ્યાં સુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાં સુધી તમારા સિવાય બીજામાં મારે કંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેખાડીએ તો તે વૃથા જ છે અને કપટ છે;...' સ્તુતિમાં આપણે એમ બોલીએ કે 'હે ભગવાન' ! આપણે કૃપાળુદેવ પ્રત્યે સ્તુતિ કરીએ તો 'હે ભગવાન' 'હે પ્રભુ' (બોલીએ), જિનેશ્વર પ્રત્યે કરીએ તો પણ (એમ જ બોલીએ કે) 'હે ભગવાન' 'હે પ્રભુ' આપ જ મારું સર્વસ્વ છો. આપ મને આમ કરો, આપ મને આમ કરો' (એમ) એમના પ્રત્યે આપણે ખૂબ ભાવ દેખાડીએ અને ભગવાન પ્રત્યે પણ કોણ ભાવ ન દેખાડે ? તેમ છતાં ચિત્તમાં બીજો કાંઈ પણ ભાવ હોય છે, તો એ વૃથા છે અને કપટ

છે. 'અને જ્યાં સુધી કપટ છે ત્યાં સુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ચાંચી થાય ?' બહુ માર્મિક વાત કરી છે. આત્માને અર્પણ કરવાની વાત કરી છે; તન-મન-ધનને અર્પણ કરવાની વાત અહીંયા નથી કરી.

આપણે તન-મન-ધન અર્પણ કરીએ છીએ. લાખો રૂપિયા ખર્ચીએ છીએ, મંદિર બંધાવીએ છીએ, સ્વાધ્યાયહોલ બંધાવીએ છીએ, એની પાછળ આપણી શક્તિ ખર્ચીએ છીએ, મનથી કરીએ છીએ (તેમાં) શરીરની મહેનત છે, માનસિક પરિશ્રમ છે એ મનની મહેનત છે, અને ધન પણ અર્પણ કરીએ છીએ છતાં કેમ આત્મકલ્યાણ થતું નથી ? (કારણ કે) શુદ્ધ ચિત્ત નથી. શુદ્ધ ચિત્ત નથી ત્યાં આત્મા અર્પણ નથી કરતાં, બીજું અર્પણ કરીએ છીએ. જો કે સમ્યક્ પ્રકાર તો અર્પણ કરવાનો એવો છે કે તન-મન-ધન તો પરદ્રવ્યો છે, અન્ય દ્રવ્યો છે, જડ દ્રવ્યો છે અને આત્માનો તેના ઉપર લેવા-દેવાનો કોઈ અધિકાર નથી. આત્મા એને લઈ-દઈ શકે એ એના અધિકાર બહારની વાત છે. એ ગાંધીજીના પત્રમાં આવી ગયું કે આત્મા સ્વભાવથી સ્વભાવપરિણામનો કર્તા છે, પરદ્રવ્યનો - અન્ય પરિણામનો કર્તા નથી. (છતાં) કર્તા માને તો અજ્ઞાનભાવ છે. છતાં પણ મમત્વ છોડવા અર્થે - પૂર્વપ્રારબ્ધ યોગે જે સંયોગ (પ્રાપ્ત) થયાં, તે સંયોગ ઉપર જે મમત્વ વર્તે છે, એ મમત્વ ઘટાડવાં અર્થે, મમત્વનો અભાવ કરવાં અર્થે તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે, તેનું દાન કરવામાં આવે છે - એ સમ્યક્પ્રકાર છે. પણ મમત્વ એમને એમ રાખીને, સંપત્તિમાંથી અમુક અંશ - પૂરેપૂરી તો કોઈ આ કાળમાં આપે નહીં, પણ સંપત્તિમાંથી અમુક અંશ - એક ટકો, બે ટકો, પાંચ ટકા, દસ ટકા, વીસ ટકા, પચ્ચીસ ટકા - જે કાંઈ Maximum કાઢી શકાય - (તે) મમત્વ રાખીને આપવામાં આવે છે. 'મારા (પૈસા) હતાં' એમાંથી મેં આપ્યાં છે ! મારાપણું રાખીને જે આપવામાં આવ્યું છે - એ સમ્યક્પ્રકાર નથી, એ સાચો પ્રકાર નથી. પણ બહારથી લોકોને એમ લાગે કે અર્પણ ઘણું કરે છે, સમર્પણ ઘણું સારું છે.

અહીંયા આનંદઘનજી એમ કહે છે કે સમર્પણ સારું છે પણ આત્મા અર્પણ કર્યો છે ? તન-મન-ધનનું અમારે કામ નથી. જો આત્મ-અર્પણા ન હોય તો એ તન-મન-ધનની અર્પણતા સાચી નથી, ખોટી છે, જૂઠી છે, કપટભાવે છે, વૃથા છે અને એનાથી આત્મલાભ થતો નથી. આત્મલાભ

જે થવો જોઈએ કે આત્મકલ્યાણનો લાભ જે થવો જોઈએ, એ લાભ થતો નથી. એટલે આત્મા અર્પણ કરે (તો) Total surrendership આવી જાય. Unconditional - મારી કોઈ શરત નહીં અને ત્યારે આત્મકલ્યાણ થવાનો અવકાશ છે. એ પ્રકારને 'શુદ્ધ ચિત્ત' અથવા 'શુદ્ધ અંતઃકરણ' કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન :- આત્મ-અર્પણા એટલે શું ?

સમાધાન :- એનો અર્થ કરે છે. 'જેથી સર્વ જગતના ભાવ પ્રત્યે વિરામ પમાડી...' આત્મ-અર્પણ એટલે શું ? કે જગત પ્રત્યેના સર્વ ભાવોને વિરામ પમાડીને '....વૃત્તિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવવાળી કરવાથી જ તે વૃત્તિમાં અન્યભાવ રહ્યો ન હોવાથી....' વૃત્તિમાં શુદ્ધ ચૈતન્યભાવ આવવાથી અન્યભાવ ન રહેતાં, તેને 'શુદ્ધ કહેવાય અને તે નિષ્કપટ કહેવાય. એવી ચૈતન્યવૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મઅર્પણતા કહેવાય.' આ Positive side થી વાત કરી છે. એની Negative side એ છે કે તમામ સંસારી જીવોને આત્માની તો ખબર નથી એટલે આત્મઅર્પણતા એ શું કરે ? આત્મા કેવો છે ? એ જ એને પોતાને ખબર નથી. ભાન તો ભૂલેલો છે. ત્યારે અત્યારે એનો આત્મા શું છે ? કે એનો જે પ્રકૃતિ સ્વભાવ છે એ (એનો) આત્મા છે. તન-મન-ધન આપે પણ પ્રકૃતિ ન છોડે ! કેમકે એમાં આત્મઅર્પણતા કરવી પડે છે. તન-મન-ધન આપી દે. બાવો થઈ જાય, (પરંતુ) પ્રકૃતિ ન છોડે. જ્યારે સાચી ભાવિ તથી એનું ફળ પહેલું આવવું જોઈએ - પ્રકૃતિ છોડવાનું, પ્રકૃતિ ઉપર ઘા પડે. પ્રકૃતિ સ્વભાવ નબળો પડી જાય અને જેની સાથે સંપર્ક ઘણો હોય તેને ખબર પડે કે આ કંઈક ફરી ગયો લાગે છે. જીવ બદલાય ગયો લાગે છે. આ તેનો તે જીવ નથી આ બદલાય ગયેલો જીવ છે, એમ લાગે. આપણે ગુજરાતીમાં પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય છે, એમ કહેવાય છે. (પણ) નહિ, આ એક એવો અલૌકિક માર્ગ છે કે અહીંયા પ્રકૃતિ પહેલાં જાય છે. પ્રકૃતિ ઉપર સીધી અસર આવે છે. ત્યારે તેને આત્મ-અર્પણતા થાય. ત્યારે એ સ્વચ્છંદ છોડી, સ્વચ્છંદનિરોધ ભાવિ તને પ્રાપ્ત થાય. સ્વચ્છંદનિરોધ ભાવિ તને પ્રાપ્ત થાય, આપ્તપુરુષના વચનની પ્રતીતિ આવે, એમની આજ્ઞાની (અપૂર્વ) રુચિ ઉત્પન્ન થાય અથવા સર્વસ્વપણે સત્પુરુષ પ્રત્યે સર્વાર્પણબુદ્ધિએ વર્તવાનું થાય, ત્યારે કૃપાળુદેવ ૭૫૧ પત્રમાં કહે છે કે એને

પહેલું સમકિત થાય છે.

‘સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;
સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ.’

(આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર ગાથા : ૧૭)

આત્મસિદ્ધિમાં ત્રણ પ્રકારના જે સમકિત ઉપદેશ્યાં છે, એમાં પહેલો સમકિતનો પ્રકાર આ છે. એને સમકિતનું કારણ ગણીને, માત્ર કારણ નહીં (પણ) સમકિતનું પ્રત્યક્ષ કારણ ગણીને ! કેટલી સચોટ વાત છે !! ‘કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ.’ (એમ કહ્યું છે). સમકિતનું પ્રત્યક્ષ કારણ ગણીને તેને સમકિત કહેવામાં આવ્યું છે. કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને તેને સમકિત કહ્યું છે. એ જીવ વધુમાં વધુ પંદર ભવે મુક્તિ પામે. સમકિત તો પહેલાં પામી જાય પણ મુક્તિ પામી જાય ! એનો નિવેડો આવી જાય. નિર્વાણપદને પ્રાપ્ત થાય એવું સીધું નિર્વાણપદ સાથેનું અનુસંધાન આત્મસિદ્ધિમાં આ જગ્યાએ કરેલું છે. એનો પાયો શું છે ? કે સત્પુરુષની ઓળખાણથી તે પ્રકારના પરિણામ થાય છે. જે ઉપવની પહેલી પંક્તિ છે, એ સત્પુરુષની ઓળખાણની સાથે થતાં આનુષંગિક પરિણામો છે. ઉપવ પત્ર (છે). ‘આપ્તપુરુષના વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ....’ (માત્ર) રુચિરૂપ (નથી કહ્યું), એક વિશેષણ વિશેષ (વાપર્યું) છે. ‘આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિરૂપ સ્વચ્છંદનિરોધપણે આપ્તપુરુષની ભક્તિ તરૂપ, એ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.’ અહીંથી સમ્યક્ત્વનો પાયો નાખ્યો. નિર્વિકલ્પ પરમાર્થ અનુભવરૂપ જે સમ્યક્દર્શન છે, સમકિત છે, સાચું પરમાર્થ સમકિત છે એનો પાયો આ છે. એ સમકિત મોક્ષનું મૂળ છે - નિર્વાણપદનું મૂળ છે. કૃપાળુદેવ મૂળના મૂળ સુધી પહોંચ્યા છે.

જિનાગમને વિષે એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે કે મોક્ષનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે અથવા ધર્મનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે - ‘દંસણ મૂલો ધમ્મો’ કુંદકુંદાચાર્યદેવે અષ્ટપાહુડમાં આ સૂત્ર આપ્યું છે કે ‘દંસણ મૂલો ધમ્મો’ - સમ્યક્દર્શન તે ધર્મનું મૂળ છે. પણ સમ્યક્દર્શન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ? મિથ્યાત્વ દશામાં પહેલું શું થવું જોઈએ ? કે બીજું કાંઈ ન થાય તો આટલું થવું જોઈએ.

પ્રશ્ન :- આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ એટલે શું ?

સમાધાન :- આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ એટલે એવી રુચિ કદી ન થઈ હોય, પૂર્વે એવી રુચિ ન થઈ હોય - એ સાદો શબ્દાર્થ છે, પણ પોતાના ભાવમાં

એની અપૂર્વતા ભાસવી જોઈએ. સંસારના કોઈ પદાર્થો પ્રત્યે અને પોતાના દેહાદિ સંયોગો પ્રત્યે પણ એવી રુચિ નથી થઈ. ભોગોપભોગ પ્રત્યે પણ એવી રુચિ નથી થઈ. એથી વિશેષ પ્રકારની - વિશિષ્ટ રુચિને અપૂર્વ રુચિ કહે છે. રુચિ વિનાનો કોઈ જીવ નથી. બધાં જીવને રુચિની પર્યાય છે. પણ એ રુચિ શરીર અને શરીરના અનુકૂળ સંયોગો (તથા) ભોગોપભોગ આદિ બાહ્ય પદાર્થો ઉપરની છે. એ પૂર્વાનુપૂર્વ ચાલી આવે છે. જ્યારે કોઈ ભગવાન(રૂપ) પુરુષ એવા સત્પુરુષની ઓળખાણ થાય છે ત્યારે એ જીવને કોઈ અપૂર્વ રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે. એની આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે, અહીંયા એમ કહેવું છે. એની આજ્ઞા હવે નિષ્ફળ ન જાય. જે આજ્ઞા થાય, જે એનો વિકલ્પ થાય, એને (માટે) બધું આજ્ઞા જ છે. (આજ્ઞાને) ઝીલી લે, ઉપાડી લે એને શિરસાવંદ્ય ગણે. એવાં (સત્પુરુષની) ઓળખાણપૂર્વકના પરિણામો હોય છે, ત્યારે એને સમ્યક્દર્શનના પાયાનો પાયો શિલાન્યાસવિધિ (કહેવાય છે). સમ્યક્દર્શનની પણ શિલાન્યાસવિધિ અહીંયા કૃપાળુદેવે કરી છે, લ્યો ઠીક ! આના ઉપર બધું ચણતર થવાનું છે. આ ન હોય તો બધું ચણતર પડી જવાનું છે, એમ સમજી લેવું. જો આમ ન થયું હોય તો જેટલું ચણતર કર્યું એ પડી જવાનું છે. (એ) રેતીના ઢગલા ઉપરનું ચણતર છે. રેતીના ઢગલા ઉપર મકાન કરે તો કેટલાં દિવસ રહે ? ચણતાં-ચણતાં જ પડી જવાનું અને બધાંને એ અનુભવ થાય છે કે સ્વાધ્યાયમાં બેસીએ, ભ્રમિ તમાં બેસીએ ત્યારે પરિણામ કંઈક ઠીક થાય છે અને પાછા હોલની બહાર નીકળીએ ત્યારે ફેરફાર થઈ જાય છે. કેમ થાય છે ? (કે) ચણતર ખોટું છે, પાયો નથી. (એટલે અહીંયા કૃપાળુદેવે) બહુ પાયાની વાત કરી છે.

આ પહેલી જ લીટીમાં (૪૪૯ પત્રમાં) બહુ મોટી વાત કરી છે. કૃષ્ણદાસભાઈએ જે કાંઈ વિનંતી કરેલી તે શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરેલી બસ ! આ અંતઃકરણ જો શુદ્ધ હોય તો જીવને પરિભ્રમણથી મુક્ત થવાની ભાવના, ઇચ્છા એ પણ દૃઢતાથી આવે છે. દૃઢ મોક્ષેચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે કે પહેલું-વહેલું પૂર્ણતાનું લક્ષ્ય બંધાય છે. અંતઃકરણની શુદ્ધિ વિના લક્ષ્ય બંધાતું નથી. અને જ્યાં સુધી 'એક માત્ર મોક્ષ અભિલાષ' એ સ્થિતિના પરિણામમાં જીવ ન આવે ત્યાં સુધી એ જીવને મુમુક્ષુતા પ્રગટી નથી. નામધારી મુમુક્ષુ ભલે હોય. જેમ નામધારી સાધુ હોય છે એમ નામધારી, વેષધારી મુમુક્ષુ

હોય છે, પણ દૃઢ મોક્ષેચ્છા વિના એ જીવને મુમુક્ષુતા પ્રગટી નથી, યથાર્થપણે મુમુક્ષુને યોગ્ય તેના પરિણામો હોતાં નથી. (મુમુક્ષુતાને યોગ્ય) કેટલાંક પરિણામ હોય છે પણ તે યથાર્થ નથી. એનું કાંઈ ફળ નથી, એ વૃથા છે અને એમાંથી ઘણાં જીવો તો સંસારવૃદ્ધિ પણ કરી જાય છે ! એ પણ સંભવિત છે. એટલે આ પંિ તનો સ્વાધ્યાય કરતાં, કૃપાળુદેવના આ વચનનો સ્વાધ્યાય કરતાં પોતાના અંતઃકરણને તપાસવું રહ્યું.

કૃષ્ણદાસભાઈને આ પત્રો મળેલાં અને સદ્ભાગ્યે આપણને પણ આ પત્રો મળ્યાં છે એમ જ ગણવું જોઈએ. આપણે કૃષ્ણદાસભાઈ ને ઠેકાણે આપણાં અંતઃકરણને શુદ્ધ કરીને, આગળ વધીએ. માત્ર વાંચીએ, વિચારીએ, શબ્દાર્થ કરીએ, કે થોડું તેના ઉપર ચિંતન કરી લઈએ એથી કાંઈ વળે નહીં. અંતઃકરણ શુદ્ધ ન થાય તો કાંઈ ન વળે. કેમકે એનો વિષય તો અંતઃકરણની શુદ્ધિ છે, ચિત્તશુદ્ધિ છે. મારે ખરેખર છૂટવું જ છે - એ એક અભિપ્રાયની પ્રમાણિકતા છે. આગળ પણ એક પત્રમાં પોતે કહી ગયાં છે કે જો જીવને છૂટવું હોય તો એને કોઈ બાંધનાર નથી. જીવને પોતાને મુ ત થવું હોય તો એને કોઈ બાંધનાર નથી અને પોતાને જ બંધાવું હોય તો એને કોઈ છોડાવનાર નથી. તીર્થંકર પણ ન છોડાવી શકે. કેમકે આપણે પણ પરિભ્રમણ કરતાં-કરતાં તીર્થંકરના સમવસરણમાં અનંતવાર ગયા છીએ, પણ અંતઃકરણ મલિન રાખીને. શુદ્ધ અંતઃકરણથી એકવાર પણ કોઈપણ પ્રકારના સાધનની આરાધના આ જીવે કરી નથી. એની સાબિતી વર્તમાન પરિભ્રમણ છે. અહીંયા બેઠાં છીએ એ બતાવે છે કે ભૂતકાળ બધો વૃથા ગુમાવ્યો છે. (એ રીતે) પહેલાં જ વચનમાં બહુ મોટી વાત કરી છે.

‘સર્વ પરમાર્થના સાધનમાં પરમસાધન તે સત્સંગ છે,....’ સત્સંગ ઉપર તો કૃપાળુદેવે ૬૦૮ નંબરનો એક પત્ર જ લખેલો છે. ઘણી વાતો લખી છે. એ પત્ર વાંચીએ તો ચાર-પાંચ કલાક લાગે એવો પત્ર છે. પણ અહીંયા એક જ પંિ તમાં એનો Total (સરવાળો) આવ્યો છે કે પરમાર્થ એટલે આત્મકલ્યાણ, (એટલે કે) આત્માનું પરમ પ્રયોજન. આત્મકલ્યાણરૂપ જે પરમ પ્રયોજન છે. એ પરમ પ્રયોજનના અનેક બાહ્ય સાધનોનો નિર્દેશ, જિનાગમને વિષે છે. એમાં પરમ સાધન તે સત્સંગ છે, ત્યાં અલ્પવિરામ છે. (આગળ લખે છે), સત્સંગ એટલે શું ? ‘સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ છે.’

સત્પુરુષના ચરણસમીપે નિવાસ કરવો એવો જે સત્સંગ એને પરમસત્સંગ પણ કહેવાય છે. સત્સંગ નહીં પણ એને પરમસત્સંગ કહ્યો છે. એ આત્મકલ્યાણનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે. પરમ સાધન છે એટલે ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે. એ સાધનને ગૌણ કરીને બીજા કોઈ પણ સાધન અપનાવવા, ગ્રહણ કરવા, એમાં સમય અને શક્તિ વ્યતીત કરવાં, એ જીવનો સ્વચ્છંદ છે અથવા એ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન છે. સ્વચ્છંદ છે એટલે આ જીવ આજ્ઞા ઉપર પગ મૂકીને ચાલે છે. કોની આજ્ઞા છે ? આ જિનાજ્ઞા છે, પરમગુરુની આજ્ઞા છે, શ્રીગુરુની આજ્ઞા છે, આપ્તપુરુષની આજ્ઞા છે. બધાંની એક જ આજ્ઞા છે. ભગવાનની આજ્ઞા બીજી છે અને સત્પુરુષની આજ્ઞા બીજી છે એવું કાંઈ નથી. ત્રણેય કાળના જ્ઞાનીઓનો એક જ મત હોય છે. કોઈનાં બે મત હોતાં જ નથી. એક અજ્ઞાનીના પોતાના અનંત મત ભલે હોય, પણ ત્રણેય કાળમાં અનંત જ્ઞાનીઓના એક જ મત છે. એ આજ્ઞા ઉપર પગ મૂકીને ચાલવું તો એનો દંડ પણ ભોગવવો, એ કુદરતની વ્યવસ્થા છે. એમાં કોઈ કર્મના પરમાણુ કોઈની શરમ રાખતાં નથી.

પ્રશ્ન :- સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ એટલે શું ?

સમાધાન :- સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ એટલે સત્પુરુષના સત્સંગમાં રહીને ભાવથી સમીપતા સાધવી. ક્ષેત્રસમીપતામાં એ વાત પૂરી થતી નથી. કેમકે કોઈને એવો પુણ્યયોગ હોય છે તો ક્ષેત્રસમીપતા પણ કરી લે છે, પણ ભાવસમીપતા ન થાય તો એ ક્ષેત્રસમીપતા પણ વૃથા થાય છે અને એવું અનંતવાર થઈ ગયું છે. એવું પણ અનંતવાર બનેલું છે કે ક્ષેત્રસમીપતા મળી છે (પરંતુ) ભાવે દૂર રહી ગયો છે. ભાવે સમીપ જવું જવું એટલે શું ? એ પ્રશ્ન તમે કદાચ કરશો કે, તો પછી ભાવે સમીપ જવું એટલે શું ? (કે) એ ચભાવ સાધવો. - ‘પરાભિ ત’ !! ૨૦૧નું મથાળું લીધું ને ! ‘કેવળ નિર્વિકાર છતાં પરબ્રહ્મ પ્રેમમય પરાભિ તને વશ છે, એ હૃદયમાં જેણે અનુભવ કર્યો છે એવા જ્ઞાનીઓની ગુપ્ત શિક્ષા છે.’ જ્ઞાનીઓ ના હૃદયની (આ) ગુપ્ત શિક્ષા લીધી છે. જો આ નિર્વિકાર એવો પરમબ્રહ્મ પણ પરાભિ તને વશ થતો હોય તો પછી સત્પુરુષ વશ ન થાય એ કેમ બને ? એ તો સત્પુરુષ એને વશ થાય, થાય ને થાય જ. જો સત્પુરુષ મુમુક્ષુને વશ થાય તો પછી એની કૃપામાં ખામી શું રહી ? તો (કહ્યું કે)

‘સત્પુરુષની કૃપાદષ્ટિ એજ સમ્યક્દર્શન છે.’ એક જગ્યાએ એ વાત કરી છે કે ‘પવિત્ર પુરુષોની કૃપાદષ્ટિ એ જ સમ્યક્દર્શન છે.’ સમ્યક્દર્શન પછી દૂર નથી કાંઈ ! પણ એટલે હદ સુધી પોતે તૈયાર થવું ઘટે છે. જ્યાં સુધી પોતાની તૈયારી ન હોય, ત્યાં સુધી બાહ્ય સાધન, બાહ્ય સંયોગ, શાસ્ત્ર કે સત્પુરુષ કે ભગવાન શું કરે ? ભગવાન પણ શું કરે ?

પ્રશ્ન :- ઐ ચભાવ ને જરા સ્પષ્ટ કરશો ?

સમાધાન :- ‘ઐ ચભાવ’ ! ઐ ચભાવ એટલે અંતર ન રહે. ગણતરી કોઈ ન થાય. આ મારું અને આ તમારું - એ વાત છૂટી જાય. ઐ ચભાવ એટલે બે વચ્ચે અંતર નથી - એને ઐ ચભાવ કહે છે. શું ? એ ઐ ચભાવ સઘાય એને મોક્ષમાર્ગ અતિ નિકટ છે. ૨૨૩ પત્રમાં એ શબ્દ વાપર્યો છે (કે) એને મોક્ષમાર્ગ અતિ નિકટ છે. નિકટ છે એમ નથી લખ્યું, (પણ) અતિ નિકટ છે. એ સ્થિતિમાં ગમે ત્યારે પણ આવવું રહ્યું.

૧૭૨ (પત્રાંકમાં) તો એ વાત ઉપર કેટલું બધું વજન આપ્યું છે ! એક-એક શબ્દ ઉપર કાંઈ ભાર આપ્યો છે ! ‘આ જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું, નિર્વાણને અર્થે માન્ય રાખવા યોગ્ય, શ્રદ્ધવા યોગ્ય, ફરી ફરી ચિંતવવા યોગ્ય ક્ષણ ક્ષણે, સમયે સમયે તેમાં લીન થવા યોગ્ય,....’ ભાન ભૂલીને ! એમ કહે છે. ‘પરમ રહસ્ય છે અને એ જ સર્વ શાસ્ત્રનો, સર્વ સંતના હૃદયનો, ઈશ્વરના ઘરનો મર્મ પામવાનો મહા માર્ગ છે.’ મહામાર્ગ એટલે Highway છે. એકવાર આ Highway ઉપર ચડી જવું જોઈએ. પછી જુઓ Highway ઉપર ગાડીની Speed કેટલી આવે છે, ત્યાં સુધી Speed નહીં આવે. પુરુષાર્થ ઉપડે જ નહીં. અંદરથી જોર નહીં આવે. સંવેગ ઉત્પન્ન નહીં થાય. ‘અને એ સઘણાનું કારણ કોઈ વિદ્યમાન સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ, અને તે પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા એ છે.’ ‘સર્વ કાળ એ જ કહેવા માટે જીવવા ઇચ્છનાર રાયચંદની વંદના.’ કેટલું વજન આપ્યું છે ! પાછું લિખિતન કરવામાં આટલું વજન આપ્યું !!

પ્રશ્ન :- વિદ્યમાન એટલે ?

સમાધાન :- વિદ્યમાન એટલે બિરાજમાન સજીવનમૂર્તિ ! પ્રત્યક્ષ બિરાજમાન સજીવનમૂર્તિ ! એના પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા, એની પ્રાપ્તિ એટલે એનો યોગ મળવો અને એ પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા થવી એ બધાંનું મૂળ છે.

બધાંનું મૂળ એ છે અને ૭૫૧ પત્રનું એ પહેલું સમકિત છે.

પ્રશ્ન :- સત્પુરુષમેં લીન હોના મતલબ ચા ?

સમાધાન :- લીન હોના એટલે - એટલો એમના પ્રત્યે ભિ તભાવ આવે, એટલો ભિ તભાવ આવે કે પોતાનું પોતાપણું ભુલાય જાય. હું કોણ છું ? એ ભુલાય જાય. ઠીક ! એટલે તો ગોપીઓનું દૃષ્ટાંત આપ્યું ને ! કે એમના જેવી (ગોપીઓ જેવી) આત્મવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય, એવી આત્મવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય કે હું મનુષ્ય છું, હું પુરુષ છું, હું સ્ત્રી છું, હું ફલાણો છું, હું ફલાણી છું, એ બધું ભુલાય જાય. કર્મજનિત પર્યાય ભુલાય જાય. એવી પરમપ્રેમે ભિ ત આવે ત્યારે એને મોક્ષમાર્ગ નિકટ છે. પછી એને સંસાર નથી રહ્યો. આમ તો સંસાર બહુ મોટો સાગર છે, તરવો મુશ્કેલ પડે એવો સાગર છે, પણ એ સાગર જ સુકાય જાય છે. મીરાએ ગાયું છે કે નહીં ! 'ભવસાગર સબ સૂખ ગયો હૈ; ફિકર ગઈ મોહે તરનનકી' સાગરમાં પાણી જ નથી, સાગર જ સુકાય ગયો, મેદાન થઈ ગયું, (ત્યાં) હવે મારે તરવાનું ચાં રહ્યું ?

'સર્વ પરમાર્થના સાધનમાં પરમસાધન તે સત્સંગ છે, સત્પુરુષના ચરણ સમીપનો નિવાસ છે.' આ નિવાસમાં આટલું બધું ભર્યું છે ! પરાભિ તની હદ (સુધી) જવાનું ! 'બધાં કાળમાં તેનું દુર્લભપણું છે;....' એક તો પ્રગટ સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ થવી એ દુર્લભ છે, ચતુર્થઆરામાં દુર્લભ છે તો પંચમઆરામાં તો દુર્લભથી પણ દુર્લભ હોય એ સહજ સમજી શકાય, સહેજે સમજી શકાય એવી વાત છે. (એટલે અહીંયા એમ કહ્યું કે) 'બધાં કાળમાં તેનું દુર્લભપણું છે; અને આવા વિષમ કાળમાં તેનું અત્યંત દુર્લભપણું જ્ઞાનીપુરુષોએ જાણ્યું છે.' (આવું જ) જોયું છે, અનુભવ્યું છે કે, અત્યારે તો એ દુર્લભપણું હોય એ સહેજે સમજી શકાય એવી વાત છે.

હવે અહીંથી ભિન્ન-ભિન્ન વિષય ઉપરના જે પોસ્ટકાર્ડ છે એ શરૂ થાય છે. આઠ પોસ્ટકાર્ડ લખાયા છે. એક જ સાથે ધારાવાહી લખાણ ચાલ્યું છે. એની પણ પાશ્વ ભૂમિકા - (Background) થોડું વિચારવા જેવું છે. કૃપાળુદેવની આત્મવૃત્તિ શરૂઆતથી જ એટલી બધી આત્મલીનતા વાળી રહી છે કે પત્રોનો પ્રત્યુત્તર આપવો એમને કઠણ પડેલો છે. કેટલાંક મુમુક્ષુઓને, કેટલાંક પત્રોનો પ્રત્યુત્તર આપી શકાયો નથી. કેટલાંક ને બહુ સંક્ષેપમાં (પ્રત્યુત્તર) આપ્યો છે, કેટલાંક ને લખતાં લખતાં કાગળો અધૂરા રહીને મૂકાય ગયા છે. કાગળ

પૂરા નથી કરી શકાયાં. પત્રો લખવામાં (એમનો) ઉપયોગ લાગતો નથી, ઉપયોગ ચાલતો નથી ! પચ્ચીસમાં - છવ્વીસમાં વર્ષમાં એ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે. એવાં આ છવ્વીસમાં વર્ષમાં એકસાથે આઠ પોસ્ટકાર્ડ લખવાની વૃત્તિ ચાલી ગઈ તો સામા જીવની પાત્રતા કેટલી હશે !! એ ત્રિરાશી મૂકવા જેવી વાત છે અને એ પાત્રતા એમણે શું જોઈ ? કે શુદ્ધ અંતઃકરણમાં જોઈ છે. ઓહો ! આ જીવ અંતઃકરણની શુદ્ધિ લઈને સમીપ આવ્યો છે !! ભલે પત્રથી સમીપ આવ્યો છે. અંતઃકરણ શુદ્ધ હોય તો જ્ઞાનીપુરુષ પોતાનું કાળજું કાઢીને એને આપે, એ આ પત્રમાં દેખાય છે !! અંતઃકરણ મલિન જોવે તો મૌન રહી જાય, વૃત્તિ સંક્ષેપ પામી જાય, એ પોતાના રસ્તે ચાલતાં રહે, વિશેષ ન કહે. વિશેષ કદાચ ન કહે તો પણ સામાને તો કહે કે ન કહે બધું સરખું છે. અંતઃકરણની મલિનતા છે ત્યાં કહે તો પણ ઠીક છે, ન કહે તો પણ ઠીક છે, કેમકે એ વ્યર્થ જાય છે એટલે બહુભાગ કહેતાં નથી. છેલ્લે લખે છે, 'આજે આ આઠમું પત્રું લખીએ છીએ. તે સૌ તમ સર્વ જિજ્ઞાસુ ભાઈઓને વારંવાર વિચારવાને અર્થે લખાયાં છે.' ખંભાતમાં બીજા પણ મુમુક્ષુ ભાઈઓ હતાં, એ બધાંને વિચારવાં અર્થે આવી ઘણી વાત અંદર આવેલી છે. 'ચિત્ત એવા ઉદયવાણું ચારેક વર્તે છે.' અમારું ચિત્ત, એટલે અમારો વિકલ્પ અહીંયા લેવો, (અમારું ચિત્ત) ચારેક એવા ઉદયમાં વર્તે છે, વર્તી જાય છે. કોઈનું અંતઃકરણ શુદ્ધ જોઈએ તો પરમાર્થનો વિષય ઘણીવાર બહાર આવી જાય છે. એવો વિકલ્પ વર્તે છે - આત્મા વર્તતો નથી ! ઠીક ! આત્મા વિકલ્પથી ભિન્ન છે.

જ્ઞાનીપુરુષની સવિકલ્પદશાની આ એક અલૌકિક સ્થિતિ છે કે વિકલ્પ ઉદય સાથે વર્તે અને આત્મપરિણામ આત્મા સાથે વર્તે !! ઉદયના પરિણામ બાહ્ય ઉદય સાથે વિકલ્પરૂપ હોય. અંદરમાં જે પરમાત્મતત્ત્વ છે, નિજ સહજાત્મસ્વરૂપ છે એની સાથેની અંતર પરિણતિ આત્મારૂપ થઈને વર્તે (છે). એક બહિર્મુખભાવ છે અને એક અંતર્મુખભાવ છે. એમના બહિર્મુખભાવની પ્રસાદી આટલી છે તો અંતર્મુખભાવનું શું કહેવું ?? વચનાતીત છે !! જેમના બહિર્મુખ અંશમાં આટલી પ્રસાદી મળે કે બીજો (જીવ) તરી જાય ! કેટલું નિમિત્તતત્ત્વ પડ્યું છે ? કે મુમુક્ષુજીવ લાયક હોય તો તરી જાય, એનો નિવેડો આવી જાય. હીરાની ભૂકી ઘસતાં ઘસતાં વધે ને ! એ પણ કેરેટમાં તોળાય

છે હોં ! એ સોનાની જેમ તોલામાં કે લોઢાની જેમ કિલોમાં નથી તોળાતી. એને (હીરાની ભૂકીને) પણ કેરેટમાં તોળવામાં આવે છે. કેમકે આ હીરાની રજ છે. એમ આ વિકલ્પો પણ ચૈતન્યહીરાની રજ છે. અંદરથી એની જાત એ છે. બીજો તરી જાય ! તો એમની આત્મપરિણતિની શું કથા કરવી ? એ તો વાત થઈ શકે નહીં એવો વિષય છે.

‘ચિત્ત એવા ઉદયવાણું ચારેક વર્તે છે. આજે તેવો અનુક્રમે ઉદય થવાથી...’ એવો ઉદય થવાથી ‘ઉદય પ્રમાણે લખ્યું છે.’ અમે બીજી જગ્યાએ છીએ આ ઉદય જુદી જગ્યાએ છે. લખે છે આવો પરમાર્થનો વિષય. લખતાં લખતાં પણ ઉદય વર્તે છે અને ઉદય અનુસાર એ ક્રમે લખાઈ ગયું તો લખાઈ ગયું, ન લખાણું તો ન લખાણું, ન લખાય તો અમે બળાત્કારથી લખતાં નથી અને લખાય તો બળાત્કારથી તેને બંધ કરતાં નથી. સહજ વૃત્તિ એ રીતે કામ કરે છે. કેમકે એ (વિકલ્પ) સ્વતંત્ર એની રીતે ચાલે છે. અમે અમારા રસ્તે અંદરમાં ચાલીએ છીએ. એના ઉપર અમારા સમ્યક્જ્ઞાનનો કંટ્રોલ છે એટલે ઉદયના પરિણામ કંટ્રોલ બહાર જાય એવું નથી. કંટ્રોલ બહાર જવાનો તો સવાલ નથી પણ કોઈ વિશિષ્ટ પાત્ર જીવના આત્મકલ્યાણને નિમિત્તભૂત થઈ જાય એવો ઉદય (સ્વયંના) રસ્તે - મોક્ષમાર્ગે ચાલતાં ચાલતાં જ્ઞાનીપુરુષોને હોય છે. એ એમનું સ્વ-પર કલ્યાણક જીવન છે. એમનું જીવન છે એ સ્વ-પર કલ્યાણક છે.

હવે, જ્ઞાનીપુરુષની કેવી વૃત્તિ હોય છે ? (જ્ઞાનીપુરુષ) પૂર્વપ્રારબ્ધયોગે કોઈપણ પ્રકારનાં સંયોગ-વિયોગમાં વર્તતા હોય છે. એની બહુ સુંદર ચર્ચા પહેલાં પત્રમાં કરી છે. ‘જ્ઞાનીપુરુષોની પ્રવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ જેવી હોતી નથી.’ (જ્ઞાનીપુરુષોની) સંસારીઓ જેવી પ્રવૃત્તિ દેખાય તો પણ બીજા સંસારીઓ જેવી એમની પ્રવૃત્તિ હોતી નથી. દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ‘ ના પાણીને વિષે જેમ અગ્નિપણાનો મુખ્ય ગુણ કહી શકાતો નથી,....’ અગ્નિ પણ ઉષ્ણ હોય, અને પાણી પણ ઉષ્ણ હોય, પણ અગ્નિનો મુખ્ય ગુણ બાળવાનો છે, જ્યારે પાણી બાળે નહીં, નું- નું કળતું પાણી હોય ને ! એને લાકડા ઉપર નાખો તો લાકડું બળે કે ન બળે ? કે ન બળે, પણ અગ્નિ ઉપર નાખો તો અગ્નિનો ગારો કરી નાખે, અગ્નિને શાંત કરી નાખે. કેમકે એનો - પાણીનો મુખ્ય ગુણ બાળવાનો નથી, મુખ્ય ગુણ ઠારવાનો છે. ‘ ના પાણીને

વિષે જેમ અગ્નિપણાનો મુખ્ય ગુણ કહી શકાતો નથી, તેમ જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ છે;....' તેમ જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ છે એટલે જગતના જીવોની સાંસારિક પ્રવૃત્તિ સંસાર વધારવાની છે (પરંતુ) જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિથી સંસાર વધતો નથી. લટાની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે તેટલો સંસાર ઘટી જાય છે, ભોગવાય જાય છે. વધતો તો નથી પણ લટાનો ઘટી જાય છે. 'તથાપિ જ્ઞાનીપુરુષ પણ નિવૃત્તિને કોઈ પ્રકારે પણ ઇચ્છે છે.' છતાં, પણ એમના પરિણામ પ્રવૃત્તિને ઇચ્છતાં નથી. પ્રવૃત્તિમાં એમની રુચિ નથી, પ્રવૃત્તિમાં એમને રસ નથી, પ્રવૃત્તિમાં એમને લાભ દેખાતો નથી, સુખ દેખાતું નથી, પ્રવૃત્તિ કોઈ એમનો આધારસ્તંભ નથી (કે) જે સંસારીઓને હોય છે. એટલે સહેજે-સહેજે એ પ્રવૃત્તિ ત્યાગવા ઇચ્છે છે, છોડવા ઇચ્છે છે અને કૃપાળુદેવે તો યુવાવસ્થાના પ્રારંભમાં નિવૃત્તિને ઇચ્છી છે. ૨૪-૨૫ વર્ષે નિવૃત્તિના વિચારો પ્રગટ(પણે) એમના પત્રમાં જણાય છે. ૨૪-૨૫ વર્ષે હજી આપણે ત્યાં છોકરાઓ ભણતાં હોય છે. હજી તો, કેટલાકને ૨૫-૨૭ વર્ષ પછી ડિગ્રી મળે છે અને (પછી) ધંધે લાગે છે. (કૃપાળુદેવે) પાંચ વર્ષથી વ્યવસાયમાં પ્રવેશ કરેલો છે, (છતાં) પરિણામ ફરી ગયા છે અને નિવૃત્તિને ઇચ્છે છે. પ્રવૃત્તિ છોડવા ઇચ્છે છે. કેવી અંદરની વૃત્તિ છે ! નિવૃત્તિ માટે પોતાની વૃત્તિ કેવી છે ? (એ હવે કહે છે).

'પૂર્વે આરાધન કરેલાં એવાં નિવૃત્તિના ક્ષેત્રો, વન, ઉપવન, જોગ, સમાધિ અને સત્સંગાદિ જ્ઞાનીપુરુષને પ્રવૃત્તિમાં બેઠાં વારંવાર સાંભરી આવે છે.' નિવૃત્તિ સાંભરે છે ! પ્રવૃત્તિમાં બેઠાં-બેઠાં નિવૃત્તિ સાંભરે છે. અહીં તો નિવૃત્તિ લઈને ચાંચ જાય તો ત્યાં એને દુકાન સાંભરે, કાંઈને કાંઈ સાંભરી આવે કે, અરે ! આ કામ રહી ગયું, આ ફલાણું આમ હતું, આનું આમ હતું. Platform જુદું છે ને ! લટા Platform પર બેઠો હોય (તો) ગાડી હાથમાં ન આવે.

ધાં Platform ઉપર બેઠો હોય (તો) જાવું હોય આમ અને જાય લટા Platform પર Left-right માં રસ્તો જુદો હોય ને ? એટલે લટે રસ્તે ચાલ્યો જાય છે. ધાં Platform ઉપર ધે રસ્તે જાય છે. જ્ઞાનીપુરુષને પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ સાંભરે છે. જ્યારે, સાધારણ મનુષ્યોને નિવૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિ સાંભરે છે. સ્વાધ્યાય કરતાં-કરતાં વળી ચાંચનો ને ચાંચનો વિચાર આવી જાય. એક સેકંડમાં તો અમેરિકા સુધી પહોંચી જાય ! શું કારણ છે ? કે, એ ખોટી જગ્યાએ બેઠો છે. સાચી જગ્યાએ બેઠો નથી. સ્વાધ્યાય કરે કે

નિવૃત્તિમાં જાય પણ સાચી જગ્યાએ બેઠો નથી. પોતાને (કૃપાળુદેવને) સાત વર્ષની ઉંમરથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન છે, આ ભવમાં ભૂતકાળનું ઘણું આરાધન લઈને આવેલા છે, એ વાત સાબિત કરવાની જરૂર નથી. એમના શરૂઆતમાં, સત્તરમાં વર્ષ પહેલાનાં વચનો પણ બાર અંગનો સાર હોય એવા નીકળેલાં છે ! કેવા (છે) ? ભગવાન ગણધરદેવે દિવ્યધ્વનિ સાંભળીને અંતમૂહુર્તમાં બાર અંગની રચના કરી એનો ટોટલ તો એમણે સત્તરમાં વર્ષ પહેલાં મારેલો છે. ‘સ્વદ્રવ્ય ના ધારક ત્વરાથી થાઓ’, ‘સ્વદ્રવ્યનાં રક્ષક ત્વરાથી થાઓ.’ બધાં બાર અંગના સાર જેવાં વચનો છે. એના ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવે પ્રવચન કરેલાં છે. બાર અંગનો સાર છે, એમ એમણે કહ્યું છે. ‘આ વચનો બાર અંગનો સાર છે.’ અને રોજ પરોઢિયે ચાર વાગે ઠીને એમના એ સ્મરણનો, ચિંતનનો વિષય હતો. કુંદકુંદઆચાર્યદેવની ગાથાઓ સાથે આ દશ વચનો એમના ચિંતનનો વિષય હતો. આ વિષય નિત્યક્રમમાં હતો. જે સત્તરમાં વર્ષ પહેલાં એમણે લખેલાં. તો પછી એ વચનો આવ્યા ચાંથી ? સત્તરમાં વર્ષ એ વચનો આવ્યા ચાંથી ? એ ઘણી મૂડી લઈને આવ્યા છે. પૂર્વભવની આરાધકપણાની ઘણી સંપત્તિ લઈને અહીં આવ્યા છે. એટલે એ ઉંમરમાં પણ બાર અંગનો સાર કાઢીને દીધો છે. બાર અંગ લખવા બેસો, તો જંગલની જેટલી કલમો બનાવી હોય તેટલી (પૂરી) ન થાય અને દરિયાની શાહી હોય તો પણ એ પૂરી ન પડે એટલો એનો - બાર અંગનો વિસ્તાર છે ! એનું જ્ઞાન તો લબ્ધિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. એમણે એનો Total - સાર કાઢીને મૂ ચો છે.

એક ‘ત્વરા’ શબ્દમાં એ વસ્તુ છે. ચાં એ વચનની High-light છે ? જે ‘ત્વરા’ શબ્દ છે ને એ સંવેગને બતાવે છે. જેને સ્વદ્રવ્યનાં રક્ષક ત્વરાથી થવું છે, ચાંથી આવી આ વાત ? દીર્ઘદૃષ્ટિએ એની અંદર નિર્વાણપદ દેખાય છે. બાર અંગનો સાર આની અંદર છે. આ ત્વરા આવી છે, બાર અંગ તો એની પાસે કાંઈ નથી. કેવળજ્ઞાન લેશે, આ જીવ કેવળજ્ઞાનને લેશે. સંવેગની અંદર એટલી વસ્તુ પડેલી છે અને ખરી વાત એ છે કે (જીવને) સંવેગ જ આવતો નથી, બાકી મંદકષાય થાય છે એટલે ઉપશમ ગણી લ્યે છે. કોઈને કષાય રસ પણ મંદ થાય છે એટલે ઉપશમ તો ગણાય. કષાયરસ મંદ થાય તો ઉપશમ ગણાય, પણ મંદ કષાયને ઉપશમ ન ગણાય. પણ

માણસ (ઉપશમ) માની લે (છે). શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા એ સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણ લીધાં છે ને ! એમાં ઉપશમ થાય, નિર્વેદ એટલે વૈરાગ્ય આવે, આસ્થા (એટલે) દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર (તથા) સત્પુરુષનાં વચનો પ્રત્યે શ્રદ્ધા થાય, બીજા પ્રાણીઓ પ્રત્યે અનુકંપા (થાય), પોતાના આત્મા પ્રત્યે અનુકંપા થાય, (છતાં જો) સંવેગ ન આવે તો કામ ન થાય. એ સંવેગને સૂચવતો શબ્દ, દશેદશ (વચનમાં) એ શબ્દ વાપર્યો છે. દશેદશ વચનમાં 'ત્વરાથી' એ શબ્દ Common (સામાન્ય) છે. 'ત્વરાથી કરો !' 'ત્વરાથી કરો' ! (માત્ર) કરો કરો (એમ નહીં) પણ ત્વરાથી કરો, અત્યારે જ, કાલ નહીં, અત્યારે ! એ અંદરથી જે ઉપાડ આવે છે એ મુમુક્ષુની ભૂમિકાનું એક અસાધારણ લક્ષણ છે. સંવેગ શરૂ થાય.

મુમુક્ષુની ભૂમિકા(માં) પૂર્ણતાના લક્ષથી - દૃઢ મોક્ષેચ્છાથી એ સંવેગ આવે તો આગળ ઉપડે.

'જ્ઞાનીપુરુષ' એટલે અહીં પોતાની વાત કરે છે. અમને પણ પૂર્વ આરાધન કરેલાં એવા નિવૃત્તિક્ષેત્રો સ્મરણમાં આવે છે. અમે જે વન-ઉપવનમાં વિચર્યા છીએ - ત્યાગીદશામાં, મુનિદશામાં વિચર્યા હશે. એ વખતે જે યોગાદિના સાધન કરેલાં છે આત્મધ્યાન, સમાધિ કરેલી છે અને જ્ઞાનીઓનો, મુનિઓનો, ગુરુઓનો સત્સંગ મળેલો છે. પૂર્વકાળમાં પોતાને કોઈ સત્પુરુષ મળેલાં છે એનો નિર્દેશ એમણે ૧૯૪ નંબરના પત્રમાં આપ્યો છે. 'જ્ઞાનપ્રાપ્તિ તેથી અમને થઈ હતી.' ભાવઅપ્રતિબદ્ધતાથી વિચરે છે એવા જ્ઞાનીપુરુષના ચરણારવિંદ જે સેવે છે અને તેમના પ્રત્યે પરમપ્રેમ અને અચળપ્રીતિ આવે છે ત્યારે એને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થાય છે અને અમને પણ તેથી જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થઈ હતી. 'થઈ હતી' (એમ) ભૂતકાળ (સૂચક) શબ્દ વાપર્યો છે. ભૂતકાળમાં (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ) થઈ હતી. પૂર્વભવમાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થઈ હતી એ પણ સાંભરે છે. એ સત્સંગ એમનો સાંભરે છે. ક્યાં સાંભરે છે ? મુંબઈમાં ઝવેરીબજારની ગાદી ઉપર બેઠાં-બેઠાં સાંભરે છે. આ જ નગરી છે. કૃપાળુદેવના ચરણોથી પાવન થયેલી (આ) ભૂમિ છે. એ દૃષ્ટિએ ગણીએ તો એમના ચરણથી પાવન થયેલી આ ભૂમિ ગણાય. અત્યારે તાંબા કાંટા ઉપર 'ભગવાન-ભુવન' છે ને ! અમારા ભાવનગરના એક દિગંબર જૈનનું છે. (એમનું નામ) ભગવાનદાસ છગનલાલ સુતરીયા. એકવાર મને લઈ ગયા હતાં. પહેલે માળે એક રૂમ

બતાવી. આ જગ્યાએ કૃપાળુદેવની ગાદી હતી, અહીંયા બિરાજતાં હતાં.

પ્રશ્ન :- પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની વિદ્યમાનતાનું રહસ્ય શું છે ?

સમાધાન :- તેની પાછળ રહસ્ય એ છે કે, જે આત્માને પહેલું સમકિત મળવું જોઈએ એ પણ વિદ્યમાન સત્પુરુષ વિના ન મળે, કેમકે ઓળખાણ થાય નહીં. બીજું સમકિત જે બીજજ્ઞાનનું છે - એ પણ એ પોતે જ આપે છે. એટલે જે ભાવઅપ્રતિબદ્ધતાથી વિચરે છે એની સમ્યક્પ્રતીતિ (સત્પુરુષના) વિદ્યમાનપણામાં આવે છે. એના વિદ્યમાનપણામાં અચળ પ્રેમ આવે ત્યારે એ જીવ સમકિતને યોગ્ય થાય છે, સમકિતને પાત્ર થાય છે, મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે. એમ કહેવું છે. (કૃપાળુદેવનું) બહુ વજન છે એ પત્ર ઉપર, ઘણું વજન છે એમનું.

(અહીંયા કહે છે) અમને તો તે સાંભરે છે, વારંવાર સાંભરે છે. 'તથાપિ ઉદયપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને જ્ઞાની અનુસરે છે.' ઉદયપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને એટલે જે આ વ્યવસાય આદિની પ્રવૃત્તિ છે એને પોતે અનુસરે છે. આ વિષય ઉપર ટપકે ન સમજાય એવો છે. કેમકે બાળ જીવો પણ ત્યાગને પ્રશંસે છે, ત્યાગને અનુસરે છે, ત્યાગને વંદે છે, ત્યાગને બહુમાન આપે છે. અને પ્રવૃત્તિને અનુસરવું, પ્રારબ્ધ યોગ અનુસાર પ્રવૃત્તિને અનુસરતા ત્યાગ રહેતો નથી. તો એ ત્યાગને નહીં અનુસરતાં પ્રારબ્ધ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિને કેમ અનુસરે છે ? આ ઘણો ડો વિષય છે. જ્ઞાનીપુરુષ પણ પૂર્વકર્મની નિર્જરા વધારે સારી રીતે કેવી રીતે થાય તે કળા જાણે છે. એને શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનકળા કહી છે, શું ? 'જ્ઞાનકલા જિસકે ઘટ જાગી, તે અંતરમાંહી સહજ વૈરાગી।' એ જ્ઞાનકળા છે. એમને ખ્યાલ આવે છે કે પ્રારબ્ધને વેદતાં-વેદતાં, પ્રવૃત્તિમાં રહીને આ પ્રકારે વિશેષ નિર્જરા થઈ શકશે. ભલે નિવૃત્તિને પોતે ઈચ્છે છે પણ નિવૃત્તિની પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. એના અંતર - બાહ્ય ઘણાં કારણો છે. એની ચર્ચા અત્યારે અપ્રસ્તુત છે પણ એ વિષય ઘણો ડાણનો છે. જ્યારે કોઈ જ્ઞાની ત્યાગને અનુસરે છે ત્યારે પણ એમના જ્ઞાનનું ડાણ છે અને પૂર્વકર્મનાં યોગને એ બરાબર સમજીને નિવૃત્તિમાં આવે છે. પ્રવૃત્તિમાં રહે છે ત્યાં સુધી પૂર્વ-પ્રારબ્ધને સમજીને, પ્રવૃત્તિમાં રહીને કર્મ નિર્જરા કરી અને એ (ચારિત્ર)મોહને, રાગ-દ્વેષનાં મૂળિયાને મૂળમાંથી કાપે છે. પ્રવૃત્તિને લીધે ઉપરના ઝાડનાં પાંદડાં લીલા દેખાય પણ એના મૂળિયા કાપતાં જાય

છે. આ વિષય બહુ ડો છે, ઘણો ડો વિષય છે. ખબર ન પડે. (કોઈને એમ થાય કે) એ તો વ્યાપાર કરે છે. વ્યાપારમાં તો વ્યાપારની રીતે વ્યાપાર થાય. ગૃહસ્થી, ગૃહસ્થીની રીતે થાય. ખાવું-પીવું, ખાવા-પીવાની રીતે થાય. બોલવા-ચાલવાનું, બોલવા-ચાલવાની રીતે થાય. કેમ થતું હશે આ ? કે અંદરમાં જે આરાધન કરે છે, એમનો જે નિરંતર પુરુષાર્થ ચાલે છે એ પુરુષાર્થને લઈને કર્મની જે નિર્જરા (થાય) છે, એમાં ઉપર(ટપકે) ભલે ફેરફાર ન દેખાય (પણ) અંદરનો ફેરફાર બહુ જ મોટો છે.

(કૃપાળુદેવે) બહુ અલ્પ આયુષ્યમાં પણ કેવળજ્ઞાન લેવાનો પુરુષાર્થ કરેલો, (પરંતુ) વસ્તુસ્થિતિ અન્યથા હોવાથી એક ભવ બાકી રહી ગયો. એક ભવથી વધારે નથી. પંચમ આરામાં, અહીંયા તો ક્ષાયિક સમકિતનો અત્યારે સવાલ નથી, (ક્ષાયિક સમકિત) કેવળીનાં પદ સમીપે થાય. કોઈને તીર્થંકર અથવા કેવળીનાં ચરણ સાન્નિધ્યમાં ક્ષાયિક સમકિત ઉપજે. તોપણ ઘણાંને ત્રણ ભવ હોય છે. કૃપાળુદેવ અહીંયા એથી આગળ ગયાં છે. એટલે એક પત્રમાં કહ્યું કે ક્ષાયિક સમકિત હોય કે ન હોય એનું શું તમારે કામ છે ? એક ભવમાં મોક્ષે જાય એ ક્ષાયિક સમકિતથી આગળનું સમકિત ખરું કે નહીં ? ત્રિરાશી તો મૂકો ! એક થી ત્રણ સુધીનો આંક નથી સમજાતો તમને ? એ તો એકડીયાને સમજાય એવી વાત છે. અને એવી આરાધના ન હોય તો આ કાળમાં અમે નથી એમ કહેવાં બરાબર છે. એટલી ઠોસ ! મક્કમતા, દૃઢતા ને પ્રતીતિ છે કે અમારો કોઈ ભવ નથી વધારે. નિર્વાણપદ અમારે હાથવેંતમાં છે. એની કોઈ ચિંતા નથી ! આરાધન અંદર ચાલે છે. કેમ ચિંતા નથી ? કે અંદર જે Speed છે, એનો પુરુષાર્થનો જે ઉપાડ છે એ બતાવે છે કે હવે (મોક્ષ) કાંઈ દૂર નથી.

પ્રશ્ન :- જ્ઞાની પાસે તો જ્ઞાનકળા હોય છે તો તેઓ તો પ્રવૃત્તિમાં પણ નિર્જરા કરે છે પણ મુમુક્ષુની પાસે તો જ્ઞાનકળા છે નહીં તો મુમુક્ષુએ શું કરવું જોઈએ ?

સમાધાન :- એક વા ચમાં કહીએ તો મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ ચાલવું, પછી બધું સમજાય જશે. સ્વચ્છંદ છોડીને સૌભાગ્યભાઈએ જે કામ કર્યું તે કરી લેવું. લાંબી, ટૂંકી ન સમજાય અને બહુ શાસ્ત્ર વાંચવાની માથાફોડ ન કરવી હોય તો (જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ ચાલવું). કૃપાળુદેવે સૌભાગ્યભાઈના

સ્વર્ગવાસ પછી પહેલો પત્ર એમના પરિવાર ઉપર લખ્યો. પત્રાંક (૭૮૩) 'શ્રી સોભાગને નમસ્કાર' 'શ્રી સોભાગની મુમુક્ષુ દશા તથા જ્ઞાનીના માર્ગ પ્રત્યેનો તેનો અદ્ભુત નિશ્ચય !' કેવો (નિશ્ચય) ? (કે) જ્ઞાનીના માર્ગે ચાલવું છે - જરા પણ સ્વચ્છંદ કરવો નથી. એવો અદ્ભુત નિશ્ચય એમને થયેલો. એ અમને 'વારંવાર સ્મૃતિમાં આવ્યા કરે છે.' એમના ગયા પછી અમને આ વાત સાંભરે છે. એમ કહીને બીજા મુમુક્ષુ પ્રત્યે નિર્દેશ કર્યો કે જો આ એક જ વાત તમારામાં પ્રગટે (તો) બાકીનું બધું સહેલું છે. નહિતર ગમે તે કરીને તૂટી મરો નહીં ! એકવાર તો આ જગ્યાએ આવ્યે જ છૂટકો છે. પહેલાં આવો કે છેલ્લા આવો. મેં આગળ નહોતું વાંચ્યું (પણ) ૧૭૨ પત્રાંકમાં એ જ કહ્યું કે 'આજે, ગમે તો કાલે, ગમે તો લાખ વર્ષ અને ગમે તો તેથી મોડે અથવા વહેલે, એ જ સૂઝ્યે, એ જ પ્રાપ્ત થયે છૂટકો છે.' (અહીંયા કહે છે) જ્ઞાની ઉદયપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધને અનુસરે છે. 'સત્સંગની રુચિ રહે છે, તેનો લક્ષ રહે છે, પણ તે વખત અત્ર વખત નિયમિત નથી.' (એટલે કે) નિયમિત રીતે સત્સંગમાં રહી શકાય એવી ઉદય પ્રારબ્ધની અત્યારે પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. એટલે અહીંયા મુંબઈમાં બેઠાં બેઠાં આ બધાં પત્રો લખાય છે. નિવૃત્તિયોગમાં તો ચારેક ચારેક આવતાં હતાં. છઠ્ઠીશમાં વર્ષમાં તો (નિવૃત્તિમાં) નથી આવી શક્યા. પોણા બે વર્ષ સુધી મુંબઈ નથી છોડી શક્યા. પ્રવૃત્તિમાં ઘણું રહ્યાં છે પણ કામ પણ ઘણું કર્યું છે. રંચમાત્ર ઉદય ઘટતો નથી, પણ અંદરની આરાધકદશા વધતી જાય છે. પ્રવૃત્તિ હોય એટલે આરાધકદશા ઘટી જાય, એ (વાત) જ્ઞાનીપુરુષને નથી. બીજાને તો પરિણામનું ઠેકાણું ન રહે. જ્ઞાનીપુરુષની વાત કોઈ જુદી હોય છે અને એ વાત એમણે પોતાના જીવનથી પ્રગટ રીતે સાબિત કરી બતાવી છે. અહીં સુધી રાખીએ. સમય થયો છે.

 પ્રવચન-૬, તા. ૨૯-૭-૧૯૯૪

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત પત્રાંક - ૪૪૯) આઠ પોસ્ટકાર્ડના વિષયમાંથી પહેલાં પોસ્ટકાર્ડનો વિષય પૂરો થયો છે. ત્રીજા પેરાગ્રાફથી બીજું પોસ્ટકાર્ડ છે. ‘કલ્યાણને વિષે પ્રતિબંધરૂપ જે-જે કારણો છે, તે જીવે વારંવાર વિચારવાં ઘટે છે; તે તે કારણોને વારંવાર વિચારી મટાડવાં ઘટે છે;....’ આ (વાત) પોતાના પરિણામોનું અવલોકન હોય તેને સમજાય છે કે, મારાં આત્મકલ્યાણમાં બાધકરૂપ થતાં કેવાં-કેવાં પરિણામો છે ? કારણો એટલે અહીંયા કોઈ બાહ્યકારણોની વાત નથી. પોતાના જ પરિણામો છે, જે પોતાનું અકલ્યાણ સાધે છે તેથી તે કલ્યાણમાં પ્રતિબંધકરૂપ છે. (કૃપાળુદેવ) આગળ એનો વિશેષ વિસ્તાર કરશે, પણ અહીંયા તો એટલી જ સૂચના છે કે જે-જે પ્રકારના ભાવો - પરિણામો પોતાના આત્મકલ્યાણમાં બાધક થતાં હોય, તે તે કારણો તે તે પરિણામો વિશે વિશેષ વિચારવું ઘટે છે. અને તેનો વિચાર તેને મટાડવાંના હેતુથી કરવો ઘટે છે. વિચાર કરવાને અર્થે વિચાર નથી પણ તે પ્રકારના દોષો મટાડવાંના અર્થે તે વિચાર છે, એ હેતુથી તે વિચાર છે.

‘અને એ માર્ગને અનુસર્યા વિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ ઘટતી નથી.’ જો પોતાના દોષોને વિચારવામાં ન આવે તો આત્મકલ્યાણ કદી ન થાય, અથવા કેવાં પરિણામથી મને નુકસાન થાય છે એ જ સમજવામાં ન આવે, એનો જ વિચાર ન હોય, તો એ નુકસાન બંધ કેવી રીતે થાય ? માટે એને સારી રીતે વિચારવાં જોઈએ અને એ (દોષો) મટે એ ઉપાય કરવો જોઈએ. નહિતર કદી પણ કલ્યાણ ન થાય. ‘મળ વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન....’ હવે એ

ચા પ્રકારના કારણો છે અથવા દોષ છે ? (તે કહે છે). એ કારણો છે એ દોષ છે જે આત્મગુણોને ઉત્પન્ન થવાં દેતાં નથી. એવા જે દોષ છે એ દોષની આપણને ખબર ન હોય તો એ દોષ કેવી રીતે મટાડવાં એની પણ કેવી રીતે ખબર પડે ? એની પણ ખબર ન પડે. એ ત્રણ પ્રકારના દોષ લીધાં છે. ‘મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન એ અનાદિના જીવના ત્રણ દોષ

છે.’ બહુ સાદી ભાષામાં આ વાત કૃપાળુદેવે સમજાવી છે. શાસ્ત્રભાષાનો પ્રયોગ નથી કર્યો. નહિતર શાસ્ત્રભાષાનો પ્રયોગ કરે તો મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતી અથવા મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર એ અનાદિના ત્રણ દોષ (છે).

એમાં મળ છે એ ભાવની મલિનતા (એટલે કે) મલિન રસ ઉપર જાય છે. જે મિથ્યા માન્યતા છે એને લઈને જીવના પરિણામમાં ઘણો મળ એકઠો થાય છે. ઘણો મેલ એકઠો થાય છે. મિથ્યા માન્યતાને લીધે મલિનતા ઘણી વધે છે.

વિક્ષેપ છે એ ભાવોની અંદર - આત્મપરિણામોમાં ઉત્પન્ન થતો વિક્ષેપ એટલે Disturbance છે. માણસ નથી કહેતાં ? અત્યારે અમારું માથું ઠેકાણે નથી. અંદરમાં ઘણો વિક્ષેપ થઈ ગયો છે. ખળભળાટ (થઈ ગયો છે). એ ચારિત્રપ્રધાન પરિણમનનો વિષય છે. આચરણપ્રધાનની વાત છે.

અજ્ઞાન એટલે વિપરીત જ્ઞાન. વસ્તુના સ્વરૂપજ્ઞાનથી વિપરીત જ્ઞાન તેને અજ્ઞાન કહે છે. વિપરીત માન્યતાને અહીં મળ કહ્યો છે અને તે બન્ને પૂર્વક પરિણામની અંદર અનેક પ્રકારની આકુળતા સહિત - ઘણી આકુળતાથી રાગ-દ્વેષ, મોહના પરિણામ થાય, એ આકુળતાનો વિક્ષેપ છે. તીવ્ર રસે કરીને રાગ, દ્વેષ, મોહ થાય ત્યારે આકુળતા વધી જાય, ત્યારે જીવને ચાંચ શાંતિ ન થાય. અશાંતિ... અશાંતિ... કારણ વગર પણ અશાંતિ રહ્યાં કરે.

‘મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન એ અનાદિના જીવના ત્રણ દોષ છે.’ અનાદિના આ દોષ છે. ચારેય જીવને સમ્યક્ત્વ થયું નથી, સમ્યક્જ્ઞાન થયું નથી, સમ્યક્ચારિત્ર થયું નથી. ‘જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચનની પ્રાપ્તિ થયે, તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે.’ હવે એ ત્રણમાંથી પહેલાં તુ જાય ? એનો ક્રમ (કહે) છે. કૃપાળુદેવના વચનામૃતમાં આ એક વિશેષતા છે કે અનેક જગ્યાએ તેમણે ક્રમને બોધ્યો છે. આ વિષય ઉપર તો ૮૩ નંબરનો પત્ર ખાસ (લખાયેલો છે), ક્રમ એ કેટલી આવશ્યક વસ્તુ છે એ સમજાવવાં માટે ૮૩ નંબરનો પત્ર લખાયેલો છે. કેમકે કોઈપણ કામ થાય છે તે એની સુવ્યવસ્થાને લઈને સરખું કામ થાય છે. અવ્યવસ્થાથી કોઈ કામ સરખું થાય નહીં. (પણ) લટાનું બગડે.

અહીંયા પણ જ્યારે મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન ટાળવાં છે તો એમાં

પ્રથમ ચાંથી શરૂઆત (કરવી) ? (તેનું) સાધન શું પહેલાં ? કે પહેલાં જ્ઞાન સાધન છે. એ જ્ઞાન સાધન પ્રગટવાં અર્થે જ્ઞાનીપુરુષોના વચનની પ્રાપ્તિ થવી ઘટે છે. અજ્ઞાન મટાડવાં અર્થે અનુભવીપુરુષો - જ્ઞાનીપુરુષો છે એમના વચનો (સાધન છે). અનુભવથી જેમણે અજ્ઞાન ટાળ્યું છે, એમના વચનોમાં એ જ્ઞાન રહ્યું છે. એ વચનોની પ્રાપ્તિ થયે અને ‘....તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી....’ પ્રાપ્તિ થયે એટલે શું ? કે જેટલાંને વાંચવા મળે એટલાંને પ્રાપ્તિ તો થઈ, શ્રવણ થયું તેને તે વચનોની પ્રાપ્તિ તો થઈ. વાંચન, શ્રવણથી (પ્રાપ્તિ તો થઈ) પણ જો તેનો યથાયોગ્ય વિચાર ન થાય તોપણ તે પ્રાપ્તિ, અપ્રાપ્તિ સમાન રહે છે. એને પ્રાપ્તિ કહેવી શું ? યથાયોગ્ય વિચાર થવો એટલે કે જ્ઞાનીપુરુષોના વચનમાંથી મારાં આત્માને યુ વચન લાગુ પડે છે ? એવું પ્રયોજનભૂત વિચારમાં આવવું તે.

ફરીથી, જ્ઞાનીપુરુષોના વચનોમાં સેંકડો, હજારો વાત હોય છે. કૃપાળુદેવનો આટલો મોટો ગ્રંથ છે ! હવે, (એમાંથી) મારા આત્માને કઈ વાત લાગુ પડે છે ? એ રીતે જો એની આત્મકલ્યાણ અર્થે વિચારણા ન થાય તો (આગળ કઈ રીતે વધાય ?) વાતો તો બધી સારી જ છે, આમાં કોઈ વાત ખરાબ નથી અને સારી છે માટે અમને સારી લાગે છે. સારી છે, માટે સારી લાગે છે, પણ તેથી શું ? એમાંથી કઈ વાત મારા આત્માને લાગુ પડે છે ? અત્યારે મારી વર્તમાન સ્થિતિને લાગુ પડે છે ? મારી ભૂમિકાને લાગુ પડે છે ? એ વાત ઉપર જો ધ્યાન ન જાય, લક્ષ ન જાય અને એ રીતે એની વિચારણા ન થાય તો પોતાની ભૂમિકાથી સુધરીને આગળ વધવાનો કોઈ પ્રકાર ઉત્પન્ન ન થાય. એવી પરિસ્થિતિ થાય.

એટલે (એમ કહ્યું કે) ‘તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી...’ યથાયોગ્ય એટલે જે ભૂમિકામાં જે યોગ્ય હોય તે પ્રકારે તેનો સાંગોપાંગ વિચાર થવો ઘટે. આ તો ડૉ ટર જેમ ટ્રીટમેન્ટ આપે એવી વાત કૃપાળુદેવે કરી છે. ભાઈ ! તમારે આ રોગ માટે આ ગોળી લેવાની છે, કે આ ઇન્જેક્શન લેવાનું છે. પણ એ ઇન્જેક્શનની બીજી આડ અસર ન થાય તે માટે બીજી આ દવા પણ સાથે લેવાની છે. સાથે સાથે ખાવા-પીવામાં આટલી પરહેજ પણ રાખવાની છે. જેટલી સૂચનાઓ હોય (તેનો) ચારેય પડખેથી જો એ બધો અમલ કરવામાં આવે તો એ રોગ (મટે). એ પણ સુધરવાનો હોય તો સુધરે. પૂર્વનો અશાતાનો

ઉદય પૂરો થવાનો હોય તો (સુધરે) નહીંતર એ બધું નકામું જાય. અહીંયા એમ નથી. અહીંયા (તો) 'સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ' (છે). એ ચારેય તરફથી એવા પ્રકારે ટ્રીટમેન્ટ આપે છે, સમજાવે છે કે જો જીવ પોતાની ભૂમિકાનો યથાયોગ્ય વિચાર કરે તો એને અવશ્ય લાભ થાય. આત્મકલ્યાણ થાય, થાય ને થાય જ. અહીંયા Guaranteed વાત છે. અહીંયા એવું નથી કે કદાચ થાય પણ ખરું અને ન પણ થાય, એવું અહીંયા નથી. એટલે કહે છે કે 'જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચનની પ્રાપ્તિ થયે, તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે.' એટલે પ્રથમ જ્ઞાન સાધન થયું. અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ શેનાથી થાય ? જ્ઞાન વડે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાય છે.

મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં એક જ્ઞાન જ સાધન છે એ વાત સર્વ જ્ઞાનીઓએ પોકારી પોકારીને સર્વ શાસ્ત્રમાં કહી છે. કૃપાળુદેવનો આ જે અભિપ્રાય છે તે અનંતજ્ઞાનીઓનો અભિપ્રાય છે અને એની સાબિતી શાસ્ત્રો વાંચો એટલે તરત થાય એવું છે. પૂર્વે મહાન આચાર્યોએ જે શાસ્ત્ર લખ્યાં એની સાથે આ વાતનો મેળ ખાય છે અને થાય એમાં કાંઈ નવું નથી. કેમકે અનુભવ તો બધાંને એક જાતિનો થાય છે. એટલે બધાં જ્ઞાનીઓ એક જ વાત કરે છે. અહીંયા પણ જ્ઞાન જ સાધન છે એ વાત પહેલી લીધી (છે). દોષ ત્રણ પ્રકારનાં લીધાં. એમાં પહેલાં અજ્ઞાન મટાડવાની વાત કરી. અજ્ઞાન મટે તો જ્ઞાન થાય. જ્ઞાન થાય તો સમકિત થાય. સમકિત અને સમ્યક્જ્ઞાન થાય તો સમ્યક્ચારિત્ર થાય. આમ કારણ કાર્યની સંધિ આ પ્રકારની છે. કારણ-કાર્યની શ્રૃંખલા - સાંકળ આ પ્રકારની છે. આ કારણ છે ને આ કાર્ય છે.

કોઈ એમ વિચાર કરે કે મારે તો પહેલાં સમ્યક્દર્શન પ્રગટાવવું છે, સમ્યક્શ્રદ્ધા કરવી છે કેમકે ચોથું ગુણસ્થાન તો સમ્યક્શ્રદ્ધાનું છે. માટે, મારે જ્ઞાન સાધનનું કાંઈ કામ નથી, તો એ કમ વિપર્યાસ થઈ (જાય છે). (એ રીતે) કદી પણ કામ નહીં થાય. કદી પણ આત્મહિત નહીં થાય - સમ્યક્દર્શન નહીં થાય. જ્ઞાન જ સાધન છે અને જ્ઞાનસાધન સિવાય બીજું સાધન અત્યારે હોય પણ શું શકે ? આ વિચારવા જેવું છે. બીજું કોઈ સાધન હોવાનો સવાલ નથી. સૌથી અગ્ર, ધર્મ, આગળ જ્ઞાન છે. જ્ઞાન એક સમજણ છે, કે જેની અંદર હિત-અહિતનો વિવેક થાય છે, એવી એક સમજણ છે. (એટલે

અહીંયા એમ કહે છે કે) 'તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાથી, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ હોય છે. તે અજ્ઞાનની સંતતિ બળવાન હોવાથી તેનો રોધ થવાને અર્થ અને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાને અર્થ, મળ અને વિક્ષેપ મટાડવાં ઘટે છે.' આટલું કામ સાથે-સાથે કરવું પડે.

ફરીથી, અજ્ઞાનની સંતતિ એટલે અજ્ઞાનનાં પરિણામો પરંપરાએ થવા. એક પછી એક... એક પછી એક... એક પછી એક... સંતતિ એની થયા કરે છે. એ બળવાન (પણ) છે. અજ્ઞાન ઘણું બળવાન છે. જીવનું અજ્ઞાન એકદમ બળવાન છે. થોડું ઘણું બળવાન નથી પણ ઘણું બળવાન છે.

એનો એક દૃષ્ટાંત લઈએ, કે શરીર જડ છે, દેહ છે તે જડ છે (અને) આત્મા ચૈતન્ય પદાર્થ છે, આ વાત સમજવી બહુ કઠણ અને બહુ અઘરી નથી. જો જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોને ઓઘસંજ્ઞાએ પણ માન્ય રાખવામાં આવે તો પણ આ વાત કંઈ સમજવી બહુ કઠણ નથી. કેમકે, પ્રગટપણે દેહ જડ પરમાણુનો બનેલો છે, આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી ચૈતન્ય પદાર્થ (છે). એથી એક જુદી જાતનો પદાર્થ છે કે જેને લોકો જીવ કહે છે. શરીરમાંથી જીવ જુદો પડે છે, એનો રોજનો બધાંને અનુભવ છે. છાપામાં રોજ મરણનોંધ આવે છે. (જીવ) જુદો પડી ગયો, અંદરથી ચાલ્યો ગયો. તો એનું એ જ્ઞાન થયું કે ન થયું ? સ્મશાન જાય તે દિવસે સ્મશાનવૈરાગ્ય પણ આવે, તો એને જ્ઞાન થયું કે જડ - ચેતન જુદાં છે. શરીરની અંતિમક્રિયા કરવામાં આવે છે. આત્મા ચાલ્યો ગયો છે, હવે એ શરીરમાં જીવ નથી. તો એ જડ-ચેતનની ભિન્નતાનું જ્ઞાન સાચું જ્ઞાન (કહેવાય) કે નહિ ? તો કહે છે નહિ. એવું સમજવું થાય છે, જાણવું થાય છે તે પણ અજ્ઞાનદશામાં થાય છે ખરું. એવી અજ્ઞાનની સંતતિ બળવાન છે ! ચાલતા વિષય અનુસાર અહીં શું કહેવું છે ? કે અજ્ઞાનની સંતતિ કેટલી બળવાન છે !! એ જ્ઞાન સમજણની દૃષ્ટિએ ખોટું છે એમ તો નહીં કહી શકાય. બરાબર છે (કે) જીવ ચૈતન્યસ્વરૂપી, જ્ઞાનસ્વરૂપી છે. દેહ જડ પરમાણુનો બનેલો માટીનો પિંડ છે. એમાં શું ખોટું છે ? કે એમાં સમજણની દૃષ્ટિએ ખોટું ન દેખાવા છતાં અનુભવની દૃષ્ટિએ જ્યાં સુધી એ (વાત) અનુભવથી ન સમજાય ત્યાં સુધી ખોટું છે.

કૃપાળુદેવ તો અનુભવ જ્ઞાનને જ જ્ઞાન કહે છે. આત્મજ્ઞાન છે તે અનુભૂતિસ્વરૂપ છે અને અનુભવજ્ઞાનને જ જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. આત્માનાં

અનુભવ જ્ઞાનને જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. અનુભવ શબ્દને વેદન પણ કહે છે. લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી જેને આત્મા જાણ્યો તેને આત્મજ્ઞાન થયું ગણાય. લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી (એવા શબ્દો લખીને) એક પત્રમાં એ વાત (કરી) છે.

પ્રશ્ન :- ગુણથી એટલે શું ?

સમાધાન :- ગુણ એટલે સ્વભાવ. લક્ષણ એટલે જ્ઞાનલક્ષણ.

પ્રશ્ન :- સામાન્ય લક્ષણ ?

સમાધાન :- હા, જ્ઞાન સામાન્ય લક્ષણ અને વેદન એટલે અનુભવ. નહિતર, જાણકારી તો થઈ જાય છે પણ એ જાણકારી કામમાં આવતી નથી. કામમાં આવતી નથી એટલે શાંતિ પ્રગટતી નથી એનાથી આત્મશાંતિ પ્રગટ થતી નથી. આત્મશાંતિ તો જ્ઞાનનાં વેદનથી પ્રગટ થાય છે. જ્યાં સુધી જ્ઞાનવેદન પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મશાંતિ પ્રગટ ન થાય. એટલે આવું જાણપણું કંઈ આત્મશાંતિ પ્રગટવા ન દે. એ તો શરીરમાં જરાક અશાતા થાય, પીડા - વેદના થાય, એટલે આખે-આખો ત્યાં રોકાઈ જાય અને આકુળતાને ભોગવે, અશાતાને વેદતાં-વેદતાં, દુઃખને ભોગવે - પીડાને ભોગવે. એક ઈન્જેક્શનની સોય અડે તો એક ઠેકાણે - એક Point માં આખો આત્મા ત્યાં આવી જાય છે કે નહીં ? કેમ (એમ થાય છે) ? કે દેહ અને આત્મા અભિન્ન છે, એક છે, એવો અનુભવ વર્તે છે, એ અજ્ઞાન છે. એવો વિપરીત અનુભવ તે અજ્ઞાન છે. એવો વિપરીત અનુભવ મટ્યો નથી. જાણપણું સાચું થયું પણ અનુભવ ખોટો રહ્યો. તો જે ખોટો અનુભવ છે તે પ્રતિબંધક કારણ છે, તે અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન કોને કહેવું ? જૂઠનો અનુભવ તે અજ્ઞાન. અહીંયા, જૂઠ શું છે ? તો કહે છે દેહ તે આત્મા છે તે જૂઠ છે. અને તેની સંતતિ કેટલી બળવાન છે કે દેહ અને આત્મા જુદાં છે, એવું જાણપણું મળવા છતાં પણ તે જાણપણું બેકાર જાય છે, વૃથા જાય છે, નિષ્ફળ જાય છે !!! કેમકે અજ્ઞાનની સંતતિ બળવાન છે, એટલા માટે.

એવી 'અજ્ઞાનની સંતતિ બળવાન હોવાથી તેનો રોધ...' રોધ એટલે અટકવું, તેને મટાડવું, એ અજ્ઞાનને ઉત્પન્ન ન થવા દેવું એને રોધ કહે છે. '...તેનો રોધ થવાને અર્થે અને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનો યથાયોગ્ય વિચાર થવાને અર્થે, મળ અને વિક્ષેપ મટાડવાં ઘટે છે.' એટલે એકલી જ્ઞાન આરાધના છે એમ

નથી. સાથે સાથે મળ એટલે દર્શનમોહની પણ મંદતા થવી જોઈએ અને સાથે સાથે કષાયરસની પણ મંદતા થવી જોઈએ. તીવ્ર કષાયરસ હોય તેને જ્ઞાન પરિણમે નહીં. લટી - વિપરીત માન્યતાની ઘણી મલિનતા હોય તેને પણ જ્ઞાન પરિણમે નહીં. (તેથી) જ્ઞાનને પરિણમવા માટે તેની (યથાયોગ્ય) ભૂમિકા જોઈએ. એમાં શ્રદ્ધા અને આચરણના પરિણામને સાથે સાથે ઠીક થવું જોઈએ. કેમકે ધર્મ તો સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર - ત્રણ ભેગાં થઈને ધર્મ - મોક્ષમાર્ગ થવાનો છે. માત્ર સમ્યક્જ્ઞાનથી ધર્મ નથી, માત્ર સમ્યક્શ્રદ્ધાથી નથી, માત્ર સમ્યક્આચરણથી નથી. ત્રણેય અજ્ઞાનમાં ધાં સાથે રહે છે અને મોક્ષમાર્ગમાં ત્રણેય સવળાં સાથે રહે છે. સંસારદશામાં લટાં સાથે રહે છે. એમ જ્ઞાનની મુખ્યતા કરો ત્યારે એ જ્ઞાનને પરિણમવા અર્થે, અનુભવમાં આવવા અર્થે મળ પણ ઘટવો જોઈએ, મટવો જોઈએ. દર્શનમોહનો પણ ઉપશમ થવો જોઈએ અને કષાયરસ પણ મંદ થવો જોઈએ. કષાય મંદ થાય એમ નહિ, કષાયરસ મંદ થવો જોઈએ.

રાગ-દ્વેષ-મોહના કષાયના જે પરિણામ છે એની શિ ત તે પરિણામના રસમાં રહેલી છે. અથવા કોઈપણ પરિણામની શિ ત તે પરિણામમાં રસ કેટલો રેડ્યો છે, એના ઉપર તે પરિણામની બળવત્તરતાનો આધાર છે. એટલે જેણે વિક્ષેપ મટાડવો હોય તેણે કષાયરસ તોડવો જોઈએ તો એનો વિક્ષેપ મટે. જ્યાં સુધી કષાયરસ તીવ્ર હોય ત્યાં સુધી કોઈપણ રીતે જ્ઞાન પરિણમે નહિ. કેમકે એ (કષાયરસ) જ્ઞાનને ઠરવા દે નહીં. વિક્ષેપ છે એ સખળ-ઉખળ કરે છે. (આપણે) નથી કહેતાં ? ‘ભાઈ ! શાંતીથી સાંભળવા ઘો, વિક્ષેપ નહીં કરો વચમાં !’ એ અંતરાય પાડે છે. એટલે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાં અર્થે જ્ઞાનીપુરુષોનાં (વચનોનો) યથાયોગ્ય વિચાર થવો જોઈએ. સાથે—સાથે મળ અને વિક્ષેપ પણ મટાડવાં ઘટે છે.

હવે એ ત્રણેય મટવાના સાધન શું છે ? (તે કહે છે). મટાડવાં જોઈએ એ વાત સારી, પણ મટાડવાં માટે કરવું શું ? એનું પણ અહીંયા સ્પષ્ટીકરણ આપી દીધું છે. પ્રશ્ન ઠે એવી જગ્યા છે, પણ સ્પષ્ટીકરણ સાથે આપેલું જ છે. જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન ઠે તો સારી વાત છે નહિતર જિજ્ઞાસા વગર તો જે કાંઈ શ્રવણ કે વાંચન થાય છે એને પરિણમવાનો અવકાશ નથી હોતો. જિજ્ઞાસા એ મુમુક્ષુના પરિણામની એક એવી ભૂમિકા છે કે જેથી

વિચારની ભૂમિકામાં સત્ય શું છે ? એ સમજવાં માટે ખાલી જગ્યા થાય છે, અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે. નહિતર કચરો એટલો બધો ભર્યો છે કે સાચી વાતને સ્થાન પામવા માટે ખાલી જગ્યા નથી. અંદર ગડબડ ઘણી છે. એટલે અહીંયા પણ એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવ થવો ઘટે છે કે મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન મટાડવાંનું સાધન શું ? કેવા પરિણામો હોય તો મળ, વિક્ષેપ અને અજ્ઞાન ઘટે ? આ સીધી વાત છે. સીધો પ્રશ્ન આ છે.

પોતે લખે છે કે, 'સરળપણું, ક્ષમા, પોતાના દોષનું જોવું, અલ્પારંભ અલ્પપરિગ્રહ એ આદિ મળ મટવાનાં સાધન છે.' શું (કહ્યું) ? અજ્ઞાન મટાડવાં માટે જ્ઞાનીપુરુષોના વચનની પ્રાપ્તિ થવી અને તેનો યથાયોગ્ય વિચાર થવો (જોઈએ, એમ કહ્યું હતું). હવે મળ મટાડવાં (માટે સાધન કહે છે). એટલે વિપરીત શ્રદ્ધા, કેવાં પરિણામથી મટે ? તો કહે (છે) કે, સરળપણું (હોવું) પહેલી વાત છે. જીવના પરિણામમાં સરળપણું આવવું એ ધર્મ પામવા માટેની સારામાં સારી ભૂમિકા છે. કેમ ? કે, સરળપણું એ માયાની પ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ પરિણામ છે અને મિથ્યામાન્યતા અથવા મળ છે એ માયાની પ્રકૃતિમાં જાય છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ચાર કષાય છે ને ? એમાં માયાની જે પ્રકૃતિ છે એને મિથ્યાદર્શન અને લટી - વિપરીત માન્યતા, મળ સાથે સંબંધ છે. એ મળ કેમ મટાડવો ? કે માયાથી વિરુદ્ધ સરળપણું છે તેનાથી મટે. માયાથી વિરુદ્ધ સરળપણું છે એનાથી મટે. અને ક્ષમા પણ સરળપણું હોય તો જ માણસ ક્ષમા માગી શકે નહિતર ક્ષમા ન માગી શકે. મારા દોષને તમે માફ કરો, મારી ભૂલને તમે માફ કરો, મારો અપરાધ થયો હોય તેની હું ક્ષમા માગુ છું - એ સરળતા વગર ન બની શકે. સરળપણું તો બહુ મોટી વાત છે !! આ મનુષ્યગતિનું મુખ્ય કારણ જ સરળપણું છે.

‘મંદ વિષય ને સરળતા, સહ આજ્ઞા સુવિચાર,

કરુણા, કોમળતાદિ ગુણ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર.’

મુમુક્ષુની પહેલી જઘન્યભૂમિકામાં આટલું જોઈએ, પ્રથમ એટલે શરૂઆતની ભૂમિકામાં આટલું જોઈએ. 'મંદ વિષય ને સરળતા' રસ મંદ (હોવો જોઈએ). પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં પ્રવર્તતાં મંદ રસે કરીને જો પરિણામ (પ્રવર્તતાં) હોય તો મુમુક્ષુની શરૂઆત થાય. તીવ્રરસે કરીને ઉદ્યના કાર્યોમાં પરિણમે (તો) મુમુક્ષુતા રહે નહીં. કેમકે ત્યાં જાગૃતિનો અભાવ થઈ જાય (છે). (જેટલી)

જાગૃતિ એટલી મુમુક્ષુતા છે. એમ સરળપણું છે એ મનુષ્યગતિનું કારણ છે. અસરળતા એટલે માયાચારપણું છે એ તિર્યચગતિનું કારણ છે. અત્યંત ક્રોધ થઈને રૌદ્રધ્યાનના પરિણામ થવાં તે નરકગતિનું કારણ છે અને વિશેષ શુભની મુખ્યતાપૂર્વક લોભના પરિણામ રહેવા એ દેવગતિનું કારણ છે. પણ શુભની વિશેષતા સાથે, નહિતર લોભ હોય તો પાપ ઘણું થાય. પણ ચાર ગતિ ચાર કષાયની પ્રકૃતિ સાથે વણાયેલી છે. એમાં જે મનુષ્યપણું છે તે સરળતાથી આવ્યું છે. અલ્પઆરંભ, અલ્પપરિગ્રહ અને સરળપણું એ પ્રકારના પરિણામ હોય તો મનુષ્યગતિ આવે. અને ધર્મ પામવા માટે ચાર ગતિમાં મનુષ્યગતિ છે એ સૌથી વિશેષ સાનુકૂળ પરિસ્થિતિ છે. એ મનુષ્યગતિ(ની) સાનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં વિશેષ સરળતા ઉપાસવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થઈને નિર્વાણપદમાં જાય. સરળતામાં એટલો મોટો ગુણ છે ! સરળપણું, ક્ષમા... આ કેવાં પરિણામથી મિથ્યાત્વ મટે એટલે મળ (મટે) અને સમ્યક્દર્શન થાય (તે કહ્યું).

‘પોતાના દોષનું જોવું;...’ જુઓ ! જોનાર જ્ઞાન છે. જોનાર કોણ છે ? પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનની છે. કામ શું કરે છે ? દર્શનમોહના અનુભાગને તોડે છે.

ચારે (તોડે છે) ? કે જ્યારે જીવ પોતાના દોષને જોવે ત્યારે. પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનની (છે, પણ) સાથે સાથે દર્શનમોહના અનુભાગને ઘટાડે (છે). મિથ્યાત્વ પાતળું પાડી દે. ‘પોતાના દોષનું જોવું;...’ (‘જોવું’ એમ કહ્યું છે). અત્યાર સુધી વિચારવું - વિચારવું વાત આવતી હતી, હવે અહીંયા જોવાની વાત આવી છે. જોવામાં અને વિચારવામાં ફરક શું છે ? ચાલતાં પરિણામને પકડીને જોવા - પ્રત્યક્ષ કરીને (જોવા) તે જોવું છે. અને એ દોષના પરિણામ વ્યતીત થયાં પછી તે અંગેનો વિચાર આવે તેને વિચાર કહેવામાં આવે છે. ત્યાં (વિચારમાં) દોષનો વિષય પરોક્ષ છે અને અહીંયા ચાલતાં પરિણામને - દોષને જોવે તો તે પ્રત્યક્ષ છે.

ફેર શું છે બે વચ્ચે ? વિચારવા યોગ્ય વાત એ છે કે આ બન્ને (વાત) વચ્ચે ફરક શું છે ? કે જે પોતાના દોષિત પરિણામોનો વિચાર કરે છે એ દોષિત પરિણામો તો ચાલ્યાં ગયા છે, વ્યતીત થઈ ગયાં છે. તો જે દોષ થઈ ગયાં એમાં શું સુધાર થાય ? એમાં એટલો સુધાર થવાનો અવકાશ નથી, વારંવાર એ દોષ ફરીને પાછો થઈ જાય. વિચાર્યો હોય તો પણ

(ફરીને થઈ જાય). કેમકે વિચારમાં એટલું બળવાનપણું નથી જેટલું ચાલતાં દોષને પકડીને જાગૃતિ રાખીને અવલોકન કરવામાં આવે. એમાં એટલું બળવાનપણું છે. એટલે અહીંયા પોતાના દોષનું જોવું એમ લીધું છે. કેટલો બધો ફરક પડે છે કે એક જ દોષ વિચારમાં આવ્યો હોય, એ જ દોષ ચાલતો હોય અને જ્ઞાન એના ઉપર જાય, ઉપયોગ એના ઉપર ચાલ્યો જાય (તો) એ જ વખતે એનો કષાયરસ તૂટી જાય, ખલાસ થઈ જાય, નહિવત્ થઈ જાય. પ્રયોગ કરી જોવા જેવો છે. એ પોતાના દોષનું જોવું (થયું).

હવે (કહે છે), ‘...અલ્પારંભ, અલ્પપરિગ્રહ...’ આ મુંબઈમાં (રહેતા હોય એને) જરા અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહની કદજ પડે તેવી વાત છે. અહીંયા કરોડપતિ અને અબજપતિની બધી વાતો ચાલતી હોય અને એના જ વિચારો ચાલતાં હોય ત્યાં અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહ(ની વાત જલ્દી બેસે નહિ). ગામડાંમાં રહેતાં હોય અને નિવૃત્તિક્ષેત્રમાં રહેતાં હોય એને માટે ઠીક છે, (પણ) મુંબઈમાં રહેવાવાળાને જરાક જલ્દી અનુકૂળ ન પડે એવી વાત છે. પણ આત્મકલ્યાણ કરવું હોય તો જ્ઞાનીપુરુષના વચનોને માથે ચઢાવવાં રહ્યાં, પછી રહેવાનું ગમે તે ગામમાં કે ગમે તે શહેરમાં હોય.

આપણે શા માટે સ્વાધ્યાય કરવા માટે અહીંયા એકઠાં થયાં છીએ ? કોઈ ચાંચથી આવ્યાં છે અને કોઈ ક્યાંચથી આવે છે. અત્યારે આવવાં-જવામાં કેટલી તકલીફ છે એ તો અનુભવગોચર છે. બોરીવલીથી આવ્યાં હોય એને કેટલો ફેર પડે છે ? (માટે) એમના વચનોને આપણે આદર સત્કાર કરીને ગ્રહણ કરવાં જોઈએ તો આત્મકલ્યાણ થાય. નહિતર (એમ થાય કે) ઠીક છે, હવે ! કૃપાળુદેવ તો કહે પણ મુંબઈમાં ચાંચી એવું બને ? હૈં ? પણ આ મુંબઈથી કાગળ લખેલો છે, ઠીક છે ! જોગાનુજોગ શું છે ? કે મુંબઈમાં ઝવેરીબજારમાં બેઠાં-બેઠાં આ વાત (લખે) છે. એમને માટે મુંબઈ નહોતું ? આપણાં માટે જ મુંબઈ છે ? (એક પત્રમાં) લખે છે, હોં ! અમે અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહને સેવીએ છીએ, તો પછી તમારે એમ કરવું એમાં ચાં મોટી વાત છે ?

અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહ કેવી રીતે ? કે જેને પોતાની જરૂરિયાત ઘણી છે, ઘણી છે એટલે જેની સીમા નથી એટલી છે, એ અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહમાં ન આવી શકે. એને તો ઘણું જોઈએ છે. ઘણું નહિ

પણ જેટલું આવે એટલું એને જોઈએ જ છે. Unlimited (જોઈએ છે). એમાં કોઈને limit નથી. પણ જો આત્મકલ્યાણ કરવું હોય તો આ સંસારની પ્રવૃત્તિમાં જે મહત્ આરંભ અને મહત્ પરિગ્રહ છે એ બાજી સંકેલવી રહી. ભલે ગમે તેટલો પથારો પાથર્યો હોય પણ એ બાજી સંકેલી લેવા જેવી છે. અને ન સંકેલાતી હોય તો કોઈકને ભળાવી દેવા જેવી છે. કોઈકને એટલે કોને ? જે સંયોગમાં હોય એને, છોકરાંઓ હોય તો છોકરાંઓ અને ભાઈઓ હોય તો ભાઈઓ. ‘તમે સંભાળો હવે, અમને અમારું કામ કરવા દો.’ કાં બાજી સંકેલી લેવી અને ન સંકેલાય તો કોઈકને સોંપી દેવી. એ કોઈક કહેવાય ! કોણ ? જે સંભાળનાર છે તે કોઈક છે. જવાબદારી તમારી, અમારી જવાબદારી એમાં કાંઈ નહીં. એટલું ન થાય તો તેની અલ્પતા તો કરવા જેવી જ છે. તો જ્ઞાનીપુરુષોના વચનને માન્ય રાખ્યાં ગણાય. નહિતર લોકો આપણી ટીકા કરશે કે, ભાઈ ! બધી જ્ઞાનની વાતો કરે છે પરંતુ બાકી કાંઈ ફેરફાર નથી. ધંધો-વેપાર જોઈ લ્યો ! એમની પ્રવૃત્તિ જોઈ લ્યો ! એમ કહેશે. અને એ તો કહેવાનું મન થાય, પણ આ કોઈ માત્ર વાતો કરવાં માટે ભેગા થવું છે એવું નથી.

પાત્રતાનું ખરું લક્ષણ એ છે અથવા વર્તમાન પાત્રતાનું ખરું લક્ષણ એ છે કે જે આપણને લાગુ પડતું હોય તેનો તરત જ અમલ કરવો - અમલીકરણમાં જાવું. એ વર્તમાન પાત્રતાની નિશાની છે. જો એનો અમલ કરવામાં પછી...પછી...પછી... રાખ્યું, હમણાં નહિ અને પછી, એ પછીનું કોઈ દિ’ પહેલાં થવાનું નથી. એવો પ્રકાર છે - એવો પ્રકાર પરિણામનો છે. કેમકે એ ‘પછી’ છે એ આત્માની અરુચિને પ્રસિદ્ધ કરનારા - પ્રગટ કરનારા પરિણામ છે. રુચિવાળાને ‘પછી’ હોય નહિ. શાસ્ત્રમાં રુચિનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે, પતંગિયાને દીવા પ્રત્યે રુચિ હોય છે. કોને ? પતંગિયાને દીવા પ્રત્યે એટલી રુચિ હોય છે કે દીવો જોયો નથી ને ખેંચાય ને - ઝંપલાવીને એમાં પડ્યો નથી. એટલું પણ ભાન નથી રહેતું કે મારી પાંખ બળી જશે અને હું મરી જઈશ !! એટલું તીવ્ર ચક્ષુષન્દ્રિયનું ખેંચાણ છે. એ જીવ, ચક્ષુષન્દ્રિયના વધારે ખેંચાણથી પતંગિયું થાય છે અને એ ચક્ષુષન્દ્રિયનો વિષય કોઈ દીવો દેખાય છે (તો) એમાં એ સળગી મરે છે. શાસ્ત્રમાં એ દૃષ્ટાંત છે. કેમકે એ પતંગિયાનો જીવ વિચાર કરવા નથી રહેતો કે, દીવો બહુ સારો છે,

રૂપાળો છે, મને ગમે છે, હવે એની પાસે મારે જવું છે; પણ હવે આજે જાવ કે કાલે જાવ-જરાક પછી જાવ કે પહેલાં જાવ, એ વિચાર નથી કરતો. એ તો સીધો પોતાની જાતને હોમી દે છે. એમ જેને આત્મરુચિ હોય એ 'પછી'ની મુદત મારે નહિ અને 'પછી'ની મુદત મારે એને આત્માની રુચિ નથી પણ અનાત્માની રુચિ છે - જડની રુચિ છે. એ વાત નક્કી થાય છે. એટલે અત્યારે કરવું છે કે નહિ ? એ સવાલ છે. કાલવાળાનું આમાં કામ નથી. એ કાલ જ રહેશે. 'આજે રોકડા ને કાલે ઉધાર,' એના જેવી વાત થશે.

અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહ (કેમ કહ્યું) ? કેમકે એ તો એકલાં પાપના પોટલાં બાંધવાનાં જ પરિણામ છે, બીજું કાંઈ છે જ નહીં. વિશેષ આરંભ-પરિગ્રહના જે પરિણામ છે એમાં તીવ્ર પાપનુબંધ થાય છે, એ સિવાય બીજું કાંઈ થતું નથી. એટલે એમાં મળ ઘણો છે. ઘણાં મલિન પરિણામ એ અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહ ને થવાં દેતાં નથી. અથવા તો વિશેષ આરંભ અને પરિગ્રહ છે એ પરિણામમાં તીવ્ર મળ રહેલો છે. એ જ્ઞાનીપુરુષોના વચનો અત્યંત સાચા છે એમ કહીએ તો ચાલે. ભલે બહારમાં એટલો કષાય ન દેખાતો હોય પણ એની અંદર મળ ઘણો છે. એટલે મોટા-મોટા વેપાર, ધંધા, કારખાના, Industries (જે ચલાવે છે તેમાં) ભલે એ વ્યવસાય કરતાં (હોય તેનો) તીવ્ર કષાય ન દેખાતો હોય પણ અંદર મળ ઘણો હોય છે. કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં - પૂર્વપ્રારબ્ધ યોગે ગમે તેવી પરિસ્થિતિ હોય, સધનતા હોય કે નિર્ધનતા હોય, પણ મારી જરૂરિયાત ઓછી છે અને મારે ઓછું કરવું છે, વધારવું નથી પણ મારે ઓછું કરવું છે. જેટલાંમાં હોય એમાંથી ઘટાડવું છે, વધારવું નથી. એ મળ મટવાનું સાધન છે. એનાથી મલિનતા ઘટે છે એટલે કે મિથ્યાત્વ છે એ પાતળું પડે છે. પાતળું પડે તો ઉપશમ થઈને સમ્યક્દર્શન પ્રગટે. એને પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્દર્શન કહેવામાં આવ્યું છે.

(અહીંયા) શું કહે છે ? કે, '....અલ્પારંભ, અલ્પપરિગ્રહ એ આદિ મળ મટવાનાં સાધન છે.' બીજા પત્રમાં (એમ) આવે છે કે, અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહ ન હોય તો (તે મહાઆરંભ - પરિગ્રહ) વૈરાગ્ય અને ઉપશમના એ કાળ છે. કેવાં વચન વાપર્યાં છે ? વૈરાગ્ય અને ઉપશમના એ કાળ

છે ! વૈરાગ્ય અને ઉપશમ બન્ને નહિ આવવા દે. મહાઆરંભ અને મહાપરિગ્રહ થવાથી વૈરાગ્ય અને ઉપશમ હણાય જશે અથવા ઉત્પન્ન જ નહિ થાય. એ દશા થાશે. આત્માને પરિભ્રમણથી બચાવવો હોય અથવા પોતાની સ્વદયા આવી હોય તો આ બધું ગંભીરતાથી વિચારવું પડશે. એક મરણનો પ્રસંગ આવે તો ગંભીર થઈ જાય એટલાં બધાં Serious થઈ જાય કે શું થાશે ? શું થાશે ? આ તો અનંત જન્મ-મરણનો Problem છે !! અને એનું સમાધાન ચાલે છે. ‘....એ આદિ મળ મટવાનાં સાધન છે.’

‘જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભાિ ત તે વિક્ષેપ મટવાનું સાધન છે.’ બહુ સરળ અને સુગમ ઉપાય કરી દીધો છે. જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભાિ ત વિક્ષેપ પણ મટાડે, મળ પણ મટાડે અને અજ્ઞાન પણ મટાડે. એ તો ત્રણેય કામ કરે એવું છે.

પ્રશ્ન :- એક જીવનું, બીજો જીવ કાંઈ કામ કરે છે ?

સમાધાન :- ભાિ ત તો પોતે જ કરે છે ને ! જ્ઞાનીપુરુષ ચાં કાંઈ કરે છે ? પોતે ભાિ ત કરે છે અને પોતાને લાભ થાય છે. એમાં બીજાની સાથે ચાં લેવા-દેવા થયો ? ભાિ ત કરનાર પોતે (અને) લાભ પણ પોતાને થાય છે. જ્ઞાનીપુરુષ ને કાંઈ અપેક્ષા નથી, એને કાંઈ જોઈતું નથી. એને તો એ કાંઈ કરતાં પણ નથી. તું ભાિ ત કર તો તને લાભ થાય એમ કહેવું છે. પણ સૂચના એટલી કે ઓળખીને કરવી. ઓળખાણ વિના ઓઘે-ઓઘે કરે તો એટલો લાભ ન થાય. (સત્પુરુષથી) દૂર ન જાય, વિરુદ્ધતામાં ન જાય પણ એટલો લાભ ન થાય જેટલો ઓળખીને લાભ થાય. પણ એ અત્યંત ભાિ ત ક્યારે આવે ? જ્ઞાનીપુરુષની ભાિ ત એક વાત છે, જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભાિ ત એ બીજી વાત છે. જ્ઞાનીપુરુષની જે ભાિ ત છે એ ઓઘસંજ્ઞાએ અનેક જીવો કરે છે. જ્યારે જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભાિ ત એ ઓળખીને જ કરી શકાય છે. ઓળખ્યા વગર અત્યંત ભાિ ત ન આવે. આ બે વચ્ચે મોટો ફેર છે. બન્ને ભાિ તના પરિણામ કહેવાય પણ ભાિ ત-ભાિ તમાં ફેર છે. અને એ ત્રણે દોષને મટાડવાનું બહુ મોટું સાધન છે. અહીં વિક્ષેપ તો મટે જ, પણ વિક્ષેપ મટે એનો અર્થ કે પહેલાં બે પણ મટે. કેમકે અહીંયા વિક્ષેપ તો ત્રીજા ક્રમે લીધો છે. ત્રીજું મટે તો પહેલાં બે (તો તેની) સાથે-સાથે તેના પેટામાં મટે, મટે ને મટે જ. એ સમજી શકાય એવી વાત છે. દર્શનમોહનો

અનુભાગ કેમ ઘટે અથવા રસ ઘટે અથવા મિથ્યાત્વની શક્તિ ઘટે. (તો) જ્ઞાનીપુરુષ એટલે કોણ ? કે જ્ઞાનીપુરુષ એટલે કે જેનો દર્શનમોહ જેવો મહાન દોષ - અનંત સંસારમાં રખડાવનારા મહાન દોષ(નો) જેણે અભાવ કર્યો છે તે નિર્મોહીપુરુષ. જ્ઞાનીપુરુષ એટલે નિર્મોહીપુરુષ. એમનું નિર્મોહીપણું ઓળખીને જે જીવને એમના પ્રત્યે બહુમાન આવે એને ખરેખર 'અત્યંત ભક્તિ' કહેવામાં આવે છે. એ ખરેખર તો આત્મગુણોનું બહુમાન છે. પછી તે આત્મગુણો વ્યક્તિત્વવિશેષમાં પ્રગટ થયેલાં છે માટે તેમનું નામ લઈને પણ ભક્તિ કરવામાં આવે છે તો તે યથાર્થ છે. (માટે) જેને નિર્મોહીપુરુષનું બહુમાન આવ્યું એનો પણ મોહ (અને કષાય) રસ મંદ થયા વિના (રહે નહિ). એનો અનુભાગ ઘટ્યાં વિના રહે નહિ. એ રીતે મિથ્યાત્વ છે એ સર્વ પાતળું પડે છે. જ્યાં મિથ્યાત્વ પાતળું પડે ત્યાં તે મુમુક્ષુની ભૂમિકાની જ્ઞાનની નિર્મળતા પણ થયાં વિના રહે નહિ. કેમકે આ મળ છે. મળ ઘટ્યું એટલે નિર્મળ થયું. શું નિર્મળ થયું ? તો કહે છે, જ્ઞાન નિર્મળ થયું. બસ ! જેને શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં ફેર પડ્યો તેને વિક્ષેપના - આચરણના પરિણામમાં આપોઆપ ફેર પડે છે. (એ) કહેવાની જરૂર નથી રહેતી.

એ રીતે, 'જ્ઞાનીપુરુષની અત્યંત ભક્તિ તે વિક્ષેપ મટવાનું સાધન છે.' આ પ્રકારે આ એક પોસ્ટકાર્ડમાં કૃપાળુદેવે, મુમુક્ષુ યાં ભો છે ? પરિભ્રમણ કરતો જીવ યાં અટક્યો છે ? એણે શું કરવું જોઈએ ? અને કઈ રીતે કરવું જોઈએ ? આ એક જ પોસ્ટકાર્ડમાં બધી વાત પૂરી કરી દીધી છે. (કૃપાળુદેવનું) વિષયને પ્રતિપાદન કરવાનું સામર્થ્ય અને તે પણ ટૂંકામાં.....! જબરદસ્ત સામર્થ્ય છે !! આત્મસિદ્ધિના કેટલાંક પદો તો મહાન આચાર્યોના સિદ્ધાંતસૂત્ર જેવાં છે ! એક પદની અંદર મુમુક્ષુની ભૂમિકાથી માંડીને નિર્વાણપદ સુધીની સંધિ મારી દીધી હોય. ગાથા છે ને એક ?

‘જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજજ્ઞાન,
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ.’

એક જ કડી છે. એક કડીમાં મુમુક્ષુની સુવિચારણાની ભૂમિકાથી નિર્વાણપદ સુધીની સંધિ મારી છે ! સુવિચારણા એટલે શું ? આ પોસ્ટકાર્ડનો વિષય આ ચાલે છે. આત્માને કલ્યાણને વિષે પ્રતિબંધરૂપ જે-જે કારણો છે તેને વારંવાર વિચારવાં. (એમ કહ્યું છે). (એટલે કે) તેને મટાડવાંના હેતુથી

વિચારવાં - એવું જે વિચારણામાં આત્મકલ્યાણના પ્રયોજનને મુખ્ય કરવું (બને) એને સુવિચારણા કહેવામાં આવે છે. અને એ સુવિચારણા જ્યાં પ્રગટે ત્યાં નિજજ્ઞાન એટલે આત્મજ્ઞાન પ્રગટે, પ્રગટે અને પ્રગટે જ.

ફરીથી, જેને આત્મકલ્યાણનું પ્રયોજન સાધવું છે, એનો જ વિચાર છે અને એના વિપક્ષમાં જે એને આત્મકલ્યાણને પ્રતિબંધ થનારા જે કારણો છે એને મટાડવાં માટે જે વિચારે છે, એવી જે સુવિચારણા છે તે આત્મજ્ઞાન ને પ્રગટાવવાનું કારણ છે. જો પ્રગટે સુવિચારણા, તો પ્રગટે નિજજ્ઞાન એટલે આત્મજ્ઞાન. આત્મજ્ઞાન પ્રગટ થયું એટલે દર્શનમોહ તો નાશ પામ્યો. હવે એ આત્મજ્ઞાન વડે ચારિત્રમોહ પણ ક્ષય થઈ અને નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થઈ જશે. એક કડીમાં કેટલી વાત લીધી ! સુવિચારણાથી માંડીને નિર્વાણપદ સુધીની સંધિ છે !!

વિશેષ વિસ્તારથી જો વિચારવામાં આવે તો એક કડીનું એક પુસ્તક બનાવી શકાય. એક કડીમાંથી એક ગ્રંથ લખી શકાય એટલાં ભાવ એની અંદર ઠાંસીને ભરેલાં છે. એટલો વિસ્તાર થઈ શકે એવો વિષય છે. સુવિચારણામાં મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં કેવી-કેવી વિચારણા આવે ? કેવી રીતે એના પ્રયોજનની મુખ્યતા એને થઈ જાય ? અને પોતાના પ્રતિબંધક કારણોને કેવી રીતે હટાવીને આગળ વધે ? ત્યાંથી માંડીને આત્મજ્ઞાનનું પ્રકરણ તો બહુ મોટું છે. એના ઉપર તો ગ્રંથો રચાયેલાં જ છે. એ આત્મજ્ઞાનનું મુખ્ય કારણ આ છે. 'આત્મસિદ્ધિ'માં આટલું સહેલું કરીને મૂંચું છે ! અને એ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે એટલે દર્શનમોહ તો ક્ષય થયો જ, (પછી) ચારિત્રમોહ ક્ષય કરીને તે નિર્વાણપદને પામવાનો, પામવાનો ને પામવાનો જ છે. સમ્યક્દર્શન થયું એનો મોક્ષ ન થાય, નિર્વાણ ન થાય એવું કદી બન્યું નથી. ત્રણકાળમાં બનવાનું પણ નથી.

એટલે તો કૃપાળુદેવે સમ્યક્દર્શનને ભાષા આપી, સમ્યક્દર્શનને વાચા આપી અને સમ્યક્દર્શન બોલવા માંડ્યું. પાછળ લીધું છે કે, 'હે જીવ ! એકવાર જો તું મને ગ્રહણ કરીશ, અંગીકાર કરીશ તો પછી તારે સંસારમાં રહેવું હશે તો પણ રહી નહિ શકે. ઢસડીને હું તને મોક્ષમાં લઈ જઈશ.' જો કે જેને સમ્યક્દર્શન થાય છે એને તો સંસારમાં રહેવું નથી, ત્યારે જ સમ્યક્દર્શન થયું છે. પણ, કહેવાનો આશય અથવા પ્રતિપાદન કરવાની જે

શૈલી, આશયને પ્રતિપાદન કરવાની જે શૈલી છે), એ અતિ વિચક્ષણતાથી પ્રતિપાદન કર્યું છે. એ જીવના પરિણામની જાતિ એટલી બદલાઈ જાય છે કે, (તેની સામે) તર્ક કરવામાં આવે કે એ જીવને (પછી) સંસારમાં રહેવું હોય તો રહી શકે કે ન રહી શકે ? તો કહે છે કે એ તર્ક કરે તો પણ એ ન રહી શકે. એ તર્કનો જવાબ એમ છે. જો કે એને રહેવું તો નથી પણ તર્ક કરવામાં આવે કે એને સંસારમાં રહેવું હોય તો રહી શકે કે ન રહી શકે ? (તો કહે છે કે) એ જીવના પરિણામ ફરી ગયા. એને સંસાર અસાર લાગે છે. કોઈ પુદ્ગલની પર્યાયમાં સુખ દેખાતું નથી. સુખથી શૂન્ય (દેખાય) છે. જે સંયોગો જગતના જીવને આધાર થઈ પડ્યા છે, આધારબુદ્ધિએ સેવવામાં આવે છે, એ આધારબુદ્ધિ ખલાસ થઈ ગઈ છે. અંદર પોતાના પરમાત્મસ્વરૂપનો આધાર આવી ગયો છે. સમ્યક્દર્શન થતાં પોતાના પરમાત્મસ્વરૂપનો - શાશ્વતસ્વરૂપનો આધાર લઈ લીધો છે. એને સંયોગોના આધારની કોઈ પડી નથી.

જ્ઞાની કદી કાલની ચિંતા કરતા નથી. કૃપાળુદેવ તો એમ લખે છે કે, અમે એક ક્ષણની ચિંતા કરતા નથી. એક ક્ષણ પછી શું થાશે તેની ચિંતા અમે નથી કરતા. આ જ્ઞાનીનું લક્ષણ છે. અને અજ્ઞાની પાસે ગમે તેટલું હોય, સંપત્તિ ગમે તેટલી હોય (તોપણ) એ આવતીકાલની ચિંતા કર્યા વગર રહેવાનો જ નથી. કાલની જ ચિંતા કરશે - આ અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે. અજ્ઞાનીનું સ્વરૂપ જ આ છે. આ જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ એથી લટું છે. કેમકે એને વિશ્વાસ છે - આત્મવિશ્વાસ છે (કે) સુખ આત્મામાંથી પ્રગટવાનું છે, પ્રગટી રહ્યું છે અને પ્રગટપણે એને અનંત સુખધામ દેખાય છે અને કોઈના આધારની મારે જરૂર નથી એવું શાશ્વતપદ પણ પોતાને પ્રત્યક્ષ છે. એ કારણને લીધે જ્ઞાનીને એક ક્ષણ પછીની ચિંતા નથી. ચિંતા થવાનો અવકાશ પણ નથી.

એટલે આ પેરાગ્રાફનું જે પોસ્ટકાર્ડ છે એમાં પાયાની વાત કરી છે કે, આ ત્રણ પ્રકારના દોષ આ પ્રકારે મટાડવાં ઘટે છે; તો જ જીવનું આત્મકલ્યાણ થાય અને નહિતર કોઈ બીજી રીતે આત્મકલ્યાણ થવાનો અવકાશ નથી. વિશેષ (હવે) પછીનો જે વિષય છે, એ હવે પછીના સ્વાધ્યાયમાં લેશું.

 પ્રવચન-૭, તા. ૩૦-૭-૧૯૯૪

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્રાંક - ૪૪૯) ચોથો પેરાગ્રાફ છે. કૃષ્ણદાસભાઈ ઉપર લખેલાં આઠ પોસ્ટકાર્ડમાં, આ પત્રમાં મુમુક્ષુની ભૂમિકાને પ્રયોજનભૂત (એવો) ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારનો વિષય ઉપદેશ્યો છે.

‘જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમનો અંતરાય રહેતો હોય, તે-તે પ્રસંગમાં વારંવાર તે જ્ઞાનીપુરુષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો નીરખવા, સંભારવા અને વિચારવા યોગ્ય છે.’ ઉપરટપકે જ્ઞાનીપુરુષની ભક્તિ તનો વિષય લાગે પણ તાત્વિક રહસ્ય આ વિષયનું ઘણું મોટું છે. જ્ઞાનીપુરુષનો પ્રત્યક્ષ સમાગમ રહેતો હોય તો તેના જેવું ઉત્તમ એકંકેય નથી. પરંતુ અંતરાય રહેતો હોય; અંતરાય રહેવાના કારણો બન્ને બાજુ હોય છે. જ્ઞાનીપુરુષ પોતે પણ ઉપલબ્ધ ન હોય, એવી રીતે વ્યવસાયમાં કે કોઈપણ પ્રકારે વ્યસ્ત હોય શકે (અને) પોતાના ઉદ્યને અનુસાર પણ પોતે સમાગમ પ્રાપ્ત ન કરી શકે એવી પરિસ્થિતિમાં હોય. એ પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષનો વર્તમાનમાં અભાવ હોય ત્યારે પણ, (એમ) કોઈપણ પ્રકારે ‘જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમનો અંતરાય રહેતો હોય, તે-તે પ્રસંગમાં....’ એટલે તે-તે વેળાએ ‘....વારંવાર તે જ્ઞાનીપુરુષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો નીરખવા, સંભારવા અને વિચારવા યોગ્ય છે.’ એટલે જ્યારે પ્રત્યક્ષ સમાગમ થયો હોય તે સમાગમમાં તેમની જે દશા સમજાણી હોય, અવલોકી હોય, પોતાનાં જ્ઞાનમાં આવી હોય, એ એમની દશા વારંવાર નીરખવા યોગ્ય છે, સંભારવા યોગ્ય છે અને વિચારવા યોગ્ય છે.

નીરખવું એટલે પ્રત્યક્ષવત્ Visualise કરવું, એને નીરખવું કહે છે. વેદાંતની પરિભાષામાં એને નિદિધ્યાસન પણ કહે છે. જેમ (પોતે) તીવ્ર રસે કરી કોઈ પ્રસંગમાંથી પસાર થયો હોય (તો) તે પ્રસંગ સાંભરે ત્યારે દેખાવા પણ લાગે છે. માનસપટ ઉપર તે પ્રસંગ દેખાય છે, સાંભરે છે - વિચારમાં આવે છે અને દેખાય પણ છે અને તે વખતે તે પ્રસંગ સંબંધિતનો રસ

છે તે વિશેષપણે આવિર્ભાવ થાય છે. વિચારવા અને સંભારવા કરતાં નીરખવું એ (રસ) આવિર્ભાવ થવાનું વિશેષ કારણ છે.

આ વિષયમાં પત્રાંક ૧૭૨માં કૃપાળુદેવના પોતાના શબ્દોમાં બહુ સુંદર વર્ણન આવ્યું છે. ૨૫૦ નંબરના પાના પર નીચે છે. છેલ્લી બે લીટીથી - 'નિરંતર ઉદાસીનતાનો ક્રમ સેવવો; સત્પુરુષની ભિં ત પ્રત્યે લીન થવું; સત્પુરુષોના ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવું; સત્પુરુષોના લક્ષણનું ચિંતન કરવું; સત્પુરુષોની મુખાકૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરવું;....' આંખથી (અવલોકન કરવાનું) ન કહ્યું, હૃદયથી અવલોકન કરવું (એમ કહ્યું છે.) 'તેનાં મન, વચન, કાયાની પ્રત્યેક ચેષ્ટાનાં અદ્ભુત રહસ્યો ફરી ફરી નિદિધ્યાસન કરવાં;....' અહીંયા નિદિધ્યાસન શબ્દ વાપર્યો છે અને 'તેઓએ સંમત કરેલું સર્વ સંમત કરવું.' તેઓએ સંમત કર્યું હોય તેમાં પોતાની બુદ્ધિ લગાડવી નહિ. સંમત કરવાનો અર્થ એ છે. મને કાંઈક બીજું લાગે છે. એમને આમ લાગે છે પણ મને કાંઈક બીજું લાગે છે - એ રીતે ન લેવું. જે વચનો (લખ્યાં) છે (તેના ઉપર) વિશ્લેષણ કરીએ તો એક-એક વચન ઉપર એક-એક કલાક નીકળી જાય એવા વચનો છે. અટલાંજ જે વચનો છે એ બે-ત્રણ કલાકના સ્વાધ્યાયનો વિષય છે. ચાલતાં વિષયમાં તો આપણે ફ ત એનો Reference લઈએ છીએ. પૂર્વાપર સંબંધ શું છે ? એટલું જ લઈએ છીએ.

એક દૃષ્ટાંત લઈએ, 'સત્પુરુષની ભિં ત પ્રત્યે લીન થવું' એમ કહ્યું છે. લીન થવું એટલે - 'લીનતા' શબ્દનો સીધો સાદો અર્થ એકાગ્રતા એવો થાય છે. પણ કેવી એકાગ્રતા ? કે પોતાનું ભાન ભૂલાઈ જાય તેવી એકાગ્રતા ! તેને સત્પુરુષની ભિં ત કહે છે. એક વાર તો વર્તમાન પર્યાયને ભૂલી જાય ત્યારે એ લીન થયો એમ કહેવાય. ભિં તનો સામાન્ય રસ આવે એ પ્રકાર અહીંયા લેવા જેવો નથી. એટલાં માટે લેવા જેવો નથી કે આ બહુ મહત્વનો વિષય છે - એ સામાન્ય પરિણામનો વિષય નથી, પણ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારના પરિણામનો વિષય હોવાથી આ વચનોનું મૂલ્યાંકન એમણે નીચેના શબ્દોમાં કર્યું છે કે, આ જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું રહસ્ય છે, પરમ રહસ્ય છે ! જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું પરમ રહસ્ય છે. પરમ રહસ્ય એટલે Top secret ! આથી આગળ કાંઈ Secret નથી. એવું શું છે આની અંદર ? આટલાં વચનોમાં પરમ રહસ્ય આવી ગયું ?! કે દર્શનમોહનો અનુભાગ તૂટી જાય છે. મિથ્યાત્વ

ભાગવાની તૈયારી કરે છે અને મુમુક્ષુજીવનો જે સંસાર છે એ સંસાર છૂટવાની તૈયારી થાય છે. અંદરથી મોક્ષના ભણકારા આવવા માંડે છે. એવું એની અંદર રહસ્ય છે.

કાલે રાતના સ્વાધ્યાયમાં થોડી વાત થઈ હતી કે (ભિ ત છે તે) નિર્મોહીપુરુષ પ્રત્યેનું મૂલ્યાંકન છે. 'અત્યંત ભિ ત' શબ્દ આવ્યો હતો ને, એના ઉપરથી વાત ચાલેલી. ઉપરના પેરાગ્રાફમાં 'અત્યંત ભિ ત' શબ્દ હતો. એ અત્યંત ભિ ત, પરાભિ ત, ઐ ચભિ ત ચારે આવે છે ? કે, એમની દશા, એ દશાના વિષયભૂત તેમના હૃદયમાં બિરાજમાન એવું પરમાત્મ તત્ત્વ, એ બધાંના દર્શનથી ઉપજેલી જે પરમેશ્વરબુદ્ધિ, મુમુક્ષુજીવના દર્શનમોહને ખતમ કરે છે. દર્શનમોહ જેવી મજબૂતમાં મજબૂત ભાવકર્મની અને દ્રવ્યકર્મની પકડ જીવ ઉપર બીજી એકકેય નથી. અનંત સંસારનું કારણ હોય તો તે એક જ છે. એ અનંત સંસારમાં રખડાવનાર એવા ભાવને અને દ્રવ્ય(કર્મ)ને બન્નેને (ખતમ કરે છે). નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધે દ્રવ્ય(કર્મ) પણ છે. બીજા કર્મની પ્રકૃતિમાં એવું છે કે ઉદય હોય અને ભાવ ન પણ થાય પણ મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય ત્યારે નિયમથી જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય, તો જ એનો ઉદય થાય. નહિતર એ ઉપશમ થઈ જાય કે ક્ષયોપશમ થઈ જાય કે ક્ષય થઈ જાય. એને તોડનાર કોઈ પરિણામ હોય તો આ કૃપાળુદેવે લખ્યાં એટલાં વચનો છે.

એટલાં માટે એમ કહ્યું કે જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું, ગુપ્તપણે સંઘરી રાખેલું (પરમ રહસ્ય છે). કેમકે એમ જો (સીધું) કહી દે તો જીવને ધું પડવાનો પણ સવાલ છે કે જ્ઞાની થઈને જ્ઞાની માટે આટલી વાત કરે છે ? કંઈક સ્પૃહા હશે ?! એમની નિષ્કામતા વિશે શંકા થઈ જાય. એમની નિસ્પૃહતા વિશે શંકા થઈ જાય. પોતે જ્ઞાની થઈને જ્ઞાનીપુરુષ માટે આટલી વાત કરે એ બહુ મોટું સાહસ છે. દુનિયા એવી સીધી સાદી નથી કે બધું સીધું લઈ લે. લટું જ લે. પણ (એ વખતે) કેટલાંક સુપાત્રજીવોનો યોગ હતો કે જેમને સ્વપ્ને પણ શંકા ન પડે. એવા સુપાત્રજીવો હતાં તો એમણે હૃદય ખોલીને પણ વાત કરી છે.

એટલે એમ કહે છે કે આ '(આ) જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું, નિર્વાણને અર્થે માન્ય રાખવા યોગ્ય,....' માત્ર સમ્યક્દર્શન થશે ને તમને દર્શનમોહ

ઘટશે, એમ નહીં. નફો કેટલો છે એ બતાવે છે કે આ વેપારને અંતે નિર્વાણપદનો લાભ છે !! કહેવાની જરૂર નથી કે સમ્યક્દર્શનથી માંડીને અધ્યાત્મની ઉપર-ઉપરની બધી દશાઓ એમાં સમાય જાય છે. (આગળ લખે છે) ‘શ્રદ્ધવા યોગ્ય, ફરી ફરી ચિંતવવા યોગ્ય,...’ છે. (રુચિએ કરીને ચિંતવવા યોગ્ય છે). એટલું જ નહિ, ‘...ક્ષણે ક્ષણે, સમયે સમયે તેમાં લીન થવા યોગ્ય...’ છે. (અર્થાત્) એનું પરિણમન થવા યોગ્ય છે. સમયે-સમયનું એ પરિણમન થવા યોગ્ય છે. ક્ષણ-ક્ષણનું એ પરિણમન થવા યોગ્ય છે. એવું આ ‘...પરમ રહસ્ય છે.’ અને એ જ વાત સર્વ શાસ્ત્રોએ કરી છે, સર્વ સંતોના દ્વેદ્યમાંથી નીકળેલી છે અને ઈશ્વરના ઘરનો મર્મ પામવાનો એટલે જિનેન્દ્રપરમાત્માનો, જૈન પરમેશ્વરનો મર્મ પામવાનો, એમના ઘરનો મર્મ પામવાનો, આ મહામાર્ગ છે. બીજા બધાં સાધનો એની પાસે ગૌણ છે એટલે એને અહીંયા મહામાર્ગ કહ્યો છે.

એ જ વિષયનો એમણે અહીંયા સંક્ષેપ લીધો છે કે, ‘જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમનો અંતરાય રહેતો હોય, તે તે પ્રસંગમાં વારંવાર તે જ્ઞાનીપુરુષની દશા, ચેષ્ટા અને વચનો નીરખવા,...’ એમની દશાને પણ નીરખવી (અને) એ દશા જેના દ્વારા વ્ય ત થાય છે (એટલે કે) ચેષ્ટા છે એ અંતરંગદશાની અભિવ્યક્તિ કરે છે - એટલે એમની ચેષ્ટાને અને વચનોને (પણ) નીરખવા. આ એક દૃષ્ટિ માગે એવો વિષય અવશ્ય છે. સર્વસાધારણને જ્ઞાનીપુરુષના દર્શનથી, એમની ચેષ્ટાથી એમની અંતરંગ દશા સમજાય એવું સંભવ નથી. અને એવું સંભવ હોત તો મોક્ષ આટલો દુર્લભ ન હોત - નિર્વાણપદ આટલું દુર્લભ ન હોત.

એ વાત તો (એમણે) ૬૭૯ (પત્ર)માં કરી છે, જ્યાં જ્ઞાનીપુરુષની વાણી અને અજ્ઞાનીની વાણીનો તફાવત લીધો છે. ‘સર્વ જીવોને એટલે સામાન્ય મનુષ્યોને જ્ઞાની અજ્ઞાનીની વાણીનો ભેદ સમજાવો કઠણ છે, એ વાત યથાર્થ છે;...’ બીજા પેરાગ્રાફમાં પહેલી લીટી છે. વાણી તો વિશેષપણે ભાવની અભિવ્યક્તિ કરે છે. ચેષ્ટા તો એથી સૂક્ષ્મ છે. મુખાકૃતિની અથવા શરીરઆદિની ચેષ્ટા (ઓળખવી) એથી સૂક્ષ્મ પડે છે અને નેત્રના ભાવ તો એથી પણ સૂક્ષ્મ પડે છે. પણ જેની નજર છે એવાં સુપાત્ર જીવોને તો એ નિર્વાણ પામવાનું નિમિત્ત પડે છે. નિર્વાણ પામવાનું એ કારણ પડે છે. નિર્વાણ

પામવાનું એ અંતરંગ કારણ પડે છે. બાહ્યકારણ નથી પડતું.

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવે નિયમસાર શાસ્ત્રમાં એ વાત કરી છે. સત્પુરુષને અંતરંગ કારણ કહ્યાં છે. કેવાં ? (અંતરંગ કારણ) જે શાસ્ત્રમાં, ક્ષાયિક આદિ ચાર ભાવોને પરદ્રવ્ય, પરભાવો ને હેય કહ્યાં છે એ જ શાસ્ત્રની અંદર પંચરત્ન જેવી પાંચ ગાથામાં એક ગાથામાં સત્પુરુષને અંતરંગ કારણ કહ્યું છે. (સત્પુરુષ) બાહ્ય હોવાં છતાં (તેમને) અંતરંગ કારણ કહ્યું છે. આ એક રહસ્યભૂત વિષય છે એટલાં માટે એમ કહ્યું છે. લોકો એનું મૂલ્યાંકન સમજતાં નથી. જો નથી સમજતાં, તો એનો દંડ ભોગવવો પડે છે અને સમજે તો, અનંતકાળમાં એકવાર પણ જો સમજે તો એનો છુટકો થઈ જાય !

અનંતકાળમાં પરિભ્રમણ કરતાં આ જીવે તીર્થંકરદેવથી માંડી, નિર્ગંથગુરુથી માંડી અને અનેક સત્પુરુષોનો અનંતવાર સમાગમ પ્રાપ્ત કર્યો છે. પણ અંતરંગદશાથી એકવાર પણ કોઈને (પણ) ઓળખ્યાં નથી. ત્રણમાંથી એકકેયને (ઓળખ્યાં નથી). ત્રણ સજીવનમૂર્તિ હોય શકે (પણ) ત્રણમાંથી એકને પણ સમ્યક્ત્વપણે પણ જો ઓળખે (તો તેનું ફળ બહુ મોટું છે). સર્વજ્ઞને સર્વજ્ઞપણે ઓળખવા બહુ કઠણ છે. પણ સર્વજ્ઞ ને સમ્યક્ત્વપણે પણ જો ઓળખે તો તેનું બહુ મોટું - મહત્ ફળ છે. નહિતર સર્વજ્ઞની સર્વજ્ઞ તરીકે કરેલી ભાવિ તનું કાંઈ ફળ નથી. એ કૃપાળુદેવનો પત્રાંક-૫૦૪ બોલે છે. (એ પત્રમાં) બહુ સરસ વિષય લીધો છે. વિષય થોડો ગૂઢ પડે એવો છે, કઠિન પડે એવો છે. પણ સર્વજ્ઞદેવને પણ સમ્યક્ત્વપણે ઓળખે, સ્વભાવથી ઓળખે, તો એનું મહત્ ફળ છે. એટલે કે એનું ફળ નિર્વાણપદ છે. એમ સત્પુરુષને તો બીજો બાહ્યત્યાગ નથી હોતો તોપણ (જો) સમ્યક્ત્વપણે એમને ઓળખે, તો જે સર્વજ્ઞને ઓળખ્યાં એ જ પ્રકાર અહીંયા સત્પુરુષમાં ઉત્પન્ન થયો અને એનું ફળ નિર્વાણપદ છે. ઓળખાણનું આટલું મોટું ફળ છે ! અને એટલાં માટે એને ૭૫૧ (પત્રાંક)માં પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે. પહેલું સમકિત કહ્યું છે અથવા સમ્યક્ત્વનું એ પ્રત્યક્ષ કારણ છે. ભાવિ સમ્યક્ત્વનું એ પ્રત્યક્ષ કારણ છે. આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રની ૧૭મી ગાથા(માં) 'કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ' (કહ્યું).

એટલે એ વાત અહીંયા અપેક્ષિત છે કે જ્ઞાનીપુરુષના પ્રત્યક્ષ સમાગમનો અંતરાય રહેતો હોય અને જ્ઞાનીપુરુષની ઓળખાણ થઈ હોય તો તેમની દશા(ને), તેમની ચેષ્ટાને વારંવાર નીરખવા. એમના જે વચનો (છે એ) એમની

દશાને વ્ય ત કરે છે. તેને પણ વારંવાર નીરખવા. વારંવાર રુચિથી સંભારવા અને વિચારવા યોગ્ય છે. (દૃષ્ટાંત લઈએ તો) ઘરમાં એક બાળક જન્મે છે (એ) છ-બાર મહિને બોલે છે ત્યારે પહેલું-વહેલું એક-બે અક્ષર બોલતું થાય છે. બા...માં...પા... એવું કંઈક એક અક્ષરથી (બોલે છે). એ બોલતાં શીખેલાં બાળકને એના ઘરના સભ્યો વારંવાર સંભારે છે. 'જુઓ ! આજ તો આમ બોલે છે ! જુઓ ! આજ તો આમ બોલે છે !' ભલે તોતડું બોલે છે તો પણ, કાંઈ ચોખ્ખું તો બોલે નહીં. શા માટે ? એવી તોતડી ભાષા ઉપર પણ આટલું બધું શા માટે ? કે એના ઉપર પ્રેમ આવે છે. એ બાળક ઉપર પ્રેમ છે. બાળકની નિર્દોષતા ઉપર પણ પ્રેમ છે. એમાં પોતાપણાને લઈને પણ પ્રેમ છે. મોહને લઈને પણ એ વાત છે. પ્રેમ છે એટલે કાંઈ નિર્દોષ પ્રેમ છે એમ નથી કહેવું. રાગ છે એને અહીંયા પ્રેમ કહેવામાં આવે છે. પણ જ્ઞાનીઓ પ્રત્યે એવો મોહ કોઈ દિ' થયો ? એમ કહે છે.

૧૮૭ (પત્રાંક)માં કહ્યું કે, આ એક જગતની વિચિત્રતા છે કે જીવોને મહાત્માઓ પ્રત્યે પ્રેમ થતો નથી. ૧૮૭માં એ વાત લીધી છે. કેમ થતો નથી ? કે મારું કલ્યાણ, આત્મકલ્યાણ, શાશ્વત આત્મકલ્યાણ થાય એવો આ પ્રસંગ છે - એવું જીવને ખરેખરું મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ તે ખરેખરું મૂલ્યાંકન નથી થયું. ઉપર ઉપરથી ચાલ્યો છે.

એ વારંવાર સંભારવા યોગ્ય છે એટલે જેને સત્પુરુષ પ્રત્યે અહોભાવ હોય તેને એ સાંભર્યા વિના રહે નહિ, વિચારમાં આવ્યા વિના રહે નહિ. સાંભરે જ, વિચારમાં આવે જ. આવવા યોગ્ય છે એટલે એમ જ થાય બીજી રીતે થાય નહિ. 'વળી તે સમાગમના અંતરાયમાં, પ્રવૃત્તિના પ્રસંગોમાં, અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે;...' આ વિશેષ સૂચના છે. સત્પુરુષનો પ્રત્યક્ષ સમાગમ હોય ત્યારે તો અંતર-બાહ્ય વાતાવરણ બદલાઈ જાય છે. પણ પોતે પ્રવૃત્તિના પ્રસંગોમાં હોય અને તેને લઈને અંતરાય પડ્યો હોય, સમાગમ ન થતો હોય, તો તે પ્રવૃત્તિના પ્રસંગોમાં અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે. 'કારણ કે એક તો સમાગમનું બળ નથી અને બીજો અનાદિ અભ્યાસ છે જેનો, એવી સહજાકાર પ્રવૃત્તિ છે;....' જીવ જો સાવધાની ન રાખે તો પ્રવૃત્તિમાં એટલાં રસથી એ પરિણમી જાય છે કે જે કાંઈ સત્સંગ ઉપાસ્યો હોય એને ધોવાતાં મિનિટો જ લાગે છે, સેકંડો જ લાગે છે. એથી વધારે

વાર લાગતી (નથી). દીર્ઘકાળ સુધી ઉપાસેલો એવો સત્સંગ તીવ્રરસે કરીને પ્રવૃત્તિના પ્રસંગમાં પરિણમતાં ક્ષણમાં - ક્ષણમાત્રમાં ધોવાય જાય છે. એટલે જીવે અત્યંત સાવધાની રાખવી. અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે. અત્યંત સાવધાનપણું એટલે અત્યંત જાગૃતિ રાખવી ઘટે છે.

અત્યંત જાગૃતિ રાખવી કે મારે મારું આત્મકલ્યાણ કરવું છે એના બદલે અકલ્યાણ થવાનાં આ (બધાં) પ્રસંગો છે. એટલે અત્યંત જાગૃત રહેવું યોગ્ય છે. જે કાંઈ પ્રયોજનભૂત ભૂલ છે એ આ જગ્યાએ છે કે જ્યાં પોતાના આત્માને અકલ્યાણ થાય એ જગ્યાએ જીવની જાગૃતિ નથી હોતી, પછી તો કલ્યાણ થાય એમાં પણ જાગૃતિ આવવી મુશ્કેલ પડે છે. (એટલે કે) કલ્યાણના પ્રસંગમાં પણ જાગૃતિ આવવી મુશ્કેલ પડે છે. જો જીવને 'દૃઢ મોક્ષેચ્છા' પ્રગટી હોય તો, યથાર્થ મુમુક્ષુપણું આવ્યું હોય તો, અને સત્પુરુષનો સમાગમ ખરી ભાવનાથી - આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી કર્યો હોય તો એને આત્મજાગૃતિ આવે, આવે અને આવે જ, ન આવે એવું ન બને. આત્મજાગૃતિ ન આવે અને પાછળથી વિચાર આવે એ કાંઈ ફળીભૂત થતું નથી.

(એટલે અહીંયા એમ કહ્યું કે) એ પ્રસંગોમાં અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે. કારણકે એક તો સમાગમનું બળ નથી. સમાગમનું બળ હોય ત્યારે તો પરિણામમાં ઉદાસીનતા વિશેષ પ્રકારે હોવા યોગ્ય છે, રહેવા યોગ્ય છે. પણ જ્યારે સમાગમ ન હોય ત્યારે એ ઉદાસીનતા ઘટેલી હોય (છે). અને પ્રવૃત્તિના પ્રસંગોમાં કેટલાંક પ્રકારની અપેક્ષાઓ સહિત પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય છે કે આ પ્રવૃત્તિ કરીએ અને એમાં આમ સફળ થવાય તો ઠીક, નિષ્ફળ ન થવાય તો ઠીક, એમાં તીવ્રરસ થવો એ જીવની અનાદિની સહજાકાર પ્રવૃત્તિનો અભ્યાસ છે. અભ્યાસ છે એટલે શું ? ત્યાં કાંઈ ચોપડી લઈને અભ્યાસ થોડો કરે છે ? પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે લટી Practice છે. અહીંયા અભ્યાસ છે એ Practice ના - મહાવરાના અર્થમાં છે. લટો મહાવરો અને લટી Practice ઘણી છે. ધું પડવું એ તો સહજ થઈ ગયું છે.

લટું જાવું એ તો સહજ થઈ ગયું છે. એટલાં માટે લટા પ્રયોગની સામે સૂલટો પ્રયોગ અપેક્ષિત છે.

શું કહે છે અહીંયા ? '...અનાદિ અભ્યાસ છે જેનો...' એટલે Practice છે જેની, '...એવી સહજાકાર પ્રવૃત્તિ છે;...' ઉદયની (પ્રવૃત્તિ) સહજ થઈ ગયેલી

(છે). એમાં રસ લેવાં માટે એને કોઈ પુરુષાર્થ કરવો પડે એવું નથી લાગતું. એ તો સહેજે-સહેજે થઈ જાય છે. તો (જે) સહેજે-સહેજે થઈ જાય છે, એમાં જાગૃતિ ન હોય તો અટકે કેવી રીતે ? (એ) ન અટકી શકે. એટલે લટી Practice ની સામે સૂલટી Practice જોઈએ.

વિષય તો એટલાં માટે વિચારવાં યોગ્ય છે કે મુમુક્ષુજીવ, વર્તમાનમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે, સત્પુરુષના વચનામૃતનો અભ્યાસ (કરે) છે. એવાં જીવો વાંચન કરે છે, શ્રવણ કરે છે, ચિંતવન કરે છે, પરસ્પરમાં તેની ચર્ચા કરે છે, આ બધો પ્રકાર ચાલે છે અને એ બધાં પ્રકાર(માં) પરિણામની મર્યાદા શું છે ? એમ જો વિચારવામાં આવે તો એ વૈચારિક ભૂમિકાની મર્યાદામાં બધી પ્રક્રિયા થાય છે. વાંચવાની, વિચારવાની, સાંભળવાની, એ બધી પ્રક્રિયા છે એ વૈચારિક ભૂમિકાની મર્યાદામાં સમાવેશ પામે છે. હવે જીવમાં જે વિપરિણામ થાય છે, જીવને નુકસાન થાય છે, આત્મકલ્યાણ થતું નથી અને અકલ્યાણ સધાય જાય છે એને માટે એને વિચારણા નથી કરવી પડતી, કૃપાળુદેવના શબ્દોમાં લઈએ તો એ એવી સહજાકાર પ્રવૃત્તિ છે. જીવ સહેજે સહેજે તેનું પરિણમન કરી લે છે. એટલે તેનો પ્રયોગાભ્યાસ લટો છે. તો લટા પ્રયોગની સામે સૂલટો પ્રયોગ જોઈએ. લટા વિચારની સામે સૂલટો વિચાર જોઈએ. લાકડી લઈને કોઈ મારવા આવે અને તમે સામે લાકડી રાખો તો વાંધો નહિ, પણ તલવાર લઈને મારવા આવે તો લાકડી નકામી પડે. તલવારની સામે તલવાર જોઈએ, પિસ્તોલની સામે પિસ્તોલ જોઈએ. પિસ્તોલની સામે પછી તલવાર પણ કામ ન આવે. એમ લટા - વિપરીત વિચારની સામે અવિપરીત-સૂલટો વિચાર અવશ્ય કામ કરે, પણ

લટી Practice ની સામે એકલો વિચાર કામ નહિ કરે. લટી Practiceની સામે વિચાર એટલો સમર્થ નથી કે એ Practiceને બંધ કરાવી દે. વારંવાર એ ભૂલ થવાની. પછી ફરિયાદ કરે. આજે મુમુક્ષુજગતની વ્યાપક ફરિયાદ એ છે કે ઘણું વાંચીએ છીએ, ઘણું વિચારીએ છીએ, વાંચતાં-વિચારતાં, ચિંતવન કરતાં વર્ષો (વીતી) ગયાં અને જીવનનો ઉત્તરાર્ધ - સંધ્યાકાળ આવી ગયો, હવે શું કરવું ? આ સમસ્યા થાય છે અને હજી પણ કાંઈ પારમાર્થિક લાભ થયો નથી એ વાત નક્કી છે. કરવું શું ? મનુષ્યત્વ જેવો મનુષ્યત્વ પૂરો થતાં વાર નહિ લાગે. એની સામે આ વાત છે કે લટાં વિચારની સામે

સૂલટા વિચારે થોડું કામ કર્યું છે તો બહુ લટા વિચાર તમને ન આવે, પણ એથી કાંઈ સંતોષ પામવાં જેવું નથી. પરિણમનનો જે ધો અભ્યાસ ચાલે છે - ધી Practice ચાલે છે એની સામે સૂલટી Practice કેટલી ચાલે છે ? એટલું જ સફળ થવા માટે જરૂરી છે. એટલે માત્ર વાંચન-વિચારથી સંતોષ નહીં પામતાં જે વાંચન, વિચારથી સમજાયું છે, એ સમજણને પરિણમનમાં લાગુ કરવા માટેનું બળ હોવું જોઈએ અને એ સમજણને બળવાનપણે પરિણમનમાં લાગુ કરવી જોઈએ તો જ સવળી Practice શરૂ થાય કે ચાલુ થાય અને તો જ ધી Practice છે એ છૂટે. નહિતર છુટવાનો કોઈ ઉપાય નથી. વાંચન, વિચારથી કામ પૂરું નહિ થાય. એ અપર્યાપ્ત પ્રક્રિયા છે - પર્યાપ્ત પ્રક્રિયા નથી, એમ કહેવું છે.

જો કે વાંચન, વિચારની ભૂમિકામાં પણ જો એક Factor એવો ભો થાય કે આત્મકલ્યાણની અત્યંત ભાવના સાથે અથવા દૃઢ મોક્ષેચ્છાપૂર્વક સત્પુરુષના વચનામૃતો(નો) કે તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ થાય, તો એ એક પ્રેરકબળ છે કે જે વિચાર પ્રેરાયને આગળ જતાં Practiceમાં - મહાવરામાં પરિણમન કરી જશે. તેથી યથાર્થપણે જો વાંચન, વિચારનું સ્વરૂપ વિચારવામાં આવે તો તેનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ ? કે અત્યંત ભાવના સાથે (તે) હોય તો પરિણમનમાં આવવાનો અવકાશ છે. ભાવનાની ખામી હોય, તો માત્ર વૈચારિક ભૂમિકાની મર્યાદામાં અટકી જવાનું થશે, ત્યાંથી પછી આગળ ચાલવાં માટે શું કરવું ? એ એક નવી સમસ્યા ભી થઈ જશે કે, હવે કરવું શું ? સમજાણું તો ખરું, લાગે છે બધું સારું, પણ કરવું શું ? આપણું કામ તો થતું નથી. આ સમસ્યા ભી થવાની.

એટલે એ અત્યંત સાવધાનપણું જે છે એ અત્યંત આત્મકલ્યાણની ભાવનાવાળાને જ હોય છે. એ વાત એની અંદર ગર્ભિત છે અને તો જ આત્મજાગૃતિ અથવા સાવધાનપણું રહે, અત્યંત સાવધાનપણું રહે - ઉપર-ઉપરથી નહિ અને તો જ એ સહજાકાર પ્રવૃત્તિ ઉપર ઘા પડે અને એ ક્ષીણ થવાનો - પરિક્ષીણ થવાનો પ્રસંગ આવે. આ એક જીવના પરિણમનની વિચારવા જેવી પ્રયોજનભૂત એવી Side છે. માત્ર સ્વાધ્યાય આદિ કરવો, સત્સંગ આદિ કરવાં, એ Positive approach એનો છે. પણ ઉદયના પ્રસંગોમાં કેવી રીતે પ્રવર્તવું એનું બહુ સુંદર માર્ગદર્શન અહીંયા છે અને એ Negative

side પણ સાથે-સાથે જ સંભાળવી ઘટે છે. Positive અને Negative Simultaneously એક સાથે કામ કરવા જોઈએ. એક સાથે કામ કરવા જોઈએ. બેય પડખાં સુધરવાં જોઈએ. માત્ર વાંચન, વિચાર કરે અને ઉદયની પ્રવૃત્તિમાં અસાવધાની રહે, ને ધ્યાન ન રહે, ને ખ્યાલ ન રહે તો એ વાંચન, વિચાર નિષ્ફળ જવામાં કાંઈ વાર નથી લાગવાની.

(અહીંયા કહે છે) ‘એવી સહજકાર પ્રવૃત્તિ છે; જેથી જીવ આવરણપ્રાપ્ત હોય છે.’ અને તે કારણથી જીવ આવરણને પ્રાપ્ત થાય છે. એવી બેસાવધાનીમાં - સાવધાનીરહિત પ્રવૃત્તિને લઈને જીવને આવરણ આવે છે. ક્યુ આવરણ આવે છે ? અધ્યાત્મદશાની સમીપ ન જઈ શકે એવું આવરણ આવે છે. સામાન્ય રીતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અંતરાય (અને) મોહનીયનાં આવરણનો આપણને અભ્યાસ છે. પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં એક નવી વાત આવે છે, પંચાધ્યાયી કરીને શાસ્ત્ર છે. એમાં સ્વાનુભૂત્યાવરણ કરીને આવરણ લીધું છે. કેવું ? સ્વાનુભૂતિને આવરણ થાય એવું આવરણ આવે છે. એટલે કે, આત્મા પોતાના જ્ઞાનવેદનને ન ગ્રહી શકે - ન પકડી શકે એવું આવરણ આવે છે. અથવા ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગાભ્યાસ ન કરી શકે એવું આવરણ આવે છે.

પ્રશ્ન :- એ આવરણ કેવી રીતે ન આવે ?

સમાધાન :- અત્યંત સાવધાનપણું હોય તો. અત્યંત સાવધાનપણું અત્યંત ભાવનાથી, અત્યંત જાગૃતિપૂર્વક હોય તો આવરણ ન આવે. નહિતર આવરણ આવ્યાં વિના રહે નહિ. હવે એ બધાં પ્રવૃત્તિના કાર્યો કેવાં-કેવાં હોય છે ? (તે કહે છે).

ઘરનાં કાર્યો, ‘ઘરનું, જ્ઞાતિનું કે બીજાં તેવાં કામોનું કારણ પડ્યે...’ ઘરનાં કાર્યો હોય છે, આજે એક તાવડી તેર વાના નહિ પણ એકસો તેર વાના (ચીજ) માંગે છે. પહેલાં ‘તાવડી તેર વાના માંગે છે’ એવી ગુજરાતીમાં કહેવત હતી. પણ હવે અત્યારે કોઈના રસોડાંમાં તેર વાના નથી. (એટલે) ઘરનું કામ પણ એટલું પડે છે. જ્ઞાતિનું એટલે વ્યવહારિક કામ પણ એટલું પડે છે. કેમકે, દીકરા-દીકરી, બીજા સંબંધો, આ-તે, કે એવાં કોઈપણ ‘...કામોનું કારણ પડ્યે ઉદાસીનભાવે પ્રતિબંધરૂપ જાણી પ્રવર્તન ઘટે છે.’ શું જાણીને ? ‘પ્રતિબંધરૂપ જાણીને. તેવાં કામોનું કારણ પડ્યે ઉદાસીનભાવે પ્રતિબંધરૂપ

જાણી પ્રવર્તન ઘટે છે.’ ઉદાસીનભાવે (એટલે) નીરસભાવે. નીરસતાં કેવી રીતે આવે ? એ સાથે-સાથે બે શબ્દ લઈ લીધાં છે કે પ્રતિબંધનું કારણ જાણીને. શું (જાણીને) ? એને પ્રતિબંધરૂપ જાણીને. જીવનો આ સ્વભાવ છે કે જ્યાં એને નુકસાન થાય ત્યાં એને હોંશ ન હોય, નીરસ થઈ જાય, એનો રસ ડી જાય. ખબર પડવી જોઈએ કે મને નુકસાન (થાય) છે.

ઘરે પાણીનું માટલું ફૂટી ગયું હોય અને પાણી ચાલ્યું જતું હોય તો વિચાર કરે છે ? કંઈ નહિ હવે, જોશું હવે, કંઈક સરખું કરવું હશે તો કરશું. પાણી પણ જવા દેવું નથી એ ધી જાવા દે ? પાણીનું નુકસાન પણ કોઈને વેઠવું નથી એ ધી ઢોળાતું હોય તો વિચાર કરે કે, ભાઈ ! જોશું હવે, હમણાં (નહિ) પછી હવે, હમણાં જવા દ્યો પછી કંઈક વિચાર આવે ત્યારે બીજા વાસણમાં લઈ લેશું. નુકસાન જોવે કે તરત જ એને બંધ કરવાની વૃત્તિ આવે છે. આ જીવનો સ્વભાવ છે.

એમ ઉદય પ્રસંગોમાં ઘરનું, જ્ઞાતિનું કે બીજા કોઈપણ કારણ પડ્યે તે પ્રતિબંધ છે, એમ જાણી ઉદાસીનભાવે - નીરસ પરિણામે પરિણમવું ઘટે છે. આ મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો નિર્વેદ છે અથવા મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો વૈરાગ્ય છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો વૈરાગ્ય એ નથી કે દુકાન-ધંધો, બાયડી-છોકરાં છોડી એ જંગલમાં ચાલ્યો જાય. એ મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો વૈરાગ્ય નથી, એ મુનિદશાનો વૈરાગ્ય છે. એ જ્ઞાનદશામાં ઘણો આગળ વધ્યા પછી છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને આવે ત્યારે એ વાત છે. અત્યારે કોઈ જ્ઞાની એમ કહેતા નથી કે તમે દુકાન છોડી દ્યો અને તમે ઘર છોડી દ્યો, ને તમે બધું છોડી દ્યો. આત્મકલ્યાણ કરવું હોય તો તમારે બધો ત્યાગ કરવો પડશે. આ ઘરમાં ટી.વી. ન જોઈએ, સોફા-સેટ ન જોઈએ, તિજોરી ન જોઈએ, દુકાન બંધ કરી દ્યો, એવું કાંઈ નહીં કહે. એટલું જરૂર કહેશે કે એ બધું એની જગ્યાએ ભલે રહ્યું, તારી જગ્યાએ તું ફેરફાર કર. ક્યાં ફેરફાર કર ? (તારી જગ્યાએ).

એકવાર એવો પ્રસંગ બન્યો, બહુ નાની ઉંમરનાં ભાઈઓ - બહેનો (મારી પાસે) ચર્ચા માટે આવેલા. હવે અત્યારે તો મોડન લાઈફમાં બધાં જીવતાં હોય એ રીતે જ જીવતાં હોય. એમનાં જે વડીલો હતાં, એમનાં માતા-પિતા એ બધાં (મારા) સંપર્કમાં (હતાં). (એ) હિસાબે એમ કહ્યું કે ભાઈ ! આ સમજવા જેવો વિષય છે. તમારે લોકોને પણ સમજવા જેવો છે. અમે

મોટી ઉંમરનાં થયાં માટે અમે સ્વાધ્યાયમાં અને સત્સંગમાં જઈએ છીએ એમ તમે ન માનતાં. આ તો કંઈક વિચારવા જેવો વિષય છે અને તમે લોકો બુદ્ધિશાળી છો. છોકરાંઓ એવા તૈયાર હતાં કે લાખો-કરોડોનો વહીવટ કરી શકતા હતાં અને મા-બાપને એમણે નિવૃત્ત કરી દીધેલાં, કે ભાઈ ! તમ તમારે જે કરવું હોય તે કરો અમે બધો ધંધો સંભાળીએ છીએ, સારી રીતે સંભાળતાં હોય, બુદ્ધિવાળા માણસો હોય (એટલે) એનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે આ તો તમારે પણ સમજવા જેવું છે. હવે એને એમ કહો કે તમે આ ત્યાગ કરો અને આ ત્યાગ કરો તો એને કોઈ રીતે ગળે ઉતરે નહીં. સમજવા વગર શું ત્યાગ કરવો ? અને કેવી રીતે કરવો ? અને કરવામાં પરિણામ કેવી રીતે કામ કરે ? એટલે ત્યાંથી શરૂ કરવું પડ્યું કે ઘરની, દુકાનની બધી ચીજો, જે ઘર અને દુકાન છે (તે) જ્યાં જેમ છે તેમ બધું રહેવા દ્યો. એને અડવાની પણ જરૂર નથી. તમારે આધું-પાણું કરવાની પણ જરૂર નથી. અંદરથી હિત-અહિતનાં વિષયને વિચારીને અભિપ્રાયને - સાચા અભિપ્રાયને - યથાર્થ અભિપ્રાયને તૈયાર કરવાની આ ભૂમિકા છે. એમાં પણ ખાસ કરીને સુખ-દુઃખનાં વિષયમાં જે કાંઈ નિર્ણયો છે, જે કાંઈ અભિપ્રાય છે, જે અધ્યાત્મ દૃષ્ટિએ Mis-concept કહેવાય છે. ફ ત તમારે તમારા Mis-concepts ને બદલવાનાં છે અને એ વિચારીને સમજીને બદલી શકાય એવું છે. કે આમાં ભૂલ થાય છે કે નહિ ? આમાં આપણે છેતરાય જઈએ છે કે નથી છેતરાતાં ? તમે બુદ્ધિવાળા હો છતાં છેતરાય જાવ એ તો લાંછન કહેવાય, કે આપણને—બુદ્ધિવાળાને કોઈ છેતરી જાય ? પણ જીવ છેતરાય છે. ચાં છેતરાય છે ? કે જ્યાં સુખ નથી ત્યાં એને સુખ લાગે છે. જ્યાં સુખની ગંધ પણ નથી ત્યાં એને સુખ લાગે છે. એ એક મહત્ત્વનો અને પ્રયોજનભૂત વિષય છે. એનાં ઉપર જીવ વિચાર કરે તો પહેલાં અંદરથી ફરે. પહેલાં અંદરથી ફરવાની જરૂર છે. અંદરથી ફર્યા વિના બહારનાં ત્યાગ (કરે) ને બહારમાં ફેરફાર કરે તો ટકશે કોના આધારે ? એ ત્યાગ કોના આધારે ટકશે ? અનાદિની જીવની જે ચાર સંજ્ઞા છે એ તો હજી ગઈ નથી. એ ચારેય સંજ્ઞાનાં, ચારેય ઇચ્છાનાં વિષયભૂત પદાર્થો (તરફ જતાં) પરિણામને દબાવે (તો) એ ચાં સુધી દબાયેલા રહેશે ? કે નહિ રહી શકે, ગમે ત્યારે ઉછળીને બહાર આવી જશે. (માટે) સમ્યક્પ્રકારે એનું ઉપશમન

કરવા યોગ્ય છે, એનું દમન કરવા યોગ્ય નથી પણ ઉપશમન કરવા યોગ્ય છે અને એ સમ્યક્પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે.

એટલે અહીંયા કહે છે કે એ (ઘર આદિના કાર્યોને) ‘પ્રતિબંધરૂપ જાણીને...’ એટલે મને કેવી રીતે નુકસાન કરે છે એમ જાણવામાં આવે તો એ પરિણામ પ્રત્યે ઉદાસીનભાવ સહજ આવે. નહિતર આપણે વાંચ્યું હોય કે આ તો કૃપાળુદેવનો ઉપદેશ છે કે આપણે ઉદાસીનભાવે પ્રવર્તવું, પણ એ ઉદાસીનતા લાવશે ચા આધારે ? ઉદાસીનતા આવવાનું આધાર-બિંદુ શું છે ? ખરેખર તો એ વાત મહત્ત્વની છે. એ ‘પ્રતિબંધરૂપ જાણી...’ એટલાં શબ્દો જે મૂ ચા છે તે આત્માને નુકસાન કરે છે, આવરણ કરે છે એ વાત પોતાને પ્રત્યક્ષપણે ભાસવી જોઈએ, લાગવી જોઈએ. વિચારવી જોઈએ એમ નહીં પણ એ Feel થવું જોઈએ - લાગવું જોઈએ. એ રીતે એ પ્રવર્તન કરવું ઘટે છે.

આ પેરાગ્રાફ બહુ સરસ લીધો છે, કે જે કાંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે તે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓની નિષ્ફળતાનું કારણ આ જગ્યાએ રહેલું છે કે ઉદય પ્રવૃત્તિમાં બધું એમ-નેમ રાખે, (ભલે) આ બધું વાંચ્યું-વિચાર્યું (હોય), (પરંતુ) જેવા ઘર(માં) - (કે) દુકાનમાં દાખલ થયા કે પરિણામ (ફરી જાય). પરિણામનું આખું વાતાવરણ બદલાઈ જાય. અંદરનું વાતાવરણ (બદલાઈ જાય) એટલો સ્નેહ, એટલો પ્રેમ, એટલો રાગ અને એટલી રુચિથી, રસથી, પ્રવર્તે એટલે અહીંયા જે કાંઈ સાંભળ્યું હોય વાંચ્યું હોય, જેટલી થોડી-ઘણી અસર આવી હોય એ તો પહેલી જ સેકંડોમાં - શરૂઆતની મિનિટોમાં જ ખલાસ થાય. પછી તો કેટલું આવરણ આવે અને કેટલું નુકસાન થાય એ તો એને ખબર પણ ન પડે, એનો હિસાબ પણ એની પાસે નથી. એટલે આ એક જે ઉદયનું પાસું છે એ સંભાળવા જેવું છે અને એ મુમુક્ષુ જીવ માટે ઘણું જ પ્રયોજનભૂત છે, એમ સમજીને અહીંયા નિરૂપણ કરેલું છે.

જુઓ ! માર્ગદર્શન (આપ્યું) છે, કે ‘તે કારણોને મુખ્ય કરી કોઈ પ્રવર્તન કરવું ઘટતું નથી;....’ ઉદયનાં કાર્યો - ઘરનાં હોય, દુકાનનાં હોય, જ્ઞાતિનાં હોય, સમાજનાં હોય કે કોઈપણ પ્રકારનાં હોય, તેને મુખ્ય કરીને પ્રવર્તન કરવું ઘટતું નથી. ગૌણ કરીને પ્રવર્તન કરવું ઘટે છે, એમ એમાં આવી જાય છે. શું ? કૃપાળુદેવનું અહીંયા આ એક બહુ જ સુંદર માર્ગદર્શન છે.

કેમકે, અહીંયા પ્રશ્ન એ ઠવા યોગ્ય છે કે જે આ ઘરનાં કે સમાજનાં કે જ્ઞાતિનાં કાર્યો, જેને જે પ્રારબ્ધ હોય એ પ્રકારે ઉદયમાં આવે છે. એ પ્રવૃત્તિ તો એને કર્યા વગર ચાલે એવું નથી. હજી એ પ્રવૃત્તિ કરે છે. તો પ્રવૃત્તિ કરે અને ઉદાસીનભાવે કરે. (જો) નુકસાન સમજાય તો ઉદાસીનભાવે કરે અને એને ઉદાસીનતા લાવવામાં બીજું એક મુખ્ય-ગૌણતાનું પાસું છે (કે), એને ગૌણ કરી નાખો. જેને આત્મકલ્યાણ મુખ્ય થયું છે એને ઉદયભાવ ગૌણપણે પ્રવર્તવામાં સહજ બને છે. વગર મહેનતે (બની જાય છે). એક એને આત્મકલ્યાણની મુખ્યતા આવવી જોઈએ કે આવવી ઘટે છે. એકની મુખ્યતામાં બીજું બધું ગૌણ થાય એ સહજ છે. જો એ મુખ્યતા ન આવી તો ઉદયભાવની મુખ્યતા થયા વિના રહેશે નહીં.

‘Change of priority’ (થવી જોઈએ). કોને Priority આપવી છે ? આત્મકલ્યાણને ? કે આત્મકલ્યાણ સિવાય જે બીજું ઉદય પ્રમાણેનું પ્રારબ્ધ અનુસારનું બાહ્ય જીવન છે એને ? બસ. બે જીવન છે - એક આત્મકલ્યાણનું અંતરંગ જીવન છે અને એક બાહ્ય જીવન છે જેમાં આત્માનું અકલ્યાણ થાય છે. અનાદિથી બાહ્યપ્રવૃત્તિ અને બાહ્યજીવનની મુખ્યતામાં રહીને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરી છે, માટે નિષ્ફળ ગઈ છે. નિષ્ફળ જવાનું આ કારણ છે. એનું અહીંયા માર્ગદર્શન છે.

(પહેલાં કલ્પો) એવો જ એક બીજો પ્રસંગ બન્યો. એવો પ્રશ્ન આવ્યો હતો, એ (પ્રશ્ન કરનાર) પણ નાની ઉંમરનાં ભાઈ હતાં. જુવાન માણસ હતાં અને બહુ મોટો ધંધો Abroad સુધીનો સંભાળતાં હતાં. એ કહે પણ અમે તો આમાં ઘૂસી જઈએ છીએ. આ બધું ઠીક છે. ચારેક-ક્યારેક વાંચવાનું, મળવાનું કે સાંભળવાનું બને છે પણ ધંધા-વ્યાપારમાં પડીએ છીએ ત્યારે તો આ બધું કાંઈ રહેતું નથી. એમ થાય છે કાંઈક બરાબર નથી થતું પણ કરવું પણ શું ? જ્યાં લાખો-કરોડોની આવન-જાવન હોય, અને અત્યાર સુધી એની ગંભીરતા એનું મૂલ્ય ઘણું સમજાણું હોય અને ઘણી જ Sincerity થી ધંધો સંભાળતાં હોય. હવે કરવું શું ? ત્યાં તો રસ પડી જ જાય, બીજું કંઈ થાય નહીં. કરવું શું પણ આમાં ? ખરી વાત એ છે કે આપણે મુખ્યતા કોને આપવી છે ?

અમે તો સ્વાધ્યાયમાં - નિત્યસ્વાધ્યાયમાં આ વિષય ખાસ લઈએ છીએ

કે બે જ Priority છે. એક First અને એક Last, Second priority ચાંચ નથી. જ્યારે ઉદ્યનાં કાર્યો, સાંસારિક કાર્યો, First priority માં છે તો ધર્મ-સાધન બાહ્ય-પ્રવૃત્તિથી ગમે તેટલું કરવામાં આવે તો (પણ) Last priority માં કરવામાં આવે છે અને તેથી આત્મકલ્યાણ સધાતું નથી. પછી સ્વાધ્યાય કરે કે ભક્તિ કરે, પૂજા કરે કે દાન દ્યે, તત્ત્વજ્ઞાનમાં પુસ્તકો વાંચે કે ગમે તે કરે, કે ઉપવાસ - સંયમાદિ ગમે તે કરે, એ બધું Last priority માં થાય છે. જો (આત્મકલ્યાણ) Top-priority માં થાય, First priority માં થાય તો ઉદ્યનાં કાર્યો Last-priority માં જવા જોઈએ. અહીંયા ચાંચ Second priority નો સવાલ નથી. આમ Change of priority થવાની જરૂર છે. પછી જુઓ કે કાર્યો તો જે થાય છે એ ઉદ્ય પ્રમાણે થાય છે. નફો-નુકસાન પણ ઉદ્ય પ્રમાણે થાય છે, એ કંઈ બુદ્ધિ પ્રમાણે નથી થતું. જો પ્રયત્ન પ્રમાણે થતું હોય તો કોઈ-કોઈને બજારમાં બેસવા જ ન દે. પોતાના હરીફને કોઈ બેસવા દે ? અહીંયા તો ગડબડ મોટી છે. પણ કોઈની બુદ્ધિ પ્રમાણે કે ઈચ્છા પ્રમાણે કાંઈ થતું નથી. થાય છે (તો) બધાંને પૂર્વ પ્રારબ્ધ યોગ અનુસાર થાય છે. પણ એની મુખ્યતા આપીને જીવ એટલો રસ લ્યે છે.... એટલો રસ લ્યે છે.... એટલો રસ લ્યે છે.... કે આખે-આખો ડૂબી જાય છે. પરિણામ એ આવે છે કે જે કાંઈ ઉપરછલું આત્મકલ્યાણ માટે કરવા યોગ્ય સમજાણું હોય એવું કાંઈપણ કાર્ય કરે, જેને જે ઠીક પડે એ, એટલે કે સ્વચ્છંદે, ઠીક પડે એટલે એનો અર્થ શું ? (કે) જ્ઞાનીની આજ્ઞા અનુસાર નહીં પણ સ્વચ્છંદે, એ કોઈ દિવસ સફળ થાય નહિ અને અનંતકાળ એમાં જ ગયો છે. આ જીવે ધર્મ પ્રવૃત્તિ પણ સ્વચ્છંદે કરી છે. એટલે પોતાને મન ફાવે તે રીતે કરી છે. જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ કરી નથી.

એક જગ્યાએ બહુ સરસ વાત લીધી છે. કૃપાળુદેવ ૪૬૬ (પત્રમાં) એક સરસ - સુંદર માર્ગદર્શન આપે છે. ૪૬૬ પત્રાંક -પાનું ૩૮૨ - પેરાગ્રાફ નં. ૬ એમાં નંબર આપ્યા છે. 'જીવ પોતાની કલ્પનાથી કલ્પે કે ધ્યાનથી કલ્યાણ થાય કે સમાધિથી કે યોગથી કે આવા-આવા પ્રકારથી, પણ તેથી જીવનું કંઈ કલ્યાણ થાય નહીં.' કેવું સરસ માર્ગદર્શન આપ્યું છે !! 'જીવનું કલ્યાણ થવું તો જ્ઞાનીપુરુષનાં લક્ષમાં હોય છે, અને તે પરમ સત્સંગે કરી...' 'સત્સંગે કરી' એ શબ્દ અહીંયા નથી વાપર્યો. પરમ સત્સંગનો અર્થ એ છે

કે જે જીવ અત્યંત સુપાત્ર થઈને જ્ઞાનીપુરુષની સમીપે જાય છે, એનો અંતેવાસી રહીને ચરણ સાન્નિધ્ય સેવે છે, એ જીવને સત્સંગ નથી મળતો પણ જ્ઞાની પ્રત્યેથી પરમ-સત્સંગ મળે છે. એટલે એકદમ એનું આત્મકલ્યાણ થાય એવાં રહસ્યો એને જ્ઞાની પાસેથી મળે છે. 'તે પરમ સત્સંગે કરી સમજી શકાય છે;...' ઉપર-ઉપરનાં સત્સંગથી પણ એ વાત સમજવામાં આવતી નથી. 'માટે તેવા વિકલ્પ કરવા (મુમુક્ષુએ) મૂકી દેવા.' અને છોડી દેવા. નહિતર ઉન્માર્ગ ચડી જતાં વાર લાગશે નહિ. આ જાય છે ને બધાં શિબિરમાં ? વિપશ્યનામાં અને પ્રેક્ષામાં (જાય છે). (અહીંયા) કૃપાળુદેવે ના પાડી છે, કે નહિ. જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ ચાલ ! ધ્યાનનું Stage સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થયાં પછીનું છે. અથવા સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થવાના અનુસંધાનમાં છેલ્લી ક્ષણોનું છે. અથવા સમ્યક્ સન્મુખતામાં આવ્યા પછીનાં Period નું છે. એ પહેલાં - આત્મપદાર્થ જ્ઞાનમાં આવ્યા પહેલાં - ધ્યાન કોનું કરશે ? કઈ ચીજનું ધ્યાન કરશે ? કલ્પનાએ ચડી જશે. સત્સંગ વિના ધ્યાન-તરંગરૂપ હોય છે - ૧૨૮ (પત્ર)માં લીધું છે. સત્સંગ વિના ધ્યાન તરંગરૂપ હોય છે. સત્સંગ પહેલાં ઉપાસો, એમ કહે છે. આત્મપદાર્થનો નિર્ણય થયાં પછી ઓળખપૂર્વક એમાં એકાગ્રતાનો પ્રસંગ આવે છે. એ પહેલાં જે કાંઈ ધ્યાન થશે એ તો પુદ્ગલોનું થશે કે શરીરને આમ રાખવું, ડોકને આમ રાખવી, શ્વાસોશ્વાસને આમ કરવું, ફલાણું આમ કરવું, આને આમ આ રીતે કરવું, પવનને આ રીતે રોકવો, આ રીતે છોડવો, આમ કરવું - તેમ કરવું, જોયા કરવું ! પણ શું આ બધું પુદ્ગલને જોયા કરવાનું છે કે આત્માને જોયા કરવાનો છે ? આત્મા તો જ્ઞાનમાં આવ્યો નથી, જોશે શું ? પહેલાં ઓળખાણ કેમ થાય ? ઓળખાણ થઈને પ્રતિભાસ આવ્યો હોય, ભાવભાસન આવ્યું હોય તો ધ્યાન થવાનો પ્રસંગ છે.

પ્રશ્ન :- ધ્યાન અને યોગ એક જ છે ?

સમાધાન :- ના, એમાં યોગનાં પ્રયોગો (છે, એ) મન-વચન-કાયાનાં પ્રયોગો છે અને ધ્યાન પરિણામનો પ્રયોગ છે, એમ છે. ધ્યાન છે એ Concentration નો - એકાગ્રતાનો પ્રયોગ છે. અને યોગ છે એ મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિનો પ્રયોગ છે અને બન્નેને એક સાથે જોડીને, ધ્યાન અને યોગનાં પ્રયોગ કરાવી અને પરિણામની ચંચળતા ઘટાડવાં એ બધાં પ્રયોગો અત્યારે થાય છે. પણ,

એ પ્રયોગો આ ભૂમિકાનાં વિષય નથી. અક્રમે વસ્તુને સાધવા જાય તો વસ્તુ સધાય નહીં. કમથી વસ્તુ સધાય છે. કેમકે, આ એક વિજ્ઞાન છે. વિજ્ઞાનમાં તો વિજ્ઞાન અનુસાર એનો વૈજ્ઞાનિક Process થવો જોઈએ. શીરો બનાવવો હોય તો ઘી-લોટ-સાકર એક સાથે કંઈ ચૂલા ઉપર ચડાવી ન દેવાય. પહેલાં લોટને શેકવો પડે, દાણો બરાબર શેકાય પછી એની અંદર સાકરનું પાણી નાખે. એક સાથે ત્રણેયને ચૂલા ઉપર ચડાવે તો ત્રણેય બગડે. ન ખાવા જેવું રહે કે ન વાપરવા જેવું રહે. સમય અને બળતણ બગડે, એમ પાંચ (વસ્તુ) બગડે. ત્રણ ચીજ બગડે અને સમય અને બળતણ, બીજા બે બગડે. એ બધું પાયા વગરનું ચણતર છે. એથી કદી કોઈને લાભ થતો નથી.

એટલે અહીંયા એમ કહે છે કે, ‘....તે કારણોને મુખ્ય કરી કોઈ પ્રવર્તન કરવું ઘટતું નથી;....’ તે કારણોને એટલે ઉદયનાં ભાવોને. તેને વિચારીને, અભિપ્રાયને કેળવીને, પોતાનું આત્મકલ્યાણનું ધ્યેય નિશ્ચિત કરીને, દૃઢપણે નિશ્ચિત કરીને ઉદય કાર્યોને ગૌણ કરી નાખવા જોઈએ. (કાંઈ પણ) છોડવાનો અત્યારે પ્રસંગ નથી. ગૌણ કરી નાખો તો બહુ મોટી વાત છે. છૂટવું પછી સહજ છે. પણ (પરિણામમાં) મુખ્યતા રહી છે ને (બહારમાં) ત્યાગ કરી નાખે, મુખ્યતા છૂટી નથી ને ત્યાગ કરી નાખે (તો) એ ત્યાગ કદી સફળ થતો નથી. એટલે એ જ્ઞાનીપુરુષના લક્ષમાં હોય છે, કે જીવનું કલ્યાણ કેવી રીતે થાય. પોતાની મેળે સ્વચ્છંદે પ્રવૃત્તિ કરવા જાય અથવા અજ્ઞાની ગુરુનાં માર્ગદર્શનથી કે દોરવણીથી દોરાઈને કરે, તો પણ જીવને નુકસાન થવાનો સંભવ છે. ‘અને એમ થયા વિના પ્રવૃત્તિનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય નહીં.’ આ પ્રકારે જો પ્રતિબંધરૂપ નુકસાનનું - આવરણનું કારણ જાણીને અને તેની ગૌણતા ન કરવામાં આવે તો પ્રવૃત્તિમાંથી અવકાશ એટલે ખાલી જગ્યા જ પ્રાપ્ત થાય નહીં. હવે ખાલી જગ્યા નથી તો આ બધી વાત અડે ચાં ? સ્થાન ચાં પામે ? આત્મકલ્યાણ માટે સમ્યક્દર્શન જોઈએ છે, પણ સમ્યક્દર્શન આપનાર કોઈ આવે તો લઈને રાખવું ચાં ? એની કોઈ વાત નક્કી કરી છે ? જગ્યા તો કરવી જોઈએ કે ન કરવી જોઈએ ? ઘરે દાગીના લાવવા હોય તો દાગીના ચાં મૂકશું એ પહેલાં નક્કી કરવું પડે. એને કાંઈ બારીમાં રેઢા મૂકીને કોઈ રહેતું નથી. પહેલાં એની વ્યવસ્થા (કરીએ છીએ). કે, કબાટ છે ? કબાટમાં ખાના છે ? ચાવી છે ? બધું બરાબર છે ? તો

(પછી) ભારે ચીજ લાવીને ઘરમાં મૂકીએ. એમ સમ્યક્દર્શન આવે તો એને રાખવું ચાં એ પહેલાં નક્કી કરવું પડશે. જોઈએ છે - એટલું કામમાં ન આવે. એને ચાં રાખવું છે ? કેવી રીતે રાખવું છે ? (એમ) પહેલાં એની પાત્રતાને કેળવવી પડે છે. નહિતર એમાં અવકાશ હોતો નથી. 'એમ થયા વિના પ્રવૃત્તિનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય નહીં.' પ્રવૃત્તિમાંથી ખાલી જગ્યા જ થાય નહિ. બાહ્ય પ્રવૃત્તિ છૂટી હોય અને સ્વાધ્યાયમાં હોય પણ અંદર ચાલતું હોય એનું શું કરવું ? અંદરના દોરડાનાં Connection એમનેમ ભા છે, એનું શું કરવું ? એ મુખ્યતા અને ગૌણતાનાં ફેરફાર થયા સિવાય આ વાત અંદરમાં સ્પર્શ નહિ. (ઉપદેશની) ઉપર-ઉપરની અસર રહેશે નહિ અને અંદરમાં સ્પર્શશે નહિ. અને અત્યાર સુધી અનંતકાળ જે નિષ્ફળતામાં કાઢ્યો છે (એવી જ રીતે) આ એક ફરીને આવેલો, અનંતકાળે આવેલો મનુષ્યભવ એ પણ નિષ્ફળ જ સાબિત થઈ જશે અને એ ન થાય એટલાં માટે જ્ઞાનીપુરુષોએ આ કરુણા કરી છે કે જુઓ ! સંભાળવા જેવું છે ! મુખ્ય-ગૌણનો વિષય ઘણો વિસ્તારવાળો છે અને ઘણો ડો છે. પણ એ સમજવા જેવો વિષય છે. મુખ્ય-ગૌણ કેમ થાય છે ? કેવી રીતે થાય છે ? એનું કારણ શું છે ?

બે-ત્રણ મિનિટ છે સંક્ષેપમાં લઈ લઈએ. જ્યાં સુધી જીવ ધ્યેય બદલે નહિ; અનાદિથી જીવને સંસારનું ધ્યેય છે અને મોક્ષનું ધ્યેય થયું નથી. ધ્યેય બે જ હોય. ત્રીજું ધ્યેય નથી. સંસારનાં ધ્યેયને ટાળીને એ જગ્યાએ મોક્ષનું ધ્યેય કરવામાં આવે તો જ મુખ્યતા આવે નહિતર, મુખ્યતા ન આવે અને અભિપ્રાય પલટાય નહિ અને એ મુખ્યતા ન આવે ત્યાં સુધી સંસાર પ્રવૃત્તિ મુખ્યપણે થાય અને ધાર્મિકપ્રવૃત્તિ ગૌણપણે થાય. (એ રીતે તો) કોઈ દિવસ જીવનું કલ્યાણ થાય નહિ. આ પરિસ્થિતિ આવે. આ જગ્યાએ કૃપાળુદેવે અત્યંત મહત્વની વાત કરી છે, અત્યંત મહત્વની વાત કરેલી છે. એ પડખું જ્યાં સુધી સંભાળવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં કરેલી પ્રવૃત્તિના બધાં પડખાં ઉપર કોઈ અસર આવવાનો સંભવ નથી, શક્યતા નથી. તે સારી રીતે સમજી લેવાં યોગ્ય છે. વિશેષ લેશું, સમય થયો છે.

 પ્રવચન-૮, તા. ૩૦-૭-૧૯૯૪

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્રાંક - ૪૪૯ ચાલે છે). ચોથા પોસ્ટકાર્ડ માં બહુ મહત્વનો વિષય શરૂ થાય છે. જે-જે મુમુક્ષુઓ આત્માનો નિર્ણય કરવામાં, નિશ્ચય કરવામાં, આત્માની ઓળખાણ કરવામાં ભૂલ કરે છે, તે ચા કારણથી ભૂલ કરે છે, એ વિષય આ પોસ્ટકાર્ડમાં નિરૂપણ કરેલો છે. ‘આત્માને ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારની કલ્પના વડે વિચારવામાં લોકસંજ્ઞા, ઓઘસંજ્ઞા અને અસત્સંગ એ કારણો છે; જે કારણોમાં ઉદાસીન થયા વિના, નિઃસત્ત્વ એવી લોકસંબંધી જપતપાદિ ક્રિયામાં સાક્ષાત્ મોક્ષ નથી, પરંપરા મોક્ષ નથી, એમ માન્યા વિના, નિઃસત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર અને અસદ્ગુરુ જે આત્મસ્વરૂપને આવરણનાં મુખ્ય કારણો છે, તેને સાક્ષાત્ આત્મઘાતી જાણ્યા વિના, જીવને જીવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે.’ લાંબુ વચનામૃત છે. આપણે એક-એક વાત ઉપર સ્વાધ્યાય કરશું.

‘આત્માને ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારની કલ્પના વડે વિચારવામાં...’ શું કહે છે અહીંયા ? કે આત્મા એ કોઈ કલ્પનાનો વિષય નથી, કલ્પના કરવાનો કોઈ વિષય નથી. પણ, આત્મસ્વરૂપ સંબંધી વિચારતાં-વિચારતાં કલ્પના થઈ જાય છે. આત્મા અરૂપી પદાર્થ છે તેથી તે કોઈ ઇન્દ્રિયનો વિષય નથી. ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી. જે પાંચ ઇન્દ્રિયો છે એ રૂપી પદાર્થોને જાણવા માટે સક્ષમ છે. એનો જે ક્ષમતા છે, યોગ્યતા છે એ રૂપને, રસને, ગંધને, વર્ણને, શબ્દને જાણવાની છે. ત્યારે આત્મામાં એવું કાંઈ નથી. (કેમકે) અરૂપી પદાર્થ છે. મન વડે આત્માની કલ્પના કરવાથી પણ આત્મપદાર્થ જ્ઞાનમાં આવતો નથી કે અનુભવમાં આવતો નથી, તો આત્મપદાર્થનો નિર્ણય કરવા માટે શું કરવું જોઈએ ? અહીંયા, એ વિષયનું પ્રતિપાદન નથી કર્યું પણ કેમ લટો નિર્ણય - કલ્પના થઈ જાય છે એનું પ્રતિપાદન ચાલ્યું છે. ૭૫૧ (પત્ર)માં એ વાત અવશ્ય કરી છે કે પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ

થાય છે ત્યારે આત્માની ઓળખાણ થાય છે. જેને બીજું સમકિત કહ્યું છે. તે અનુભવાંશ છે એ વેદન અંશ છે. વેદન અંશથી આત્મા ગ્રહણ થાય છે, આત્માનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ થાય છે. એમ ન થાય તો, એમ થવાને બદલે એ પ્રકારનાં પરિણામનાં અભાવને લીધે આત્માને મન દ્વારા ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારની કલ્પના વડે કલ્પવામાં આવે છે અને એ કલ્પના છે એ થવાનું કારણ શું ? એનું નિરૂપણ અહીંયા કર્યું છે. આત્માનો યથાર્થ નિશ્ચય થવાને બદલે કલ્પના થઈ જાય છે. કેમ એમ થાય છે ? કલ્પના કરવી નથી છતાં કેમ થાય છે ? એમ (થવામાં), (કલ્પના) વડે વિચારવામાં લોકસંજ્ઞા એક કારણ છે, ઓઘસંજ્ઞા એ બીજું કારણ છે અને અસત્સંગ એ ત્રીજું કારણ છે. એમ ત્રણ કારણો છે.

આ ત્રણ કારણો વિશેષ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે. લોકસંજ્ઞા કોને કહેવી ? લોકસંજ્ઞાના પરિણામ કેવા હોય ? ઓઘસંજ્ઞાના પરિણામ કેવા હોય ? અને અસત્સંગમાં રુચિવાળાનાં પરિણામ કેવા હોય ? એ જ્યાં સુધી ન સમજાય ત્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ (તો) ન થાય (પણ) એની કલ્પના થાય. જે દર્શનમોહની તીવ્રતા અથવા મિથ્યાદર્શનની ગાઢતા થઈને ગૃહીત મિથ્યાદર્શનમાં લઈ જાય છે. આત્મસ્વરૂપ એ પરમ પ્રયોજનનો વિષય છે. પ્રયોજનભૂત વિષયમાં બુદ્ધિપૂર્વક અન્યથા કલ્પના થવી એને ગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહેવામાં આવે છે. અગૃહીત મિથ્યાત્વ અનાદિથી બધાં જીવને છે. પણ જીવ મનુષ્યગતિમાં આવે છે ત્યારે એની જવાબદારી વધે છે. ચારગતિમાં મનુષ્યગતિ છે એ મોક્ષ પામવા માટે, મોક્ષમાર્ગ પામવા માટે બહુ સાનુકૂળ પરિસ્થિતિ છે. એ બીજી ત્રણ ગતિ કરતાં ચી ગતિ છે. પણ ત્યાં ભૂલ થવાની શક્યતાઓ પણ વિશેષ છે. જેમ ચારગતિમાં (મનુષ્યગતિની) ચી પાયરી છે તો જવાબદારી પણ ચી પાયરીવાળાની વધારે હોય છે. નીચેવાળાની જવાબદારી હંમેશાં ઓછી હોય છે. એ રીતે અહીંયા પણ મનુષ્યપણામાં જો મોક્ષમાર્ગને ગ્રહણ કરવામાં જીવ કોઈપણ પ્રકારની બેદરકારી રાખે, સાવધાની અને કાળજીથી ન વર્તે - અત્યંત કાળજીથી વર્તવું જોઈએ, એમ ન વર્તે તો મોક્ષમાર્ગ પામવાને બદલે લટો ગૃહીત મિથ્યાદર્શનમાં ચાલ્યો જાય.

જે ૬૮૦(પત્ર)માં કૃપાળુદેવે કહ્યું કે હે ! ભૂતકાળની ભ્રમણામાં ભટકતાં

જીવો વર્તમાનનાં મહાવીરને ભૂલીને ભૂતકાળનાં મહાવીરને કાં શોધો છો ? તો એ કોને કહ્યું ? કે જે મહાવીરને શોધતાં હતાં એને કહ્યું. વેપાર-ધંધો અને કારખાનાવાળાને સંબોધન નથી કર્યું. કોને સંબોધન કર્યું છે ? ચૈત્ર સુદ, તેરસ હતી, મહાવીરસ્વામીનો જન્મકલ્યાણક દિવસ હતો અને એ વખતે જે રથયાત્રા ચાલી એમાંથી એમને વિચાર આવ્યો કે આ ‘જય મહાવીર’, ‘જય મહાવીર’ કરે છે પણ ખરેખર તો આની અંદર વાત કોઈ બીજી છે.

લટાના આ (લોકો) ભટકે છે. બીજી જગ્યાએ ભટકે છે. સાચી જગ્યા છોડીને લટી જગ્યાએ ભટકે છે. ‘વર્તમાને વિદ્યમાન વીરને ભૂલી જઈ,’ એમાં પણ ‘વ’ - ‘વ’ લીધો છે. પછી ‘ભ’ લીધો છે. ‘ભૂતકાળની ભ્રમણામાં વીરને શોધવા માટે અથડાતાં જીવોને શ્રી મહાવીરનું દર્શન ચાંથી થાય ?’ એને ન થઈ શકે. લટાનું એ બીજે રસ્તે ચડી જાય છે. કેમ ? ‘કલ્યાણના માર્ગને અને પરમાર્થ સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે નહીં સમજનારાં અજ્ઞાની જીવો, પોતાની મતિ કલ્પનાથી...’ અહીંયા જુઓ ‘કલ્પના’ શબ્દ વાપર્યો છે. ‘પોતાની મતિ કલ્પનાથી મોક્ષમાર્ગને કલ્પી,..’ મોક્ષમાર્ગને પણ કલ્પે છે અને આત્મસ્વરૂપની પણ કલ્પના કરે છે. ‘વિવિધ ઉપાયોમાં પ્રવર્તન કરતા છતાં...’ આ ધર્મના વિવિધ ઉપાયો છે. (એટલે કે) અનેક પ્રકારના ધાર્મિક ઉપાયોમાં પ્રવર્તન કરતાં છતાં ‘...મોક્ષ પામવાને બદલે સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં જાણી નિષ્કારણ કરુણાશીલ એવું અમારું હૃદય રડે છે.’ નિષ્કારણ કરુણાથી અમારું હૃદય રડે છે કે, અરેરે....! બિચારાં (મોક્ષ)માર્ગને બદલે ઉન્માર્ગમાં ભટકી પડે છે. માર્ગ પામવાને બદલે ઉન્માર્ગમાં જવું એમાં કલ્પના થાય છે. એ કલ્પના કેમ થઈ જીવને ? કે એના ત્રણ કારણો છે.

એક લોકસંજ્ઞા છે (એ) બહુ મોટું કારણ છે. એમણે બીજાં પત્રોમાં તો એ લોકસંજ્ઞાને કાળકૂટ ઝેર કહ્યું છે !! કેવું કહ્યું છે ? કાળકૂટ ઝેર કહ્યું છે !! લોકસંજ્ઞા એટલે શું ? લોકોની નજરમાં ધાર્મિક પ્રતિષ્ઠા, ધાર્મિક સ્થાન જાળવી રાખવું, એવી જે જીવની વૃત્તિ એને લોકસંજ્ઞા કહેવાય છે. હું આમ કરીશ તો લોકોને સારું લાગશે. સમાજને સારું લગાડવા માટે જે કાંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી એ લોકસંજ્ઞા છે. લોકોની નજરમાં પોતાનું ધાર્મિક સ્થાન ટકાવી રાખવા માટેની કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરવી એ લોકસંજ્ઞા છે. આત્મકલ્યાણનું ધ્યેય નહીં હોવાને લીધે, આવી એક પ્રવૃત્તિ જીવથી જાણ્યે-અજાણ્યે થઈ જાય છે.

એ લોકસંજ્ઞાની પ્રવૃત્તિ જીવને આત્મસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં કરતાં કલ્પનાએ ચડાવી દે છે. કેમ (એમ થાય છે) ? (કેમકે) આત્મસ્વરૂપ તો આત્મકલ્યાણ અર્થે વિચારવાનું હતું એના બદલે લોકોની દૃષ્ટિને મુખ્ય રાખીને વિચાર્યું. કોઈપણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરતાં લોકો ઉપર પ્રભાવ પાડવો, ઠીક ! એમાં પાછી શાસ્ત્રવાંચન કરનારની જવાબદારી વધારે આવે છે. શાસ્ત્રવાંચન એવી રીતે કરવું ને કે સાંભળવાવાળા ઉપર પ્રભાવ પડે. (અહીંયા કહે છે) બિલકુલ નહીં. આત્મકલ્યાણ કેવી રીતે થાય ? આત્મકલ્યાણના દૃષ્ટિકોણને સાધ્ય કરીને, મુખ્ય કરીને, કોઈપણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી ઘટે છે. નહિ તો લોકો ઉપર પ્રભાવ પાડવા માટે દાન દેવું કે શાસ્ત્ર વાંચવું કે ભક્તિ કરવી કે કોઈપણ ધાર્મિક ક્રિયા, લોકોમાં ગણાવા માટે કરવી, તેમાં આત્મકલ્યાણના દૃષ્ટિકોણનો સદંતર અભાવ છે અને એને કૃપાળુદેવ અન્ય જગ્યાએ કાળકૂટ ઝેર કહે છે.

૫૧૬ પત્રમાં એવા અભિપ્રાયથી, એવા આશયથી એક વાત ચાલી છે કે જીવે અત્યાર સુધી જે કાંઈ ધાર્મિક ક્રિયા કરી છે તે લોકસંજ્ઞાએ જ કરી છે. આત્મકલ્યાણના દૃષ્ટિકોણથી નથી કરી પરંતુ લોકસંજ્ઞાએ કરી છે. ૫૧૬ પત્રમાં છેલ્લા પેરાગ્રાફમાં છઠ્ઠી લીટી છે. ‘જો એમ ન કરવામાં આવે તો એમ ઘણું કરીને લાગે છે કે હજુ આ જીવની યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિષે થઈ નથી,....’ શું કહે છે ? વ્યવસાય આદિ ઉદ્યેયકાર્યોમાં રુચિથી પ્રવર્તે છે એવા જીવને એ રુચિ વિલય થવા યોગ્ય છે - એવી રુચિ છોડવા યોગ્ય છે. જો એમ ન કરવામાં આવે તો ઘણું કરીને એમ લાગે છે કે હજુ આ જીવની યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિષે થઈ નથી. અહીંયા લખ્યું છે, ‘અથવા તો આ જીવ લોકસંજ્ઞાએ માત્ર કલ્યાણ થાય એવી ભાવના કરવા ઇચ્છે છે.’ લોકસંજ્ઞાએ કલ્યાણ કરવું છે (તો એ) કોઈ દિવસ ન થાય. ‘પણ કલ્યાણ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા....’ કે ભાવના ‘....ઘટતી નથી; કારણકે બેય જીવનાં સરખાં પરિણામ હોય અને એક બંધાય, બીજાને અબંધતા થાય, એમ ત્રિકાળમાં બનવા યોગ્ય નથી.’ એક જીવ છૂટે છે, એક જીવ બંધાય છે અને (બન્નેને) સરખા પરિણામ હોય એવું કદી ન બને. બન્નેનાં પરિણામ વિરુદ્ધ જાતિનાં છે. પ્રવૃત્તિ ભલે ઉપરટપકે સરખી લાગતી હોય.

હવે લોકસંજ્ઞાથી વિચારતાં કેમ કલ્પના થાય છે ? કે લોકો ઉપર પ્રભાવ

પાડવા માટે કોઈ નવી કલ્પિત વાત ઉપજાવવાનો પ્રકાર બની જાય છે કે આત્મા આવો છે અને આત્મા આવો છે. પણ યથાર્થ રીતે અંતરશોધથી, પોતાનું અંતઃતત્ત્વ સ્વરૂપ પરમાત્મતત્ત્વ કેવું છે ? એવું લોકસંજ્ઞાના પરિણામમાં સદંતર રહેતું નથી. એટલે, આ વિષયની અંદર વિશેષપણે કાળજી રાખવા યોગ્ય છે કે આ જીવ લોકોને નજરમાં રાખીને કાંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ તો નથી કરતો ને ? (કેમકે) અત્યાર સુધી, એમ થયું છે અને તેથી નિષ્ફળતા થઈ છે. જાણે-અજાણ્યે પણ જે સમાજનો પરિચય હોય છે એ સમાજમાં, એ સમાજ (તેની) કિંમત કરશે કે નહિ ? એ સમાજ શું કહેશે ? એ જાણે-અજાણ્યે (પણ) એવી ભૂલ થાય છે. તે વાત ભૂલી જવામાં આવે છે કે હું એક માત્ર આત્મકલ્યાણ કરવા અર્થે આ ક્ષેત્રમાં (આવ્યો છું). મારો પ્રવેશ (તે અર્થે જ) છે. એ વાત ભૂલી જવામાં આવે છે. તેથી લોકસંજ્ઞા - લોકદૃષ્ટિ થઈ જાય છે.

એક વચનામૃત છે ને ? લોકસંજ્ઞા જે જિંદગીનો ધ્રુવકાંટો છે, એ જિંદગી ગમે તેવી શ્રીમંતતાવાળી હોય, ગમે તેવી પ્રકારની વિદ્વતાવાળી હોય, ગમે તે પ્રકારની હોય, એનાં પરિણામમાં આત્મશાંતિ નહીં આવે. પણ આત્મશાંતિ જે જિંદગીનો ધ્રુવકાંટો છે, એ જિંદગી ભલે નિર્વસ્ત્ર હોય, નિર્ધન હોય, ગમે તે પ્રકારની હોય, આત્મશાંતિ એનાથી પજશે. એ લોકસંજ્ઞા એક ઝેર છે અને જેમ ઝેરની બાટલીને અડી જવાય તો ત્રણ વખત સાબુથી ધોયા પછી જમવા બેસે ! Poison ની-ઝેરી બાટલી હોય, (એવી) દવાઓ આવે છે, (તેને અડી જવાયું હોય તો), જમવા બેસે ત્યારે ત્રણ વખત એ સરખી રીતે સાબુથી હાથ ધોય નાખે છે. કેટલી કાળજી રાખે છે ! (કેમકે) શરીર બચાવવું છે. અહીંયા, આત્મા બચાવવાનો છે, કેટલી કાળજી રાખવી જોઈએ !! દુનિયામાં હીરાનો વેપાર છે (તે) બહુ કાળજીથી કરવો પડે છે. જરાક ભૂલ થાય તો મોટો ફેર પડી જાય. એને તોલવાના કાંટા પણ અત્યારે Electric-balance (વાળા) બધાં ચાલે છે અને છતાંય એના છાબડાને હવા ન લાગવી જોઈએ એટલે એના માટે એક બીજું કાચનું ઘર બનાવવું પડે છે. આટલી બધી સાવધાની શું કરવાં ? કે ફેર પડે છે મોટો ! એના કરતાં વધારે (કિંમતી) આ ધર્મનો વ્યવસાય છે. ધર્મનું ક્ષેત્ર એનાથી વધારે જવાબદારી અને કિંમતવાળી ચીજ છે, એમ સમજીને ચાલવું પડે છે. એમનેમ અધરથી

ચાલી જાય તો લાભ થવાને બદલે નુકસાન થવાની પરિસ્થિતિ અહીંયા ઘણી છે - અત્યંત છે. એટલે એ વિષયમાં વિશેષ કાળજી રાખવા યોગ્ય છે કે, ચાંચ લોકદૃષ્ટિ તો મુખ્ય થતી નથી ને ? એ વિશેષ કાળજી રાખવા યોગ્ય છે.

(હવે) ઓઘસંજ્ઞા - ઓઘસંજ્ઞા એટલે વગર વિચાર્યે કોઈપણ ક્રિયા કરવી, તેને ઓઘસંજ્ઞા કહે છે. એક તો જાણે સંપ્રદાયમાં ક્રિયાકાંડમાં જે લોકો પડ્યા છે, તે ઓઘસંજ્ઞાએ ક્રિયા કરે છે. ચાહે તે ક્રિયા તપશ્ચરણ સંબંધીની હો, કે ચાહે તે ક્રિયા ભક્તિ ત (કે) શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાયાદિની હો, (પરંતુ) ઓઘસંજ્ઞાએ જે (કાંઈ) થાય છે, એમાં પણ આત્મસ્વરૂપની કલ્પના થાય છે. વિચારતાં-વિચારતાં કલ્પના થવામાં ઓઘસંજ્ઞા ન રહે તેના માટે શું કરવું જોઈએ ? આ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. કેમકે, આત્મા એક અનુભવગમ્ય પદાર્થ છે. માત્ર વિચારગમ્ય પદાર્થ નથી. આત્મજ્ઞાન છે તે આત્માનું અનુભવજ્ઞાન છે, પણ તે આત્માનું માત્ર વિચારજ્ઞાન નથી. આમ હોવાને લીધે, જ્યાં સુધી વિચારદશામાંથી અનુભવ પદ્ધતિની દિશામાં દાખલ ન થવાય ત્યાં સુધી ઓઘસંજ્ઞા ટળે નહીં. કેમકે, વિચારની અંદર કાં આત્મસ્વરૂપ વિશે અનુમાન કરવું પડે, ચાંક તર્ક કરવો પડે, કાં યુક્તિ લગાવવી પડે, કાં ઉપમાથી નક્કી કરવું પડે અને કાં શાસ્ત્ર કહે છે (તે) એમનેમ માન્ય રાખી લેવું પડે અને કાં તો ન્યાય - Logic થી કાંઈને કાંઈ વિચારી લ્યે. પણ એ વિચારવામાં ઓઘસંજ્ઞાએ કલ્પના થવાનો વિશેષ અવકાશ છે. તેથી તે ઓઘસંજ્ઞા મટાડવા અર્થે આત્મા અનુભવગમ્ય પદાર્થ હોવાથી, પોતાના પરિણામમાં - જ્ઞાનમાં અનુભવ શું છે ? એ પ્રક્રિયાની અંદર અનુભવનાં પ્રયોગે ચડવું પડશે. જ્યાં સુધી અનુભવનાં પ્રયોગે નહીં ચડવામાં આવે ત્યાં સુધી ઓઘસંજ્ઞા ટળવાનો કોઈ અવસર નથી, કોઈ પ્રસંગ નથી.

પ્રશ્ન :- ઓઘસંજ્ઞા લાંબાકાળ સુધી રહે તો પછી લોકસંજ્ઞા આવે ને ?

સમાધાન :- એને કારણ-કાર્યનો એવો સંબંધ નથી, કેમકે લોકસંજ્ઞા એ જુદું કારણ છે, ઓઘસંજ્ઞા જુદું કારણ છે. અહીંયા તો જે જીવો આત્માનો વિચાર કરે છે એ આત્મા સમજવા માટે ઓઘસંજ્ઞા ન રહે, તો (તેણે) શું કરવું ? એ વિષય વિચારવાનો છે. લોકસંજ્ઞાનું પ્રકરણ જુદું છે. આ પ્રકરણ થોડું જુદું છે. પણ એમાં કાળજી રાખવી જોઈએ. જો કાળજી ન હોય, દરકાર

ન હોય, તો આત્મા સંબંધી જે કાંઈ શ્રવણ, વાંચન, વિચાર થાય છે, એ ઓઘસંજ્ઞાએ એનો નિર્ણય થઈ જાય તો એ કલ્પિત નિર્ણય છે અને તે ગૃહીત મિથ્યાત્વનું એક સ્વરૂપ છે. કેમકે, વિષય પ્રયોજનભૂત છે એટલાં માટે.

જે જે તત્ત્વજ્ઞાનનાં શાસ્ત્રો છે, એમાં આત્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ છે. મન અને બુદ્ધિ દ્વારા તે આત્મસ્વરૂપને વિચારવામાં આવે છે. પણ અનુભવદ્વારા એને અનુભવમાં લેવાનો પ્રયત્ન કરવામાં નથી આવતો ત્યાં ઓઘસંજ્ઞા ઉત્પન્ન થઈ આવે છે. શાસ્ત્રમાં જે આત્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું છે તે અનુભવી પુરુષોએ કરેલું છે અને એ નિરૂપણની પાછળ એમની પાર્શ્વભૂમિકા - એનું Background છે - એ અનુભવ છે. જે વાત અનુભવથી કહેવાયેલી છે તે વાત વગર અનુભવે સમજાય કેવી રીતે ? આ સીધી-સાદી સમજી શકાય એવી વાત છે. જે વાત અનુભવપૂર્વક કહેવાયેલી છે, તે વાત અનુભવપૂર્વક અનુભવ જ્ઞાનમાં અનુભવ કરવી ઘટે છે. તો એ અનુભવજ્ઞાન સાચું. પણ અનુભવજ્ઞાનને છોડીને માત્ર વિચારથી એનો નિર્ણય કરવામાં આવે તો ઓઘસંજ્ઞાએ તેની કલ્પના થાય છે અને એ પ્રયોજનભૂત વિષયમાં (થયેલી) બુદ્ધિપૂર્વકની નવી કલ્પનાને ગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહેવામાં આવે છે. જ્યારે મિથ્યાદર્શન વિશેષ ગાઢ થાય ત્યારે એ તે અગૃહીતમાંથી ગૃહીત થઈ જાય. આવી આમાં એક ગંભીર પરિસ્થિતિ છે. એટલે ધર્મનાં ક્ષેત્રમાં કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરનાર જીવની જવાબદારી વિશેષ છે કે કંઈક હું સન્માર્ગે જવાને બદલે ઉન્માર્ગે તો નથી જતો ને ? અન્યથા માર્ગે તો નથી ચાલ્યો જતો ને ? એવી જો કાળજી ન રાખવામાં આવે તો, આ ઓઘસંજ્ઞાએ સંપ્રદાયમાં જે ગાડરિયો પ્રવાહ ચાલે છે તેવા ગાડરિયા પ્રવાહમાં પોતાનો નંબર સમજી લેવા જેવો છે. તે પરિસ્થિતિ થાય. આ પોસ્ટકાર્ડમાં કૃપાળુદેવે બહુ મહત્ત્વની આ (બધી) વાતો લખી છે. ઘણી જ મહત્ત્વની વાત લખી છે. કેમકે, ઓઘે-ઓઘે જીવ હાલ્યો જ જાય છે, માને રાખે છે કે હું ધર્મ કરું છું અથવા ધર્મ પામવા માટે કાંઈક ને કાંઈક એના કારણને સેવું છું. (એ રીતે) સાવ ઓઘસંજ્ઞાએ ચાલવાનું બને છે. એ અમૂલ્ય એવાં મનુષ્યત્વને ગુમાવવા જેવી વાત છે.

ત્રીજું કારણ જે અસત્સંગ છે - એ સત્સંગ સિવાયનાં બીજા મનુષ્યોનાં સંગથી રુચિને અસત્સંગ કહે છે. ફરીથી, સન્માર્ગે ચડવા માટે જે સંગ કરવો

ઘટે, જ્ઞાનીપુરુષનો અથવા મોક્ષાર્થી જીવોનો સત્સંગ કરવો ઘટે. એની રુચિ હોવી ઘટે. એ રુચિનાં અભાવમાં લૌકિકજનોનો, સગા-સંબંધીઓનો, કોઈનો પણ સંગ કરવાની રુચિ છે તે અસત્સંગનો પ્રસંગ છે અને તેવી રુચિવાળા આત્મસ્વરૂપને વિચારવા જાય તો કલ્પના કરી બેસે. જુઓ ! કેવી ગંભીરતા છે ! એકબાજુથી (તે જીવ) આત્મસ્વરૂપને વિચારનાર છે, બીજી બાજુથી એને અસત્સંગની રુચિ છે, અસત્સંગનો વિશેષ પ્રસંગ છે, અસત્સંગમાં વિશેષે કરીને રહે છે, તો (તેને) આત્મસ્વરૂપને વિચારવામાં કલ્પના થઈ જશે. એટલે સંગદોષ છે એ આત્મસ્વરૂપને વિચારવામાં કલ્પના થવાનું એક કારણ જાણીને કોઈનો પણ સંગ કરવાની રુચિ અથવા ભાવના એ વિષે વિશેષ ગંભીરતા રાખવી ઘટે છે. નહિતર અસત્સંગના કારણે જીવને આત્મસ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય ન થાય, ઓળખાણ ન થાય (અને) અનુભવ થવાનો (તો) પ્રશ્ન (પણ) રહેતો નથી.

એકબાજુથી આત્મસ્વરૂપને વિચારવા માટે સત્શાસ્ત્ર, સત્પુરુષનાં વચનો, તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ વગેરે ચાલતાં હોય અને બીજી બાજુથી જેનો સંગ ન કરવા યોગ્ય હોય એવાનાં સંગની રુચિ રહે તો વિપરિણામ આવે છે. વિચારવામાં કલ્પના થાય છે. મતિ છે એ વિપર્યાસને ધારણ કરે છે. એટલાં માટે જ્ઞાનીપુરુષોએ સત્સંગને બહુ મહત્ત્વ આપ્યું છે અને જેટલું સત્સંગને મહત્ત્વ આપ્યું છે એટલા જ જોરથી કુસંગનો નિષેધ કર્યો છે. સત્શાસ્ત્રોને વિષે અસત્સંગ અને કુસંગનો એટલો બધો નિષેધ કર્યો છે કે સર્પના કરડવાથી એક વખત માણસ મરે, (પરંતુ) અસત્સંગથી અનંત જન્મ-મરણ વધી જાય. અગ્નિમાં બળવાથી કે પાણીમાં ડૂબવાથી એક વખત મરણ થાય પણ અસત્સંગથી કેટલું નુકસાન થાય એ કહેવું મુશ્કેલ છે. આવાં બધાં દૃષ્ટાંતો લીધાં છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ જેટલો સત્સંગનો મહિમા (કર્યો) છે એટલો જ અસત્સંગનો (અને) કુસંગનો નિષેધ કરેલો છે. કેમકે, જીવને સંગની અસર તરત જ આવે છે. સંગદોષ પણ તરત લાગે છે અને સંગથી ગુણ પણ તરત થાય છે. કેમકે સંસારમાં જીવની યોગ્યતા નિમિત્તાધીન પરિણમવાની રહેલી છે. એટલે, અસત્સંગના વિષયમાં પણ વિશેષ કાળજીએ પ્રવર્તવું ઘટે છે.

મુમુક્ષુ :- આખો દિવસ રહેવાનું તો અસત્સંગમાં જ રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યારનાં કાળની અને સંયોગોની પરિસ્થિતિ જોતાં મનુષ્ય અસત્સંગથી ઘેરાયેલો છે અથવા અસત્સંગે ઘેરો ઘાલેલો છે, એમ કહીએ તો ચાલે. કેમકે, અત્યારે સત્સંગ અત્યંત દુર્લભ છે, જ્ઞાનીપુરુષો તો નથી પણ મોક્ષાર્થી જીવોનો દુષ્કાળ વર્તે છે, આત્માર્થી જીવોનો દુષ્કાળ વર્તે છે. એવી જ્યાં પરિસ્થિતિ છે ત્યાં પગ મૂકતાં પાપ લાગે, એવી અત્યારનાં કાળની પરિસ્થિતિ છે. એટલે વિશેષ ગંભીરતાએ - જેનો પણ સંગ કરવો તેનો વિશેષ ગંભીરતાથી સંગ કરવો જોઈએ, કે આ જીવ મોક્ષાર્થી છે કે નહિ ? એ મોક્ષની - કલ્યાણની ભાવનાવાળો છે કે નહિ ? એટલું તો ઓછામાં ઓછું તપાસી લેવું જોઈએ. નહિતર સંગદોષની અસર અને ફળ આવ્યા વિના રહેતાં નથી. એક અજગર બસો ફૂટ દૂર દેખાયને તો અહીંથી ભાગવા માંડે. મોટો વીસ-પચ્ચીસ ફૂટનો આવો તોતીંગ અજગર હોય એને બસો - પાંચસો ફીટ દૂર જોવે તો અહીંથી એને ભય લાગે. કેમકે, આવી જતાં વાર નહિ લાગે એમ એને છે. પણ, અસત્સંગનો ભય નથી લાગતો કે જે અજગરનો પણ અજગર છે !! આવો ભય લાગવો જોઈએ. જીવ અસત્સંગથી એટલો ભયવાન હોવો જોઈએ. ત્યાં જેમ ભય લાગે છે એમ અહીંયા મિથ્યાત્વનો ભય એટલો લાગવો જોઈએ. અસત્સંગથી મિથ્યાત્વ દૃઢ થઈ જશે.

માટે (અહીંયા કહે છે) ‘જે કારણોમાં ઉદાસીન થયા વિના,....’ એટલે નીરસ થયા વિના. (એવા પ્રસંગો) આવી પડે (તે) બનવાજોગ છે. અનેક પ્રકારનાં સંગ-પ્રસંગો બનવાના છે, સમાજની વચ્ચે રહેવાનું થાય છે એટલે અસત્સંગ તો ઘણો છે. પણ પોતે અંદરથી રસ લેવો મૂકી દેવો જોઈએ. રસ ચડી જાય તો એની મુસીબત ઘણી છે. (એટલે કહે છે કે) ‘જે કારણોમાં ઉદાસીન થયા વિના, નિઃસત્ત્વ એવી લોકસંબંધી જપતપાદિ ક્રિયામાં સાક્ષાત્ મોક્ષ નથી, પરંપરા મોક્ષ નથી,...’ જે આ ‘લોકસંબંધી’ જપતપાદિ ક્રિયા કીધી, ધર્મ સંબંધી ન કીધી, જોયું ! કે ભાઈ, આટલાં ઉપવાસ કરશું તો એના ઉજવણામાં આટલું-આટલું થશે, ઠીક ! સંપ્રદાયમાં આ તો પ્રસિદ્ધ છે કે નહિ ? તપશ્ચર્યા વગેરે તપ જ કરવામાં આવે છે ને ? છાપામાં જાહેરાતથી માંડીને, ફોટા સંબંધીથી માંડીને, રથયાત્રાથી માંડીને એ બધી લોક-દૃષ્ટિએ, લોકોમાં જાહેરાત થવા અર્થે, લોકોની લોકપ્રતિષ્ઠા (મેળવવા) અર્થે કરવામાં

આવતી જેટલી પણ જપતપાદિ ક્રિયા છે એ ધર્મસંબંધી નથી પણ લોકસંબંધી છે. કૃપાળુદેવે શબ્દ કેવો વાપર્યો છે ! ‘લોકસંબંધી’ એ ક્રિયા છે. એવી કેવી છે ? માલ વિનાની છે, નિ:સત્ત્વ (છે એટલે) એમાં કાંઈ માલ નથી, એમ કહે છે. પરિણામનાં ઠેકાણાં હોતાં નથી. ભાવે બંધ-પરિણામે બંધ અને પરિણામે મોક્ષ છે. પરિણામની ખબર નથી કે કેવા પરિણામ થાય છે ? માત્ર બાહ્ય ક્રિયાને સંભાળવામાં આવે છે, એની સાવધાની રાખવામાં આવે છે. એમાં કાંઈ માલ નથી - એ નિ:સત્ત્વ ક્રિયા છે. એમાં કોઈ સત્ત્વ જ નથી. એવી ક્રિયામાં સાક્ષાત્ મોક્ષ તો નથી પણ પરંપરાએ, ભવિષ્યમાં મોક્ષ થવાનો છે એ વાતમાં પણ કાંઈ માલ નથી.

‘...એમ માન્યા વિના...’ શું (કહે છે) ? ‘એમ માન્યા વિના...’ હવે નીચે લઈએ છીએ. ‘જીવને જીવના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે.’ આ પોસ્ટકાર્ડમાં કૃપાળુદેવે, (મુમુક્ષુજીવને) પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં શું પ્રતિબંધક કારણો છે અથવા વિપરીત નિશ્ચય થવામાં - કલ્પના થવામાં શું કારણો છે, એની ખાસ ચર્ચા કરી છે. એ કારણોને તપાસીને, પોતામાં હોય તો એને દૂર કરવાં ઘટે છે. એ ઉપરાંત, ‘નિ:સત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર...’ યુ શાસ્ત્ર વાંચવું એ પણ વિવેક કરવા જેવું છે. કોઈપણ પુસ્તકનું નામ મોટું રાખી લીધું હોય માટે એ શાસ્ત્ર છે, એમ નથી. પોતાને એ શાસ્ત્રનાં વિષય સંબંધીની પરખ હોવી ઘટે છે કે આ વાંચવા યોગ્ય છે કે નથી વાંચવા યોગ્ય. કેટલી જવાબદારી છે ? આની અંદર ઘણી જવાબદારી છે. નિ:સત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર એટલે કે સત્શાસ્ત્ર જ વંચાય, અસત્શાસ્ત્ર ન વંચાય. એટલે કે જેને સમ્યક્જ્ઞાન છે એવા જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચનો તે જ સત્શાસ્ત્ર છે. અજ્ઞાની પુરુષોનાં લખેલાં પુસ્તકો તે સત્શાસ્ત્રો નથી. કેમકે એને પોતાને જ આત્મજ્ઞાન નથી. સત્સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન નથી તેની વાણી પણ સત્ નથી. ત્યાં સત્ નથી પણ કાંઈક ને કાંઈક મત છે અને (જ્યાં) મત છે ત્યાં સત્ નથી. આવે છે ને ? તેનો પોતાનો એક મત છે, પણ એ કાંઈ સત્ નથી. સત્ તો, અંદરથી જેને સત્ (સ્વરૂપ) પ્રગટ્યું છે એની વાણીમાં સત્ છે અને એ વાણી તે શાસ્ત્ર છે - આગમ છે. સત્પુરુષનાં એક શબ્દમાં અનંત આગમ રહેલાં છે, એ વાત કૃપાળુદેવે કહી છે. એક શબ્દમાં અનંત આગમ રહેલાં છે. કેમ ? (કેમકે) જીવંત આગમ એવો આત્મા,

એના અનુભવમાંથી નીકળેલા એ વચનો છે. આગમ બધાં આત્મામાંથી જ નીકળ્યાં છે. આત્માના અનુભવમાંથી જ પ્રગટ થયેલાં છે.

એટલે (કહે છે કે) 'નિઃસત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર અને અસદ્ગુરુ....' (કે) જેને આત્મજ્ઞાન નથી. ગુરુનો વેશ હોય માટે ગુરુ છે એમ ગુરુની કલ્પના કરવા જેવી નથી કે નિશ્ચય કરવા જેવો નથી. 'આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું તે સાચા ગુરુ જોય, બાકી કુળગુરુ કલ્પના આત્માર્થી નહિ જોય.' ગુરુ તો નહિ (પણ) આત્માર્થી પણ નથી. કેમ આત્માર્થી નથી ? કે પોતાને જ્ઞાન નહિ હોવાં છતાં, આત્મજ્ઞાનનો અભાવ હોવાં છતાં, પોતે ગુરુપદે રહીને ઉપદેશ આપે છે, તે (તો) આત્માર્થી પણ નથી. ગુરુ તો નથી પણ આત્માર્થી પણ નથી. ચાહે તે ગમે તે વેશમાં હોય, ગમે તે લેબાસમાં હોય, પણ તે આત્માર્થી પણ નથી. ગુરુનો તો સવાલ જ રહેતો નથી. આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણું છે. ભલે ગૃહસ્થનો વેશ હોય (છતાં આત્મજ્ઞાન છે તો તે ગુરુ છે) એમ કહે છે. 'આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું તે સાચા ગુરુ જોય.' તેને ગુરુ (પદે) ધારવા. આત્મજ્ઞાન છે કે નહિ એ નક્કી કરવું પડે. (માટે જેને આત્મજ્ઞાન નથી) એ પણ નિઃસત્ત્વ છે.

(અહીંયા કહે છે) નિઃસત્ત્વ એવા અસત્શાસ્ત્ર અને નિઃસત્ત્વ એવા અસદ્ગુરુ - એ (અસદ્ગુરુ) પણ નિઃસત્ત્વ છે. 'જે આત્મસ્વરૂપને આવરણનાં મુખ્ય કારણો છે,...' આત્મજ્ઞાનનાં અભાવમાં લખાયેલાં ગ્રંથોને શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકારવા તે આત્મસ્વરૂપને આવરણ કરવાનું મુખ્ય કારણ છે. આત્મજ્ઞાનનો અભાવ હોય એવાને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા તે પણ આત્મસ્વરૂપને આવરણનું મુખ્ય કારણ છે. મુખ્ય કારણ છે એટલું જ નહિ, અહીંયા તો કૃપાળુદેવે બહુ કઠોર - કડક ભાષામાં વાત કરી છે. 'તેને સાક્ષાત્ આત્મઘાતી જાણ્યા વિના...' કેવા જાણવાં એને ? આત્માનું ખૂન કરનારા છે, એમ કહે છે. 'આત્મઘાતી' - ઘાત કરવો એટલે ખૂન કરવું. કેવી જબરજસ્ત વાત કરી છે !! વ્યતિ ત પ્રત્યેનો કોઈનો દ્વેષ નથી. અહીંયા તો સત્ય શું છે ? અને અસત્ય શું છે ? એ વાત કરી છે. કોઈ વ્યતિ તગત વાત નથી પણ સત્યને નિરૂપણ કરતાં અસત્યવાદિને સંભવ છે કે એ (વાત) પ્રિય ન લાગે, અને અપ્રિય લાગે. દ્વેષ પણ થાય એ સંભવિત છે. પણ દારૂ પીવા જેવો નથી એમ કહેતાં દારૂની દુકાનવાળાને કે દારૂનાં કારખાનાવાળાને દુઃખ લાગે

તો એનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સંભવ છે કે એને એ સારું નહિ લાગે, કેમકે એમાં એની કમાણી છે તો એને સારું નહિ લાગે. પણ તેથી કાંઈ એને સારું લગાડવા માટે દારૂ પીનારની પ્રશંસા કરી શકાય નહિ. એમ જ્યાં સત્યનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે ત્યાં અસત્યનો નિષેધ આવ્યા વગર રહેતો નથી. મહાન આચાર્યોએ જે ગ્રંથ લખ્યાં છે એમાં પણ એ પરિસ્થિતિ ભી થઈ છે. સત્ને સ્થાપવાનાં વિકલ્પમાં અસત્નું ઉત્થાપન આવ્યાં વિના રહે નહિ. એટલે, અહીંયા અસત્યનું ઉત્થાપન કર્યું છે.

નિઃસત્વ એવા અસત્શાસ્ત્રો અને નિઃસત્વ એવા અસદ્ગુરુ એ આત્મ સ્વરૂપને આવરણ કરનારા મુખ્ય નિમિત્તો છે. (કેમકે) પોતે સ્વીકાર્યા છે એટલે પોતાને આવરણ કરશે, અને તે આત્મઘાતી છે એમ જાણવાં યોગ્ય છે. એટલે, એ વિશે ઘણી ગંભીરતા હોવી જોઈએ. 'તેને સાક્ષાત્ આત્મઘાતી જાણ્યાં વિના જીવને જીવના સ્વરૂપનો...' એટલે પોતાનાં સ્વરૂપનો 'નિશ્ચય થવો બહુ દુર્લભ છે,...' એ તો ઘણો દૂર ચાલ્યો જાય, એમ કહે છે. અસત્શાસ્ત્રો ને સત્શાસ્ત્ર તરીકે સ્વીકારે, અસદ્ગુરુને સદ્ગુરુ તરીકે સ્વીકારે તો આત્મસ્વરૂપને ઓળખવામાં એ ઘણો દૂર ચાલ્યો જાય. અત્યંત દુર્લભ છે એટલે ઘણો દૂર ચાલ્યો જાય. નજીક આવવાને બદલે દૂર ચાલ્યો જાય. '...બહુ દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે.' એમ કહે છે. કેમકે, એ પછી ઉન્માર્ગે જાય છે.

'જ્ઞાનીપુરુષનાં પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને કહેતાં એવાં વચનો પણ તે કારણોને લીધે જીવને સ્વરૂપનો વિચાર કરવાને બળવાન થતાં નથી.' જુઓ ! કેવી મુશ્કેલી ભી થઈ ! જે જ્ઞાનીપુરુષ છે, અનુભવી પુરુષ છે એમનાં વચનો કેવાં છે ? કે 'પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને' કહેનારા વચનો છે. શું ? આત્મસ્વરૂપને કહેનારા વચનો છે - એમ ન કહ્યું. 'પ્રગટ આત્મસ્વરૂપને' કહેનારા વચનો છે. આત્મા પ્રત્યક્ષ છે, અત્યંત પ્રત્યક્ષ છે કેમકે, સ્વસંવેદન અનુભવમાં આવે છે, કૃપાળુદેવે ૭૧૦ (પત્રાંકમાં) આ વાત લીધી છે. એવાં આત્મસ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ કરનારા જે વચનો છે, પ્રત્યક્ષસ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ કરનારા જે વચનો છે. (જો) પાત્રતા હોય તો જીવ ઉપર એની અસર આવ્યા વિના રહે નહિ. એ વચનો પણ ઉપરનાં કારણોને લીધે જીવને જીવના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાને બળવાન થતાં નથી. (એટલે કે) તે બળવાન વચનો હોવાં છતાં એનાં માટે

બળવાન રહેતાં નથી, નિષ્ફળ જાય છે. કેમકે, જીવની અયોગ્યતા બળવાન થઈ ગઈ. સત્પુરુષનાં વચનો કરતાં પણ જીવની અયોગ્યતા ત્યાં બળવાન થઈ ગઈ. એટલે એ વચનો પણ એને કાંઈ અસર કરતાં નથી.

એનો સીધો અર્થ એ થાય છે કે જ્યારે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ, એટલે દર્શનમોહ તીવ્ર થાય ત્યારે ઉપદેશરૂપી લાકડી વાગે નહિ. પાછળ લીધું છે કે જે ગોદડું ઓઢીને સૂતો હોય અને શ્રીગુરુના ઉપદેશની લાકડી વાગતી નથી, એ ગોદડું તુ છે ? (કે) આ ઉન્માર્ગે ચાલ્યા જઈને મિથ્યાત્વને દૃઢ કર્યું છે (અને જે) ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવ્યો છે, એને આત્મસ્વરૂપ કહેનારાં વચનો પણ અસર કરવાના નથી. જેણે ધોતિયા જેવું વસ્ત્ર ઓઢ્યું છે એટલે જેનું મિથ્યાત્વ પાતળું પડ્યું છે એને શ્રીગુરુની લાકડી વાગે છે. ઉપદેશની લાકડીની એને અસર થાય છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં ચાં- ચાં મિથ્યાત્વ દૃઢ થાય ? ચાં-ક્યાં મિથ્યાત્વ પાતળું પડે ? આ બન્ને પડખાંનો યથાર્થ વિચાર હોવો ઘટે છે. જો એનો યથાર્થ વિચાર ન હોય તો ઓઘસંજ્ઞાએ જ બધું ચાલ્યા કરશે અને ઉપદેશની લાકડી કોઈ દિવસ વાગવાની નથી. તે પરિસ્થિતિ આવે.

એ રીતે આ પોસ્ટકાર્ડનો વિષય મુમુક્ષુ માટે ઘણો મહત્ત્વનો નિરૂપણ થયેલો છે. (માટે) લોકસંજ્ઞા, ઓઘસંજ્ઞા અને અસત્સંગનો ત્યાગ કરવો ઘટે છે. એ સિવાય અસત્શાસ્ત્ર અને અસદ્ગુરુ (તેને) પણ છોડવા ઘટે છે. કેમકે, જીવનો નિશ્ચય થવો એટલે પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ થવામાં એ મોટા પ્રતિબંધક કારણો છે. બીજજ્ઞાન નહીં પ્રગટે. (આત્મસ્વરૂપની) ઓળખાણ થવી એટલે (તે) બીજજ્ઞાન છે. પછી આત્મજ્ઞાન પ્રગટવાનો સવાલ રહેતો નથી.

‘હવે એવો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, કે જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે,...’ (એટલે કે) જેને આત્મસ્વરૂપ ‘પ્રગટ છે, તે પુરુષ વિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી;...’ કે દર્શાવવા યોગ્ય નથી. જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું નથી, પ્રાપ્ત થવું એટલે ? આત્મસ્વરૂપ તો બધાંને અંદરમાં છે. (પણ) અનુભવમાં એની પ્રાપ્તિ ગણાય છે. ચાં પ્રાપ્તિ ગણાય છે ? કે સ્વાનુભવ થાય તેમાં આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ગણાય છે. નહિતર પ્રાપ્ત હોવાં છતાં અપ્રાપ્ત સમાન છે અને અનુભવ થાય તેમાં પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ ગણી છે. શેની

પ્રાપ્તિ ગણી છે ? જે પ્રાપ્ત છે એની પ્રાપ્તિ ગણી છે. (માટે) હવે અહીંયા એવો નિર્ણય કરવો ઘટે છે, કે 'જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે,...' એટલે (જે) આત્માનુભવી પુરુષ છે. 'પ્રગટ છે,...' એટલે એની અવસ્થામાં સ્વરૂપ પ્રગટ થયું છે, સ્વરૂપાકાર દશા પ્રગટ થઈ છે, જેની આત્માકાર દશા પ્રગટ વર્તે છે, 'તે પુરુષ વિના બીજો...' એટલે એનાથી અજાણ્યો. બીજાંનો અર્થ ? કે આ પ્રકારે આત્મસ્વરૂપથી જે અજાણ છે. (જે) પોતે જ અજાણ છે, '...તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી;...' (અર્થાત્) તે કહી શકે નહિ. આત્મસ્વરૂપનાં વિષયમાં તે જીવ અંધારામાં ભેલો છે. ખરેખર આત્મા કેવો છે ? એ એને ખબર નથી. કેમકે, એનું અનુભવગમ્ય જે જ્ઞાન થવું જોઈએ એ જ્ઞાનનો એને અભાવ વર્તે છે. એટલે અજ્ઞાનદશાની અંદર એ વિષયમાં એને બિલકુલ અંધારું જ વતર્તું હોય છે. (માટે) તે આત્મસ્વરૂપને યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી.

(હવે કહે છે) 'અને તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના બીજો કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી.' પોતાની મેળે શાસ્ત્ર વાંચે તો પણ આત્મકલ્યાણ ન થાય અને આત્મજ્ઞાન નથી એની પાસેથી આત્માની વાર્તા સાંભળે તો પણ આત્મજ્ઞાન ન થાય. એટલું જ નહિ એવાં સત્પુરુષ - જ્ઞાનીપુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના બીજો કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી. તેમ છતાં, 'તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના આત્મા જાણ્યો છે, એવી કલ્પના મુમુક્ષુ જીવે સર્વથા ત્યાગ કરવી ઘટે છે.' બહુ સુંદર માર્ગદર્શન આપ્યું છે ! આત્મજ્ઞાન જેને કરવું છે એટલે કે આત્મજ્ઞાન કરીને જેને ભવભ્રમણથી મુક્ત થવું છે, એના માટે આ સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી. એને આત્મજ્ઞાની પુરુષથી જ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. એ સિવાય આત્મજ્ઞાન થવાનો ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકમાં કોઈ ઉપાય નથી.

આ વાત કૃપાળુદેવે સ્વાનુભવથી કરેલી છે. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન હોવાને લીધે પોતાને પૂર્વભવમાં થયેલા અનેક અનુભવોનો આની અંદર નિચોડ છે. આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ છે, પ્રાપ્ત છે એવાં પુરુષથી આત્મજ્ઞાન પ્રગટવા પહેલાં, ભૂતકાળમાં પોતાને (એટલે કે પૂર્વભવમાં) - આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણો (પરિશ્રમ), અનેક પ્રકારે, અનેકવિધ પ્રકારે પોતે પરિશ્રમ કરેલો છે અને આ જીવને યાદ નથી પણ આ જીવે પણ ઘણો પરિશ્રમ કર્યો છે. ધા માથે લટકીને તપશ્ચર્યાઓ કરી છે. તમે ન જોયું હોય પણ અન્યમતમાં (એવું

કરતા હોય છે કે) ઉનાળાના દિવસોમાં (ચારે બાજુ) અગ્નિ સળગાવે અને એની વચ્ચે ભો રહે કે ધા માથે શીર્ષાસન કરે. એ ગમે તે કરે, શરીરને ભાંગી નાખે - તૂટી મરે પણ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ છે એવા પુરુષથી આત્માને જાણ્યા વિના બીજો કોઈ તરવાનો ઉપાય નથી. ધર્મનાં માર્ગમાં અને મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં આ પરમ સત્યને સ્વીકાર્યા વિના બીજો કોઈ છૂટકો નથી.

કેટલાંક સ્વચ્છંદ પરિણામી જીવો એમ વિચારે છે કે આ તો નિમિત્તાધીન દૃષ્ટિની વાત છે. પણ નિમિત્તાધીન પરિણમન (બધાંને) ચોવીસ કલાક ચાલે છે. કોઈનું પરિણમન એક સેકંડ તો બતાવો કે નિમિત્તાધીન નથી ! એક સેકંડ બતાવી દ્યો !! હવે અહીંયા જ્યાં આત્મકલ્યાણનો માર્ગ અને આત્મસ્વરૂપને દર્શાવનારા સત્યપુરુષ જેવા - જ્ઞાનીપુરુષ જેવા કોઈ નિમિત્તો મળે, એને સ્વચ્છંદથી નિમિત્તાધીનપણું ગણીને દૂર કરવાં - એ ખરેખર બહુ મોટા કમ-ભાગ્યની નિશાની છે !! નહિતર (જેને આત્મહિત કરવું છે એ તો) ઝૂરણા કરીને સત્યપુરુષને શોધે. કેવી રીતે શોધે ? આગળ ૧૯૫માં આંકમાં આવી ગયું છે. 'તેને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના માર્ગની દિશાનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી;...' આ પરમ સત્ય સમજાવું ઘટે છે કે, સત્યપુરુષ જોઈશે, જોઈશે ને જોઈશે. એના વગર વાંચીને, સાંભળીને, વિચારીને '...આત્મા જાણ્યો છે, એવી કલ્પના મુમુક્ષુ જીવે સર્વથા ત્યાગ કરવી ઘટે છે.' (અર્થાત્) જરા પણ એ કલ્પનામાં ચડવા જેવું નથી કે, મને જ્ઞાન છે કે મને સમજાણું છે.

તેથી, 'તે આત્મારૂપ પુરુષના સત્સંગની...' કેવાં પુરુષ કલ્યાં જ્ઞાનીને ? આત્મારૂપ પુરુષ છે એ ! એ મનુષ્યરૂપે નથી ! ઠીક ! આત્મારૂપે છે. 'તે આત્મારૂપ પુરુષના સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી ઉદાસીનપણે લોકધર્મસંબંધી અને કર્મસંબંધી (ક્રિયા) પરિણામે છૂટી શકાય એવી રીતે વ્યવહાર કરવો;...' વ્યવહારમાં ભો છે તો વ્યવહાર કર્યા વિના નહિ ચાલે પણ છૂટવા માટે કરવો, બંધાવા માટે કરવો નહિ. હવે છૂટવા માટે કઈ રીતે કરી શકે ? કે આત્મારૂપ પુરુષનાં સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી હોય તો, નહિતર સાચી ઉદાસીનતા નહિ આવે. (પોતાને) આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ નથી એટલે સાચી ઉદાસીનતા નથી. પૂર્ણતાનું લક્ષ નથી માટે સાચી ઉદાસીનતા નથી. પણ સત્યપુરુષની કામના, નિરંતર સત્સંગની કામના હોય તો ઉદાસીનતા આવે

(અને) તો તે યથાર્થ છે અને એ કામનાપૂર્વક (જે) ઉદાસીનતા આવી હોય પછી જે વ્યવહારનાં કાર્યો છે એ કરવામાં આવે તો એનાથી છૂટવાનો અવસર છે. નહિતર એનાથી છૂટવાનો અવસર નથી.

‘એવી રીતે વ્યવહાર કરવો; જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાની મહત્તાદિની ઇચ્છા હોય તે વ્યવહાર કરવો યથાયોગ્ય નથી.’ આ સંબંધમાં જરા વિશેષ વાત ફરીથી લેશું. સમય અત્યારે થઈ ગયો છે. અહીં સુધી રાખીએ.

જો સત્પુરુષના ચરણ સેવનથી દર્શનમોહ જેવી સૌથી બળવાન પ્રકૃતિની શક્તિ હીન થાય, તો પછી માન, માયા, લોભાદિ પ્રકૃતિ અલ્પ પ્રયાસે જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? જો માનાદિ પ્રકૃતિમાં ફરક ન પડે, તો તે જીવે ‘સત્પુરુષની સમીપતા’ જ પ્રાપ્ત કરી નથી.

પ્રશ્ન :- ભાવભાસન, આત્મસ્વરૂપનું થયા પહેલા, ‘હું જ્ઞાયક છું’ એવા ભાવમાં યથાર્થ સમાધાન થાય ખરું ? યથાર્થ સમાધાન અને સંતુલન ચારથી રહે ?

ઉત્તર :- સ્વરૂપનું ભાવભાસન થયા પહેલા તદાશ્રિત – સ્વરૂપ લક્ષે સમાધાન થતું નથી. પરંતુ જેને પૂર્ણતાનું લક્ષ થયું હોય તે જીવ આત્મકલ્યાણના લક્ષે સંતુલન જાળવી શકે છે. અને તે જ્ઞાયકનો નિર્ણય કરવા પ્રયોગાત્મક પુરુષાર્થવંત રહે છે, ત્યાં પ્રયોગ પદ્ધતિમાં યથાર્થતા જેમ જેમ આવતી જાય, તેમ તેમ તેટલું યથાર્થ સમાધાન થવા યોગ્ય છે. માત્ર જ્ઞાયકના વિકલ્પાશ્રિત સમાધાન (મંદ કષાય થાય, લક્ષ વગર) થાય તે યથાર્થ નથી. તેને યથાર્થ સમાધાન ગણવું તે ભ્રાંતિ છે.

—પૂજ્ય ભાઈશ્રી

(અનુભવ સંજીવની-૧૩૪૮)

પ્રવચન-૯, તા. ૧-૭-૧૯૯૪

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત). પત્રાંક - ૪૪૯ ચાલે છે. ૩૭૨ પાના ઉપર નીચે છેલ્લો પેરાગ્રાફ છે. ફરીથી થોડો સ્વાધ્યાય લઈએ છીએ. ઉપર જે કાંઈ મુમુક્ષુને માર્ગદર્શન આપ્યું છે, હવે એ વાતનો આ પેરાગ્રાફથી ઉપસંહાર કરે છે.

‘હવે એવો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, કે...’ આટલી વાતની વિચારણા પછી એવાં નિર્ણય ઉપર આવવું ઘટે છે કે, ‘...જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે, પ્રગટ છે, તે પુરુષ વિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી;...’ શું કહ્યું ? આત્મસ્વરૂપને કહેનાર વ્યક્તિ (અર્થાત્) આત્મસ્વરૂપનો જેને અનુભવ થયો છે, અનુભવમાં જેને પ્રાપ્તિ થઈ છે, વર્તમાનદશામાં - જ્ઞાનમાં - અનુભવમાં જેને પ્રગટ અને પ્રત્યક્ષ આત્મા વર્તે છે ‘તે પુરુષ વિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી;...’ આત્મસ્વરૂપ (એટલે કે) આત્માનું મૂળસ્વરૂપ - અસલસ્વરૂપ એ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ આત્મસ્વભાવ છે - ત્રિકાળી સ્વભાવ છે - શાશ્વત સ્વભાવ છે અને એનો અનુભવ ન હોય તો એ વિષયમાં જ્ઞાન બિલકુલ અજાણ હોય છે. જ્યાં સુધી આત્મસ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ ન થાય, સહજ અનંત પ્રત્યક્ષ એવું જે આત્મસ્વરૂપ એના અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિના, એ વિષયમાં અનાદિથી જીવને અજાણપણું વર્તે છે. એ વિષયમાં જીવ અંધારામાં ભોંભે છે. પોતાના જ સ્વરૂપને વિશે પોતે અંધારામાં છે. તેથી એને કહેવા, દર્શાવવા તે પ્રકારની અનુભૂતિ સંપન્ન હોય એ જ મહાત્મા એને કહી શકે, એ જ પુરુષ એને કહી શકે, એ જ પુરુષ એને દર્શાવી શકે. બીજા કોઈ એને દર્શાવી શકે નહિ, એવો નિશ્ચય કરવો.

એવો નિશ્ચય શા માટે કરવો ? કે, ગમે તે પુરુષ પાસેથી આત્મા શ્રવણ કરવા યોગ્ય નથી, વિચારવા યોગ્ય નથી. કેમકે તે કલ્પનાયુ ત વાણીથી કહેશે. તો ત્યાં એની (આત્મસ્વરૂપની) કલ્પના થવાનો અવસર - પ્રસંગ

બનવાનો પૂરો સંભવ છે. એટલે આ નિશ્ચય કરવો ઘટે છે કે, જેને આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત છે, પ્રગટ છે, પ્રત્યક્ષ છે ‘...તે પુરુષ વિના બીજો કોઈ તે આત્મસ્વરૂપ યથાર્થ કહેવા યોગ્ય નથી;...’ દર્શાવવા યોગ્ય નથી. ‘...અને તે પુરુષથી...’ તેવા પુરુષથી - અનુભવી પુરુષથી ‘...આત્મા જાણ્યા વિના બીજો કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી.’ આ એક જ ઉપાય છે.

જેને જન્મ-મરણથી મુ ત થવું હોય - ભવભ્રમણથી મુ ત થવું હોય, તેને આત્મજ્ઞાની પુરુષથી જ આત્મા જાણવો. એ સિવાય પરિભ્રમણથી મુ ત થવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. કેમકે આત્મજ્ઞાન વિના ભવભ્રમણ મટે નહિ અને એ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ આત્મજ્ઞાની પાસેથી જ થવી સંભવે છે. એનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. એટલે એનો બીજો કોઈ Alternative નથી, કે એની અવેજમાં બીજું કાંઈ ચાલે. ભલે આત્મજ્ઞાની પુરુષ વિદ્યમાન ન હોય તો એમના લખેલાં શાસ્ત્રો તો આપણી પાસે છે માટે એ વાંચીને આત્મજ્ઞાન કરી લેશું. અથવા તો એ આત્મજ્ઞાની પુરુષથી શ્રવણ પ્રાપ્ત એવાં બીજા જીવો ભલે આત્મજ્ઞાની ન હોય (કોઈ) વિદ્વાન હોય - પંડિત હોય તેણે આત્મજ્ઞાની પુરુષોને સાંભળ્યા છે માટે તેની પાસેથી આત્મા સાંભળીને આત્મા પ્રાપ્ત થઈ જશે, એવું પણ સંભવિત નથી. બીજી કોઈ એની અવેજ નથી કે એના બદલામાં બીજું કાંઈ ચાલી શકે.

મુમુક્ષુ :- કૃપાળુદેવે અંતિમ સંદેશમાં કહ્યું - ‘જિન પ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાન; અવલંબન શ્રી સદ્ગુરુ,....’

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સુગમ અને સુખખાણ ! એ તો બીજો કોઈ ઉપાય જ નથી. એ વાત જે (કહી) છે એ ટંકોટકીર્ણ છે. એનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. જગતમાં પણ એ વાત બધાંને અનુભવગમ્ય છે કે, Communication ના - પરોક્ષ Communication ના સારામાં સારા સાધનો ઉપલબ્ધ છે. અત્યારે પડદા ઉપર Meeting કરાય છે. એક માણસ અમેરિકામાં બેઠો હોય, બીજો રશિયામાં (બેઠો હોય), ત્રીજો લંડનમાં બેઠો હોય તો કો’ક ભારતમાં હોય, તો પડદા ઉપર મિટિંગ ગોઠવી શકાય છે, વાતચીત કરી શકાય છે, વિચારોની આપ-લે કરી શકાય છે, છતાં Personal meeting કરવાનું કારણ શું ? પ્રત્યક્ષ મળવાનું કારણ શું ? એવાં જે સંપન્ન માણસો છે કે આવી મિટિંગ ગોઠવી શકે છે એને ઘરબહાર નીકળવામાં જોખમનો પાર નથી. (કેમકે) અત્યારે

આતંકવાદનો જમાનો છે, ચારે કોણ પિસ્તોલ ચલાવે એ કહેવાય નહિ. ભરબજારે કેનેડીને મારી નાખ્યો. અમેરિકામાં એની કાંઈ સુરક્ષા ઓછી હશે ? એની Security (સુરક્ષા) ભારત કરતાં ઓછી હશે ? એ લોકોને ઘરબહાર નીકળીને વ્યક્તિ તગત મિટિંગ શા માટે કરવી પડે છે ? (કેમકે) પ્રત્યક્ષની અવેજી કોઈ છે જ નહિ. કોઈપણ પરોક્ષ સાધન પ્રત્યક્ષની પૂર્તિ ન કરી શકે. આ તો બધાંને અનુભવગોચર છે માટે એ પ્રમાણે એ વર્તે છે કે નહિ ? કાર્ય કરે છે કે નહિ ? અને એ તો બધાં સ્થૂળ વિષય છે. એ જે રાજકાજ ચલાવવાં ને રાજકારણ ચલાવવાં એ તો સ્થૂળબુદ્ધિનો વિષય છે. આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તે અતિ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ બુદ્ધિનો વિષય છે. (જ્ઞાનનો) ઉઘાડ ઓછો હોય તેનો વાંધો નહિ, પણ પોતાના પ્રયોજનની બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ હોવી ઘટે છે અને તેની એકમાત્ર પકડ આવે (અને) અપ્રયોજનની બધી પકડ છૂટી જાય, એ રીતે (જ્ઞાનમાં) સૂક્ષ્મતા અને તીક્ષ્ણતા આવે તો જ આત્મજ્ઞાન થાય અને તે પણ આત્મજ્ઞાની પુરુષના વ્યક્તિ તગત પ્રત્યક્ષ પરિચયથી થાય. એમને એમ થાય નહિ. આવો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે. આ આજ્ઞા છે !

નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, એટલે ? જે મુમુક્ષુને પત્ર લખ્યો છે, એ જગ્યાએ મુમુક્ષુએ અહીંયા પોતાને અવધારણ કરવાનો છે કે આ કૃપાળુદેવ મને કહે છે, મને આજ્ઞા કરે છે. ૧૦૧ વર્ષ પહેલાં લખાયેલો પત્ર આજે મારા ઉપર લખાય છે, એમ સીધું આવવું જોઈએ.

(હવે કહે છે) ‘...તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના બીજો કોઈ કલ્યાણનો ઉપાય નથી. તે પુરુષથી આત્મા જાણ્યા વિના...’ (એટલે કે) તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયા વિના, ‘...આત્મા જાણ્યો છે, એવી કલ્પના મુમુક્ષુજીવે સર્વથા ત્યાગ કરવી ઘટે છે.’ (અર્થાત્) મને ખબર છે કે આત્મા સત્ચિદાનંદસ્વરૂપ છે (એમ જો માનતો હોય તો) તે કલ્પના છે. એ કલ્પના ત્યાગ કરવી ઘટે છે. ઉપરટપકે પોતાના વિચાર, પોતાની માન્યતા અને શ્રદ્ધા શાસ્ત્રવચનો સાથે મેળ ખાય છે, માટે મને આત્માનું જ્ઞાન છે, એમ જરાપણ વિચારવા યોગ્ય નથી. એ કલ્પના ત્યાગ કરવી ઘટે છે.

‘તે આત્મારૂપ પુરુષના સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી...’ કેવાં છે તે આત્મજ્ઞાનીપુરુષ ? કે, એ આત્મારૂપ છે. હવે તે મનુષ્યરૂપે નથી, હવે તે

આત્મારૂપે છે. આત્મારૂપે છે એ તો ઠીક છે, પણ આત્મા પોતે પરમાત્મારૂપે છે. માટે એ સત્પુરુષ પણ પરમાત્મારૂપે છે ! એવી બુદ્ધિએ (એટલે કે) પરમેશ્વરબુદ્ધિએ તેમનાં ‘...સત્સંગની નિરંતર કામના રાખી ઉદાસીનપણે લોકધર્મસંબંધી અને કર્મસંબંધી...’ વ્યવહાર કરવો.

ઉદાસીનપણે (એટલે) નીરસપણે (અર્થાત્) અસાર છે, નિરર્થક છે, વૃથા પરિશ્રમ છે. પણ (તે વ્યવહાર કર્યા વિના) ચાલે એવું નથી, પોતાના પરિણામ બગડી ન જાય એટલાં ખાતર પણ સાવધાની રાખીને - પરાણે પરાણે (વ્યવહાર કરવો). જેમ કોઈ કેદી પાસે જેલર કામ લ્યે, એવી રીતે પૂર્વકર્મનો ઉદય કેદી બનાવીને આત્મા પાસે કામ લ્યે, (તે પ્રકારે વ્યવહાર કરવો). તેનું વળતર કાંઈ નથી. કેદીને તો કદાચ વળતર મળતું હશે - આપણને ખબર નથી. પણ આનું વળતર તો કાંઈ નથી - સિવાય એકલું નુકસાન !!

(એટલે અહીંયા કહ્યું કે) ઉદાસીનત્વાવે - ‘...ઉદાસીનપણે લોકધર્મસંબંધી...’ એટલે જગતના કાર્યો. જેને વ્યવહારિક કાર્યો - લોકધર્મ કહેવામાં આવે (છે). ગૃહસ્થીધર્મ છે, સમાજધર્મ છે જેની સાથે જે પ્રકારનો સંબંધ હોય તે બધાં લૌકિકધર્મ સંબંધી (કાર્યો). ધર્મ એટલે અહીંયા ફરજ - લૌકિક ફરજ સંબંધી. ધર્મ એટલે આ વીતરાગધર્મ નહિ. લૌકિકધર્મ સંબંધી - લોક ફરજ સંબંધી ‘...અને કર્મસંબંધી...’ એટલે પોતાના પ્રારબ્ધ ઉદય સંબંધી ‘...વ્યવહાર કરવો;...’ કેવી રીતે ? ‘...પરિણામે છૂટી શકાય એવી રીતે...’ પરિણામે એટલે ફળસ્વરૂપે છૂટી શકાય એવી રીતે. એ પરિણામે કેવી રીતે છૂટી શકાય ? કે, એનાથી છૂટવાના લક્ષે ઉદાસીનતા આવી હોય તો. એ પ્રવૃત્તિ માથે આવી પડી છે માટે કરવી પડે છે, છૂટકો નથી માટે કરવી પડે છે પણ (હું) છૂટવા ચાહું છું, એ ચાહના સાથે હોય તો એ પરિણામે છૂટે. નહિતર એ પરિણામમાં રસ આવે અને એ પરિણામથી વિશેષ માઠાં કર્મ બંધાય, એ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

એવી રીતે વ્યવહાર કરવો (તથા) ‘...જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાની મહત્તાદિની ઈચ્છા હોય તે વ્યવહાર કરવો યથાયોગ્ય નથી.’ એમાં પણ તે વ્યવહાર કરતાં-કરતાં પોતાની મહત્તા - સારી એવી પોતાની મહત્તા જળવાય, પોતાની મહત્તા વધે, પોતાની શોભા વધે - તે પ્રકારના અભિપ્રાયથી તો એવો વ્યવહાર (કરવો નહિ). લોકધર્મસંબંધી પણ એવો વ્યવહાર કરવો નહિ.

આ તો એક પારલૌકિક જ્ઞાનના દાતાર છે એટલે લૌકિક વાતમાં પણ બચાવે છે.

બધાં ગૃહસ્થોને ત્યાં ઘરે લગ્ન પ્રસંગ આવે છે - (તેમાં) અભિપ્રાય એવો હોય છે કે આપણે ત્યાં સારામાં સારું બધું થવું જોઈએ. કેમ ? (કેમકે) બધાં સગાં-સંબંધી ને ગામવાળા જાણશે કે, અત્યારે ફલાણાં - ફલાણાં ભાઈને ત્યાં આવો પ્રસંગ આવ્યો છે. તો આપણી મહત્તા વધે, જળવાઈ રહે એવું સારામાં સારું બધું થવું જોઈએ. આ લોકફરજ સંબંધી વ્યવહાર જીવ કેવી રીતે કરે છે, (તેનો દ્રષ્ટાંત છે). એ વખતે જીવને એવો રસ ચડી જાય છે અને એવા કર્મ બાંધે છે (જેની) એને ખબર પડતી નથી. અહીંયા (આ માર્ગદર્શનમાં) ત્યાંથી પણ બચાવ્યાં છે.

‘જે વ્યવહાર કર્યામાં જીવને પોતાની મહત્તાદિની ઈચ્છા હોય...’ (અર્થાત્) મારી મોટાઈ વધે, આબરૂ વધે, કીર્તિ વધે. સમાજની અંદર મારી ગણત્રી વધે, સ્થાન કાંઈક વધારે સારું ગણાય - (અહીંયા કહે છે) વ્યવહાર તે રીતે કરવા યોગ્ય નથી. એ (વ્યવહાર) એ ઈચ્છાથી કરવા યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- લૌકિક વ્યવહારના કામ તો નિરંતર રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ નિરંતર રહે છે તો નિરંતર ડૂબતો પણ આવ્યો છે. ભવભ્રમણના ભવસાગરમાં ડૂબકા ખાતાં-ખાતાં અહીં સુધી પહોંચ્યો છે. એ તો ઉઘાડી વાત છે કે બધાંને એવા ભાવ રહે છે. પણ અહીંયા તો હવે આ વચનો તો એવા છે કે ભવભ્રમણથી નિસ્તાર કરનારા વચનો છે. ગમે ત્યાંથી પણ જીવને બચાવી લે છે. એટલે હવે બચવું હોય તો આ વાત છે. અત્યાર સુધી કર્યું તે કર્યું, થયું તે થયું. થયું ન થયું બનવાનું નથી. સમજ્યા ત્યાંથી સવાર. એ પ્રકારના પરિણામ છોડી દેવા. જે કાંઈ થતું હોય તે થવા દેવું (પરંતુ) પોતાની ઈચ્છા પોતાની મહત્તા વધારવાની ન હોવી જોઈએ. અહીં સુધી આપણે કાલે સ્વાધ્યાય ચાલી ગયો છે. થોડું સંક્ષેપમાં લીધું હતું.

આગળ કહે છે કે, ‘અમારા સમાગમનો હાલ અંતરાય જાણી નિરાશતાને પ્રાપ્ત થવું ઘટે છે; તથાપિ તેમ કરવા વિષે ‘ઈશ્વરેચ્છા’ જાણી સમાગમની કામના રાખી જેટલો પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ બને તેટલો કરવો,...’ શું કહે છે ? કે પોતાનો પ્રત્યક્ષ સમાગમ બની શકવા યોગ્ય નથી. રદ્દમું

વર્ષ છે. આ દિવસોમાં - આ એક-બે વર્ષમાં પોતે બહુ વ્યસ્ત રહ્યાં છે. નિવૃત્તિ ઓછી મળી છે. લગભગ પોણા બે વર્ષ સુધી મુંબઈ છોડીને નિવૃત્તિક્ષેત્રમાં જે દર સાલ આવતા હતાં, એ પોણા બે વર્ષ સુધી આવ્યા નથી. એટલે એવાં કારણોને લઈને પ્રત્યક્ષ સમાગમ સંભવિત નથી તો (મુમુક્ષુને) નિરાશતા થાય તે સ્વાભાવિક છે. જે (મુમુક્ષુ) પ્રત્યક્ષ સમાગમને ચાહતા હોય, ઇચ્છતા હોય તેને નિરાશા થાય, તે સંભવિત છે. એમ થવું ઘટે એ સ્વાભાવિક છે.

‘તથાપિ તેમ કરવા વિષે ‘ઈશ્વરેચ્છા’ જાણી...’ ‘ઈશ્વરેચ્છા’ ને અવતરણ ચિહ્નમાં લખ્યું છે. કેમકે પોતાનો અભિપ્રાય કોઈ ઈશ્વરકર્તાની માન્યતાવાળો નહોતો. પણ ‘ઈશ્વર’ શબ્દ ‘હરિ’ શબ્દ, એ અનેક જગ્યાએ, કુદરતના કાનૂન અનુસાર - કુદરતના સ્વભાવ અનુસાર - કુદરતી જે બનવા યોગ્ય હોય તે બને, એમ સમજાવવા માટે ‘ઈશ્વરેચ્છા’ (શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે). કેમકે જે લોકો ‘ઈશ્વરકર્તા’ માને છે (તેમણે) ઇચ્છાવાળો ઈશ્વર માન્યો છે. જ્યારે જૈનદર્શનમાં જે ઈશ્વર છે - ભગવાન છે એને ઇચ્છા જ હોતી નથી. (કેમકે તેઓ) વીતરાગ છે. જૈનદર્શનમાં ઈશ્વર છે તે પૂર્ણ ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત એવાં વીતરાગપ્રભુ છે. વીતરાગને તો કોઈ ઇચ્છા નથી હોતી. પણ લૌકિકભાષામાં એ વાત બહુ પ્રચલિત છે કે ‘ઈશ્વર ઇચ્છા હોય એ પ્રમાણે બને.’ એટલે કે કુદરતી બનવા યોગ્ય હોય તે રીતે બને.

એમ એ રીતે સમાધાન કરવું કે કુદરતે સમાગમ પ્રાપ્ત થવો હશે (ત્યારે) થશે, એમ જાણીને પણ સમાગમની કામના તો રાખવાની રહે (છે). એવા સમાધાનથી એ કામના બંધ થઈ જાય એવું સમાધાન નહિ (કરવું). સમાગમ થવા યોગ્ય હોય ત્યારે થાય છે તોપણ શીઘ્ર-શીઘ્ર પ્રત્યક્ષ સમાગમ થાય એવી ભાવના મુમુક્ષુને થયા વિના, હોયા વિના રહે નહિ. એવી સમાગમની કામના રાખી. ‘...જેટલો પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ બને તેટલો કરવો,....’ આ સીધી આજ્ઞા છે - કૃપાળુદેવની (આ) આજ્ઞા છે, સર્વ જ્ઞાનીઓની એ આજ્ઞા છે કે, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીપુરુષનો સમાગમ ન મળે તો એક રસ્તે ચાલવા માટે જેનો અભિપ્રાય છે, પરિભ્રમણથી જેને મુ ત થવું છે - ભવરોગથી છૂટવું છે, એવા એક અભિપ્રાયવાળા મુમુક્ષુઓનો સમાગમ અવશ્ય કરવો. નિયમિત રીતે (સત્સંગ) કરવો એમ હવે કહેશે. (સત્સંગ) કરવો એ સીધી

આજ્ઞા છે. જેમ જીવવા માટે ખાવું-પીવું, આરામ કરવો અને બીજી જીવન જરૂરિયાતની ચીજો વિના ચાલે નહિ, તેમ સત્સંગ વિના મુમુક્ષુનું જીવન ચાલે નહિ. આટલી સત્સંગની ભાવના એટલાં માટે હોવી ઘટે છે કે, જ્યારે જ્ઞાનીપુરુષો પણ સત્સંગને ઇચ્છે છે, તો મુમુક્ષુને કેટલી પ્રબળ ભાવના હોવી ઘટે છે !! એક દિવસ પણ કોઈ સત્સંગમાં ન આવે તો એને એમ પૂછવું ઘટે છે કે તમારે આજનો દિવસ કેમ ગયો ? સત્સંગ ન મળ્યો તો તમારા પરિણામમાં શું થયું ? (સત્સંગ વિના) ચાલ્યું ? ચાલી શું ખરું ? આજનો દિવસ ચાલી ગયો તમારો ? ન ચાલવું જોઈએ. ખેદ થાય. એ પ્રકારે (પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીપુરુષના) સત્સંગની કામના રાખીને, (તેના વિયોગમાં) પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓએ બને તેટલો સત્સંગ કરવો. વિશેષપણે શક્ય હોય તેટલો કરવો.

પ્રશ્ન :- મુમુક્ષુએ સત્સંગ કેવી રીતે કરવો ? એ માટે શું માર્ગદર્શન છે ?
 સમાધાન :- માર્ગદર્શન તો એ છે કે જ્યાં-જ્યાં પોતાની મૂંઝવણ હોય એ મૂંઝવણનો માર્ગ કાઢવા માટે પરસ્પર વિચારોની આપ-લે કરે. પોતે જે જગ્યાએ ભો છે, પોતાની યોગ્યતાનું નિવેદન કરે. એ યોગ્યતામાં હું એક ડગલું કેવી રીતે આગળ વધું, એનો વિચાર-વિમર્શ કરે. પોતાના દોષોનું પણ પ્રગટપણે નિવેદન કરે. જો કે એમાં ઘણી સરળતા અપેક્ષિત છે. સરળતા વિના તો એ સંભવિત નથી. પણ એટલી આત્મીયતા હોય તો એ પણ કર્તવ્ય છે. વિશેષ પ્રકારે એ કર્તવ્ય છે. એ વગર પોતાની ભૂલ પોતાને બહુભાગ સમજાતી નથી. એ બીજા સાથે રહેનારા મુમુક્ષુઓથી સમજાય છે અને તેથી એ કહેનારાને ઉપકારી ગણવા યોગ્ય છે. જરાપણ માર્દું લગાડવા યોગ્ય તો નથી પણ એને ઉપકારી ગણવા યોગ્ય છે. 'દીઠા નહીં નિજ દોષ તો તરીયે કોણ ઉપાય ?' બીજો એનો ઉપાય નથી. તરવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. આ તો કેટલું માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

'જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિર તપણું રાખવું,...' વિર તપણું એટલે રસરહિતપણું, નીરસપણું. ર ત એટલે એકાગ્ર થવું. રસથી એકાગ્ર થવું તેને ર ત કહે છે. એવું ન કરવું તેને વિર તપણું કહે છે. આગળ (ત્રીજા પેરાગ્રાફમાં) પણ કહ્યું, 'પ્રવૃત્તિનાં પ્રસંગોમાં, અત્યંત સાવધાનપણું રાખવું ઘટે છે;...' જો જાગૃતિ ન રહે તો રસ રેડાયા વિના રહેશે નહિ. જાગૃતિ રાખતાં એ (પ્રવૃત્તિ) નીરસ પરિણામે થશે. (માટે) 'જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિર તપણું રાખવું,

સત્પુરુષનાં ચરિત્રો અને માર્ગાનુસારી જીવોનાં વચનો અને જેનો ઉદ્દેશ આત્માને મુખ્ય કહેવા વિષે છે, એવા ગ્રંથનો (પરિચય રાખવો),...’ ગ્રંથનો અને ચિંતના - માર્ગાનુસારી જીવોનાં કૃપાળુદેવે કૌંસમાં નામ પણ આપ્યા છે.

‘જેટલું બને તેટલું પ્રવૃત્તિમાંથી વિર તપણું રાખવું, સત્પુરુષનાં ચરિત્રો...’ (અર્થાત્) જ્ઞાનીપુરુષોનાં ચરિત્રોનો પરિચય રાખવો. અનેક પ્રકારનાં સંયોગ-વિયોગનાં ઉચલ-પાથલનાં, અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતાનાં પ્રસંગમાં જ્ઞાનીઓએ આત્મદશા કેવી રીતે સંભાળી છે ? કેવી રીતે ટકાવી છે ? અને કેવી રીતે વર્ધમાન કરી છે ? એ એમના ચરિત્રો છે એ ચરિત્રોનો પરિચય કરવો. ‘અને માર્ગાનુસારી (સુંદરદાસ, પ્રીતમ, અખા, કબીર આદિ) જીવોનાં વચનો...’ કેમ એવાં જીવોનાં વચનો કહ્યાં અને બીજા શાસ્ત્રોનાં નામ ન લીધાં ? આ વિચારવા યોગ્ય છે. ઠીક ! બીજા શાસ્ત્રો તો ઉપલબ્ધ છે અને (પોતે) મહાન શાસ્ત્રોનાં - સત્શ્રુતનાં નામ લખ્યાં છે. પાછળ ૨૦ શાસ્ત્રોનું List છે. (પરંતુ) અહીંયા એ વાત નથી લખી. એમાંથી એકેય શાસ્ત્રોનો ઉલ્લેખ નથી. મુમુક્ષુની ભૂમિકાને યોગ્ય શું છે ? એની અહીંયા શિખામણ છે કે તમને અત્યારે શું કામમાં આવશે ?

બહુ પૌષ્ટિક ખોરાક હોય, ચાર શેર ઘીનો મેસૂબ બનાવ્યો હોય કે સાલમપાક હોય, ચાર શેર ઘી એટલે, એક શેર લોટમાં ચાર શેર ઘી (નાખ્યું હોય) પણ એ કાંઈ એકવીસ દિવસથી ટાઇફોઇડમાંથી ઉઠ્યો હોય એને ખવડાવાય નહિ. બહુ નબળાઈ આવી ગઈ છે (માટે) એને સરખું ઘી ખવડાવો ! (પણ) ન ખવડાવાય. મરી જાય !! એને મગનું પાણી દેવું જોઈએ. મગના પાણીની કાંઈ કિંમત નથી અને મિષ્ટાન્નની ઘણી કિંમત છે. મગનું પાણી એટલી શક્તિ ન આપે જેટલું ઘી આપે, મિષ્ટાન્ન આપે. પણ ચારે શું ખવાય એનો વિવેક હોવો જોઈએ.

એમ અહીંયા મુમુક્ષુને યોગ્ય શું છે ? (તેનું માર્ગદર્શન છે). સુંદરદાસનો ‘સુંદરવિલાસ’ કરીને (એક) ગ્રંથ છે. હમણાં જ હાથમાં આવ્યો છે. ‘સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય,’ અમદાવાદ તરફથી પ્રકાશિત થયેલો છે. મારી પાસે તો બહુ જૂની Edition આવેલી છે. પણ બહુ સરસ એની અંદર ૨૧ પ્રકરણો છે. ગુરુનાં, જ્ઞાનીનાં, અનુભવનાં, પુરુષાર્થનાં, શૂરવીરતાકો અંગ (એ બધાં નામ છે). કૃપાળુદેવે અવધરણ કર્યું છે, એ ‘શૂરવીરતાકો અંગ’ છે.

પ્રકરણનું નામ અંગ આપ્યું છે. એમણે ઘણી-ઘણી વાતો લખી છે. મુમુક્ષુને એ વિશેષ અસર કરી જાય એવાં વચનો હોવાને લીધે (આ બધાંનો ઉલ્લેખ કર્યો છે). શા માટે એનો પરિચય કરવાનું કહે છે ? કે મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં એ વધારે અસર કરી જાય એવાં વચનો છે.

એટલે કહ્યું છે કે, ‘માર્ગાનુસારી જીવોનાં વચનો અને જેનો ઉદ્દેશ આત્માને મુખ્ય કહેવા વિષે છે, એવા (વિચારસાગર, સુંદરદાસના ગ્રંથ, આનંદઘનજી, બનારસીદાસ, કબીર, અખા, વગેરેનાં પદ) ગ્રંથ...’ બનારસીદાસના પદમાં પણ એવી ઘણી વાતો છે. બનારસીદાસ એક બહુ મહાન કવિ થયા, જેમણે ‘સમયસાર કળશ ટીકા’ ઉપરથી ‘નાટક સમયસાર’ ની રચના કરેલી (છે). પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ છે. એમાં પણ ઘણાં પદો છે અને એ સિવાય પણ એમની રચના ઘણી છે. એવા ‘બનારસી વિલાસ’ કરીને (ગ્રંથ) છે. જેમ ‘સુંદરવિલાસ’ છે એમ ‘બનારસી વિલાસ’ કરીને ગ્રંથ છે. ‘...ગ્રંથનો પરિચય રાખવો, અને એ સૌ સાધનમાં મુખ્ય સાધન...’ એ બધાં સાધનોમાં મુખ્ય સાધન ‘...એવો શ્રી સત્પુરુષનો સમાગમ ગણવો.’ એની મુખ્યતા આપવી. સત્પુરુષનાં સમાગમને છોડીને ઘરે ગ્રંથ વાંચવા બેસી જાવું નહિ.

પ્રશ્ન :- આ મુંબઈમાં સત્પુરુષને ગોતવા ચાં ?

સમાધાન :- હા, પહેલાં તો એ સવાલ છે કે આપણે એની યોગ્યતામાં તો આવીએ - પરખવાની, ઓળખવાની યોગ્યતામાં તો આવવું જોઈએ ને ? એવું કાંઈ નથી કે કોઈ બોર્ડ લગાવીને ફરે છે અને બોર્ડ લગાવીને ફરે તો પાછો વિચાર કરવો પડે કે આ કેમ અહીંયા બોર્ડ લગાવ્યું છે ? શું ? એટલે એ વિષય પરખનો છે. એ વિષય કોઈ કહેવાનો નથી, કહેવાનો નહિ હોવાથી સાંભળવાનો પણ નથી. હીરો ખરીદવો હોય તો ઝવેરી થવું પડે. એવો વિષય છે અને એ તૈયારી પહેલાં કરવાની છે.

‘...એ સૌ સાધનમાં મુખ્ય સાધન એવો શ્રી સત્પુરુષનો સમાગમ ગણવો.’ આ તો ગણતરી શું રાખવી ? (તે કહે છે). ગણતરી હશે એ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ અને શોધ થશે. કૃપાળુદેવ તો પોકારી-પોકારીને આ વાત કરે છે.

પ્રશ્ન :- કૃપાળુદેવનું વાંચન કરીએ તો કામ ન થાય ?

સમાધાન :- દર્શનમોહ મંદ પામે, મોહરહિત પુરુષોની મહિમા, ભક્તિ કરતાં દર્શનમોહનો અનુભાગ કપાય છે. દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટે છે.

એટલે તે કર્તવ્ય છે. એમ છે. છતાં પણ વ્યક્તિ તગત પ્રશ્નો જાહેર સ્વાધ્યાયમાં ચર્ચવા યોગ્ય નથી. કોઈ વ્યક્તિ ત વિશેષનાં પ્રશ્નો ચર્ચવા યોગ્ય નથી.

અહીંયા, તો સીધી આજ્ઞા છે - કૃપાળુદેવની સીધી આજ્ઞા છે, 'બીજું કાંઈ શોધ મા, એક સત્પુરુષને શોધ અને તેને સર્વભાવ અર્પણ કરી દઈને વત્સો જા.' આ Condition છે. એની માટે આપણી તૈયારી છે ? આપણે સત્પુરુષ જોઈએ છે, (પણ) સર્વભાવની અર્પણતાની આપણી તૈયારી છે ? કોઈને પ્રકૃતિ છોડવી નથી. મરી જાય તો પણ પ્રકૃતિ છોડવી નથી. ધન-દોલત દઈ દેશે, તન-મન-ધન દેશે (પણ) પ્રકૃતિ છોડવી હોય તો મૃત્યુ જેવી વેદના લાગે, વેદના થાય. આ શરત છે કે જો તને સત્પુરુષને શોધવાની ઈચ્છા હોય તો સર્વભાવ અર્પણ કરવાની પૂર્વ તૈયારી રાખજે. પછી મોક્ષ ન મળે તો મારી પાસેથી લેજે. સત્પુરુષ મળે એટલે મોક્ષ મળી જશે એવું હોય તો તો અનંતવાર અનંતકાળમાં સત્પુરુષ નહિ તીર્થકરો મળી ગયા છે. નિર્ગ્રંથ ગુરુ, ભાવલિંગી સંતો, આચાર્યો પણ મળેલાં છે અને સત્પુરુષો તો ઘણાં એથી વધારે મળેલાં છે. કેમકે નીચે-નીચે જાવ એમ ઉત્તરોઉત્તર એની સંખ્યામાં વધારો હોય છે. પણ આ જીવની સર્વભાવ અર્પણ કરવાની તૈયારી એકેય જગ્યાએ નહોતી. તીર્થકર પાસે પણ નહોતી, નિર્ગ્રંથ ગુરુ પાસે પણ નહોતી અને સત્પુરુષ પાસે પણ નહોતી. પછી આપણે મોક્ષ જોઈએ છે પણ પ્રમાણિકતા નથી !

આપણી વાત હાસ્યાસ્પદ એવી છે કે જેમ કોઈ બાવો બજારમાં માંગવા નીકળે ત્યારે ગાંઠિયાવાળાની દુકાને જઈને એમ કહે કે ચપટી ગાંઠિયા મારી તૂમડીમાં નાખ તો ઓલો નાખી દે. બાજુમાં સોનીની દુકાને (જઈને કહે કે) ચપટી સોનું મારી તૂમડીમાં નાખ તો એમ કોઈ ચપટી સોનું નાખે ? ચપટી ગાંઠિયા મળે પણ કાંઈ ચપટી સોનું થોડું મળે ? એમ મોક્ષ જોઈએ છે એ કાંઈ એટલો ગાંઠિયા જેટલો સસ્તો નથી !! (માટે) સર્વભાવ અર્પણ કરી દઈને વત્સો જા, પછી મોક્ષ ન મળે તો (મારી પાસેથી લેજે). (એમ) કૃપાળુદેવ દસ્તાવેજ કરી ગયા છે. મોક્ષ આપવાનો દસ્તાવેજ, જામીનગીરી લખીને ગયા છે. Witness (તરીકે) વીતરાગદેવની સાક્ષીએ (કહે છે) કે એક સત્પુરુષ મળે એને સર્વભાવ અર્પણ કરી દઈને વત્સો જા અને પછી તને મોક્ષ ન મળે..., ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ !! હું એનો Guarantor છું ! મારો

અનુભવ બોલે છે, એમ કહે છે. શું ? અને મારો અનુભવ છે એ ત્રણેયકાળનાં જ્ઞાનીઓનો અનુભવ છે - એમાં કોઈ ફેર નથી. પણ જીવની તૈયારી નથી !

કાંઈ દસ રૂપિયાની નોટ લઈને ઝવેરાત ખરીદવા ન નીકળાય ! ઝવેરાત ખરીદવા હોય તો દસ-વીસ રૂપિયા ખિસ્સામાં લઈને ઝવેરીબજારમાં ખરીદવા ન જવાય. ત્યાં પૂરી તૈયારી રાખીને જવું જોઈએ. એમ આ એથી મોંઘી ચીજ છે ! હિસાબ ટૂંકામાં કરવો હોય તો એક મિનિટમાં એટલો થાય એવો છે કે ચારેય ગતિમાં જન્મવાના દુઃખ, મરવાનાં દુઃખ, પીડા, રોગનાં, બાધાનાં દુઃખ અને સૌથી મોટા ટેન્શનનાં દુઃખ - જે ટેન્શનથી માણસ આપઘાત કરે છે, મરવું પસંદ કરે છે. એ બધાં પ્રકારના દુઃખથી છૂટવા માટે કિંમત ચૂકવવી છે એ પહેલાં નક્કી કરો. તમારે કેટલી કિંમત ચૂકવવી છે ? એ તો નુક્સાન ગયું. હવે નફો કેટલો ગણવો છે ? કે 'સાદિ અનંત-અનંત સમાધિ સુખમાં, અનંતદર્શન, અનંતજ્ઞાન સહિત જો.' એટલો નફો !! આટલું નુક્સાન ન થાય અને આટલો નફો થાય !! હવે એની કિંમત કેટલી ?! જગતમાં એવો કોઈ પદાર્થ નથી કે એની કિંમત ચૂકવી શકાય. અને કૃપાળુદેવે તો બહુ નાની વાત કરી કે (તને) જે ભાવ થાય છે એ બધાં એને અર્પણ કરી દે ! કાંઈ મારે એક પાઈ પણ તારી જોતી નથી. અમે તો નિઃસ્પૃહ છીએ. તારી પાસેથી કાંઈ જોઈતું નથી. અમારે કાંઈ જરૂર જ નથી. પણ તું તારા સર્વ ભાવનું સમર્પણ કરી શકે એમ છો ? એટલી તારી તૈયારી છે ? અમારે કાંઈ જોઈતું નથી. (જે) લાભ થવાનો છે એ તને થવાનો છે, પણ શરત આટલી છે. આટલી તૈયારીવાળાનું કામ છે. બીજાનું આમાં કામ નથી. ઉપર-ઉપરથી તો અનંતકાળથી ચાલ્યો છે, આ એક ભવમાં પણ જો ઉપર-ઉપરથી ચાલશે તો ફરીને પાછી આવી તક નહિ મળે. એ રીતે ગણતરીમાં - અભિપ્રાયમાં રાખવા યોગ્ય મુખ્ય વાત શું છે ? એ વાત કરી. કે સદ્ગ્રંથો હોય છે, મુમુક્ષુઓનો પણ સત્સંગ હોય છે, પણ જ્ઞાનીપુરુષનો સત્સંગ એ કોઈ સર્વોત્કૃષ્ટ સાધન છે, એમ ગણતરીમાં રાખવું.

(હવે કહે છે) 'અમારા સમાગમનો અંતરાય જાણી ચિત્તને પ્રમાદનો અવકાશ આપવો યોગ્ય નહીં,...' અમે ઘણાં વખતથી પ્રત્યક્ષ સમાગમમાં આવી શકતા નથી, એ વિષયમાં, એ પ્રસંગમાં કોઈ અંતરાય છે. તોપણ તમારા ચિત્તમાં એથી કરીને કોઈ આત્મકાર્યમાં - આત્મકલ્યાણનાં કાર્યમાં જરાપણ

પ્રમાદ આવવો જોઈએ નહીં. એનો અવકાશ એટલે પ્રમાદ આવે એવી ખાલી જગ્યા હોવી જોઈએ નહીં.

મુમુક્ષુ એટલે શું ? અહીંયા એનું ચિત્ર દોરે છે કે મુમુક્ષુ કેવો હોય છે ? કે જગત આખું ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણાનાં પરિણામમાં ડૂબેલું છે. આ મને ઠીક છે અને આ મને ઠીક નથી, આ મને ઠીક છે ને આ મને ઠીક નથી, આ મને ફાવે છે અને આ નથી ફાવતું. આ અનુકૂળ છે અને આ પ્રતિકૂળ છે. આખા જગતનાં જીવોનાં આમાંથી પરિણામ નવરા થતાં નથી. એક મુમુક્ષુજીવ એવો છે તે ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું મટાડવાં માટે નિરંતર પ્રયત્નવાન છે. ચારે ? ફ ત ઠવણી લઈને શાસ્ત્ર વાંચવા બેસે ત્યારે, એમ નહિ !! કે કલાક - બે કલાક મંદિર જાય કે, ભા ત કરે, ત્યારે એમ નહિ—નિરંતર પ્રયત્નવાન છે. આ જીવને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું ક્ષણ-ક્ષણ કેમ થાય છે ? જ્યારે કોઈ પદાર્થ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ છે નહિ, માત્ર આ જીવની કલ્પના છે અને આત્માનો સ્વભાવ પણ પરપદાર્થમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું કરવાનો નથી. એ જ્ઞાનનો-આત્માનો સ્વભાવ નથી. આમ બન્ને બાજુ વાત ચોખ્ખી છે, છતાં આ જીવને કલ્પના થાય છે અને એ કર્મ બાંધે છે અને એ ભવભ્રમણમાં રખડે છે. આનો ભય કાં નહિ ? નિરંતર એમાંથી છૂટવાનો જે કામી છે, મોક્ષાર્થી છે અને પ્રયત્નવંત છે, ઉદ્યમવંત છે—એને અહીંયા મુમુક્ષુ કહે છે. (બાકી) તો જેમ સાધુ વેશધારી હોય છે એમ મુમુક્ષુ પણ વેશધારી થઈ જશે કે ભાઈ અમે ફલાણી સંસ્થામાં જઈએ છીએ, ફલાણી સંસ્થાના અમે Member (સભ્ય) છીએ. એના કાર્યક્રમમાં અમને ખબર આપવામાં આવે છે અને અમે એમાં સામેલ થઈએ છીએ. એમ કાંઈ મુમુક્ષુપણું નથી. (પરંતુ મુમુક્ષુ તો) નિરંતર અંદરમાં ઉદ્યમવંત હોય છે, પુરુષાર્થવંત હોય છે. પ્રમાદ કરતાં નથી. પ્રમાદ ચોર છે, મોટો દુશ્મન છે, એવી જેની જાગૃતિ છે, અહીંયા એની વાત કરે છે.

‘અમારા સમાગમનો હાલ અંતરાય જાણી ચિત્તને પ્રમાદનો અવકાશ આપવો યોગ્ય નહીં, પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ અવ્યવસ્થિત થવા દેવો યોગ્ય નહીં...’ (સત્સમાગમ) વ્યવસ્થિત નિયમિત રાખવો. હંમેશાં સ્વાધ્યાય જોઈએ. હંમેશાં સત્સંગ જોઈએ. (તે પણ) અનિયમિતપણે નહિ કે ઠીક છે, નવરાશ હોય તો જશું, નહિતર કાંઈ નહિ. આ તો Top Priority નો Subject

છે. એકદમ એની મુખ્યતા આવવી જોઈએ, બાકી બધું પછી, સંસારના કહેવાતાં જવાબદારીવાળા કાર્યો..., કેવાં ? ખરેખર નહિ (પણ) સંસારના કહેવાતાં જવાબદારીવાળા કાર્યોથી પણ જેની મહત્તા વિશેષ ભાસી હોય એવો સત્સંગ અને સ્વાધ્યાય અવ્યવસ્થિત થવા દેવો યોગ્ય નથી. જેટલાં સગા-સંબંધીઓ અને જેની-જેની સાથે કામ પડતું હોય, બજાર, ધંધો, વ્યવસાય કે સામાજિક કોઈપણ (વ્યક્તિ) - એને ખ્યાલ હોવો જોઈએ કે આ સમયમાં (આ ભાઈ) નહિ મળે. આ સમયમાં બીજું કામ હાથમાં નહિ લ્યે, ટેલિફોન નહિ ઉપાડે, કોલ કરશું તો વાત નહિ કરે. એવી મુખ્યતાની બીજાને ખબર પડી જાય ! એટલે એ Time માં (સમયમાં) રોકાણ કરે નહિ અને કરે તો નિષ્ફળ જાય. (મુમુક્ષુને એમ જ હોય કે) મારી મુખ્યતા આ છે. અન્યમતિમાં આટલું હોય છે. અન્યમતિમાં એવા દ્રઢ મક્કમતાવાળા માણસો હોય છે, કે 'ભાઈ ! અત્યારે અમે માળા ફેરવીએ છીએ એટલે અમે કોઈની સાથે વાત નથી કરતાં, કહી દેજો કે પછી વાત કરે, કહી દેજો કે પછી આવે.' હવે જેમાં અંધારું છે, કાંઈ ખબર નથી એવાંને આટલી ટેક અને આટલી મક્કમતા હોય છે. ત્યારે આ તો એકલું અમૃત છે ! જીવ અજર અમરપદને પામી જાય એવી ચીજ છે અને એમાં શિથિલતા, અનિયમિતતા હોય અને પછી આપણે આશા રાખીએ કે કેમ લાભ થતો નથી ? આટલાં બધાં વર્ષ મુમુક્ષુતામાં ગાળ્યા પણ કેમ ફાયદો ન થયો ? (પણ) ફાયદો થાય એવી પરિસ્થિતિ હતી જ ક્યાં પહેલેથી ? કેમકે Last priority થી કામ થાય છે. Second priority પણ નથી. જોકે આમાં તો Second છે નહિ. પહેલી અને છેલ્લી બે જ છે.

પહેલી આની મુખ્યતા આવી જવી જોઈએ. પ્રથમાપ્રથમ આ વાત (આવી જવી જોઈએ કે) આ જગતમાં મારા આત્મકલ્યાણથી બીજો કોઈ વિશેષ પ્રસંગ નથી. આ મુમુક્ષુની પ્રતિજ્ઞા હોવી જોઈએ. પચ્ચખાણ લેવડાવે છે ને કે આજે ઉપવાસ કરવાનો છે. મહારાજ પાસે જઈને પચ્ચખાણ લે છે કે નહિ ? પ્રતિજ્ઞા આ કરવા જેવી છે. પચ્ચખાણ આ લેવા જેવા છે કે મારા આત્મકલ્યાણથી જગતમાં કોઈ વિશેષ પ્રસંગ નથી કે જેથી એને ગૌણ કરીને બીજાની મુખ્યતા થઈ શકે. પછી આત્મકલ્યાણ ન થાય એવું નહિ બને. પછી નહિ થાય એવું બનવાનું જ નથી. Guaranteed વાત છે. પણ આટલી

તૈયારી હોવી જોઈએ. (કૃપાળુદેવે કહ્યું છે ને) ‘જગત ઇષ્ટ નહીં આત્મથી મધ્યપાત્ર મહાભાગ્ય.’ એક-એક વાક્યો....! પૈંથીએ-પૈંથીએ તેલ નાખીને વાત કરી છે !! આ હજી મધ્યપાત્ર લીધું છે હોં ! પછી ઉત્કૃષ્ટપાત્ર થવામાં તો હજી વાર છે. આ તો મધ્યપાત્ર લીધું છે. પાત્રતાનો મધ્યમકોટિનો જીવ છે. પણ આટલી તો મધ્યમકોટિવાળાની તૈયારી હોવી જોઈએ. પછી ઉત્કૃષ્ટતા આવે.

(અહીંયા કહે છે) ‘પરસ્પર મુમુક્ષુભાઈઓનો સમાગમ અવ્યવસ્થિત થવા દેવો યોગ્ય નહીં;...’ કેટલી મૃદુભાષાથી વાત લખી છે !! ‘નથી’ એમ શબ્દ નથી વાપર્યો ‘નહીં’ એમ લખ્યું છે. પણ એ આજ્ઞા છે. મુમુક્ષુજીવને પોતા ઉપર આ આજ્ઞા કરી છે અને એ આજ્ઞા ચુસ્તપણે પાલન કરવાની છે, પરિપાલન કરવાની છે - એવી પોતાને સ્વાધ્યાય દરમ્યાનમાં તૈયારી થઈ જવી જોઈએ. ‘...નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રનો પ્રસંગ ન્યૂન થવા દેવો યોગ્ય નહીં;...’ (એટલે) મુમુક્ષુભાઈઓએ નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રમાં ચાલ્યા જવું. આ (મુંબઈ) તો હેરાનગતિ અને મોહમયી નગરી છે. અહીંયા તો માણસોને કેવા પરિણામથી કામ કરવું પડે છે એ જોઈને ચક્કર આવે એવું છે !! એ પરિણામ થઈ શકે એવી તો આપણી સ્થિતિ નથી પણ એ જોતાં ચક્કર આવે એવું છે !! કેટલાં પરિણામ... આકુળતા... આકુળતા... આકુળતા... કોઈને જાણે જંપ નથી ! અજંપામાં આખી નગરી પડી છે. અજંપો... અજંપો... અંજપો... અજંપો... ત્રાસ થઈ જાય !!! તો કહે છે કે નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રમાં ચાલ્યા જવું. તે પ્રસંગો વારંવાર કરવાં અને અત્યારે તો બહુ સગવડ છે કૃપાળુદેવનાં જમાનામાં કાંઈ સગવડ નહોતી. તોપણ એ રાજજ ને કાવિઠા ને એવાં નાના-નાના ગામમાં જઈને વસ્યા છે. જ્યાં નાના એવાં ઘર હોય, ખોરડાં હોય, ઓછા ગામ હોય, જ્યાં સાફ સફાઈ ન હોય. અત્યારે (છે એવા) દેવલાલી જેવાં આશ્રમ ચાં (હતાં) ? સાફ-સૂફ બધું સગવડવાળું, અનુકૂળતાવાળું ! છતાં પણ એ નિવૃત્તિનાં પ્રસંગમાં મુંબઈ છોડી-છોડીને ચાલ્યા જતાં, ધંધો છોડીને ચાલ્યા જતાં હતાં. અત્યારે તો કૃપાળુદેવના નામે કેટલા આશ્રમો ચાલે છે ! નિવૃત્તિ ક્ષેત્રો તો ઘણાં છે, એ સિવાય પણ નિવૃત્તિ ક્ષેત્રો ઘણાં છે. તીર્થયાત્રાના ક્ષેત્રો છે. એ બધાં નિવૃત્તિ ક્ષેત્રો છે. M.P. માં ઘણાં છે. સમ્મેદશિખર, બિહારમાં ઘણાં છે, દક્ષિણમાં પણ ઘણાં છે - પોન્નૂર, શ્રવણબેલગોલા, એ બધાં છે. એકાંતમાં -

જ્યાં કોઈ બીજા સંસારના લગવાડ ન રહે એવાં ઠેકાણે જઈને, બધાંથી નિવૃત્ત થઈને, અંતર-બાહ્ય નિવૃત્ત થઈને, નિવૃત્તિક્ષેત્રમાં પરમ સરળતાથી, પરમ ભક્તિ તથી સત્સંગ ઉપાસવા યોગ્ય છે.

એવાં ‘...નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રનો પ્રસંગ ન્યૂન થવા દેવો યોગ્ય નહીં; કામનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ યોગ્ય નહીં;...’ જુઓ ! પ્રવૃત્તિ કરવી તે કામનાપૂર્વક ન કરવી. ઠીક ! સવારે થોડીક ચર્ચા થઈ. અપેક્ષાવૃત્તિએ ન કરવી. ઠીક છે, જેલમાં નાખ્યા છે અને જેટલું કામ જેલર કરાવે છે એ કર્યા વગર છૂટકો નથી તો ભલે પથ્થર ફોડવા પડે તો ફોડી દ્યો. પણ એમાં રસ અને રુચિ, અપેક્ષા અને આશા રાખવા જેવું નથી. પ્રવૃત્તિ કરતાં-કરતાં આટલું મળી જાય તો ઠીક, આટલી અનુકૂળતા થઈ જાય તો ઠીક (એમ થાતું હોય) એ (જીવ) ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું મટાડી કેવી રીતે શકે ? ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું મટાડવાંનો જે અંદર પુરુષાર્થ કરવો છે, એ ઉદ્યમ થાય કેવી રીતે ? અભિપ્રાયમાં બીજી જ રીતે બેસી ગયો છે. પ્રવૃત્તિ તો કરવી પડે છે, (અને) પૂર્વ પ્રારબ્ધ અનુસાર જ બનવાનું છે. મારી કામના હોય તો પણ તે વ્યર્થ છે. ભાવના, આશા, અપેક્ષા હોય તો તે વ્યર્થ છે. એ પ્રકારે કદી કોઈને બનતું નથી, બનવા યોગ્ય પણ નથી. આ એક પરિણામને નીચે પડવાની પરિસ્થિતિ ભી ન થાય એટલાં ખાતર પણ જોડાવું ‘પડે છે,’ જોડાવું નથી તો પણ જોડાવું પડે છે. એવી રીતે કામના વિના પ્રવૃત્તિ કરવી. આશા - અપેક્ષાઓ રાખીને નહિ. જ્યાં સુધી જીવનમાં સંયોગોની આધારબુદ્ધિ છે અને સંયોગોની સુખબુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી દ્રઢ મોક્ષેચ્છા ઉત્પન્ન થવી સંભવતી નથી. જ્યાં દ્રઢ મોક્ષેચ્છા જ ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં મુમુક્ષુતાનો પ્રારંભ થવો પણ ગણવા યોગ્ય નથી. પછી આગળની તો કોઈ વાત રહેતી નથી. અહીંયાથી પછી આગળ ચાલવાનું છે.

કૃપાળુદેવે એ વિષય ઉપર, એ ક્રમ ઉપર, મુમુક્ષુતાનો અનુક્રમ - વિકાસક્રમ ઉપર ૨૫૪ નંબરનો પત્ર લખ્યો છે. ચાર વર્ષ પહેલાં અહીંયા જ ૨૫૪ નંબરનાં પત્રનો સ્વાધ્યાય થયેલો. આઠ દિવસ સુધી એ જ (પત્ર) ચાલ્યો હતો. બહુ સારો પત્ર છે. મુમુક્ષુને માર્ગદર્શક થવામાં બહુ સારો પત્ર છે. બહુભાગ તો કોઈ અનુક્રમને સમજતું નથી. હજી તો એ પત્રમાં અનુક્રમ બોધ્યો છે એ જ ખ્યાલમાં આવે એવું નથી. પણ વિષય એ લીધો છે કે

મુમુક્ષુતાનો પ્રારંભ કેમ થાય ? અને એ મુમુક્ષુતા વર્ધમાન થાય તો યથાર્થ પ્રકારે કેવી રીતે વર્ધમાન થાય ? એનો અનુક્રમ એ ૨૫૪ નંબરના પત્રમાં (લખ્યો છે). ગૂઢ શાસ્ત્રાર્થ પ્રતિપાદન કર્યો છે. એમાં નીચે એક વચન લખે છે કે આમાં અમે ગૂઢ શાસ્ત્રાર્થ પ્રતિપાદન કર્યો છે. સંક્ષેપમાં લખાયેલા આ પત્રનો (મુમુક્ષુઓએ) પરસ્પર વિચાર કરીને વિસ્તાર કરવો. સીધી આજ્ઞા કરી છે. એ રીતે ન કરવામાં આવે તો આપણે આજ્ઞાને અનુસરવા માગતા પણ નથી. પરસ્પર મળીને એનો વિચાર - વિસ્તાર કરવા યોગ્ય છે.

‘કામનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ યોગ્ય નહીં;...’ એક ચાર શબ્દનાં વા ચમાં, બે બાજુ તો હજી અલ્પવિરામ છે, આગળ પણ અલ્પવિરામ છે અને પાછળ પણ અલ્પવિરામ છે, વચ્ચે ચાર શબ્દો પડ્યા છે, પણ માર્ગદર્શન કેવું છે !! કે આટલું પણ જો એક અંગીકાર કરે તો કેટલી જગ્યાએથી બચી જાય !! કેમકે જીવનો સંસાર એની ઉદય પ્રવૃત્તિમાં જ છે - બીજે ચાંચ નથી. જે તીવ્રરસે કરીને ઉદય પ્રવૃત્તિ થાય છે એજ એનો સંસાર છે. એમાં એને દુનિયાભરની બધી આશા અને અપેક્ષાઓ પડી છે. એ કામનાપૂર્વક કરવા યોગ્ય નહીં. ચાર જ શબ્દો પડ્યા છે. ‘કામનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ યોગ્ય નહીં;...’ બસ ! આટલું જો સંક્ષેપ પરિણામ પામે તો એક જ વચનમાં હજાર જગ્યાએથી બચી જાય એવું છે. ‘મંત્રમૂલમ્ ગુરુ વાક્યમ્’ - જેવું છે. (આ) મંત્ર છે. ‘મંત્રમૂલમ્ ગુરુ વા ચમ્’, ‘મોક્ષ મૂલમ્ ગુરુકૃપા.’

‘એમ વિચારી જેમ બને તેમ અપ્રમત્તતાને, પરસ્પરના સમાગમને, નિવૃત્તિનાં ક્ષેત્રને અને પ્રવૃત્તિનાં ઉદાસીનપણાને આરાધવાં.’ એમ વિચારીને ‘જેમ બને તેમ’ એટલે પોતાની પૂરી શક્તિ તથા, પૂરા ઉદ્યમથી, પૂરા પુરુષાર્થથી, પ્રમાદ છોડીને. પ્રમાદ છોડીને એટલે જગતનાં કાર્યોમાં પ્રવર્તવું, ઉદ્યના કાર્યોમાં રસ લેવો એ જ મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો પ્રમાદ છે. પ્રમાદ એટલે એશ-આરામ (કરીને) સૂઈ જવું, એમ નહીં. બીજા શુભાશુભ પરિણામની પ્રવૃત્તિમાં આત્મ લ્યાણને ગૌણ કરીને પ્રવર્તવું તે બધો પ્રમાદ છે. એ અપ્રમાદતાને વિશેષપણે આરાધવો. પરસ્પરનાં મુમુક્ષુના સમાગમ - સત્સંગને આરાધવો. નિવૃત્તિના ક્ષેત્રમાં જઈને એ (સત્સંગ) આરાધવો. અને જે ચાલુ પ્રવૃત્તિ હોય એમાં ઉદાસીનપણાને આરાધવો. ‘આરાધવું’ ક્રિયાપદ બધાંને લાગુ પડે છે.

પરશ્ન :- શુભભાવ પણ પ્રમાદમાં આવી જાય છે ?

સમાધાન :- હા, આવી જાય છે. આત્મકલ્યાણના લક્ષ્ય વિનાના બધાં શુભભાવ અને અશુભભાવ એ 'પ્રમાદ' જ છે. એમાં જાગૃતિ નથી, સાવધાની નથી એ બધો પ્રમાદ છે. જે કોઈ પરિણામ હોય તે - જેમાં જીવને પોતાની (આત્મહિતની) સાવધાની અને જાગૃતિ નથી એ બધો પ્રમાદ છે.

'જે પ્રવૃત્તિ અત્ર ઉદયમાં છે,...' હવે પોતાની વાત કરે છે કે, અમે પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ, વિર તપણું (વગેરેની) આટલી વાત કરી પણ મુંબઈ બેઠાં-બેઠાં કાગળ લખ્યો છે ત્યારે અમારી શું હાલત છે, એ કહેતાં જાય છે. કે 'જે પ્રવૃત્તિ અત્ર ઉદયમાં છે,...' (એટલે) અમને પોતાને, 'તે બીજે દ્વારેથી ચાલ્યા જતાં પણ ન છોડી શકાય એવી છે,...' આગલા દરવાજેથી તો કોઈ નીકળવા દે એમ છે નહીં, પણ એકવાર પાછલા દરવાજેથી ભાગી જવું હોય તો પણ ન છૂટી શકાય એવી પ્રવૃત્તિમાં અમે ફસાયેલા છીએ, માટે અહીંયા બેઠાં છીએ. અમને કોઈ રસ-રુચિ, આશા-અપેક્ષા છે, કે કાંઈ લેવા માટે બેઠાં છીએ - એવી કલ્પના જરાપણ કરવા યોગ્ય નથી. કોઈ એવી પરિસ્થિતિમાં છીએ, તેથી 'વેદવાયોગ્ય છે...' આ વેદવાયોગ્ય છે એ ગંભીર વચન છે.

વેદીએ છીએ એટલે તે ઉદયમાંથી પૂર્વ પ્રારબ્ધ કર્મની નિર્જરા કરતાં-કરતાં તે પ્રસંગમાંથી પસાર થઈએ છીએ. તે પ્રવૃત્તિનાં પ્રસંગમાં યોગ અને ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ (થાય) છે. યોગ એટલે મન-વચન-કાયાનો યોગ અને ઉપયોગ એટલે જ્ઞાનનો વ્યાપાર - બુદ્ધિનો વ્યવસાય. એ જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ છે એ પ્રવૃત્તિમાં એથી ભિન્ન પડવાનો અમારો આત્મ-પુરુષાર્થ, એથી ભિન્ન અનુભવ કરવાનો અમારો આત્મ-પુરુષાર્થ પણ અત્યંત જાગૃત દશામાં વર્તે છે, તેને 'વેદવાયોગ્ય છે...' એમ કહી ને મૂકી દીધું છે. તે જ્ઞાનીપુરુષની અંતરંગ દશા કેવી હોય ? એ સમજાયા વિના, જ્ઞાનીપુરુષ પૂર્વ પ્રારબ્ધને કેવી રીતે વેદે છે ? એ સમજી શકાય એવું નથી. પછી ઓઘસંજ્ઞાએ ગમે તે માની લે, તે બીજી વાત છે. પણ એ જ્ઞાનદશાનો પ્રત્યક્ષ ચિતાર, પ્રત્યક્ષ પ્રતિભાસ અંદરમાં આવે તો એમનું આત્માકાર - આત્મારૂપ પરિણમન (છે) એ પ્રત્યે નમસ્કાર થયા વિના, હૃદય નમી પડ્યા વિના રહે નહીં. મસ્તક નમી પડ્યા વિના રહે નહીં. એવી એ અલૌકિક દશા હોય છે !! પ્રારબ્ધને વેદતાં-વેદતાં એ સંસારથી છૂટી રહ્યાં છે, સંસારથી છૂટે છે. એવી એક જ્ઞાનકળા (છે). બનારસીદાસજી એ ગાયું છે 'જ્ઞાનકળા જિસકે ઘટ જાગી' એવા જ્ઞાનીઓ

અંતરમાં સહજ વૈરાગી હોય છે. ન છોડી શકાય એવી પ્રવૃત્તિ છે, વેદવા યોગ્ય છે, પૂર્વ જે પ્રારબ્ધકર્મરૂપી કરજ કર્યું છે એ પ્રમાણિકપણે જરાપણ આનાકાની વિના ચૂકવવા યોગ્ય છે. વ્યાજે પૈસા લીધાં હોય તો શરાફ એને કહેવાય કે ‘દૂધે ધોઈને આપે,’ વ્યાજ સહિત (માત્ર) વ્યાજ નહિ, ચકવર્તી વ્યાજ સહિત લઈ જાવ, ભાઈ ! અમારે એક પૈસો પણ અણ હક્કનો ઘટે નહિ.’ જ્ઞાનીઓની એવી પ્રમાણિકતા છે.

વેદવાયોગ્ય છે માટે વેદીએ છીએ. ખ્યાલ છે કે આ પ્રારબ્ધ કર્મ છે એ નિવૃત્ત નહિ થાય, ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત નહિ થાય. પણ સમપરિણામે વેદીએ છીએ. આ વાત એમણે પત્રાંક ૪૦૮માં કરી છે કે, તે જ્ઞાનીપુરુષનું સનાતન આચરણ છે સનાતન એટલે ત્રણેય કાળનાં જ્ઞાનીપુરુષો આમ જ અંતર આચરણમાં વર્તે છે. તે પૂર્વ પ્રારબ્ધને વેદતાં-વેદતાં એ છૂટી રહ્યાં છે. મોક્ષમાર્ગમાં મોક્ષ પ્રત્યે, ક્ષણે-ક્ષણે, અનન્યભાવે પ્રવર્તી રહ્યાં છે. ‘વેદવા યોગ્ય છે માટે તેને અનુસરીએ છીએ;...’ એ અનુસરવામાં અમારી પ્રમાણિકતા સિવાય અમારે બીજી કાંઈ લેવા-દેવા નથી. નવું કરજ નથી કરતાં. લોન લઈને દેણું નથી ચૂકવતાં. અમારી સંપત્તિમાંથી આપીએ છીએ.

‘તથાપિ અવ્યાબાધ સ્થિતિને વિષે...’ (અર્થાત્) તે પ્રારબ્ધને વેદતાં અને અનુસરતાં પણ અવ્યાબાધ સ્થિતિને વિષે અમારું જે આત્મપરિણમન છે એને બાધા પહોંચતી નથી. એ સ્થિતિ એમને એમ જળવાઈ રહે છે. ‘અવ્યાબાધ સ્થિતિને વિષે જેવું ને તેવું...’ બરાબર યથાયોગ્ય ‘સ્વાસ્થ્ય છે.’ અમે સ્વસ્થ છીએ. સ્વરૂપમાં સ્વસ્થ રહીને અવ્યાબાધ પરિણામે એ પ્રવૃત્તિને અનુસરીએ છીએ. જુઓ ! એક વચન....! જ્ઞાનદશાને પ્રગટ કરતાં એવાં આ વચનો છે. આપણે સમય થઈ ચૂક્યો છે. વિષય તો બહુ સારો આવ્યો છે. બપોરના સ્વાધ્યામાં જરા વિશેષ લઈશું. અહીં સુધી રાખીએ.

પ્રવચન-૧૦, તા. ૩૧-૭-૧૯૯૪

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્રાંક - ૪૪૯, પાનું - ૩૭૩. સાતમાં પોસ્ટકાર્ડનો વિષય ચાલે છે. મુમુક્ષુજીવે પ્રમાદ છોડીને પ્રવૃત્તિના કાર્યોને ઉદાસીનભાવે આરાધતાં સત્સંગને આરાધવો, એવી કૃપાળુદેવની આજ્ઞા છે. હવે આગળનો વિષય પોતાની (અંતર-બાહ્ય) સ્થિતિનો લખે છે. છેલ્લે જે વિષય ચાલ્યો એમાં (એમ કહ્યું) કે અમને જે પ્રવૃત્તિ ઉદયમાં છે તે ન છોડી શકાય એવી છે. બીજે દ્વારેથી ચાલ્યા જતાં પણ ન છોડી શકાય એવી ઉદય પ્રવૃત્તિ અમને વર્તે છે.

બીજાં અન્ય પત્રમાં પણ એ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે કે કદાચ અમે પ્રવૃત્તિને છોડી દઈએ તો કોઈનો મોટો અપરાધ થવાની પણ સંભાવના છે. અથવા અમારી પ્રવૃત્તિ પરાનુકંપારૂપ છે. એ પ્રકારે સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે અને તે તેમના અલૌકિક જ્ઞાનને વિષે જે કાંઈ સંમત થયું છે તે યોગ્ય જ છે. એટલાં માટે (યોગ્ય છે કેમકે) જ્ઞાનીપુરુષને પોતાના પ્રવૃત્તિ સંબંધીના ઉદયનું પણ જ્ઞાન - યથાર્થ જ્ઞાન - સમ્યક્જ્ઞાન વર્તે છે, પોતાના પુરુષાર્થનું પણ સમ્યક્જ્ઞાન વર્તે છે, પોતાના પરિણામની શક્તિ તનું પણ સમ્યક્જ્ઞાન વર્તે છે અને તે ઉપરથી તેમનો તે નિર્ધાર હોય છે. તે નિર્ધાર આત્મદશાને અનુકૂળ થવાં અર્થે, આત્મદશાને વર્ધમાન થવાં અર્થે યોગ્ય જ હોય છે.

કેમકે, ઉદયને અનુસરતાં છતાં પણ ‘...અવ્યાબાધ સ્થિતિને વિષે જેવું ને તેવું સ્વાસ્થ્ય છે.’ (અર્થાત્) ઉદયને અનુસરતાં પોતાના પરિણામમાં ઉદયભાવને કારણે અંતરમાં જે અવ્યાબાધ સ્વરૂપસ્થ દશા છે એને બાધા પહોંચતી નથી - એને બાધા થતી નથી. અને પોતાનું અંદરનું સ્વાસ્થ્ય પણ જેવું ને તેવું જ છે, એનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. એથી એ સ્વાસ્થ્યની અંદર કોઈપણ પ્રકારે ક્ષતિ કે બાધા પહોંચતી નથી. કોઈપણ ગુણસ્થાનમાં આ નિયમ છે કે એ ગુણસ્થાનને અનુસરીને મર્યાદામાં ઉત્પન્ન થતાં બાહ્ય પરિણામો, પ્રવૃત્તિનાં

પરિણામો, શુભાશુભ ભાવો - બન્ને પ્રકારના હોય છે. પણ તે (પરિણામો) તે દશાને હાનિ પહોંચાડી શકતા નથી. પરંતુ ધર્માત્માની મોક્ષમાર્ગની અંતરંગદશા એટલી બળવાન હોય છે કે એ બળવાનદશાને કારણે ઉદયભાવોને હાનિ પહોંચે છે. તે ક્રમશઃ ઘટતા જાય છે, મટતા જાય છે અને અંતે તેઓ સંપૂર્ણપણે સ્વરૂપ લીનતા પામે છે.

છેલ્લો પોસ્ટકાર્ડ લખે છે હવે, 'આજે આ આઠમું પતું લખીએ છીએ.' સાત પોસ્ટકાર્ડ ધારાવહીપણે લખાઈ ગયા છે. એક પ્રશ્ન થવા યોગ્ય છે કે આઠ પોસ્ટકાર્ડ લખ્યા એના બદલે એક કવર લખ્યું હોય તો ? તે દિવસે એક પૈસામાં પોસ્ટકાર્ડ લખાતું હતું - Quarter anna અને એક આનામાં કવર લખાતું હશે. અહીંયા તો આઠ પોસ્ટકાર્ડનો બે આનાનો ખર્ચો થયો. ખર્ચની સાથે સંબંધ નથી, પણ આટલું લાંબુ લખવું હતું તો આઠ પોસ્ટકાર્ડ લખવાને બદલે એક કવર લખ્યું હોત તો સુવિધાયુ ત હતું. વાસ્તવમાં એટલું લખવાનું પૂર્વે આયોજન કરીને લખેલું નહોતું. વિષયને ગોઠવીને પ્રતિપાદન કરવો, એવી રીતે અહીંયા આ પત્ર નથી લખાયો. એ પોતે આ છેલ્લા પોસ્ટકાર્ડમાં કહેશે.

શુદ્ધચિત્તથી કરેલી વિજ્ઞપ્તિને કારણે, કૃષ્ણદાસભાઈની શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક જે વિજ્ઞપ્તિ હતી, એને કારણે એક પોસ્ટકાર્ડ લખ્યા પછી ઉદયભાવ લંબાયો. બીજું લખાયું ત્યારે ત્રીજું લખવાનો અંદાજ નહોતો, ઉદયભાવ લંબાયો (અને) ત્રીજું લખાયું એમ કરતાં-કરતાં, ઉદયભાવ લંબાતા-લંબાતા એક-એક પોસ્ટકાર્ડ લખતાં ગયા છે. કેટલો ઉદયભાવ લંબાશે એનો વિકલ્પ નથી કર્યો. સહજ ઉદયભાવ લંબાયો તો લખાય ગયું. ન લંબાયો હોત તો અધૂરું પોસ્ટકાર્ડ પણ રહી જાય. એમની ઉદયભાવની દશા પણ એવી સહજ હતી કે ચાલતા વિકલ્પને કરવો એ તો નથી પણ ટાળવો એમ પણ નથી.

ફરીથી, જુઓ ! આ જ્ઞાનદશાની સહજતા છે. નહીંતર ઉપરટપકે એમ કહેવાય કે જ્ઞાની પોતાના પુરુષાર્થથી ઉદયભાવને, શુભાશુભ ભાવને છેદતાં, મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધે છે. એ એક ન્યાયથી કહેવાય છે તોપણ વાસ્તવિકતા એ છે કે જ્ઞાનીને ઉદયભાવ કરવો નથી તો ટાળવો પણ નથી. પોતાના સન્માર્ગ - સત્ના માર્ગે સહજપણે આગળ વધતાં જાય છે. ઉદયભાવ સ્વતંત્રપણે ગુણસ્થાનની મર્યાદામાં રહીને સહજ થાય છે, સહજ સમાપ્ત થાય છે. ઉત્પન્ન

પણ સહજ થાય છે, સમાપ્ત પણ સહજ જ થાય છે. એવી સહજતાનું દર્શન, સહજદશાનું દર્શન આ જગ્યાએ થાય છે.

(લખે છે) ‘આજે આ આઠમું પત્તું લખીએ છીએ. તે સૌ તમ સર્વ જિજ્ઞાસુ ભાઈઓને વારંવાર વિચારવાને અર્થે લખાયાં છે.’ આજે આઠ પત્તા લખાયાં - એ બધાં તમ મુમુક્ષુ જિજ્ઞાસુભાઈઓને વારંવાર વિચારવાને અર્થે લખાયાં છે. એકવાર વાંચીને મૂકી દેજો, એમ નથી. અંદર ઘણું ભ્યર્થુ છે, આપણે પણ સ્વાધ્યાય કર્યો છે તે થોડો સંક્ષેપમાં કર્યો છે, વિસ્તારમાં કરીએ તો હજી ઘણો સમય લાગે એવું આની અંદર ભરેલું છે.

‘ચિત્ત એવા ઉદયવાણું ચારેક વર્તે છે.’ ચારેક એવા ઉદયવાણું ચિત્ત વર્તે ત્યારે લખાઈ જાય તો સહેજે લખાઈ જાય છે. નહીંતર દિવસોના દિવસો સુધી કોઈને પત્રની પહોંચ પણ લખી શકાતી નથી. એવી સહજદશા પણ વર્તે છે. પણ ‘ચિત્ત એવા ઉદયવાણું ચારેક વર્તે છે.’ એ ‘ચિત્ત’ વર્તે છે. આત્મા (એટલે કે) હું વર્તતો નથી. ઉદયભાવમાં આવતા નથી, જુઓ ! અંદરમાં ભેદજ્ઞાનની પરિણતિ ચાલે છે અને ભેદજ્ઞાનમાં ઉદયથી ભિન્ન પડીને આત્મા - આત્મામાં વર્તે છે, આત્મા-આત્મામાં રમે છે. ઉદયભાવમાં જે ઉપયોગ ગયો એને અહીંયા ‘ચિત્ત’ કહે છે. એ ખરેખર ઉદયભાવ છે. એવું ક્યારેક વર્તે છે. ચારેક એવું પણ ઉદયવાણું વર્તે છે. એની સાથે અમારે કોઈ સંબંધ નથી. (એવી) ભિન્નતા થઈ ગઈ છે. ‘આજે તેવો અનુક્રમે ઉદય થવાથી તે ઉદય પ્રમાણે લખ્યું છે.’ અનુક્રમે ઉદય ચાલ્યો એક પોસ્ટકાર્ડ... બે પોસ્ટકાર્ડ... ત્રણ પોસ્ટકાર્ડ... (એમ) આઠ-આઠ પોસ્ટકાર્ડ સુધી લખાઈ ગયું તો લખાઈ ગયું છે.

‘અમે સત્સંગની તથા નિવૃત્તિની કામના રાખીએ છીએ,....’ આવી જ્ઞાનદશા હોવા છતાં અથવા આવી મહાન જ્ઞાનદશા હોવા છતાં સત્સંગની અને પ્રવૃત્તિ છોડીને નિવૃત્તિમાં રહેવાની અમારી ઇચ્છા છે, અમારી કામના રહે છે. પ્રવૃત્તિમાં અમને જરાય રસ નથી, અને એકાંત ઇચ્છતા હોવા છતાં પણ સત્સંગને ઇચ્છીએ છીએ !! ‘તો પછી તમ સર્વને એ રાખવી ઘટે...’ સત્સંગની અને નિવૃત્તિની કામના તમને સર્વને રાખવી ઘટે, ‘એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.’ તમને તો વિશેષપણે એ કામના હોવી ઘટે છે અને એ ઉપદેશ પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ - આપણે સૌએ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

‘અમે અલ્પારંભને, અલ્પપરિગ્રહને વ્યવહારમાં બેઠાં પ્રારબ્ધ નિવૃત્તિરૂપે ઇચ્છીએ છીએ,...’ અમારી જે ઇચ્છા છે એ અલ્પઆરંભની અને અલ્પપરિગ્રહની છે. પૂર્વ પ્રારબ્ધને લઈને વ્યવસાય ગમે તેટલો મોટો થઈ ગયો હોય કે થતો હોય પણ અમારી એ ઇચ્છા નથી. વ્યવહારમાં બેઠાં છીએ અને એ પ્રકારનાં પ્રારબ્ધને નિવૃત્તિ કરવા અર્થે, એ પ્રકારનાં પૂર્વ પ્રારબ્ધને ભોગવીને નાશ કરવા અર્થે અલ્પઆરંભને અને અલ્પપરિગ્રહને ઇચ્છતાં-ઇચ્છતાં તે પ્રારબ્ધને નિવૃત્ત કરી રહ્યાં છીએ. ‘મહત્ આરંભ, અને મહત્ પરિગ્રહમાં પડતા નથી.’ અથવા આરંભ-પરિગ્રહ વધે એવું કાંઈ અમે કરતા નથી. પ્રારબ્ધ યોગે થઈ જાય છે, હોય છે. (એ) બીજી વાત છે, પણ અમે એમાં પડતાં નથી. ‘તો પછી તમારે તેમ વર્તવું ઘટે એમાં કંઈ સંશય કર્તવ્ય નથી.’ મુમુક્ષુએ તો અલ્પઆરંભ અને અલ્પપરિગ્રહમાં રહેવું અને તો જ એ પોતાની મુમુક્ષુતાને જાળવી શકે, સાચવી શકે કે વર્ધમાન કરી શકે. નહિતર મુમુક્ષુની યોગ્યતા ચાં ચાલી જાય, તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

‘અત્યારે સમાગમ થવાના જોગનો નિયમિત વખત લખી શકાય એમ સૂઝતું નથી.’ સમાગમમાં આવી શકવા માટેની કોઈ ચોક્કસ તારીખ કે સમય લખી શકીએ એ પરિસ્થિતિ નથી. ‘સૂઝતું નથી.’ (એમ લખ્યું છે). સૂઝતું નથી એટલે એવું સહજ અંદરમાં આવતું નથી કે આ ટાઈમે અમે તમને સમાગમમાં મળી શકશું. સૂઝતું નથી તો ‘સૂઝતું નથી.’ એમ લખે છે. સૂઝે તો ‘સૂઝે છે’ એમ લખે છે. એક-એક વચનની અંદર સરળતા અને સહજતાના દર્શન થાય એમ છે. જેવાં પરિણામ આવે છે એ પ્રમાણે કલમ ચાલે છે.

ચારે મળાશે એ કાંઈ સૂઝતું નથી, દેખાતું નથી તો ‘નથી દેખાતું’ એમ લખે છે. અંદાજ આવે તો ‘અંદાજ’ લખે છે. ન આવે તો નથી લખતાં. બસ ! એટલી પારદર્શક સરળતા છે !! અહીંયા આ પત્ર પૂરો થાય છે.

મુંબઈ, ફાગણ વદ ૭, રવિ, ૧૯૫૧

સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે. જે દશા આવ્યા વિના કોઈ પણ જીવ બંધનમુ ત થાય નહીં, એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.

કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસાર સમજાઈ, તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભિ તમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ ભિ તમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી, જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણો ઠેકાણો કથન કર્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરનારા પંચવિષયાદિ દોષો છે. તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ, રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે. અનાદિ દોષનો એવા પ્રસંગમાં વિશેષ ઉદય થાય છે. કેમકે આત્મા તે દોષને

છેદવા પોતાની સન્મુખ લાવે છે કે, તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે, અને જાગૃતિમાં શિથિલ કરી નાંખી પોતાને વિષે એકાગ્રબુદ્ધિ કરાવી દે છે. તે એકાગ્રબુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે, 'મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય, હું અનુક્રમે તેને છોડીશ; અને કરતાં જાગૃત રહીશ;' એ આદિ ભ્રાંતદશા તે દોષ કરે છે; જેથી તે દોષનો સંબંધ જીવ છોડતો નથી, અથવા તે દોષ વધે છે, તેનો લક્ષ તેને આવી શકતો નથી.

એ વિરોધી સાધનનો બે પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે : એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ; બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુચ્છપણું સમજાવું.

વિચારથી કરી તુચ્છપણું સમજાવા માટે પ્રથમ તે પંચવિષયાદિના સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બળ ન ચાલતું હોય ત્યારે, ક્રમે ક્રમે, દેશે દેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે; પરિગ્રહ તથા ભોગોપભોગના પદાર્થનો અલ્પ પરિચય કરવો ઘટે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોળા પડે, અને આશ્રયભક્તિ ત દટ થાય; તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આત્મામાં પરિણામ થઈ તીવ્રજ્ઞાનદશા પ્રગટી જીવન્મુક્ત થાય.

જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે, તેથી અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કઠણ પડે, પણ દિનદિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરી વિચાર કરે, તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રયભક્તિ તમાર્ગ સિદ્ધ થાય. એ જ વિનંતિ.

આ. સ્વ. પ્રણામ.

 પ્રવચન-૧૧, તા. ૩૦-૧૧-૧૯૯૦

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત) પત્ર-૫૭૨. આ પત્ર અંબાલાલભાઈ ઉપરનો છે. આ પત્ર પણ બહુ સારો પત્ર છે. પ્રથમ પેરાગ્રાફમાં જ્ઞાનદશા - જ્ઞાનીની દશા ઉપર વાત કરી છે. બીજા પેરાગ્રાફમાં મુમુક્ષુની પાત્રતાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

‘સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે.’ જ્ઞાનદશામાં પણ તીવ્ર જ્ઞાનદશાની આ પરિભાષા છે. સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન થઈને અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને આત્મા ભજે (એટલે) સહેજે સહેજે વિકલ્પથી ખસીને નિર્વિકલ્પ દશામાં આવે, એ વાત છે. શુદ્ધોપયોગમાં તીવ્ર જ્ઞાનદશામાં આવે ત્યારે એને એવી સહજ પર્યાય સહજપણે આવે. કોઈ કૃત્રિમતા તો થઈ શકતી નથી. વિકલ્પથી તો એ વાત બનતી નથી. ‘...તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે.’ અને ખાસ કરીને - વિશેષ કરીને જોઈએ તો શ્રેણીની અંદર મુનિરાજને આ દશા ઉત્પન્ન થાય છે. સહજપણે અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને ભજે. એટલે પછી શુકલધ્યાનની શ્રેણી આવે છે. ધર્મધ્યાનથી આગળ વધીને શુકલધ્યાનની શ્રેણીમાં આવે છે. ત્યારે તેઓ તીવ્ર જ્ઞાનદશામાં આવેલા છે.

‘જે દશા આવ્યા વિના કોઈ પણ જીવ બંધનમુ ત થાય નહીં;...’ એવી દશામાં આવ્યા વિના કોઈ જીવને મુ ત થાય, બંધન છૂટી જાય એવું બને નહિ. ‘...એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.’ એટલે આ બધો નિષેધ કરી નાખ્યો કે કોઈ નાયતાં-નાયતાં કેવળજ્ઞાન પામી ગયાં ને કોઈ શાક સુધારતાં કેવળજ્ઞાન પામી ગયા ને કોઈ વિચાર બદલાઈ ગયો એમાં કેવળજ્ઞાન પામી ગયાં ને ફલાણું થઈ ગયું, એમાં એ વાત ચાંચ બંધબેસતી નથી. જ્યારે આત્મા અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને ભજે (એટલે) એકદમ તીવ્ર એકાગ્રતા થાય - અત્યંત એકાગ્રતા થાય અને અશુદ્ધિની નિર્જરા,

એ પ્રમાણમાં સર્વ દ્રવ્યકર્મોની પણ નિર્જરા (થાય). એ વગર બંધનથી મુક્તિ તથા નહીં. ‘એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.’ આમાં કોઈ શંકા રહે એવું નથી. મુક્તિ તથા માટે શુકલધ્યાનની શ્રેણીની વાત આની અંદર કેવી રીતે આવી જાય છે ! અને એના માટે બહારની ઔપાધિકદશાનો અભાવ હોય (અર્થાત્) સર્વ વિભાવદશાથી ઉદાસીનપણું (હોય). અમુક વાત રાખીને વાત છે નહિ. સર્વ વિભાવદશા (આવી ગઈ). કોઈ વિભાવને સ્થાન નથી. એ ખરેખર મુક્તિ તનું સાક્ષાત્ કારણ છે. એ સૈદ્ધાંતિક વાત છે. એટલે ત્રણે કાળે અફર છે અને અખંડ સત્ય છે એટલે કોઈ કાળે ખંડિત થાય (એવું નથી). કે પંચમ આરામાં આમ થાય ને ફલાણે કાળે આમ થાય ને ફલાણાં ક્ષેત્રમાં આમ થાય - એ કોઈ વાત રહેતી નથી. ‘...અખંડ સત્ય છે.’ એમ લઈ લીધું છે. સૈદ્ધાંતિક પ્રતિપાદન કરીને એને અખંડ સિદ્ધાંત લીધો છે કે આ સિદ્ધાંત કોઈ કાળે, કોઈ ક્ષેત્રે ખંડિત થતો નથી. સમજે તો બધી વાત એની અંદર છે, ભલે શ્વેતામ્બર - દિગંબરના નામ લઈને વાત ન કરી હોય. પણ જે મોક્ષમાર્ગ - મૂળમાર્ગ છે એ માર્ગ આ રીતે છે અને ત્રણે કાળે અખંડ મોક્ષમાર્ગ આવો જ હોય છે, એ વાત તો પોતે દૃઢતાથી સ્થાપી છે અને એની અંદર ચાંચ એમની ઢીલી-પોચી વાત છે નહિ. બહુ સ્પષ્ટ અભિપ્રાય આપ્યો છે.

હવે, (બીજા પેરાગ્રાફમાં) પાત્રતાની વાત કરે છે. ‘કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે;...’ એવી જે દશા, જેને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહેવામાં આવે છે, તે બહુ ગહન દશા છે. એટલે કે જ્ઞાનીની દશા છે, એ દશાનો વિષય કોઈ છીછરો નથી. આપણી ચર્ચામાં એ જ ચાલે છે. જ્ઞાનીની દશાનો વિષય કોઈ છીછરો વિષય નથી.

પોતે તો એમ કહે છે, શ્રીમદ્જી પોતે પણ એમ કહે છે કે, જો જીવ જ્ઞાનીની દશા સમજી શકે, ઓળખી શકે.... અરે...! એક વાર પણ ઓળખે (તો) વધુમાં વધુ પંદર ભવે એ પાત્ર થઈને મોક્ષ પામી જાય છે. એને મુક્તિ ત છેટી નથી. એ વાત એમણે લીધી છે. પાછળ ત્રીસમાં વર્ષમાં એ વાત ચાલી છે.

(અહીંયા કહે છે) ‘કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી

છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસાર સમજાઈ, તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે;...' શું કહે છે ? કે અનાદિથી આ જીવની અત્યંત અજ્ઞાનદશા રહી છે. અત્યંત અજ્ઞાનદશામાં આ જીવે ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી છે. એ દૃઢ થઈ ગયું છે. હવે, તે પ્રવૃત્તિ તદ્દન ખોટી છે, નકામી છે, અસાર છે એટલે ? ખોટી છે, નકામી છે. માટે તેને છોડી દેવી જોઈએ, એ રીતે તેને નિવૃત્તિ સૂઝે અને તેને ટાળવી સૂઝે, એમ બનવું જીવને ઘણું કઠણ છે.

એટલે શું કહે છે ? કે જીવ ખરેખર પોતાની જે અજ્ઞાનદશાની વિપરીત પ્રવૃત્તિ છે તેને જલ્દી છોડી શકતો નથી. ધર્મના ક્ષેત્રમાં આવે છે પણ પોતાનો વિપર્યાસ છોડી શકતો નથી. એટલે એ ખોટું છે, નકામું છે અને આ છોડી દેવું જોઈએ, એ એને સમજાવું બહુ મુશ્કેલ છે એ વાત બહુ કઠણ છે.

‘...માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભિ તમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે,....’ માટે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીના ચરણમાં બેસી જવાની વાત જ્ઞાનીઓએ અને શાસ્ત્રોએ ઠામ-ઠામ ઉપદેશી છે. તેનું કારણ આ છે કે પોતે રોગી છે. અને પોતાનો રોગ મટાડવાનું પોતે જાણતો નથી. એક ‘સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ’ (અર્થાત્) જે આત્મજ્ઞાની સત્પુરુષો છે તેણે એ રોગ ટાળ્યો છે, એ જાણે છે અને તેની પાસેથી એ રોગ ટાળવા માટે એને પથ્યા-પથ્ય વગેરે સમજવું રહ્યું અને દવા વગેરે લેવાનું સમજવું રહ્યું. એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

એ બહુ કઠણ હોવાથી (એટલે) વિપરીતતા છોડવી બહુ કઠણ હોવાથી જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભિ તમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે. જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય એટલે ક્ષેત્રથી સમીપમાં રહેવું એમ નહિ (પણ) અત્યંત ભિ તથી - પરમ ભિ તથી સમાગમમાં જવું. તેને આશ્રય કહેવામાં આવે છે. તેને આશ્રય કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. શિરછત્ર નથી રાખતાં ? (એમ) મેં (જ્ઞાનીપુરુષને) માથે રાખ્યાં છે.

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ માં આવે છે કે મોટા પુરુષને માથે રાખજે. મોટા પુરુષને તું માથે રાખજે. નહીંતર ભૂલ યાં થશે, (તેની) તને ખબર પડશે નહિ. અને માથે રાખ્યાં હશે તો તને કહેશે કે આમ ન થાય અને આમ થાય. આ બરાબર નથી - આ બરાબર છે.

આ ભિ તમાર્ગ એટલે પેલાં પદ ગાય, એ વાત નથી, હોં ! જ્ઞાનીપુરુષનો

આશ્રય કરવાનું નિરૂપણ કર્યું છે એટલે પદ ગાવાની વાત નથી કરી. રોજ કલાક - બે કલાક - ચાર કલાક તમે ભાલિ તના પદ ગાજો ! એ વાત અહીંયા નથી. એ ભાલિ તમાર્ગની વાત કરી નથી. એ પછી પરંપરામાં એ ગડબડ થઈ ગઈ છે.

અહીંયા તો પ્રત્યક્ષજ્ઞાની વિદ્યમાન હોય તો પરમેશ્વરબુદ્ધિએ તેનો સત્સમાગમ કરવો. એ વાત અહીંયા કહેવા માગે છે. જે (વાત) તેમણે ૨૫૪ (પત્રમાં) કહી. 'સત્પુરુષમાં પરમેશ્વરબુદ્ધિ એને મુમુક્ષુનો પરમ ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે.'

પ્રશ્ન :- પરમેશ્વરબુદ્ધિ એટલે ?

સમાધાન :- પરમેશ્વરબુદ્ધિ એટલે એના પ્રત્યે પરમેશ્વરવત્ બહુમાન આવે. તીર્થંકરમાં જેવું બહુમાન આવે એવું બહુમાન તેને ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી જ્ઞાનીપુરુષમાં આવે !! અને સોગાનીજીને આવ્યું છે. સોગાનીજીની દશા જરાક તીખી હતી તો ભાલિ ત પણ તીખી આવી છે. 'ગુરુદેવ તો મારા માટે અનંત તીર્થંકરથી પણ અધિક છે.' તીર્થંકર કરતાં વિશેષ ભાલિ ત કરી છે ! તીર્થંકર જેટલી કરી નથી પણ એનાથી પણ આગળ ગયા છે ! એમણે તો Overbound - મર્યાદા છોડીને જાણીને જતાં હોય, એવી વાત કરી છે !! અને એ વસ્તુ કુદરતી છે. દૃષ્ટિપ્રધાનમાં પણ એવી તીખી વાત (કરી) છે અને ભાલિ તપ્રધાનમાં પણ એવી જ તીખી વાત કરી છે. બન્ને વાત એવી જ કરી છે.

મુમુક્ષુ :- આશ્રય કરવો એટલે માથે રાખવાં !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આશ્રય રાખવો - માથે રાખવાં એટલે કે પૂરેપૂરી સર્વાર્પણબુદ્ધિએ એમના સમાગમને - સત્સમાગમને ઉપાસવો. સર્વાર્પણબુદ્ધિએ - પરમેશ્વરબુદ્ધિએ (ઉપાસવો). ૨૨૩ (પત્ર અનુસાર) કહીએ તો - આ કોઈ દિવ્યમૂર્તિ - પરમાત્મા દિવ્યમૂર્તિ દેહધારીરૂપે મારાં માટે ઉત્પન્ન થયાં છે !! એમ એને લાગવું જોઈએ. એ ૨૨૩મો પત્ર છે. એમણે ઇશારા તો બધાં કર્યાં છે - સંકેત તો બધાં કર્યાં છે.

(હવે કહે છે) '...કે, જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.' એ રીતે કોઈ જીવ સત્પુરુષના સમાગમમાં જાય તો એને જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થવાની પરિસ્થિતિ ઘણી સુલભ છે. અથવા તેને બોધિદુર્લભપણું રહેતું નથી. તેને સુલભબોધિપણું સહેજે-સહેજે આવી જાય છે. કેમકે તેનાં

દર્શનમોહની મંદતા, દર્શનમોહનો જેણે અભાવ કર્યો છે તેમના બહુમાનને કારણે, સહેજે સહેજે સહેલાઈથી ઉત્પન્ન થઈ આવે છે. એ માટે એમણે આ વાતનો ઉલ્લેખ અનેક પત્રોમાં મુમુક્ષુને કરેલો છે. અહીં સુધી રાખીએ.

પ્રશ્ન : કોઈ કોઈ જીવ મુમુક્ષુતામાં આગળ વધે છે, પરંતુ ‘માર્ગપ્રાપ્તિ’ સુધી પહોંચવામાં, પ્રતિબંધ ન હોવા છતાં પણ, ઘણો સમય લાગે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુતારૂપ યોગ્યતા રોકાઈ જાય છે, તેનું શું કારણ ?

સમાધાન : તેના અનેક કારણો છે. વ્યિ તગત જુદા જુદા કારણ પણ હોય છે. મુખ્ય કારણ ‘પરમ દૈન્યત્વ’ની ઓછપ હોવાથી સંપૂર્ણ આજ્ઞાકારિતા હોતી નથી, તેથી જીવ ચારેક સ્વચ્છંદે પ્રવર્તે છે. કોઈને મિથ્યા સમતા વર્તે છે, તો કોઈને સૂક્ષ્મ સુખબુદ્ધિ રહી જવાથી બાહ્ય શાતાના કારણો પ્રિય લાગે છે. કોઈને પાત્રતાવશ જ્ઞાનીપુરુષ તરફથી પ્રશંસા આદિ પ્રાપ્ત થવામાં જ્ઞાનીપુરુષનો આશય, તે જીવને આગળ વધવાની પ્રેરણારૂપ હોય છે, પરંતુ યોગ્યતાની ક્ષતિને લીધે તે જીવ અહંભાવમાં વર્તે છે. તો કોઈને કરેલા સમર્પણથી અધિકાર બુદ્ધિ થઈ આવે છે. તો કોઈ કોઠાદિ તીવ્ર પ્રકૃતિના ઉદયમાં જોડાવાથી પછડાટ ખાય જાય છે. કોઈ અન્ય મુમુક્ષુની અયોગ્યતા જોયા કરવાથી રોકાઈ જાય છે. – આમ અનેક પ્રકારની ક્ષતિને લીધે જે એક લયે આરાધના થવી જોઈએ તે થતી નથી. જેમ જેમ જીવ આગળ વધે છે, તેમ તેમ રસ્તો સાંકડો (સૂક્ષ્મ) થતો હોવાથી, અત્યંત સાવધાનીની જરૂર છે. તે લક્ષમાં રહેવું / હોવું જોઈએ.

–પૂજ્ય ભાઈશ્રી

(અનુભવ સંજીવની-૧૫૬૯)

 પ્રવચન-૧૨, તા. ૧-૧૨-૧૯૯૦

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત - પત્રાંક - ૫૭૨ ચાલે છે.) તીવ્રજ્ઞાનદશા એ જીવને મુક્તિ તનું કારણ છે. અથવા અત્યંત શુદ્ધ પર્યાય છે એ મુ તદશા જ છે. અને સર્વ ભાવથી (વિભાવથી) ઉદાસીનતાપૂર્વક એવી જે દશા ઉત્પન્ન થાય છે, એ જ્ઞાનદશા આવ્યા વિના કોઈ જીવને બંધનથી મુક્તિ ત થાય નહિ. એ જીવ બંધાયેલો છે. ભાવબંધનમાં રાગાદિ ભાવબંધન છે અને દ્રવ્યબંધનમાં પુદ્ગલકર્મનું બંધન છે. તેનાથી મુક્તિ ત થવા માટે પોતાની સહજાત્મદશા અત્યંત શુદ્ધ થયા વિના એ બંધનનો અભાવ ન થાય. ‘એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.’ ત્રણે કાળે કોઈ પણ જીવ માટે, કોઈપણ ક્ષેત્રના જીવ માટે આ જ પરિસ્થિતિ છે. બંધનથી મુક્તિ ત થવાની બીજી કોઈ વ્યવસ્થા નથી. અત્યંત શુદ્ધ દશા થયા વિના અથવા સ્વરૂપમાં અત્યંત એકાગ્રતા થયા વિના બંધનથી મુક્તિ ત થઈ શકે નહિ.

‘કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે,...’ એ દશાને અહીંયા ‘ગહન દશા’ કહી છે. જે દશા - (આત્મા) પોતે પોતાની અંદર જ સ્થિર થાય છે, એવી દશા છે. એ દશાની યોજના કેવી છે ? એ દશામાં કેવા પ્રકારની કાર્યપદ્ધતિ છે ? એ વિષય ઘણો ગહન છે. અને તેનો વિચાર પણ ‘કોઈક જીવથી’ એટલે પાત્ર જીવથી થઈ શકવા યોગ્ય છે. તેનો વિચાર થવા અર્થે પણ નિર્મળતા અને પાત્રતાની આવશ્યકતા છે. કોઈ વધારે બુદ્ધિવાળો હોય માટે તેનો વિચાર કરી શકે, એવું નથી. પણ નિર્મળતા હોય તો તેનો વિચાર થઈ શકે. વિચારની મલિનતા અને વિચારની નિર્મળતા - બસ ! એટલું જ અહીંયા લેવું છે.

પ્રશ્ન :- સમુદ્ર ગહન છે એવી રીતે જ્ઞાનીની દશા ગહન છે ?

સમાધાન :- હા, જ્ઞાનીની દશા તો એથી પણ (વધારે) ગહન છે. કેમકે (સમુદ્ર) તો રૂપી છે અને આ (જ્ઞાનદશા) અરૂપી છે.

વળી, જે દશા પોતે અંતર્મુખ થાય છે, મુખ બદલવું એટલે શું ? અને અંતર્મુખ થવું એટલે શું ? આ વિષય અનાદિથી એક ગૂઢ રહસ્યપણે (રહ્યો છે). અધ્યાત્મનું (આ) એક ગૂઢ રહસ્ય છે. જે જ્ઞાનીઓના હૃદયમાં હંમેશાં રહેલું છે. તેનો વિચાર એટલે કાંઈક તેની ઝાંખી, વિચારમાં તો તેની કાંઈક ઝાંખી આવે છે. કારણકે એ તો વિચારાતીત દશા છે, વિકલ્પાતીત દશા છે. કોઈ પાત્ર જીવને (એટલે) કોઈ નિર્મળ વિચારવાળા જીવને તેનો વિચાર થઈ શકે છે. મલિન વિચારવાળો ગમે તેટલો ક્ષયોપશમ ધરાવતો હોય તો પણ તેનો વિચાર સુદ્ધાં તેને થઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ નથી. અનુભવ પ્રાપ્ત કરવો, એ દશાએ પહોંચવું એ તો એક બીજી જ વાત છે, પણ તેનો વિચાર થવા માટે પણ યોગ્યતા જોઈએ છે.

મુમુક્ષુ :- જેમ સમુદ્રમાં તળિયામાં રત્ન પડ્યું હોય તો તે જાતનો જ માણસ કાઢી શકે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- એવી રીતે જ્ઞાનીની ઓળખાણ માટે તે પ્રકારની યોગ્યતા જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનીની ઓળખાણ કરવી એ કોઈ સહેલી વાત નથી. અનંતકાળમાં થઈ નથી અને એક વાર થાય તો તેનો છૂટકો થઈ જાય. એ જ વાતને લે છે. એ વાત ઉપર તો લઈ જવા છે. એટલાં માટે અહીંથી પ્રારંભ કર્યો છે કે, મુમુક્ષુજીવે શું કરવા યોગ્ય છે ? આ વિષયમાં તેણે આગળ વધવું હોય તો કેવી રીતે આગળ વધવું ? એ તો એમને વાત કરવી છે કે અંતર્મુખ થવું હોય તો તેણે શું કરવું ?

(આવી ગહન દશાનો) વિચાર નથી થઈ શકતો તેનું કારણ એમ છે કે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાનદશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે. વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ જ કરી છે. પોતાના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ જવાં માટેની - એ જાતની જ પ્રવૃત્તિ કરી છે. સ્વભાવ સન્મુખ થવાની પ્રવૃત્તિ કરી નથી અને (આવી પ્રવૃત્તિ) અત્યંત કરી છે - અજ્ઞાનમય પ્રવૃત્તિ અત્યંત કરી છે.

પ્રશ્ન :- આ વ્રત, જપ, તપ, ઉપવાસ અનંતકાળમાં એટલાં બધાં કર્યાં, એ પણ બધું વિપરીત ?

સમાધાન :- એ પણ બધું વિરુદ્ધ જાતિનું જ કર્યું છે. પુદ્ગલની કિયાને પોતાની માની, જડની કિયાને પોતાની માની, શરીરની કિયા ઉપરનો અધિકાર

રાખીને અહંભાવ કર્યો છે. ખરેખર તો વ્રત, તપ, જપ કર્યા જ નથી ! વાસ્તવિકતાએ વિચાર કરવામાં આવે તો વ્રત, તપ, જપ ખરેખર તો કાંઈ કર્યા જ નથી. એ તો તેનું નામ છે, લૌકિક નામ છે. જ્ઞાનીઓ તેને વ્રત, તપ, જપ તરીકે સંમત કરતાં નથી. તેણે કાંઈ કર્યું જ નથી, એમ જ કહે છે.

‘...કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે,...’

તેને તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય કેમ સમજાય ? આ પ્રવૃત્તિ ખોટી છે, ભૂલવાળી છે, અત્યાર સુધી મેં ભૂલ કરી છે, એ તેને સમજાય તો તો ત્યાંથી પાછો વળે. નહિતર તેનું મૂલ્ય તેણે આંકી રાખ્યું છે. આટલાં શાસ્ત્રો વાંચ્યા, આટલું મને જ્ઞાન થયું છે, આટલું હું સમજું છું અને આટલી ક્રિયા પણ હું કરું છું, વગેરે વગેરે. એ (બધું) એકદમ અસત્ય (સમજાય). કેટલું ? થોડું ઘણું નહિ ‘...એકદમ અસત્ય,...’ (એમ કહ્યું છે). શું ? અત્યાર સુધી જે કર્યું તે બધું ખોટે-ખોટું કર્યું, સમજ્યા વગરનું કર્યું, અણસમજણથી કર્યું.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ કર્યું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ કર્યું નથી (અને) યથાર્થ કર્યું નથી. જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ કર્યું નથી (પણ) લોકસંજ્ઞાએ કર્યું છે. બહુભાગ તો જીવે લોકસંજ્ઞાએ કર્યું છે અથવા લોકદૃષ્ટિએ કર્યું છે. લોકોના અભિપ્રાયને અનુસરીને કર્યું છે. જ્ઞાનીના અભિપ્રાયને અનુસરીને કાંઈ કર્યું નથી. તે પૂર્વ કરેલી પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય કરી છે, એમ તેને સમજાય. ‘...અસાર સમજાઈ,...’ (એટલે) તેમાં કાંઈ માલ નહોતો - નકામી (હતી). અસાર એટલે નકામી - સાર વિનાની એ પ્રવૃત્તિ હતી.

એમ સમજાઈને, ‘...તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે;...’ એવું જીવને પોતાને પાછું વળવું, પોતાના અભિપ્રાયમાંથી પાછું વળવું એ સૌથી કઠણ છે. બધું ન્યોછાવર કરી દે પણ પોતાની લીધેલી વાત છોડી ન શકે - નક્કી કરેલી વાત છોડી ન શકે. આ એક જીવની બહુ મોટી વિપત્તિ કહીએ અથવા આ એક એવી ગૂંચવણવાળી પરિસ્થિતિ છે કે જ્યાંથી જીવ નીકળતો નથી. આ મોટી વિટંબણા છે. જીવને પોતાના અભિપ્રાયથી પાછું વળવું એ બહુ મોટી વિટંબણા થઈ પડે છે.

પ્રશ્ન :- એ છોડવા શું કરવું ?

સમાધાન :- એ હવે કહેશે કે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય લેવો. તારી મેળે નહિ છૂટી શકે. તારી મેળે છૂટવા જઈશ તો એ ઉલમાંથી નીકળીને પાછો ચૂલમાં પડીશ.

પ્રશ્ન :- આ શાસ્ત્ર પ્રકાશન કરીએ છીએ, બીજું કરીએ છીએ - તે લોકોના અભિપ્રાયથી કરીએ છીએ ?

સમાધાન :- તપાસી લેવું. પોતાનાં પરિણામ પોતે તપાસી લેવાં કે આ જીવ કેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરે છે ? તપાસ કરશે તો એને તરત જ ખબર પડશે. આત્મહિતાર્થે - આત્માર્થે પોતાનાં પરિણામનું અવલોકન કરે કે મારું અહિત થાય છે ? કે મારું હિત થાય છે ? એ મારે તપાસવું જોઈએ, મારી જાગૃતિ હોવી જોઈએ. નહિતર હું મનીશ કાંઈક અને થતું હશે કાંઈક !! એવી પરિસ્થિતિ થશે.

પ્રશ્ન :- જે દિવસે આ વિચાર ઉદ્ભવ્યો હતો એમાં તો કાંઈ લોકોએ સલાહ આપી નથી. પોતાનાં વિચારથી જ આ વાત ઉત્પન્ન થઈ હતી. તેમાં લોકોના અભિપ્રાયથી આ કરીએ છીએ, એમ કેમ માનવું ?

સમાધાન :- લોકોના અભિપ્રાયથી (નથી કરતાં) તો એની પાછળ શું અભિપ્રાય હતો ? શું લક્ષ હતું ? એ તપાસી લેવું. બરાબર છે ? કાંઈક તો હશે ને ? કે શૂન્ય હતું ? કાંઈક તો હશે ને ? તપાસી લેવું ! જો તેમાં એકાંતે આત્મહિત સિવાય બીજું કાંઈ લક્ષ ન હોય તો ઉત્તમ વાત છે. બીજું, એ સિવાય બીજું કાંઈ હોય તો એ બધી એકની એક જાતની ગડબડ છે. એ ગડબડની અંદર કોઈ વિકલ્પ આવો (હોય) તો કોઈ વિકલ્પ આવો (હોય), એથી કાંઈ બહુ મોટો ફરક પડતો નથી. મારા આત્માના હિત માટે આ હું કરું છું. આત્મહિતની ભાવના વિશેષ આવિર્ભાવ થવા અર્થે હું કરું છું. એ એક લક્ષ જે કાંઈ થાય તે બરાબર છે. (જો) લક્ષ ફેર થયો એટલે તેનું ધ્યેય કાંઈક બીજું છે - લક્ષ કાંઈક બીજું છે અને સાચા ધ્યેયની શૂન્યતા છે, ત્યાં અભાવ છે - એટલે તેનું ફળ પણ વિપરીત જ છે. તેનું ફળ વિપરીત છે.

પ્રશ્ન :- વિપરીત એટલે ?

સમાધાન :- વિપરીત એટલે આત્માને અનુકૂળ નથી. આત્માનું હિત થાય તેવું તેનું ફળ નથી. પુણ્ય આવે, પુણ્યના ફળ આવે એ બધું થઈ

શકવા યોગ્ય છે, પણ એથી કાંઈ આત્માને હિત થતું નથી. એ વખતે એ વધારે અહિત કરશે ! કોને ખબર શું કરશે એ ?

‘...માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભિ તમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે,...’ આ જીવ અનાદિથી ભયંકર ભવરોગમાં સપડાયેલો છે. અને એ રોગમાંથી મુ ત થવા માટે તેને ‘સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુજાણ’ (જોઈએ). આત્મજ્ઞાની પુરુષનો આશ્રય કરવો અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું - એ એક જ એને માટે શ્રેયરૂપ છે. એથી બીજી કોઈ વાત એને માટે શ્રેયરૂપ નથી. આ એમનાં અનુભવ વચનો છે.

પોતે પણ પૂર્વભવમાં (આત્મજ્ઞાન અર્થે) ઘણી માથાકૂટ કરી છે. ઘણાં આથડયાં છે અને ઘણાં પ્રકારે જપ, તપ, શાસ્ત્રવાંચન (આદિ) બધું કરી ચૂં ચાં છે. હેરાન થવામાં બાકી રહી નથી અને પછી કોઈ પૂર્વભવમાં સત્પુરુષ મળ્યાં છે અને સહજમાત્રમાં પોતાની બધી જ વિટંબણાનો ઉકેલ આવ્યો છે, એટલે એમણે વારંવાર આ વાત નિરૂપી છે.

‘...કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.’ મુમુક્ષુને પણ જ્ઞાનદશા સુલભપણે ઉત્પન્ન થવામાં અનુભવી પુરુષનાં માર્ગદર્શન નીચે પરમ ભિ તથી અનુસરણ કરવું, એ જ એક સહેલામાં સહેલો ઉપાય છે. અહીં સુધી આપણે કાલે ચાલ્યું હતું.

હવે કહે છે કે, ‘જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ ભિ તમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી,...’ સિદ્ધ થતો નથી એટલે પ્રાપ્ત થતો નથી. એટલે કે (જો કોઈ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની) હોય, જો કે હવેના કાળમાં તો જ્ઞાની હોવા મુશ્કેલ છે, મળવાં મુશ્કેલ છે. પણ હોય તોપણ એમનાં ચરણમાં મન સ્થાપવું એ મુખ્ય વાત છે અને ત્યારે તેમનો આશ્રય મળે છે. એમના ચરણમાં મનને સ્થાપ્યા વિના એ આશ્રયમાર્ગ અથવા ભિ તમાર્ગ પ્રાપ્ત થતો નથી.

જીવ શું કરે છે ? કે સામાન્ય બહુમાનથી વંદન, ભિ ત, નમસ્કાર આદિ કરે છે પણ એને ઓળખીને જેટલાં પ્રમાણમાં બહુમાન આવવું જોઈએ, એટલાં પ્રમાણમાં પરમેશ્વરબુદ્ધિએ - સર્વાર્પણબુદ્ધિએ (વર્તવું જોઈએ), એ પ્રકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. જેને એમણે ‘વંચનાબુદ્ધિ’ (કહી છે). પરંતુ (પત્રમાં) તેમણે (તેને) વંચનાબુદ્ધિ કહી છે. (કેમકે) પોતે છેતરાઈ જાય છે. ‘હું તો (જ્ઞાની) માનું છું, હું તો ભિ ત કરું છું’, એવી રીતે (છેતરાઈ જાય છે).

‘...જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે.’ જિનાગમને વિષે એટલે જિનેન્દ્રદેવે પણ આ વાત ફરી ફરીને ઠેકાણે ઠેકાણે કરી છે કે તું અનાદિનો અજાણ્યો છે. વળી આ માર્ગ પણ કોઈ ગહન માર્ગ છે. એમને એમ તારી મેળે પત્તો લગાવવા જઈશ તો મેળ નહિ ખાય, માટે કોઈ જ્ઞાનીપુરુષનાં ચરણ વિષે મનને સ્થાપીને, પૂરેપૂરા ભિ તવંત થઈને જો તું કાંઈ કરવા ધારીશ તો થઈ શકશે. નહીંતર એ થવું મુશ્કેલ છે. એ રીતે જિનાગમમાં પણ ફરી ફરીને ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે.

જો કે, ‘જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે,...’ જીવ સીધેસીધો એટલો બધો અત્યંત ભિ તવંત થઈ શકતો નથી, અત્યંત બહુમાન તેને ઉપજતું નથી. એટલે પ્રથમ (ભૂમિકામાં) એ વાત તેને થોડી અઘરી લાગે છે. કેમકે સાવ અજાણ્યો રસ્તો છે અને એકદમ તેને એ પ્રકાર આવતો નથી. પણ ચારે આવે ? અને કઈ રીતે એવો પ્રકાર આવે ? કે, ‘...વચનની અપૂર્વતાથી,...’ (આ) કોઈ અપૂર્વ વાણી - પરમશ્રુત (છે) ! આત્મજ્ઞાની ધર્માત્માની વાણી કોઈ અપૂર્વ વાણી હોય છે ! અપૂર્વ વાણી એવું કોઈ પરમશ્રુત તેમના શ્રીમુખેથી નિખરે છે, એવું જ્યારે પોતાને લાગે છે ત્યારે અને ‘...તે વચનનો વિચાર કરવાથી,...’ વિશેષ વિચાર કરવાથી. એટલે આત્મહિતાર્થે એ કેટલી ઉપયોગી ચીજ છે ! ભલે નિમિત્તપણે છે તો પણ એ નિમિત્તત્વ કેવું (મૂળ)પણે છે !! તેનો વિશેષ વિચાર કરવાથી, ‘...તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી,...’ આ એક વાત આ જગ્યાએ નવી કરી છે.

વચનની અપૂર્વતા (લાગવી), વચનનો વિચાર કરવો એ બે વાત તો પ્રચલિત છે, પણ ‘...જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.’ એ અપૂર્વ દૃષ્ટિ શું છે ? કે, પૂર્વે મને આવો યોગ જાણે બન્યો જ નથી !! સોગાનીજીએ કહ્યું ને ? અનંત તીર્થકરોથી અધિક એવો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે ! અનંત તીર્થકર (કહ્યાં) !! એક તીર્થકર એટલે શું ?! જેના કેવળજ્ઞાન પાસે આત્મજ્ઞાની ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તી સાધકની દશા - ધર્માત્માની દશા જઘન્ય છે - અનંતમાં ભાગે છે. એને સીધું ફેરવીને એમ કહે કે એવા અનંત તીર્થકરોથી આ (ગુરુદેવ) મારા માટે અધિક છે !! ‘મારા

માટે' હોં ! એમ લ્યે છે. બધાંને માટે એ વાત - સિદ્ધાંત સ્થાપતા નથી. જેને જેને આવાં દુષ્કાળમાં સત્પુરુષનો યોગ થાય છે, તેને માટે વાત છે. કોઈ કાળમાં તો જ્યાં ટોળાંબંધ સમ્યક્દૃષ્ટિઓ હોય છે, એ બીજી વાત છે. ટોળાંબંધ મુનિઓ હોય છે, એ બીજી વાત છે. મહાવિદેહ આદિ ક્ષેત્રમાં અનેક કેવળીઓ હોય છે, અનેક તીર્થંકર હોય છે, એ બીજી વાત છે.

વર્તમાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને અનુસરીને અને તેમાં પણ અનંતકાળથી હિત નથી થયું એવા જીવે અત્યારે શું કરવું ? વાત તો એ ચાલે છે. રાજાને ત્યાં ભલે ખાજાના ભંડાર ભર્યા હોય પણ અહીંયા મને ભૂખ લાગી છે અને મને બટકું રોટલો મળતો નથી. રાજાને ત્યાં ભલે મિષ્ટાન્નનાં ભંડાર ભર્યા હોય પણ પોતાને ભૂખ લાગી હોય અને બટકું રોટલો ન મળે અથવા નદીના લાખો ટન પાણી સમુદ્રમાં જતાં હોય પણ પોતે તરસથી મરતો હોય ત્યારે મીઠા પાણીનો એક પ્યાલો - ગ્લાસ ન મળતો હોય, ત્યારે એની કિંમત કેટલી ?!! કે એ ગ્લાસની કિંમત - પ્રાણની કિંમત ન થાય એમ પાણીની કિંમત એ વખતે ન થાય. પ્રાણ બચાવી શકાય લાખો - કરોડોથી ? નહિ, પણ આવા પાણીના એક ગ્લાસથી પ્રાણ બચાવી શકાય. એટલી કિંમત છે !!

એમ અત્યારે જ્યાં દુષ્કાળ વર્તે છે - આ (કાળ) ધર્મના દુષ્કાળવાળો કાળ છે. બહુભાગ જીવો પોતાનું અહિત કરે છે. હિત કરનાર કોઈક જીવ (હોય છે). આત્માર્થી (પણ) કોઈક નીકળે છે ! જ્ઞાની તો જવલ્લે જ મળે. એ પરિસ્થિતિમાં અહીંયા આ વિચાર છે કે, (જ્ઞાની પ્રત્યે) કોઈ '...અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી,...' (અર્થાત્) આવો યોગ મને જાણે અનંતકાળે મળ્યો નથી ! પહેલો વહેલો આવો યોગ મળ્યો છે !! એવું તેને લાગે. અનંતકાળમાં પૂર્વે મળ્યો નથી અને અત્યારે મળ્યો છે. (તો) હવે આત્મહિત કર્યા વિના, ભવત્ત્રમણ ચાલુ રહે એવી સ્થિતિમાં મારે આ આયુષ્ય પૂરું કરવું નથી, વ્યતીત કરવું નથી.લીધે ધૂટકો ! એવું અંદરમાં વિચારબળ ઉત્પન્ન થાય એવો સામે યોગ હોય, એવો કોઈ અપૂર્વ વિચાર આવે, એવો (કોઈ) અપૂર્વ નિર્ણય આવે, અપૂર્વ દૃષ્ટિથી એ પોતાના હિતના સાધક અનંત તીર્થંકરોથી પણ અધિક છે, એવી કોઈ અપૂર્વ દૃષ્ટિએ જોવાથી જ્ઞાનીના ચરણમાં '...મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.'

એવી ભૂમિકામાં આવ્યા વિના એને જે યથાર્થ રીતે આશ્રય થવો જોઈએ એ રીતે જ્ઞાનીનો આશ્રય થતો નથી. ઉપરછલ્લો થાય છે, ઉપરટપકે થાય છે. એમાં એનું કાંઈ વળતું નથી. એમાં કોઈ હિત થવાની પરિસ્થિતિ અંદરમાં ભી થતી નથી. હવે એવું નથી થતું તેના કારણો (કહે છે). વર્તમાન પરિણામોની અંદર વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિ કેવી કેવી હોય છે ? તે સંબંધી માર્ગદર્શન આપે છે.

‘જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરનારા પંચવિષયાદિ દોષો છે.’ (એટલે) આ જીવને પંચેન્દ્રિયના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં વિષયો પ્રત્યેની જે આસક્તિ ત છે અથવા સુખબુદ્ધિએ કરીને જે કાંઈ પરિણામમાં ખેંચાણ છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરે છે. જુઓ ! ચાંની ચાં વાત સાંધે છે !! એમાં બીજો અર્થ એમ નીકળે છે કે જે કોઈ જીવને જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થયું હોય અને પરમ ભક્તિ ત આવી હોય, પરમ બહુમાન આવ્યું હોય તેને પંચેન્દ્રિયના વિષયોનો રસ આપોઆપ ફિક્કો પડી જાય છે.

સોગાનીજીએ એક બોલ લીધો છે કે, નિશ્ચયભક્તિ ત વ્યવહારભક્તિ તનો નિષેધ કરે છે અને વ્યવહાર ભક્તિ ત પંચેન્દ્રિયના વિષય પ્રત્યેની આસક્તિ તનો નિષેધ કરે છે. એ આપોઆપ જ છે. એકબાજુનો ઝુકાવ વિશેષ થાય એટલે બીજી બાજુનો ઝુકાવ ઘટી જાય. કેમકે પરિણામ તો એક જ છે, (એટલે) એક સાથે બે વિરુદ્ધ દિશામાં ઝુકી શકાતું નથી.

એટલે જે જીવને પંચેન્દ્રિયના વિષયોમાં તીવ્ર રસ છે એ જ્ઞાનીપુરુષનાં ચરણમાં મનનું સ્થાપન કરી શકતાં નથી. આમ છે, જુઓ ! એમાં શું છે, અંતરંગ વાત એ છે કે પંચેન્દ્રિયના વિષયમાં રસ છે, સુખબુદ્ધિએ જે રસ છે તે પરિણામની મલિનતા છે. એ મલિન પરિણામ છે અને જ્ઞાનીનાં ચરણમાં મન સ્થાપવું એ તો જ્ઞાનીને ઓળખીને સ્થાપી શકાય છે, તો એમાં નિર્મળતા જોઈએ છે. નિર્મળતા અને મલિનતા સાથે કેવી રીતે રહે ? જેના ચિત્તમાં મલિનતા વિશેષ છે એ નિર્મળતામાં આવી શકતો નથી. (અને જેને) નિર્મળતા છે એ મલિનતામાં આવી શકતો નથી. આ સામે સામે પરિસ્થિતિ છે. એટલે એ દોષથી પણ જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય થતો નથી.

(માટે) ‘તે દોષ થવાનાં સાધનથી..’ એટલે નિમિત્તોથી ‘...જેમ બને તેમ દૂર રહેવું..’ ભલે પ્રાપ્ત હોય તો પણ. પૂર્વકર્મના યોગે પુણ્યનો ઉદય હોય

તો પણ એ બધાં નિમિત્તોથી દૂર રહેવું. પોતે નીરસ પરિણામે, જે રીતે પોતાનું પરિણમન અને જીવન ચાલે એ રીતે જીવવું અને તેનાથી ઉદાસીન રહેવું. ‘દૂર રહેવું’ એટલે ઉદાસીન રહેવું. ‘...અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ...’ એટલે પ્રાપ્ત નિમિત્તોમાં પણ, જુઓ ! એ વાત લીધી છે. પ્રાપ્ત નિમિત્તોમાં પણ ‘...ઉદાસીનતા રાખવી...’ (સાધન પ્રાપ્ત) ન હોય અને ઉદાસીન રહે છે એ વાત નથી, હોય એ ઉદાસીન રહે છે.

‘મને એમાં રસ નથી. મને એ અનુકૂળતાઓમાં રસ નથી. પંચેન્દ્રિયના વિષયો પ્રાપ્ત છે પણ મને તેમાં રસ નથી. મારું ચિત્ત કાંઈક બીજું શોધે છે. આ અનંતવાર (મળી ચૂ તું છે).’ ‘સકળ જગત છે એકવત’ જ્ઞાની(ની) દશાની વાત કરીને? ‘એટલે મને એમાં રસ નથી. એકમાં મને રસ નથી. મારું મન છે એ કોઈ બીજી જગ્યાએ લાગેલું છે. એવી જગ્યાએ લાગેલું છે કે એ બાજુથી આ બાજુ આવવાનું મને જરાપણ ઠીક લાગતું નથી.’

‘...પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ,...’ (અર્થાત્) (આ) મારું છે, મને પ્રાપ્ત થયું છે, મારા સંયોગો છે - એ મારાપણું - જે પોતાપણું થાય છે, એ પોતાપણું છોડી દઈ - એટલે કે ભિન્નપણું કરવું. ‘...રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે.’ જેટલાં પરિણામ (પંચેન્દ્રિયના વિષય બાજુ) જાય છે, મુમુક્ષુ છે (એટલે) પરિણામ(માં) સર્વથા રાગાદિભાવ નહિ થાય એ તો બનવાનું નથી, પરિણામ તો થવાના (છતાં તે પરિણામ) રોગ છે, એ જીવનો એક રોગ છે એમ જાણીને પ્રવર્તવું ઘટે છે. આ એમાંથી ઉદાસ થવાનો, નીરસ થવાનો પ્રકાર લીધો છે.

(આગળ કહે છે) ‘અનાદિ દોષનો એવા પ્રસંગમાં વિશેષ ઉદય થાય છે.’ જ્યારે આ જીવ પાછો હટવા માંગે છે ત્યારે વળી એ વધારે પુણ્યનો ઉદય સામે આવે છે, જોર કરે છે. વધારેને વધારે અનુકૂળતાઓ થવા માંડે. (માટે) કહે છે કે એવા પ્રસંગમાં એવો ઉદય વિશેષ(પણે) સામે આવે છે. એટલે કે જીવને પ્રલોભન થાય એવી પરિસ્થિતિ ભી થાય તોપણ જાગૃત રહેવું, એમ કહેવું છે, તોપણ આત્માને વિષે જાગૃત રહેવું.

‘કેમકે આત્મા તે દોષને છેદવા પોતાની સન્મુખ લાવે છે....’ (અર્થાત્) તે દોષને છેદવા છે એટલે સ્થિતિ સંક્રમણ પામીને પણ એ કર્મનો ઉદય આવશે, અપકર્ષણ થઈને (આવશે). (એટલે) વળી એવી પરિસ્થિતિ ભી

થશે. પણ એ ભલે સામે આવે, સ્વરૂપાંતર કરીને બીજા વેષે આવે, એક વેષે નહિ ને બીજા વેષે આવે (તોપણ ભલે આવે). પહેલાં પોતે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરીને અનુકૂળતાઓ સાધતો હતો. તેને એમ લાગતું હતું કે હું મારી બુદ્ધિથી, મારી શક્તિથી, મારી મહેનતથી આ બધું મેળવું છું. પછી વળી એમ થાય કે પોતે તો પ્રવૃત્તિ કરતો નથી (અને) નિવૃત્તિ લીધી કે, ચાલો ! આપણે ઉદાસ છીએ, તો બીજાઓ એને અનુકૂળતાઓ આપવા માંડે ! અનુકૂળતાઓ સ્વરૂપાંતર કરીને સામે આવે - રૂપ બદલીને છેતરવા આવે.

‘...તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે,...’ (એટલે કે) તને ઠીકપણું કેવુંક લાગે છે ? આ અનુકૂળતાઓ મળે છે તેમાં કેવુંક ઠીકપણું લાગે છે ? ‘...અને (આત્મ) જાગૃતિમાં શિથિલ કરી નાખી પોતાને વિષે એકાગ્રબુદ્ધિ કરાવી દે છે.’ જાણે કે એ જ એને (એકાગ્ર) કરાવી દે છે. પોતે જાગૃતિ છોડી દે છે એટલે ઉપચાર કરવામાં આવે છે કે એ સંયોગોએ તેને તન્મય કરાવી દીધો, એકાગ્ર કરાવી દીધો. એમ કહે છે કે, તું ધ્યાન રાખજે ! રૂપ બદલી-બદલીને તને છેતરવા આવશે. અનુકૂળતાના સંયોગો નવા નવા રૂપ લઈને તને છેતરવા આવશે ! પહેલાં જે રૂપે આવ્યાં હતાં તે રૂપે નહિ આવે. તને પાછી ઘડ બેસી ગઈ હોય કે આમાં આમ કરવું અને આમાં આમ કરવું, એમ નહિ. (એમ તારી જાગૃતિ કામ નહિ આવે). ચાંચ પણ તારી આત્મજાગૃતિમાં શિથિલતા આવી તો ભૂલમાં પડતાં વાર લાગશે નહિ.

પ્રશ્ન :- નવા નવા રૂપનું એક દૃષ્ટાંત આપે આપ્યું કે, બીજાઓ આને અનુકૂળતા આપે, એવી રીતે બીજી કઈ વાત છે ?

સમાધાન :- બીજું તો શું કે, પહેલાં કોઈ બીજી રીતે ઉદયમાં કાંઈક પોતાની બુદ્ધિ - શક્તિ - વિચાર લગાવતો (હતો). હવે એમ જાણ્યું કે આ બધું ખોટું છે અને આ માથાકૂટમાં પડવા જેવું નથી. જે હોય એ પરિસ્થિતિમાં આપણે ચલાવવું છે, એમાં અનુકૂળતાઓ કુદરતી બીજી રીતે વધવા માંડે. કુદરતી પ્રકારે, કોઈને કોઈ પ્રકારે (વધવા માંડે) તોપણ તેમાં ઠીકપણું લાગે છે તો એમાં એ પોતે છેતરાય છે. અહીંયા એમ કહેવું છે. એને ભિન્ન ભિન્ન રીતે ભુલાવામાં પડવાના પ્રકારો ભા થાય છે.

વળી, એ વખતે તે શું વિચાર કરે ? (તે કહે છે). ‘તે એકાગ્રબુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે,...’ જુઓ ! બહુ સૂક્ષ્મ પરિણામ પકડ્યા છે. ‘...મને

આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય,...' પહેલાં તો દુકાને જઈને બેસતો હતો હવે તો ઘરે બેઠાં બેઠાં થોડુંક આટલું કામ કરી લઉં છું, એમાં કાંઈ બહુ વાંધો નહિ. પણ આપણી બધી અનુકૂળતાઓ સચવાઈ રહે છે. પહેલાં ઘણી મહેનત કરતાં જે અનુકૂળતાઓ મેળવવી પડતી હતી, હવે તો નિવૃત્તિમાં થોડુંક કરીએ છીએ (ત્યાં મળી રહે છે) અને આટલી પ્રવૃત્તિમાં કાંઈ આપણને વાંધો નહિ આવે. એ પ્રવૃત્તિનું Volume ભલે ઘટ્યું હોય - પ્રવૃત્તિનું કદ ઘટ્યું હોય પણ પ્રવૃત્તિનો રસ ઘટ્યો છે કે નહિ ? આ સવાલ છે. જે દિ' દુકાનનાં થડે બેસતો હતો, એ જ રસથી (હવે) ઓછી પ્રવૃત્તિ છે એ થાય છે ? કે કાંઈ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં એ પ્રવૃત્તિ થાય છે ? રસનું પ્રમાણ શું છે ? આ અવલોકન વગર - નિજ અવલોકન વગર પોતાના રસની ખબર પડે એવું નથી. કેમકે કષાયની મંદતા છે ને ? પેલામાં (ધંધામાં) તો કષાયની તીવ્રતા થતી હતી. એટલે એને ધમાલ લાગતી હતી. પરિણામમાં પણ એટલો લોમ-વિલોમ (લટું-સૂલટું) થતો હતો. હવે કષાય મંદ થયો, પ્રવૃત્તિ ઓછી થઈ તો પછી હવે કાંઈ વાંધો નથી. હવે બરાબર છે. આત્માને બહુ નુકસાન કરે એવી આ પ્રવૃત્તિ નથી લાગતી. એને પોતાને (તેવું લાગે છે). '....મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય,...' અને હળવે-હળવે '....હું અનુક્રમે તેને છોડીશ;...' અને છતાં થોડી-ઘણી કરીશ ત્યારે પણ હું બરાબર જાગૃતિ રાખી લઈશ.

'...એ આદિ ભ્રાંતદશા તે દોષ કરે છે;...' જીવને આવી ભ્રમણા થાય છે. આ વિષયમાં પણ આવી એને ભ્રમણા થાય છે. પોતે પોતાને ખોટી રીતે છેતરી લે છે, ખોટી રીતે સંતોષ પકડે છે અને જ્યાં-જ્યાં વર્તમાન પરિણામમાં જીવને સંતોષ આવ્યો ત્યાં ચારિત્રમોહ ભલે મંદ હોય, (પણ) દર્શનમોહની તીવ્રતા થયા વિના રહે નહિ. આ સિદ્ધાંત છે. કેમકે ત્યાં પર્યાયદૃષ્ટિ વધારે તીવ્ર થઈ. પર્યાયદૃષ્ટિ તીવ્ર થઈ એટલે દર્શનમોહ તીવ્ર થયો. એ રીતે ભ્રાંતદશામાં પોતે એવો દોષ કરે છે.

'...જેથી તે દોષનો સંબંધ જીવ છોડતો નથી,...' તે (દોષનો) સંબંધ તેને છૂટતો નથી. '...અથવા તે દોષ વધે છે,...' (અર્થાત્) ક્રમે કરીને (તે દોષ વધે પણ છે). એટલે દર્શનમોહ વધે છે, એ દોષ (વધે છે). (અને) દર્શનમોહનો દોષ તેને છૂટતો નથી. દર્શનમોહ વધતો જાય છે અને '...તેનો લક્ષ તેને

આવી શકતો નથી.’ એ વાત તેને લક્ષ ઉપર આવતી નથી.

શું (થાય) છે કે જીવની સમજણમાં - ઉપયોગમાં સ્થૂળતા હોવાને લીધે ચારિત્રમોહ મંદ થાય છે તેનો ખ્યાલ આવે છે, (પરંતુ) ચાં- ચાં દર્શનમોહ તીવ્ર થાય છે, મંદ થાય છે ? એ વિષય ઉપર તેનું લક્ષ જતું નથી. જુઓ ! કેવી સૂક્ષ્મ વાત સ્થાપી છે !!

હવે, આ બાજુ એમણે એક સહેલી વાત શું લીધી ? કે જો સત્પુરુષ પ્રત્યે બહુમાન આવે અને ઓળખીને બહુમાન આવે તો દર્શનમોહ આપો આપ મંદ થાય છે. એમાં વિશેષ ફાયદો શું છે ? કે, જેણે દર્શનમોહનો અભાવ કર્યો છે એના પ્રત્યે તેને બહુમાન થયું, એનું મૂલ્યાંકન વિશેષ આવ્યું, એનું મૂલ્ય વધારે થયું તો એવા પરિણામમાં આપોઆપ દર્શનમોહનો રસ - અનુભાગ તૂટે છે. દર્શનમોહનો અનુભાગ તૂટે ત્યારે જ્ઞાનની પર્યાયમાં મુમુક્ષુને યોગ્ય આત્મહિત થવા માટેની વિશેષ નિર્મળતા આવે (છે). આ નિર્મળતા જરૂરી છે. આ ભૂમિકામાં આ નિર્મળતા જરૂરી છે.

પ્રશ્ન :- રસ અભિપ્રાય સાથે સંબંધ ધરાવે છે ?

સમાધાન :- અભિપ્રાય સાથે સંબંધ ધરાવે છે એ તો છે જ પણ અભિપ્રાય તો છેલ્લે તૂટશે. પહેલાં સમજણથી વિચારે છે પણ જેટલી જાગૃતિ (હોય) (એટલે કે) વર્તમાન પ્રવૃત્તિમાં જેટલી જાગૃતિ એટલું એને ત્યાં વર્તમાનમાં લાભનું કારણ બને છે. મુખ્ય વિષય ‘જાગૃતિ’નો છે.

(હવે કહે છે) ‘એ વિરોધી સાધનનો...’ વિરોધી સાધનો એટલે અનુકૂળતાના સંયોગો. (તે સાધનનો) ‘...બે પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે :’ (એટલે કે) બે પ્રકારે અનુકૂળતાને છોડી શકાય છે. ‘એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ;...’ (એટલે કે) મારે જરૂર નથી, તે તે ચીજોની મારે કોઈ જરૂર નથી. મને (તેનો) વિકલ્પ નથી, મને ઇચ્છા નથી, મને જરૂરિયાત નથી અને મને તે બહુ ગમે છે - એ પ્રકાર નથી. એટલે એક તો તે-તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ ઇચ્છવી.

બીજું, ‘...બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુચ્છપણું સમજાવું.’ છતાં (અનુકૂળ સંયોગો) હોય તોપણ તેની કિંમત શું ? દા.ત. એક સામાન્ય બહુ સીધો-સાદો મોટો સમર્થ દૃષ્ટાંત લઈએ કે, અત્યારે આ જગતમાં પૈસાનું મૂલ્ય ઘણું છે. સર્વસ્વ થઈ પડ્યું હોય તો પૈસો સર્વસ્વ થઈ પડ્યો છે. ત્યારે

એનું તુચ્છપણું કેવી રીતે સમજાય ? કે, પૈસા તો આજે પાપીમાં પાપી માણસો પાસે છે. જેમકે આ પરદેશના લોકો જે છે, ધનાઢ્ય દેશ કહેવાય છે ને અમેરિકા, સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ વગેરે, ત્યાં તો ખાણી-પીણી, રહેણી-કરણી વિવેક શૂન્ય છે ! અથવા જંગલી જેવી છે અથવા પશુ જેવી છે !! એ લોકોનાં જે જીવન છે એમાં કોઈ વિવેક નથી. માંસાહારથી માંડીને બધું એ લોકોનું જીવન જ એવું હોય છે. પાપીમાં પાપી પ્રાણીઓ પાસે કરોડો - અબજોની દોલત હોય છે, તેની કિંમત શું ? એની તુચ્છતા સમજવી. પછી પોતાને જે કાંઈ જેટલો યોગ હશે - પુણ્યનો યોગ અને સંપત્તિ હશે એના ઉપર એને શું મહત્તા આવશે ? (તેને એમ થાશે કે) ‘અહીંયા શું છે, પાપી પ્રાણીઓ પાસે પણ કરોડો-અબજો હોય છે, હવે આ સામાન્ય જે છે એમાં મમત્વ શું કરવું ? ને એની મહત્તા શું રાખવી ? જે કાંઈ હોય તેનું મમત્વ શું ને એની મહત્તા શું કરવા જેવી છે ? અને આ જીવે એનો રસ શું લેવા જેવો છે ?’ જે કાંઈ હોય, જેને જે કાંઈ પુણ્ય યોગે - નસીબ યોગે, પ્રારબ્ધ જેને કહેવાય તેનું તુચ્છપણું તેને આવવું જોઈએ. કોઈપણ પ્રકારથી તેનું જો તુચ્છપણું સમજાય અને તે તે સાધનોની પોતે નિવૃત્તિ ચાહે, ઉદાસ રહે, નિરપેક્ષભાવે રહે તો એને તે બાજુનો વિભાવરસ તીવ્ર થતો નથી. નહિતર પરિણામનો વિભાવરસ, સ્વભાવરસ ઉત્પન્ન નહિ થવા દે. દર્શનમોહ જલ્દી નહિ પકડાય પણ રસ પકડી શકાશે. પરિણામના રસને અને દર્શનમોહને અવિનાભાવી સંબંધ છે. એટલે રસ પકડવો, કેમકે એ વેદનમાં આવે છે. રસ તીવ્ર થાય ત્યારે તો (વેદનમાં આવે છે). હરખ-શોકમાં તીવ્ર રસ થાય છે કે નહિ ? કોઈ હર્ષના પરિણામ થાય, શોકના પરિણામ થાય, એકદમ તીવ્ર રસથી પરિણામ થાય છે; ત્યારે ત્યારે દર્શનમોહ હંમેશાં વધે છે.

પ્રશ્ન :- હસવું આવે, રોવું આવે, એ વખતે દર્શનમોહ તીવ્ર થઈ જાય છે ?

સમાધાન :- હા, તીવ્ર થઈ જાય છે. દર્શનમોહ એ વખતે તીવ્ર થાય છે. રસ વધે, જ્યાં જ્યાં રસ વધે - વિભાવરસ વધે ત્યાં દર્શનમોહ તીવ્ર થાય. સ્વભાવરસ વધે ત્યાં દર્શનમોહનો ઘાત થાય. આ સીધી વાત છે.

એટલે તો ગુરુદેવે (સ્વરૂપ) નિર્ણયના વિષયમાં એ વાત લીધી. (ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત - ૧૮) (સમયસાર) ૧૪૪ ગાથા ઉપરના (પૂજ્ય

ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનનો) એક ટુકડો આમાં પસંદ કર્યો છે ને (એ) ૧૮મો બોલ (છે). એમાં આ વાત લીધી (છે). ‘આવો નિર્ણય કરવાની જ્યાં રુચિ થઈ...’ (એટલે) સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાની જ્યાં રુચિ થઈ, ‘...ત્યાં અંતરમાં કષાયનો રસ મંદ પડી જ જાય.’ કષાય મંદ પડી જાય (એમ) ન કહ્યું. ‘કષાયનો રસ મંદ પડી જાય’ એમ કહ્યું ! કુદરતી જે ભાષા આવે છે એ તો ભાવ અનુસાર આવે છે ને ! ‘કષાયનો રસ મંદ પડ્યા વિના આ નિર્ણયમાં પહોંચી શકાય નહિ.’ આ સિદ્ધાંત કર્યો. પછી આ સિદ્ધાંત કહ્યો. કેમકે કષાયરસ મંદ પડતાં જીવને દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે છે. દર્શનમોહનો રસ મંદ પડે અને કષાયરસ મંદ પડે - એ (બન્ને) સાથે-સાથે Parallel ચાલે છે. પરિણામને મલિન કરનાર એ ભાવ છે. એ ભાવમાં મંદતા થયા વિના નિર્મળતા આવે નહિ, નિર્મળતા આવ્યાં વિના સ્વરૂપ નિર્ણય થાય નહિ. સ્વરૂપ નિર્ણય થાય નહિ તેને સ્વરૂપ(નો) અનુભવ થાય નહિ. એ તો ૨૦૩ (નંબરના બોલમાં લીધું). ૨૦૩ (બોલમાં) એમણે એ સિદ્ધાંત સ્થાપ્યો.

૨૦૩ (નંબરના બોલમાં) તો એક ટુકડો જ લીધો છે કે, ‘દર્શનમોહ મંદ કર્યા વિના વસ્તુસ્વભાવ ખ્યાલમાં આવે નહિ...’ એટલે નિર્ણયમાં આવે નહિ, ભાવભાસનમાં આવે નહિ, ‘...અને દર્શનમોહનો અભાવ કર્યા વિના આત્મા અનુભવમાં આવે એવો નથી.’ એટલે આ અનુભવ પહેલાંનું પગથિયું છે - Pre-stage છે. એને દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવો જોઈએ. કેમકે પ્રથમ સ્વાનુભવમાં ઉપશમ (સમ્યગ્દર્શન) થાય છે. ઉપશમ તો - નબળો પડે તે દબાય, સબળો કોઈ દિવસ દબાય નહિ. બધી (કર્મની) પ્રકૃતિઓમાં એક દર્શનમોહની જ પ્રકૃતિ એવી છે કે જેના ઉદયમાં જોડાયા વિના, ઉદય હોય તો જોડાયા વિના જીવની બીજી પરિસ્થિતિ રહેતી નથી. બાકી (કર્મ પ્રકૃતિની) વાત જુદી છે. બધેથી ભિન્ન પડી અને તેનો ઉદયાત્માવી ક્ષય કરે. પણ એક દર્શનમોહની પ્રકૃતિ એવી છે. આ કર્મના ઉદયનું ભૂત જે કરણાનુયોગના અભ્યાસીઓને વળગ્યું છે, એ અહીંથી વળગેલું છે. કર્મનો ઉદય.... કર્મનો ઉદય...! (એમ) જે વજન આપે છે, એનું કારણ મૂળ દર્શનમોહમાં એ પરિસ્થિતિ ભી છે. અને અનાદિનો સંસાર પણ એને લઈને છે.

એટલે પ્રયોજનભૂત વિષય એ છે કે જીવને દર્શનમોહની શિ ત તોડવી જ રહી. જો દર્શનમોહ નબળો પડે તો જ એને ઉપશમ સમ્યગ્દર્શન થાય.

નહિતર ઉપશમ સમ્યગ્દર્શન કોઈ કાળે થાય નહિ.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યલિંગી મુનિને કષાય તો મંદ પડ્યો છે પણ રસ તીવ્ર વર્તે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણો મંદ પડ્યો છે. (પણ) કષાયનો રસ મંદ નથી પડ્યો અને દર્શનમોહ પણ મંદ થયો નથી. એ સંતોષ પામે છે. સમયસારની ૧૫૪(મી) ગાથા છે. કર્તા-કર્મ અધિકાર પૂરો કર્યા પછી પુણ્ય-પાપ અધિકાર શરૂ કર્યો છે. એમાં ૧૫૪ ગાથામાં એ દ્રવ્યલિંગી મુનિની વાત લીધી છે. એ પંચાચારને પાળે છે - દર્શનાચાર, જ્ઞાનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર. પણ એ પોતાનાં વર્તમાન કષાયની મંદતાના પરિણામથી સંતુષ્ટ છે. સ્થૂળ એવાં કષાયની તીવ્રતાના પરિણામથી નિવર્ત્યો છે પણ સ્થૂળ એવાં કષાયની મંદતાના પરિણામથી નિવર્ત્યો જ નથી અને ત્યાં એને સંતુષ્ટપણું થાય છે. કોઈપણ વર્તમાન અવસ્થામાં સંતોષ થયો એટલે દર્શનમોહની પકડ છે એ આપો આપ જ વધારે તીવ્ર થઈ ગઈ.

પ્રશ્ન :- દર્શનાચાર પાળે છતાં શ્રદ્ધામાં ભૂલ રહી જાય ?

સમાધાન :- હા, થઈ જાય. એમાં શું (થાય) છે, દર્શનાચાર એટલે ખરેખર શું છે કે શ્રદ્ધાના વિષયભૂત જે નિશ્ચય તત્ત્વ - પોતાનો આત્મા છે અને શ્રદ્ધાના વિષયમાં નવ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન તેને સમ્યગ્દર્શન (કહે છે). એમ બે રીતે ભેદથી અને અભેદથી કહેવામાં આવે છે અને એ બન્ને વિષયમાં એના વિચારો ચાલે છે. છતાં પણ વર્તમાન પર્યાયના સંતોષપણાને લીધે અને એકત્વની તીવ્રતાને લીધે દર્શનમોહ જરાપણ મંદ પડતો નથી. આ એક તકલીફવાળી વાત છે. ધ્યાન ખેંચવા જેવો વિષય છે કે એને કરવાનું શું બાકી રહે છે ?

એક ચકલું, દેડકું સમ્યગ્દર્શન પામે છે. તિર્યચ અવસ્થા છે તેને કાંઈ (જ્ઞાનનો) ઉઘાડ નથી અને આ દ્રવ્યલિંગીને અંગ-પૂર્વનો ઉઘાડ હોય છે. અત્યારે કોઈને છે નહિ. એવો અંગ-પૂર્વનો ઉઘાડ હોય છે અને એટલું મંદ કષાયનું આચરણ હોય છે ! એટલે જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ અને ચારિત્રનો ક્ષયોપશમ બહુ સારો છે, પણ પગથિયું ચૂકેલો છે ! પહેલું પગથિયું દર્શનમોહને અભાવ કરવાનું છે. એ પહેલાં બીજી દિશામાં પ્રગતિ કરવા ગયો. દર્શનમોહને (મટાડવાંની) દિશામાં પ્રગતિ કરવાને બદલે જ્ઞાન અને ચારિત્રના ગુણ ઉપર

એને આસિ ત થઈ !! કે આમાં વિકાસ થાય, જેટલો મારો આમાં વિકાસ થાય તેટલો કરું. (એમ કરવા જતાં) દિશાકેર થઈ જશે !!

એક ચકલું, દેડકું (સમ્યગ્દર્શન) પ્રાપ્ત કરે છે (તો) તેણે શું કર્યું ? અને આવો દ્રવ્યલિંગી (સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત) કરતો નથી તો તેણે શું ન કર્યું ? બસ ! આ એક મુદ્દા ઉપર Concentration (એકાગ્રતા) કરવા જેવું છે. આ મુદ્દો જો ઉકલી જાય તો વાંધો નથી અને નહિતર ગમે તે કરે એ બધું ગડબડવાળું જ રહેવાનું છે. ચાંચ તેનો ઉકેલ આવવાનો નથી.

મુમુક્ષુ :- કષાય જેટલી સહેલાઈથી ખ્યાલમાં આવે છે એટલી સહેલાઈથી રસ ખ્યાલમાં નથી આવતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કષાય થોડો વધારે સ્થૂળ છે (અને) રસ એનાથી સૂક્ષ્મ છે. પણ એથી ન પકડાય એવું કાંઈ નથી. અવલોકનની જેટલી Practice (અભ્યાસ) તેટલું પકડી શકાય છે. ઝવેરી બનતી વખતે પહેલી વખત હીરો જોયો અને ઝવેરી થઈ ગયા પછી પચ્ચીસમો વર્ષ જોયો, એમાં ફેર ખરો કે નહિ ? એની એ નજર છે. આંખો એની એ છે. આંખમાં કાંઈ વધારે સુધારો થઈ ગયો હોય એવું નથી. જોવાની Practice વધી છે. બીજું કાંઈ નથી. એને જે ખૂબીઓ જોવાની છે, ડાઘ જોવાના છે, જે કાંઈ એના પાંચ-સાત-દસ જોવાના પડખાઓ છે એ પડખાઓ જોવાની તેની Practice જ વધી છે. બીજું કાંઈ નથી. એમ અહીંયા પણ અવલોકનની Practice વધવી જોઈએ. વિચાર કરે છે પણ અવલોકન કરતો નથી. એટલે વિચારમાં ને વિચારમાં આગળ વધીને જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વધારે છે. કેમકે વિચાર વધવા અર્થે વાંચન કરે છે, શ્રવણ કરે છે, ચર્ચાઓ કરે છે, ચિંતન કરે છે, મનન કરે છે. અવલોકન કરવું એ બીજી વાત છે. એ વગર રસ પકડવામાં નહીં આવે. જે રસ પકડવો છે એ થોડો સૂક્ષ્મ જરૂર છે પણ એ તો પોતે અવલોકન કરે તો જરૂર પકડાય એવું છે, અવલોકન ન કરે તો ન પકડાય, એ તો સીધી વાત છે.

હવે (કહે છે) 'વિચારથી કરી તુચ્છપણું સમજાવા માટે પ્રથમ તે પંચવિષયાદિના સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે,...' શું કહે છે ? વિચારથી તુચ્છપણું સમજાવ તે માટે તે તે સંયોગોનો ત્યાગ કરવો એ વધારે અનુકૂળ છે. કેમ ? (કેમકે) ગ્રહણ કાળે તો એનો અભિપ્રાય પડ્યો છે એટલે

રસ લેવાય જાય છે. એટલે એને રસની નિવૃત્તિ કરવી હોય તો (તે) પ્રસંગની આ હેતુથી પણ નિવૃત્તિ કરવી એના માટે યોગ્ય છે. રસની નિવૃત્તિનો હેતુ ન હોય અને એકલો ત્યાગ કરે તો જરૂર નિષ્ફળ જાય. પણ રસ નિવૃત્તિ અર્થે ત્યાગ કરે તો પોતાનાં રસ નિવૃત્તિમાં એ સહાયક નિમિત્ત છે.

‘...કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.’ એટલો વિવેક આવે છે અને એ ત્યાગની દશામાં તેને વિચારનો અવકાશ વધારે મળે છે. વધારે વિચાર કરવાની જગ્યા થઈ કે હવે હું મારા પરિણામને જોઉં, તપાસુ (કે) કેમ રહે છે ?

‘તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બળ ન ચાલતું હોય ત્યારે,...’ શું (કહે છે) ? તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા એટલે સર્વથા ત્યાગ કરવાનું બળ ન ચાલતું હોય, કેમકે આ તો મુમુક્ષુની ભૂમિકા છે. ‘...ત્યારે ક્રમે ક્રમે, દેશે દેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે;...’ હું જરૂરિયાત વિનાનો અજરૂરિયાતવાળો છું, તો જરૂરિયાતો ઓછી કરવી એમાં શું મોટી વાત છે ! એમ કહે છે. આના વિના ન ચાલે ને આના વિના ન ચાલે એવી આડ મારવાની જરૂર નથી. જે આત્મા સ્વરૂપે કરીને નિરાલંબ, નિરપેક્ષ છે એવો શ્રદ્ધવો છે, એવો જાણવો છે અને એમાં સ્થિતિકરણ કરવું છે તો દીનતા તો છોડવી જ પડશે કે આ વગર નહિ ચાલે ને આ વગર નહિ ચાલે, એ બધી દીનતા તો છોડવી જ રહી. એટલે (કહ્યું કે) દેશે દેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે.

(આગળ કહે છે), ‘...પરિગ્રહ તથા ભોગોપભોગના પદાર્થનો અલ્પ પરિચય કરવો ઘટે.’ (સંયોગો) હોય તોપણ તેણે એનો પરિચય અને પ્રસંગ અલ્પ કરી નાખવો. ‘એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોળા પડે,...’ છે. કેમકે જીવનો લક્ષ છે - અંતર લક્ષ છે પોતાની નિર્મળતાનો, એટલે દોષ મોળા પડે છે. અને દોષ મોળા પડે તો ‘...આશ્રયભક્તિ ત દૃઢ થાય;...’ (અર્થાત્) જ્ઞાનીનાં ચરણમાં નિવાસ કરવો છે, મન સ્થાપન કરવું છે, તે દૃઢ થાય - એ સહેલું પડે, એ સુગમ પડે. ત્યાં જ વાતને જોડે છે. વર્તમાનના વિષય કષાયનાં રસવાળા પરિણામ અને જ્ઞાનીનાં ચરણમાં મન સ્થાપવું - એ બેને મેળ ખાય એવી વાત નથી, એમ કહે છે.

‘...આશ્રયભક્તિ ત દૃઢ થાય; તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આત્મામાં પરિણામ

થઈ...' (અર્થાત્) એમનાં વચનો પ્રત્યે બહુમાન આવે, તેનું મૂલ્યાંકન થાય, એ ભાવો સમજાય, તેમનાં વચનમાં રહેલાં ભાવો સમજાય (ત્યારે તે વચનોનું) '...આત્મામાં પરિણામ થઈ તીવ્રજ્ઞાનદશા પ્રગટી જીવન્મુ ત થાય.' ત્યાં સુધી જાય. આ Line જો સાંધે તો જ્ઞાનદશા થાય. પરિણમન થાય એટલે જ્ઞાનદશા થાય. તીવ્રજ્ઞાનદશા થાય અને જીવન્મુ ત દશા પણ થાય. તેરમાં ગુણસ્થાન સુધીની વાત લઈ લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપદેશથી ઉપશમ અને વૈરાગ્ય થાય ત્યારપછી આ દશા થાય. ચાર લીટીમાં આવો ક્રમ લીધો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપદેશબોધ અને સિદ્ધાંતબોધ જે છે એને એકબીજાને કારણ-કાર્યનો સંબંધ છે. એટલે એક કારણ બને એટલે કાર્યમાં તેનું ફળ આવે છે, એમ છે. એ તો કારણ-કાર્યનો સંબંધ છે. અહીંયા એ વાતનું એમણે અનુસંધાન લીધું નથી. અહીંયા તો એમ કહે છે કે તારાં વિભાવરસના પરિણામને મોળા પાડ ! સત્પુરુષના ચરણમાં મનને સ્થાપ ! અપૂર્વભાવે તેને જો ! તેમનાં વચનમાં રહેલાં અપૂર્વ ભાવોનું અવગાહન કર (તો) તને અવશ્ય તેનું પરિણમન થઈ, તીવ્ર જ્ઞાનદશા થઈને જીવન્મુ ત દશા સુધીનો તને લાભ મળશે. એમ કહેવું છે.

આશ્રયભક્તિ તની દૃઢતામાં અનન્યભાવે, તીવ્રભાવે અથવા અત્યંત બહુમાનથી - અત્યંત ભક્તિ તથી આશ્રય કરવો. આશ્રય કરવો એટલે પોતાની લઘુતા તો સહજે જ તેમાં આવે છે. ભલે તેટલી યોગ્યતા પ્રગટી હોય તો પણ તેમાં પોતાની લઘુતા આવી જ જાય છે. એ સહજ જ બને છે.

મુમુક્ષુ :- આ જોઈએ....આ જોઈએ.... તે ભાવને આપે 'દીનતા' કહી !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ દીનતા છે. જે જોઈએ... જોઈએ... (થાય છે) તે દીન પરિણામો છે. કેમકે તેના વગર મને ચાલે નહિ, હું પાંગળો (એમ જે લાગે છે) એ તો દીનતા જ છે ને ! ખરેખર તો દીનતા શું (કહેવી) ! (પરંતુ) પોતાના સુખની પુદ્ગલ પરમાણુની પર્યાયો પાસે આ જીવ ભીખ માંગે છે !! 'તું મને સુખી કર ! મને તારામાંથી સુખ મળે ! તારાથી હું સુખી થાઉં !' એ બધાં (ભાવ) પરમાણુની પર્યાય પાસે પોતાનાં સુખની યાચના કરવાં સિવાય બીજું કાંઈ નથી. તેને દીનતા કહેવી - યાચના કહેવી (બધું એક જ છે). છેલ્લો પેરાગ્રાફ રહી જશે. વિશેષ કાલે લેશું.

 પ્રવચન-૧૩, તા. ૨-૧૨-૧૯૯૦

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વચનામૃત. પત્ર - ૫૭૨ ચાલે છે. પાનું - ૪૫૪. છેલ્લો પેરાગ્રાફ બાકી છે. આખા પત્રનો સારાંશ એ છે કે જીવ પાત્રતામાં આવીને એટલે કે દર્શનમોહના રસને મંદ કરીને, દર્શનમોહની શક્તિને ઘટાડીને સત્યુરુષને ઓળખે તો એને મોક્ષ પર્યતની જીવનમુક્તિ તદ્દશા પ્રાપ્ત થાય. એવી એક સળંગ Line સંઘાઈ જાય છે.

છેલ્લો પેરાગ્રાફ - 'જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે,...' એમ કહે છે કે, જે વસ્તુ જોઈએ છે, પ્રાપ્ત કરવી છે તેની ભાવના વારંવાર થવી એ સહજ છે. સહજ જ તેની ભાવના વારંવાર થાય. પણ જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો માત્ર વિચાર કરે (તો) તેનો અર્થ એ છે કે એની ભાવના નથી. ચારેક વિચાર આવે છે, ઇચ્છા થાય છે. વિચારથી પૂર્તિ અર્થે વાંચન, શ્રવણ કરી લે છે. વળી પાછો એ વિષયને છોડી દે છે. અસત્પ્રસંગોમાં પોતાની ભાવના તો ભી જ છે. એટલે અસત્સંગ અને અસત્પ્રસંગોમાં વળી પાછું એનું પરિણમન જે છે એ પોતાના આત્મરસથી દૂર ચાલ્યું જાય છે. વિભાવરસમાં પોતાનો આત્મા વધારે ખૂંચે છે. વળી પાછો આ વિચાર કરવા આવે છે. એમ કોઈ કોઈવાર આ વાતનો વિચાર કરે.

'...તેથી અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કઠણ પડે,...' એથી કરીને તેને કાંઈ અનાદિનો અભ્યાસ ન મટે. અથવા અનાદિની જે વિપરીત રસની પરિણતિ છે એમાં ફેર નહિ પડે. જે લટી પરિણતિ છે તેમાં ફેર નહિ પડે. એ તો એમને એમ રહી જશે. ચારેક વિચાર કરે વળી પાછો છોડી દે, વળી ચારેક વિચાર કરે, વળી ચારેક (છોડી દે). એમ ચારેક ચારેક વિચાર કરતાં આ કામ થવામાં આગળ વધાય એવી પરિસ્થિતિ નથી.

પ્રશ્ન :- એવી પરિસ્થિતિ થવાનું કારણ શું ?

સમાધાન :- ભાવના નથી. પોતાને પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના નથી. ભાવના

હોય તો સહજ જ પરિણામ લાગ્યા કરે. જે ચીજ જોઈએ છે, તેને એ પ્રાપ્તિની ભાવના હોય તો પરિણામ એની પાછળ કૃત્રિમતાથી લગાવવા ન પડે (પણ) સહેજે સહેજે લાગે. જગતમાં તો શું બને છે ? (કે જેની) જરૂરિયાત હોય છે તેમાં શું બને છે ? કે જ્યાં સુધી જરૂરિયાતની પૂર્તિ ન થાય ત્યાં સુધી પરિણામ ચાલવાનાં જ. (અહીંયા) ચારેક જીવ વિચાર કરે છે, પાછો છોડી દે છે. એનો અર્થ એ છે કે એને ખરેખર જરૂરિયાત નથી લાગી. જરૂરિયાત તો લાગવાનો વિષય છે. સમજવાનો વિષય નથી પણ લાગવાનો વિષય છે. સમજવું એક વાત છે, લાગવું બીજી વાત છે.

(એટલે કહે છે કે) ‘...દિનદિન પ્રત્યે...’ એટલે પ્રતિદિન. ‘...પ્રસંગે પ્રસંગે...’ એટલે ઉદયમાં જે કાંઈ પ્રસંગો ઉત્પન્ન થાય અને એ પ્રસંગોમાં પ્રવૃત્તિ કરવી પડે તે ‘...પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરી વિચાર કરે...’ કે આ ઉદય પ્રસંગોમાં મારો રસ કેટલો જાય છે ? હું કેટલા રસથી કાર્ય કરું છું - પ્રવર્તું છું ? અને મારા સ્વરૂપનું કાંઈ સ્મરણ રહે છે કે વિસ્મરણ રહે છે ? સાવધાની રહે છે કે અસાવધાની રહે છે ? તેનો ફરી ફરીને વિચાર કરે.

‘...તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી,...’ એમ સતત લાગ્યો રહે તો ‘...અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રયભિ તમાર્ગ સિદ્ધ થાય. એ જ વિનંતિ.’ આ તો હજી જ્ઞાનીપુરુષનાં આશ્રયમાં જાવાની વાત ચાલે છે. આત્માનો આશ્રય કરવો તો બહુ દૂરની વાત છે. પણ જીવને કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ મળે તો એના આશ્રયમાં રહેવું તે પણ એને બની શકતું નથી, કઠણ પડે છે. એટલાં માટે પણ એ આ રીતે દિનદિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિએ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરીને વિચાર કરે તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટે. એટલે એ રસ મંદ પડે, પરિણતિમાં પણ ફરક પડે અને અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થાય. એટલે એને જે અપૂર્વ માર્ગે જાવું છે એ એને વારંવાર છૂટી જાય છે. કોઈ કોઈ વાર વિચાર આવે છે. એમ ન થાય (તે માટે) તેનો સતત અભ્યાસ ચાલુ રહે. અને જે આશ્રયભિ તમાર્ગ તો સૌથી સુલભ છે (તેની પ્રાપ્તિ થાય). જ્ઞાનમાર્ગ અને ક્રિયામાર્ગથી પણ આશ્રયભિ તમાર્ગ તો સૌથી સુલભ છે, એ માર્ગની અવશ્ય તેને સિદ્ધિ થાય.

ખરી વાત એ છે કે આ વિષયની જેને કિંમત આવે છે, કિંમત સમજાય

છે, કિંમત લાગે છે એ તો પોતાની પૂરી શક્તિ તથી પાછળ પડી જાય છે. ત્યારે એને ખરેખર કિંમત આવી છે, મૂલ્યાંકન થયું છે. નહિતર એ ગતાનુગતે સંપ્રદાયબુદ્ધિથી જીવ જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરે છે, એ અનંતવાર કરી છે. એથી આત્માને કોઈ કાર્યસિદ્ધિ થાય એવી સંભાવના નથી. એટલે ખરેખર જેને કિંમત આવે છે તે તો પૂરી શક્તિ લગાવવા માટે તૈયાર થઈ જાય છે. મારી જેટલી શક્તિ છે એ સર્વ શક્તિ તથી હવે આ એક કામ કરવું છે. અનંત કાળે (મનુષ્ય) ભવ મળ્યો છે. હવે આ દાવ ચૂકવો નથી. એ ભાવ તેને આવી જાય છે. એવી દૃઢતા (જેને) આવે તેને માર્ગ સુલભ છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ન આવે તેને માર્ગ દુર્લભ છે. આ બહુ સાફ વાત છે. આમાં બીજો વિકલ્પ કરવા જેવો નથી લાગતો.

મુમુક્ષુ :- ક્રિયામાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં આ માર્ગ સરલ બતાવ્યો, છતાં પણ અનાદિકાળથી આ જ દુર્લભ થઈ પડ્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આમાં પણ આવ્યો નથી તો હવે એને ચાં જવાનું રહ્યું ? ખોટી રીતે શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો, વિદ્વાન થઈ ગયો અને ખોટી રીતે ક્રિયાઓ કરીને દુનિયામાં - સમાજમાં તપસ્વી પણ ગણાયો. વિદ્વાન પણ ગણાયો અને ક્રિયાકાંડી અને તપસ્વી પણ ગણાયો. પણ હજી તો સત્પુરુષને ઓળખવા એટલી પાત્રતામાં આવ્યો નથી. ઓળખીને એમના ચરણમાં મનની સ્થાપના કરવી જોઈએ એ સ્થિતિમાં આવ્યો નથી. આ તો સુલભ છે. પેલાં બે કરતાં આ સુલભ છે. સીધો જ્ઞાનમાર્ગ આત્માને ગ્રહણ કરવો, આત્માનો નિર્ણય કરીને અનુભવ કરવો કે કોઈ તપશ્ચર્યા કરીને સિદ્ધિ કરવી, એ તો બધી આના કરતાં અઘરી વાત છે. આ તો સાવ સહેલી વાત છે, એથી સહેલી વાત છે. પણ જે કાંઈ ખામી રહી છે એ જીવને પાત્રતામાં ખામી રહી છે. ખરી વાત એ છે કે જીવને મૂળમાં ખામી રહી છે એ પાત્રતાની રહી છે. એટલે કોઈ એવી યોગ્યતા જ પોતાની થઈ નથી કે જેને લઈને એ સાચો રસ્તો પકડે, સાચે રસ્તે આવે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુએ પહેલાં પાત્ર થવાનો સર્વ શક્તિ તથી ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહેલાં એને પાત્ર થવું જોઈએ. પાત્ર થવા માટે બીજું કાંઈ કરવાનું નથી. એક પોતાએ અંતઃકરણથી - નિર્મળ ચિત્તથી - શુદ્ધ ભાવનાથી આત્મહિત કરવા માટે પોતાનાં પરિણામમાં તૈયાર થવાનું છે.

મારે આત્મહિત કરવું છે. ફરી ફરીને મનુષ્યભવ મળવો દુર્લભ છે. માટે મુખ્ય કામ કોઈ આ ભવનું હોય તો તે મારું આત્મહિત કરવું તે છે. બાકી ગૌણપણે જે કાંઈ થવાનું હશે તે થશે, ત્યારે તેવાં વિકલ્પ આવશે. અત્યારથી કોઈ સંકલ્પ કરીને, યોજના કરીને જીવન જીવવું નથી.

માણસ શું કરે છે ? કે પોતાના જીવનને સારી રીતે જીવવા માટેની યોજનાઓ કરે છે. પહેલાં આમ કરવું, પછી આમ કરવું, આમ થાય પછી આમ કરવું, આમ થાય પછી આમ કરવું. પછી પરિણામ એમાંને એમાં જ લાગ્યાં કરે. જે તે યોજનાઓ પૂરી થાય, ત્યાં બીજી યોજનાઓ ભી થાય. પહેલાં એમ થાય કે ઘર વસાવવું. ઘર વસાવવા માટે ઘર ભાડે લેવું અને પછી વસાવવું એટલે શું ? કે તેની અંદર પછી કેટલી વાત આવે છે, તેનો કાંઈ મેળ રહેતો નથી. આ જોઈએ... આ જોઈએ... આ જોઈએ... આ જોઈએ... પરિણામ એની ને એની પાછળ લાગ્યા કરે છે. પછી, આથી સારું જોઈએ... પછી એથી સારું જોઈએ... પછી એથી સારું જોઈએ... એમને એમ (એ) ઘટમાળમાં જીવ જિંદગી પૂરી કરે છે. એના બદલે (અહીંયા) એની આખી Line ફરી જાય છે.

જો મારે મુખ્યપણે આત્મહિત જ કરવું છે, મારાં જીવનમાં આ એક જ મુખ્ય કામ છે તો પછી બહારના કાર્યો તો ઉદય પ્રમાણે જે ભા થશે એને યોગ્ય જે વિકલ્પ થવો હશે તે થશે, અને કામ થવું હશે તે હશે. નહિ થવું હોય તો નહિ થાય અને કામ નહિ થવું હોય તો નહિ થાય. વાત પૂરી થઈ ગઈ. પણ મુખ્ય કાર્યની પાછળ પોતાની શક્તિ લગાવવી.

મુમુક્ષુ :- ધંધામાંથી થોડી નિવૃત્તિ લે તો પછી સંસ્થાની યોજના બનાવવામાં લાગી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ વાત સાચી છે. એ વિચાર કરવો પડે એવો છે. ધંધામાંથી તો થોડાં નિવૃત્ત થયા ત્યાં સંસ્થા - એક, બે, ત્રણ, ચાર (સંસ્થાના ટ્રસ્ટી બની જાય). મને પણ યાદ નથી હું કેટલાં ટ્રસ્ટમાં ટ્રસ્ટી છું ! એમાં શું ? રાજીનામું આપી દેવું !

એક વિચાર આવ્યો હતો, આજે જ વિચાર આવ્યો હતો કે, જ્યારે ટ્રસ્ટમાં હોઈએ ત્યારે તો સામે જે પ્રસંગ આવે તેને ન્યાય-અન્યાય તોળવો પડે છે. ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં (પણ) પરિણામ તો ત્યાં લાગે છે. હવે જ્યારે એક

વિચાર આવે છે કે આ વાત આપણને નડે છે અને (મારાં) અંતરંગમાં - મારાં કાર્યમાં નુકસાન કરે છે અને આ માથાકૂટ ઓછી કરી નાખવી છે (તો) આપી દો રજા ! ચિઠ્ઠી ફાડી નાખવાની છે. એમાં તો બીજું કાંઈ નથી. પોતાને જ ચિઠ્ઠી ફાડી નાખવાની છે. ત્યાં રહેવું અને અન્યાય કરવો એ તો જાણે યોગ્ય નથી. (અને છતાં) ચાલવું પડે તો ન્યાયસર જ ચાલવું પડે. ન્યાય-નીતિ, એ તો એક વ્યવહારિક પ્રસંગમાં તો વ્યવહારિક રીતે ન્યાય-નીતિ અંગીકાર કરવાં એ એક ફરજ છે. ત્યારે એ ન્યાય-નીતિને અનુસરતાં જો પોતાના પરિણામમાં વિશેષ અવરોધ ભો થતો હોય, ભાંજગડ ભી થતી હોય (તો) તિલાંજલી આપી દેવી. ઘણાંય મુમુક્ષુઓ એ માથાકૂટમાં નથી તો આપણે પણ એક મુમુક્ષુ તરીકે આઘા રહેવું. એમાં કાંઈ વાંધો નથી આવતો.

પ્રશ્ન :- જે જીવને એવો વિચાર આવતો હોય, આ જ તો તેની યોગ્યતા છે. આ જ તેની ટ્રસ્ટી માટેની યોગ્યતા છે. જે જીવને એવાં વિચાર ન આવતાં હોય તે તો યોગ્ય જ નથી. હવે યોગ્ય વ્યક્તિઓ જ્યારે રાજનામું આપી દે તો સમાજમાં, ટ્રસ્ટમાં ક્ષતિ નહિ થાય ?

સમાધાન :- પહેલાં ચિંતા આત્માની કરવી કે પહેલાં ચિંતા સમાજની કરવી ? આનો થોડો ડો વિચાર કરવો. જેમકે હું આ સંસારમાંથી સિદ્ધાલયમાં ચાલ્યો જઈશ અને આવી રીતે જો બધાં મારે રસ્તે ચાલશે તો સમાજનું શું થાશે ? પોતાનાં પરિણામ સુધારવા માટે કોઈપણ પગલું ભરવું તે યોગ્ય જ છે. આત્મશ્રેયને પ્રધાનતા આપવી. આ જ્ઞાનીનો માર્ગ છે. એમણે શું કર્યું ?

ચારેક કાગળ લખતાં નથી તો માફી માંગી લે છે !! વાત સાચી છે કે તમને સ્પષ્ટીકરણ નથી મળતું, માર્ગદર્શન નથી મળતું, તમારી મૂંઝવણનો ઇલાજ છે મારી પાસે અને તમને નથી પ્રાપ્ત થતો, તેથી અવશ્ય તમને મુશ્કેલી રહે છે, એ મુશ્કેલીમાં હું નિમિત્ત થાઉં છું, એમ પણ હું સમજું છું, પણ મારાં પરિણામ કામ કરતાં નથી. હું શું કરું ? પત્ર લખવા બેસું છું (તો) મારે અધૂરો છોડી દેવો પડે છે !! ચારેક તો લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને અધૂરો છોડી દે, તો શું કરે ? પરિણામ નથી કામ કરતાં, ન કામ કરે તો આત્મા ઉપર કાંઈ બળાત્કાર કરાય છે ?

એટલે સહેજે થાય, સહેજે વિકલ્પ આવે, કામ થવું હોય તે થાય, ન થવું હોય તે ન થાય. એ રીતે ન્યાય-નીતિથી વર્તતાં પોતાના પરિણામની

અંદર કોઈ તીવ્ર રસનું કારણ ન બનતું હોય અને સહેજે થઈ જતું હોય, (તો) એ ઠીક છે, પણ તીવ્ર રસે કરીને જો જાવું પડે તો એ કરવા યોગ્ય નથી. એનાં કરતાં દૂર રહેવું તે (યોગ્ય છે). એ તો એમણે કહ્યું કે, તે તે પ્રસંગને છોડી દેવાં, તે તે સાધનોનો ત્યાગ કરી નાખવો. એટલે સંસ્થાઓનાં કામમાં ફસાવા જેવું નથી.

ગુરુદેવ જેવાં ઉપકારી (પુરુષ) થયા છે. એમનો આપણાં ઉપરનો ઉપકાર છે, એક પણ છે કે જે આપણે ન ચૂકવી શકીએ. તો આપણે યથાશક્તિ ત, યથાભક્તિ ત એમના શાસનનું કાર્ય કરવું, સેવા કરવી - આપણી ફરજ છે. પણ આત્મા તેમાં ફસાઈ જાય તેવી રીતે નહિ. આ તો સંતુલન રાખવું પડે તેવું છે.

દુકાને ઘરાક આવે તો શું કરીએ (છીએ) ? આપણાં ભાવથી ખોટ ખાઈને માલ આપીએ છીએ ? નફો લેવાનો નક્કી કર્યો છે એટલે નફો લઈએ છીએ. છતાં પેલાને કેવી રીતે સમજાવીએ છીએ ? એને એમ કહીએ (છીએ) કે, 'ચાલ...ચાલ...! તારે લેવું હોય તો લે, આથી ઓછે (ભાવે) નહીં મળે.' એમ કહો તો શું થાય ? 'લીઘાં....લીઘાં હવે, તારું કામ નથી.' તો શું થાય ?

ભો રહે ? તો ભો ન રહે. (ત્યાં તો) તેને સમજાવે છે અને પોતાનો ધાર્યો નફો લઈને માલ વેચે છે. એનો તો મફત આપો તોપણ (લઈ લે) ! ઘરાક તો એવી ચીજ છે કે મફત આપો તો એમ કહે કે, લઈ જવાની મજૂરી તમારે માથે ! ફોતરી ઉપડાવે છે કે નહિ મીલમાંથી ? શીંગ ફોલે ને ! તેની ફોતરીના ઢગલાં થાય. હવે જોઈતી હોય એને મફત. તો એ કહે, નહિ, ઉપડાવવાના પૈસા તમારે દેવા પડશે. (એટલે) ઘરાક તો એવી ચીજ છે ! તમે જેટલી કિંમત કહો તેનાથી ઓછે માંગશે અને મફત કહો તો મજૂરી માથે માગશે !! તમે તમારી રીતે કામ કરો છો એનો અર્થ શું છે ? કે ન તો તમે એને ઘક્કો મારો છો અને ન તો તમે કાંઈ મફત આપો છો. બેમાંથી એક પણ કરતાં નથી. આ સંતુલન જાળવવામાં આવે છે કે નહિ ? કોઈપણ કામમાં કોઈની પણ સાથે Adjustment કરવું પડે છે કે નહિ ? પછી ભાઈ હોય, ઘરનો કોઈપણ સભ્ય હોય તો એની સાથે Adjustment કરવું પડે.

એવી રીતે આમાં પણ પોતાનાં પરિણામનું (સંતુલન રાખવું પડે છે).

આ એક આચરણનો વિષય છે. વર્તવું છે, પ્રવૃત્તિ કરવી છે એ એક આચરણનો વિષય થાય છે. જ્યાં આચરણનો વિષય છે ત્યાં એકદમ જો સિદ્ધાંતને પકડવા જાય અને પોતાની શક્તિ ન હોય, તો પણ પરિણામ નીચે જશે. એને ઉત્સર્ગ કહે છે અને Adjustment છે એ અપવાદ છે. ઉત્સર્ગ પાળે કે અપવાદ પાળે, પણ પોતાનાં પરિણામ નીચે ન જાય અને ઉપર જાય, આ એક જ લક્ષ અને હેતુથી પોતે પ્રવૃત્તિ કરે તો એ પ્રવૃત્તિ સાંગોપાંગ બરાબર યથાર્થ રીતે પાર ઉતરે છે. અને નહિતર ગડબડ થાય, થાય ને થાય જ.

મુમુક્ષુ :- સમાજની અને સંસ્થાની ચિંતા કરવાવાળા એવાં ઘણાં ચાલ્યા ગયા !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અને સમાજ એનો એ રહી ગયો. ખરી વાત છે. ઘણાં સમાજ સુધારકો થયાં, ઘણાં સંતો થયાં, ઘણાં જ્ઞાનીઓ થયાં અને તીર્થંકરો પણ થયાં. કાળ હીણો આવ્યો તો સમાજની સ્થિતિ બગડી. અત્યારે વધારે વધારે બગડેલી છે. આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં (જે પરિસ્થિતિ હતી) એના કરતાં અત્યારે વધારે બગડેલી છે અને પચાસ વર્ષ કરતાં સો વર્ષ પહેલાં હતી એનાં કરતાં પચાસ વર્ષ વધારે બગડેલી છે. તો આટલાં બધાં તીર્થંકરો થયાં, આટલાં સમાજ સુધારકો થયાં, એના ફળમાં બગાડો વધ્યો કે શું થયું ? તેની ફળશ્રુતિ શું ? એનું Result શું આવ્યું ? બગાડો કે સુધારો ? એ તો કાળ, કાળનું કામ કરે છે. નવાં-નવાં જીવો આવે છે, પોતાનાં પૂર્વકર્મને લઈને, પોતાની યોગ્યતાને લઈને આવે છે. કોણ કોને સુધારે ? કોણ કોનું કામ કરે ?

સેવા કરવાની ભાવના હોય, શ્રીગુરુનો ઉપકાર છે અને સેવા કરવાની ભાવના હોય તો પોતાની રીતે સેવા કરી શકીએ છીએ. વાત પૂરી થઈ ગઈ. એ તો એક પ્રદાન છે ને ? પોતાના તરફથી એક પ્રદાન છે. એમાં કાંઈ વાંધો નથી; એમાં મુશ્કેલી નથી, એમાં પરિણામ બગડશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- પેલામાં તો એમ જ થાય કે એમાં પોતાનું નુકસાન છે અને કાળ પ્રમાણે જે થવાનું હોય તે તો થાય જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો થવાનું જ છે.

મુમુક્ષુ :- આ સામાજિક નથી આ તો પારમાર્થિક ટ્રસ્ટો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આ પારમાર્થિક ટ્રસ્ટો છે. ખરી વાત છે. પારમાર્થિક

ટ્રસ્ટો છે એટલે પરમાર્થને લક્ષમાં રાખીને, પરમાર્થની મુખ્યતા રાખીને (કાર્ય કરવાનું છે). એ તો ન્યાય અને નીતિથી ઉપરની ચીજ છે. સમાજમાં તો ન્યાય-નીતિ છે. પરમાર્થમાં તો ન્યાય-નીતિથી થોડી ઉપરના Stageની વાત છે. એટલે આમાં તો એકદમ પવિત્ર ભાવનાથી જે કાંઈ પોતે સેવાનું પ્રદાન કરે તો એમાં કાંઈ એને વાંધો નથી આવતો. અવશ્ય સેવા કરવી, કરવી જોઈએ અને કરવાની ભાવના પણ હોવી જોઈએ. એમાં કાંઈ સવાલ નથી. એમ નથી કે, મારે કાંઈ કરવું નથી. કેમકે વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ગુરુદેવનો ઉપકાર છે. આપણાં માથે એમનું બહુ મોટું ણ છે તો એથી કરીને એ સમાજની અંદર અથવા ગુરુદેવનો જે અનુયાયી વર્ગ છે એની અંદર સુવ્યવસ્થા રહે, એમનું પીરસેલું, એમનું પ્રદાન કરેલું મહાન તત્ત્વ છે, એ તત્ત્વ વધારે પ્રચાર-પ્રસાર પામે, એ વધારે જળવાય રહે, એ સચવાય રહે, એનો અનેક જીવો લાભ લે, એ જાતની મુમુક્ષુજીવને ભાવના તો આવવાની. પણ એવી રીતે નહિ કે પોતે જ એમાં જ ફસાય જાય અને પોતાનું હિત ચૂકી જાય, એ પ્રકારે ન થવું જોઈએ. એવો જે પ્રકાર થાય છે તે ઈચ્છનીય નથી. એટલી વાત છે. પોતાને નુકસાન ન થાય એટલું ધ્યાન રાખવાનું છે.

મુમુક્ષુ :- આ માર્ગદર્શનને અનુલક્ષીને રાજીનામું દેવાનો વિચાર તો આવતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રાજીનામું દેવાનો પ્રશ્ન નથી. આ તો પરિણામ બગડતાં હોય તો (તેને માટે વાત છે). પોતાનાં પરિણામ બગડતાં હોય તો, મારી યોગ્યતા એટલી હીણી છે, તમે મને સેવાનું કામ આપો, હું સેવા કરી લઈશ, નીચામાં નીચી કોટિનું કામ આપો.

વૈષ્ણવની અંદર ભાગવતમાં એક બહુ સારું દૃષ્ટાંત છે. પાંડવોએ રાજસૂર્ય યજ્ઞ કર્યો તો એમાં જમણવાર થયો. યજ્ઞમાં તો બ્રાહ્મણો, વૈષ્ણવો, સાધર્મી બધાં આવે. શ્રીકૃષ્ણ છે એ બધાં જમી લ્યે પછી સાવરણી લઈને ઁઠવાડ સાફ કરતાં. શું કરતાં ? (ઁઠવાડ સાફ કરતાં) ! એમના મામાના દીકરા થાય. મામા-ફઈનાં ભાઈઓ હતાં. એમનાં કુટુંબમાં પ્રસંગ હતો. આ બધાં જમી લ્યે એટલે (સાફ કરે). એ ત્રણ ખંડના ધણી હતાં. નારાયણ હતાં. નારાયણની પદવી હતી, વાસુદેવની પદવી હતી. એનો અર્થ શું ? એ લોકોએ ભલે (આવી) કથા ગોઠવી છે. કર્યું હોય ન કર્યું હોય (એ પછીની વાત

છે). પણ એ લોકોએ જે વાત ગોઠવી છે એની અંદર એક આદર્શ છે કે જ્યારે કોઈ ધાર્મિક કામ હોય, એટલે નાનામાં નાનું કામ હોય, નાનામાં નાની સેવા હોય પણ તેમાં મોટામાં મોટા માણસ તૈયાર થાય છે. પુણ્યની દૃષ્ટિએ સમાજની અંદર જે મોટામાં મોટો માણસ હોય, શ્રીમંત હોય, રાજા હોય, શેઠિયો હોય, ગમે તે હોય, તે નાનામાં નાની સેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય. એ નાનામાં નાનું કામ કરે. વીતરાગ શાસન અને વીતરાગતા પ્રત્યે તેની એટલી વિનમ્રતા છે ! કે ગમે તે કામ સોંપો ! સામેથી ગમે તે નાનામાં નાનું ગમે તે કામ કરે અને નાનામાં નાનો દેખાય એ તેનું ખરેખર તો ગૌરવ છે ! એ તેના માટે અશોભા નથી પણ એ તેની શોભા છે !! (માટે) જેને સેવા કરવી છે એને તો કાંઈ વાંધો નથી. સેવા કરવા માટે ભો રહે. શરત એ છે કે પોતાનાં પરિણામ સાચવીને. પરિણામની અંદર કોઈ તીવ્ર શુભાશુભ રસ ન થવો જોઈએ. અશુભ પણ નહિ અને શુભ પણ નહિ. તીવ્ર રસે ન જાવું.

મુમુક્ષુ :- માર્ગદર્શન સારું મળ્યું છે પણ આમાં જે ભેદરેખા છાંટવાની છે એમાં તો ઘણી જાગૃતિની જરૂર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે તો એ Salesmanship નો દૃષ્ટાંત આપ્યો કે એમાં ભેદરેખા એ છે કે ન તો પેલાને જવા દેવો છે કે ન તો માલ મફત દેવો છે. પોતાના ભાવથી આપવો છે અને છતાં પેલાને જાવા દેવો નથી. એમ બે બાજુનું વિરુદ્ધ કામ એકસાથે પોતે કરે છે કે નહિ ? એનું નામ કુનેહ છે, એનું નામ Techtick છે.

એમ અહીંયા પણ પોતે શુભાશુભ પરિણામમાં ભો છે તો પોતાને યોગ્ય એને શુભાશુભભાવ હોય છે. એ પ્રકારે એ પોતે સેવા આપે. એ પણ પોતાની યોગ્યતાનો જ વિષય છે અને એમ કરતાં પોતાનાં પરિણામ ન બગડે એ પણ એને વિચાર કરવો જોઈએ. કેમકે ગમે તેટલાં વિચારો અથવા કાર્ય કરવાનાં - સારામાં સારા કાર્ય કરવાનાં મનોરથો હોય તો પણ એ થાય જ, (એવો) કોઈ દેશકાળ (અત્યારે) જોવામાં આવતો નથી.

આપણે ચર્ચા કરીએ છીએ એમાં આવે છે, તરત જ આવશે. ભગવાન મહાવીરસ્વામી અંતિમ તીર્થંકર થયાં. આમ તો તીર્થંકર સાથે અનેક જીવો મોક્ષે જાય, પણ એમની સાથે કોઈ ન ગયા ! આમ તો ૩૦ વર્ષ કેવળજ્ઞાન

પદમાં રહ્યાં છે. ૪૨ (વર્ષથી) ૭૨ (વર્ષ સુધી). ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય છે ને ? ત્રીસ વર્ષે દીક્ષા લીધી, ૧૨ વર્ષ તપશ્ચર્યામાં ગયા, ૪૨ વર્ષે કેવળજ્ઞાન (થયું), (અને) ૭૨ વર્ષે નિર્વાણપદ છે. ત્રીસ વર્ષમાં કોઈ કેવળી નથી થયાં. ત્યારપછી ત્રણ કેવળી થયાં. કારણ કે ગણધર છે એ ચરમશરીરી હતાં. ગૌતમસ્વામી, સુધર્માસ્વામી, જંબુસ્વામી એ ત્રણ ગયાં. પણ એ પંચમકાળમાં ગયાં. તો હવે કાળ જ એવો કોઈ છે કે જેમાં હીણા પરિણામવાળાં જીવોનું બાહુલ્ય - બહુલતા છે, વિશેષતા છે, તો એ પ્રમાણે જ પરિસ્થિતિ ચાલવાની. આ તો અંતિમ તીર્થંકરથી જ આ હુંડાવસર્પિણી કાળનો પ્રભાવ પડ્યો છે. તો પછી અત્યારે તો ૨૫૦૦ વર્ષ ગયાં અને એ વાત વધી જાય તો એમાં કાંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી.

(૮૪૪ પત્ર) છે. પાનું - ૬૨૬. 'કરાળ કાળ !' કેવો કીધો ? 'કરાળ કાળ ! આ અવસર્પિણી કાળમાં ચોવીસ તીર્થંકર થયા. તેમાં છેલ્લા તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર દીક્ષિત થયા પણ એકલા !' એકલા દીક્ષિત થયા. એમની સાથે બીજા કોઈ દીક્ષિત ન થયા. નહીંતર તીર્થંકર દીક્ષા લે (એટલે) હજારો રાજાઓ સાથે સાથે દીક્ષા લઈ લે. સાધારણ ગરીબ માણસો નહિ, રાજાઓ રાજપાટ છોડી છોડીને દીક્ષા લઈ લે ! શું ? 'સિદ્ધિ પામ્યા પણ એકલા ! પ્રથમ ઉપદેશ તેમનો પણ અફળ ગયો !' એવો કાળ છે આ !!

પ્રશ્ન :- ચોથા આરામાં દરેક તીર્થંકરોની સાથે ઘણાં જણાં મોક્ષે ગયા અને આમની સાથે કોઈ મોક્ષમાં ન ગયા, એનું કોઈ કારણ ખરું ?

સમાધાન :- એટલે એમણે કાળ ઉપર નાખ્યું. કારણ એ છે કે હીણા પરિણામવાળાં જીવોનું પ્રમાણ વધારે છે. હીણી યોગ્યતાવાળા જીવોનું આ કાળમાં પ્રમાણ વધારે છે. એમ કહેવા માંગે છે.

મુમુક્ષુ :- હજી પાંચમો આરો બેઠો નહોતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાંચમો આરો બેઠો નથી, પણ હુંડાવસર્પિણી તો પહેલેથી જ છે. અવસર્પિણી અને પાછો હુંડાવસર્પિણી. અવસર્પિણી એટલે ઉતરતો (કાળ) તો ખરો પણ આ તો હુંડાવસર્પિણી છે ! એટલે ઘણો નીચો કાળ છે. નીચ કોટિના જીવોની સંખ્યા વધી જાય છે. એવું બને છે.

હવે એમણે (કૃપાળુદેવે) શેના ઉપરથી માપ કાઢ્યું ? કે પોતે એક

અસાધારણ વ્યક્તિ હતાં ! ૩૧મું વર્ષ ચાલે છે ને ? લગભગ પોતે નિવૃત્તિ લીધી છે. ૩૦માં વર્ષથી બાહ્ય નિવૃત્તિમાં આવ્યાં છે. ૩૧માં વર્ષમાં વિશેષ નિવૃત્તિમાં આવ્યાં છે. ૩૨માં વર્ષમાં તો એકદમ નિવૃત્તિમાં આવ્યાં છે. હવે એ (પોતે) શાસન ચલાવે એવા સમર્થ પુરુષ હતાં. એક એક વાત ઉપર એમનો ઉપયોગ તો જુઓ !! કોઈ એક Issue ભો થાય છે, બહારનો કે અંદરનો, સમાજનો કે શાસનનો, એમનો ઉપયોગ કેટલો ડો જાય છે ! (હવે) એમના પરિચયમાં આવ્યા એવા બે-ચાર જીવો, આંગળીના વેઢે ગણાય એવાં પાત્રતાવાળા કો'ક કો'ક દેખાય છે ! સમાજ ઉપર દૃષ્ટિપાત કરે છે તો એમ લાગે છે કે, આહાહા...! લાખો ગાઉ લોકો દૂર છે. મૂળમાર્ગથી લોકો (લાખો ગાઉ દૂર છે) ! આ તો સો વર્ષ પહેલાંની વાત છે ! કે મૂળમાર્ગથી લોકો લાખો ગાઉ દૂર છે. પાછા વાળવા જાઉં તો કેવી રીતે વળે ? કાંઈ દેખાતું નથી. પરિસ્થિતિ કોઈ શયતા(વાળી) દેખાતી નથી. એટલે લખાઈ ગયું કે આ ક્રાળ કાળ છે ! આ કાળ જ ઘણો ક્રાળ કાળ છે.

આ ક્રાળ કાળ છે. જીવોનાં પરિણામ એટલાં બધાં ઉતરતા છે કે એનો કોઈ ઉપાય નથી. ઠીક છે, ભાવના અનુસાર વિકલ્પ આવે. કાર્ય તો થવાનાં હોય તે થાય, ન થવાનાં હોય તે ન થાય.

એટલે સોગાનીજીએ લખ્યું છે ને ? એ પોતે ગુપ્ત રહી ગયા છે. એમણે એ વાત લખી છે - ૫૫૮મો (બોલ છે). **‘પહેલાં પોતાની (નિશ્ચય) પ્રભાવના કરીને પોતાનું સુખ પીવામાં મગ્ન રહો.**’ (અર્થાત્) આત્મામાં પોતાની નિશ્ચય પ્રભાવના કરીને પોતાનું સુખ પીવામાં (મગ્ન રહો). અંદરમાં ચૈતન્યનું અમૃત છે. આત્માની મહાનતા આ એક જ કારણ છે. જેને સુધારસ કહે છે એવો અમૃતરસ, ચૈતન્યઅમૃત આત્મામાં અનંત...અનંત...અનંત...અનંત... (ભર્યો છે) ! જેના જથ્થાની હદ નથી એટલું પડેલું છે !! એને પ્રગટ કરીને એને પીવામાં મગ્ન રહો. **‘પછી જેવો જેવો યોગ હોય છે...’** બહારમાં જેવો યોગ હોય છે એટલે શું ? બનવા યોગ્ય જેમ હોય છે એવો યોગ હોય છે. એવો જ્ઞાનીને પણ વિકલ્પ આવે છે. વિકલ્પમાં ભા છે ત્યાં સુધી એને વિકલ્પ આવે છે. બસ ! આથી વધારે એણે કાંઈ વિચાર્યું નથી. બહારના કાર્યો માટે જ્ઞાનીઓએ આથી વધારે કાંઈ વિચાર્યું નથી. સામે જે ચીજ આવે - તેનો પારમાર્થિક દૃષ્ટિકોણથી પોતે પોતાનો નિર્ણય આપી દે. પારમાર્થિક

દૃષ્ટિકોણથી પોતાનો નિર્ણય આપે કે આ યોગ્ય છે - આ અયોગ્ય છે. પછી તો યોગ હોય એ પ્રમાણે બને, યોગ ન હોય (તો) તે પ્રમાણે ન બને.

પ્રશ્ન :- ઘર-ગૃહસ્થીનાં કામમાં તો યોગની ચિંતા કરતો નથી. ઘરમાં વિચારતો નથી કે યોગ હશે. અહીંયા આ ન્યાય પકડીને છળને પકડે તો ?
સમાધાન :- છળ પકડે તો માયાચાર તો પોતે કરશે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયા એમ કહે કે યોગ હશે તેમ થશે. ઘરમાં તો એવી રીતે ચાલતો નથી !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયા પણ એના પ્રમાણમાં જ આવે ને ! એના પ્રમાણમાં જ વાત આવે ને ! ત્યાં જે પ્રમાણમાં આવતી હોય એ જ પ્રમાણમાં અહીંયા વાત આવવી જોઈએ. એ તો સીધી જ વાત છે. એમાં તો (જે) પ્રકાર બને એ તો સરખો જ બને અને એ તો એવું છે કે માયા પોતાને થાય તો એમાં કાંઈ દ્રવ્યકર્મ છે એ તો કોઈની શરમ રાખતાં નથી. કેવળજ્ઞાનીનું કેવળજ્ઞાન કોઈની શરમ રાખતું નથી. એ સર્વચક્ષુ છે અને જેને એકેય ચક્ષુ નથી એવું જે દ્રવ્યકર્મ એ પણ કોઈની શરમ નથી રાખતું, અજાણ છે તો પણ. બન્નેમાં જેવાં પરિણામ એવો ફોટો પડે છે. અહીંયા કેવળજ્ઞાનમાં ફોટો પડે છે. અહીંયા દ્રવ્યકર્મમાં ફોટો પડે છે. ફિલ્મ ઉપર ફોટો પડે છે કે નહિ ? સામે મુખાકૃતિ હોય એવી જ ફિલ્મમાં ઉતરે છે કે નહિ ? એમ અહીંયા દ્રવ્યકર્મ છે (તેમાં) એવો જ ફોટો પડશે. જેવાં ભાવ થશે એવો જ દ્રવ્યકર્મની અંદર ફોટો પડશે. એમાં બીજી રીતે નહિ થાય, એ વિચાર પોતાને કરવાનો છે. આત્મહિતનો અને અહિતનો વિચાર તો પોતાને કરવાનો છે. સીધી વાત તો એ છે.

પ્રશ્ન :- કરાળ કાળ છે તો એ ધ્યાનમાં રાખીને અમારા માટે શું માર્ગદર્શન છે ?

સમાધાન :- એમ એનો અર્થ શું છે કે, પરિણામ બગાડીને કરવા જાય એટલી હદે નહિ જાવું. પોતાનું હિત સાધતાં સાધતાં થાશે એ સહેજે થાશે. એ સિદ્ધાંત છે અને એ રીતે ચાલવું. કેમકે જે વસ્તુ નથી થવાની તેને કરવા જાઓ તો શું થાશે ? અશ યને શ ય કરી શકાશે કાંઈ ? એ તો નહિ કરી શકાય. પરિણામમાં ગડબડ થશે. કર્તાબુદ્ધિ આવ્યા વિના રહેશે નહિ. કર્તાબુદ્ધિએ કરવાનો પ્રશ્ન નથી. પછી એમ ન વિચારાય કે હું ઘરમાં કર્તાબુદ્ધિ

વાપરું છું માટે અહીંયા મારે કર્તાબુદ્ધિ વાપરવી, એમ નહિ. કર્તાબુદ્ધિ ત્યાં પણ તોડવી અને અહીંયા પણ તોડવી. કર્તાબુદ્ધિએ ન થવું જોઈએ. તીવ્રતા - મંદતા બીજો વિષય છે, કર્તાબુદ્ધિ બીજો વિષય છે. તીવ્રતા આવી શકે છે, કરવાની તીવ્રતા આવી શકે છે પણ કર્તાબુદ્ધિએ ન આવવી જોઈએ. કરવાની મંદતા આવે છે પણ કર્તાબુદ્ધિએ મંદતા ન રાખવી. આમ વાત છે. બીજાં કરતાં માર્ગ થોડો ઝીણો છે, સૂક્ષ્મ છે. સામાન્ય રીતે ઉપરટપકે વિચારાય એનાં કરતાં આ માર્ગ થોડો વધારે સૂક્ષ્મ છે.

મુમુક્ષુ :- કર્તાબુદ્ધિનો વિષય ઘણો સારો આવ્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કર્તા થઈને કરવા જાય, એ પરિણામ બીજી રીતના આવશે, ભલે તીવ્ર હોય કે મંદ હોય. અને કર્તા થઈને કરવું નથી પછી પરિણામ તીવ્ર આવે, મંદ આવે એની ફિકર કરવાની જરૂર નથી.

પ્રશ્ન :- આ રાજસૂર્ય યજ્ઞના ઉદાહરણથી અમારે શું બોધ લેવો ?

સમાધાન :- નાનામાં નાની સેવાનું કામ હોય તો તેમાં નાનપ ન આવવી જોઈએ. એનો અર્થ એ છે કે કોઈપણ કામ - નાનામાં નાની સેવા કરવાનું કામ (હોય તો તે પણ) કરી નાખવું. આ જિનમંદિરમાં સંજવારી કાઢવી હોય તો કાઢી નાખવી. ઠીક ! આ તો ભગવાનનું સમવસરણ જ છે ને ! એમાં કાંઈ વાંધો નહિ. કરી શકાય છે, કરવું હોય તો એમાં કાંઈ નાનપ આવવાનો સવાલ નથી.

મુમુક્ષુ :- આગળ ચાલીને કામ ઉપાડવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આગળ પડીને કરવું જોઈએ. પાછળ રહીને નહિ પણ આગળ પડીને કરવું જોઈએ. ખરી વાત છે.

ઠીક છે, ચર્ચા તો પોતાના ઉદયની હોય, મૂંઝવણની હોય, મંથનની હોય - એ ચર્ચા તો કરવી જ જોઈએ, એમાં કાંઈ સવાલ નથી. (એ પૉર પત્ર અહીંયા પૂરો થાય છે).

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मूल्य
०१ जिणसासणं सव्वं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०८-००
०२ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग - पूज्य श्री निहालचंद्रजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्त्वचर्चा)	३०-००
०३ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०६-००
०४ दंसणमूलो धम्मो (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
०५ निभ्र्गत दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
०६ परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनमृत)	
०७ प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
०८ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
०९ विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनमृतोंका संकलन)	१०-००
१० सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी क्षुल्लक)	१५-००
११ तत्त्वानुशीलन (भाग १-२-३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
१२ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंदजी कासलीवाल)	
१३ ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनमृत)	
१४ मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	
१५ सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छः पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
१६ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-५६९, ४९१, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१७ परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
१८ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनमृतोंका संकलन)	१५०-००
१९ धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	
२० सिद्धपदका सर्वश्रेष्ठ उपाय (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१४७, १९४, २००, ५११, ५६०, ८१९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाई के प्रवचन)	२५-००

२१	कुटुम्ब प्रतिबंध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१०३, ३३२, ५१०, ५२८, ५३७ और ३७४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
२२	दिशा बोध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१६६, ४४९, ५७२ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ

મૂલ્ય

૦૧	ગુરુગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બહેનશ્રીના શ્રીમુખેશી સ્ફુરિત ગુરુભાઈ ત)	૦૫-૦૦
૦૨	જિણસાસણાં સવ્વં (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૦૩	દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત)	૦૨-૦૦
૦૪	દ્રવ્યદષ્ટિપ્રકાશ ભાગ-૩ (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીની તત્ત્વચર્યા)	૦૪-૦૦
૦૫	દસલક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂ. ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૦૬	ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૦૭	નિભ્રાંત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૦૮	પરમાત્મપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૦૯	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત)	૧૧-૨૫
૧૦	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૧ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૧૧	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૨ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૧૨	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૩ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૧૩	પ્રવચન નવનીત ભાગ-૪ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ શિત્યો ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૭૫-૦૦
૧૪	પ્રવચન પ્રસાદ ભાગ-૧-૨ (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦
૧૫	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૧૬	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૭	ભગવાન આત્મા (દ્રવ્યદષ્ટિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૧૮	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૧૯	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી ક્ષુલ્લક)	૧૫-૦૦
૨૦	આધ્યાત્મિક પત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૨૧	અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	પ્રેસમાં
૨૨	જ્ઞાનામૃત (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃતો)	૦૬-૦૦
૨૩	બીજું કાંઈ શોધ મા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૨૪	મુમુક્ષુતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૨૫	સમ્યગ્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભુત છ પદનો અમૃત પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦

૨૬	આત્મયોગ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૬૯, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૭	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૮	અનુભવ સંજીવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા લિખિત વચનામૃતોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૨૯	સિદ્ધ પદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૯૪, ૨૦૦ ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૦	કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૧	વચનામૃત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં 'બહેનશ્રીના વચનામૃત' પર થયેલાં પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) 'પ્રવચનસાર' શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦.૦૦
૩૩	દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, ૫૭૨, પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦
૩૪	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧) ('પરમાગમસાર' માંથી ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫.૦૦

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या

०१	प्रवचनसार (गुजराती)	१५००
०२	प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००
०३	पंचास्तिकायसंग्रह (गुजराती)	१०००
०४	पंचास्तिकायसंग्रह (हिन्दी)	२५००
०५	समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००
०६	अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००
०७	अनुभव प्रकाश	२१००
०८	परमात्मप्रकाश	४१००
०९	समयसार कलशटीका (हिन्दी)	२०००
१०	आत्मअवलोकन	२०००
११	समाधितंत्र (गुजराती)	२०००
१२	बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००
१३	ज्ञानामृत (गुजराती)	१०,०००
१४	योगसार	२०००
१५	अध्यात्मसंदेश	२०००
१६	पद्मनदीपंचविंशती	३०००
१७	समयसार	३१००
१८	समयसार (हिन्दी)	२५००
१९	अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००
२०	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००
२१	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	६६००
२२	पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००
२३	क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००
२४	अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००
२५	धन्य अवतार (गुजराती)	३७००
२६	धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००
२७	परमागमसार (गुजराती)	५०००
२८	परमागमसार (हिन्दी)	४०००
२९	वचनामृत प्रवचन भाग-१-२	५०००

३२	अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
३३	गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
३४	जिण सासणं सव्वं (गुजराती)	२०००
३५	जिण सासणं सव्वं (हिन्दी)	२०००
३६	द्वादश अनुप्रेक्षा (गुजराती)	२०००
३७	दस लक्षण धर्म (गुजराती)	२०००
३८	धन्य आराधना (गुजराती)	१०००
३९	धन्य आराधना (हिन्दी)	१५००
४०	प्रवचन नवनीत भाग-१-४	५८५०
४१	प्रवचन प्रसाद भाग-१-२	१५००
४२	पथ प्रकाश (गुजराती)	२०००
४३	प्रयोजन सिद्धि (गुजराती)	३५००
४४	प्रयोजन सिद्धि (हिन्दी)	२५००
४५	विधि विज्ञान (गुजराती)	२०००
४६	विधि विज्ञान (हिन्दी)	२०००
४७	भगवान आत्मा (गुजराती)	२०००
४८	सम्यक्ज्ञानदीपिका (गुजराती)	१०००
४९	सम्यक्ज्ञानदीपिका (हिन्दी)	१५००
५०	तत्त्वानुशीलन (गुजराती)	४०००
५१	तत्त्वानुशीलन (हिन्दी)	२०००
५२	बीजुं कांई शोध मा (गुजराती)	४०००
५३	दूसरा कुछ न खोज (हिन्दी)	२०००
५४	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (गुजराती)	२५००
५५	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (हिन्दी)	३५००
५६	अमृत पत्र (गुजराती)	२०००
५७	अमृत पत्र (हिन्दी)	२०००
५८	परिभ्रमणना प्रत्याख्यान (गुजराती)	१५००
५९	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (हिन्दी)	२०००
६०	आत्मयोग (गुजराती)	१५००
६१	आत्मयोग (हिन्दी)	२०००
६२	अनुभव संजीवनी (गुजराती)	१०००
६३	अनुभव संजीवनी (हिन्दी)	१०००
६४	ज्ञानामृत (हिन्दी)	१५००

६५	वचनामृत रहस्य	१०००
६६	दिशा बोध (हिन्दी-गुजराती)	३०००
६७	कहान रत्न सरिता	१५००
६८	प्रवचन सुधा (भाग-१)	१०००
६९	कुटुम्ब प्रतिबंध (हिन्दी-गुजराती)	३०००
७०	सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (हिन्दी-गुजराती)	३०००
७१	गुरु गिरा गौरव (हिन्दी-गुजराती)	३०००

(‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથના પત્રાંક ૧૬૬, ૪૪૯ તથા ૫૭૨ ઉપર
પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)

પ્રકાશક
વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ભાવનગર

પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિ સ્થાન :

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી, પૂ. ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામી માર્ગ

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭

પ્રથમાવૃત્તિ : ડિસેમ્બર, ૨૦૦૨

(પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની ૭૦ મી જન્મ જયંતી)

પ્રત : ૧૦૦૦

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૮+૧૭૬=૧૮૪

પડતર કિંમત : ૨૫/-

વેચાણ કિંમત : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

પ્લોટ નં. ૧૦૭૫-એ,

‘માતૃછાયા’, આંબાવાડી

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : ૨૨૦૩૪૭૦

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

૧૫, સી- બંસીધર મિલ

કમ્પાઉન્ડ, બારડોલપુરા,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪

ફોન : ૨૧૭૩૪૯૨/૨૧૬૭૬૦૩

પ્રકાશકીય

‘દિશા બોધ’ નામક લઘુકાય ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતાં અત્યંત આનંદ થાય છે. ધર્મ પ્રાપ્તિની ભાવનાથી મુમુક્ષુજીવે અનેક પ્રકારની ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરી છે, છતાં ધર્મ પ્રગટ કરી શક્યો નથી એ એક વાસ્તવિકતા છે. ધર્મના ક્ષેત્રમાં આવ્યા પછી પણ અનેક પ્રકારના ઉદયના પ્રસંગમાં વર્તતાં મુમુક્ષુ અનેક પ્રકારની ભૂલો કરે છે. તથા માર્ગ પ્રાપ્તિથી વંચિત રહી મનુષ્યભવ હારીને ભવભ્રમણમાં ચાલ્યો જાય છે.

આવી અનેક પ્રકારની ભૂલોથી બચવા સત્પુરુષોએ અનેક પ્રકારે જીવને માર્ગદર્શન આપ્યું છે અને જીવોને મોક્ષમાર્ગે ચડાવ્યા છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાંથી પણ મુમુક્ષુજીવને તેની ભૂમિકાને યોગ્ય ભરપૂર માર્ગદર્શન મળી રહેશે તેવી આશા છે. કૃપાળુદેવના અનેક ગૂઢ પત્રો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈએ સ્વયંની રોચક, સરળ તથા હૃદયપટમાં તરી જાય તેવી શૈલીમાં પ્રવચનો આપ્યા છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કૃપાળુદેવ દ્વારા લખાયેલાં પત્રો અનુક્રમે ૧૬૬, ૪૪૮ તથા ૫૭૨ ઉપરના પ્રવચનો છે. તેનું સંક્ષેપ વિવરણ ‘વિષય પ્રવેશ’ માં આપેલ છે.

આ ગ્રંથમાં છપાયેલાં સર્વ પ્રવચનોને સૌ પ્રથમ અક્ષરશઃ ઑડિયો કેસેટ ઉપરથી ઉતારી લેવામાં આવ્યા છે. ત્યારબાદ તેનું સંપાદન કરતી વખતે પણ કેસેટોને સાંભળીને સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં જરૂર લાગે ત્યાં વાક્ય રચનાને પૂર્ણ કરવા અર્થે કૌંસ ભરવામાં આવ્યા છે. ત્યારબાદ પ્રેસમાં મોકલતાં પહેલાં બીજા મુમુક્ષુ દ્વારા કેસેટ સાંભળીને ફરીથી મેળવી લેવામાં આવ્યાં છે. જેથી કોઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો નીકળી જાય.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રકાશન અર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિનું સાભાર વિવરણ અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે. ઑડિયો કેસેટ ઉપરથી પ્રવચનોને ઉતારી આપવા બદલ શ્રી કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ તથા કુ. નીતાબહેન શાહ, ભાવનગરનો

આત્માર માનવામાં આવે છે. તથા અન્ય મુમુક્ષુઓએ આ પ્રકાશન કાર્યમાં સહકાર આપ્યો છે તેમનો પણ આત્માર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટિંગ માટે ‘પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ’ નો તથા સુંદર મુદ્રણ કાર્ય કરી આપવા બદલ ‘ભગવતી ઓફસેટ’ નો આત્માર માનવામાં આવે છે.

વીતરાગ સત્ સાહિત્ય પ્રકાશનના કાર્યમાં મનથી, વચનથી કે કાયાથી કોઈપણ પ્રકારની ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક વીતરાગ દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની ક્ષમા યાચીએ છીએ. તથાપિ પાઠકવર્ગને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે કોઈ ક્ષતિ દૃષ્ટિગોચર થાય તો અવશ્ય જાણ કરે. જેથી ભવિષ્યમાં તે પ્રકારની ભૂલનું પુનરાવર્તન ન થાય.

અંતતઃ આ ગ્રંથના સ્વાધ્યાયથી સર્વ જીવો મુક્તિ તના પંથને પામી શાશ્વત સુખ-શાંતિને પ્રાપ્ત થાઓ એ જ ભાવના.

તા. ૧૯-૧૧-૨૦૦૨

ટ્રસ્ટીગણ

(કારતક સુદ-૧૫,

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જન્મજયંતી દિન)

વિષય પ્રવેશ

‘દિશા બોધ’ નામક લઘુકાય ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતાં અત્યંત હર્ષ થાય છે. અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરતાં જીવને અનેકવાર વીતરાગ દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રનો સમાગમ પ્રાપ્ત થવાં છતાં પણ મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત નથી કરી શક્યો, તેનું એકમાત્ર કારણ જીવને ‘સત્પાત્રતા’ જ આવી નહિ તે છે.

વર્તમાનકાળમાં સમીપ સમયવર્તી થયેલાં પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી, અધ્યાત્મ યુગપુરુષ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી, પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેન, પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય નિહાલચંદ્ર સોગાનીજી તથા નિષ્કારણ કરુણાશીલ પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા થયેલાં તત્ત્વ પ્રકાશનમાં અનેક જગ્યાએ મુમુક્ષુજીવને માટે અત્યંત સુંદર માર્ગદર્શન નિરૂપણ થયેલ છે. જે મુમુક્ષુજીવ માટે અત્યંત આધારભૂત પ્રકાશસ્થંભ સમાન છે.

પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી દ્વારા લખાયેલાં પત્રો અત્યંત ગૂઢ ભાષામાં લખાયેલાં છે. છતાં આત્મજ્ઞ સત્પુરુષ પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા થયેલાં ઉપરો ત પત્રો ઉપરનાં પ્રવચનો મુમુક્ષુજીવને ભરપૂર માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે તથા કૃપાળુદેવના હૃદયનું દર્શન પણ આ પ્રવચનોમાં અવશ્ય થશે એવી ખાત્રી છે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની સરળ ભાષામાં આવેલી પ્રવચનશૈલી પ્રત્યેક મુમુક્ષુજીવ માટે અમૃત તુલ્ય છે. ભવાટવીમાં ભટકતાં મુમુક્ષુજીવને માર્ગની દિશાનું ભાન કરાવી સન્માર્ગે વાળવા માટે પ્રકાશ સમાન છે.

વર્તમાનકાળમાં અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલાં મુમુક્ષુએ તે-તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં ક્યા પ્રકારે વર્તવું, તેનું અત્યંત સુંદર માર્ગદર્શન કૃપાળુદેવના અનેક પત્રોમાં પ્રકાશિત થયું છે. તેમાંના પત્રાંક ૧૬૬, ૪૪૯ તથા ૫૭૨ નંબરના પત્રોમાં મુમુક્ષુજીવને સત્પુરુષના વચન પ્રત્યે કેટલી હદનો અહોભાવ તથા મૂલ્ય હોવાં જોઈએ તેનું નિરૂપણ થયેલ છે. સાથે સાથે સાંસારિક પ્રસંગોમાં તથા પદાર્થોમાં વર્તતી સુખબુદ્ધિ ક્યા પ્રકારે ક્ષીણ કરી નાશ કરી શકાય તેનું પણ અત્યંત ભાવવાહી શૈલીમાં નિરૂપણ થયેલ છે.

અનેકવિધ પ્રકારનાં ઉદયમાન પ્રસંગોની વચ્ચે ભેલાં મુમુક્ષુજીવે કેવા પ્રકારની ઉદાસીનતાથી વર્તવું ? તે ઉદાસીનતાનો આધાર શું ? પંચેન્દ્રિયના

વિષયોમાં પ્રવર્તતી સુખબુદ્ધિને પ્રયોગાત્મક પદ્ધતિથી કેવી રીતે ટાળવી ? સત્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાં છતાં પણ નિજાત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય—ઓળખાણ નહિ થવાનાં શું શું કારણો છે ? અને તે કેવી રીતે ટળે ? ઇત્યાદિ અનેકવિધ વિષયોનું અત્યંત રસપ્રદ તથા ઉપકારી માર્ગદર્શન આ પ્રવચનોમાં પ્રકાશિત થયેલ છે.

મુમુક્ષુજીવ આ પ્રવચનોમાં પ્રકાશિત થયેલાં માર્ગદર્શનને જીવનમાં અંગીકાર કરે તો અનેક પ્રકારના દોષોથી બચી શકે તેમ છે, જે દોષો જીવને પરિભ્રમણના કારણભૂત થતાં આવ્યાં છે. આ પ્રવચનો વાંચતાં પાઠકવર્ગને અવશ્ય પ્રતીતિ આવશે કે સત્પુરુષના એકેક વાક્યમાં, એકેક શબ્દમાં અનંત આગમ કેવી રીતે રહ્યાં છે !!

અંતતઃ આ પુસ્તક પ્રકાશન પ્રસંગે સર્વ જ્ઞાનીપુરુષોના ચરણમાં અત્યંત ભક્તિભાવે વંદન કરીએ છીએ. તથાપિ સદ્ધર્મનિષ્ઠ પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના ઉપકારને હૃદયપટ પર અંકિત કરી ઉપકૃત હૃદયે કોટિ કોટિ વંદન કરીએ છીએ. આ પુસ્તકના અધ્યયનથી પ્રત્યેક જીવ સદ્ધર્મને પ્રાપ્ત થાઓ, એવી ભાવના સાથે વિરામ પામીએ છીએ.

‘પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ,
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ.’

ઈતિ શિવમ્

**‘દિશા બોધ’
પ્રવચન અનુક્રમણિકા**

પ્રવચન ક્રમાંક	પત્રાંક નંબર	પૃષ્ઠ સંખ્યા
૦૧.	પત્રાંક-૧૬૬	૦૦૧
૦૨.	પત્રાંક-૧૬૬	૦૦૫
૦૩.	પત્રાંક-૧૬૬	૦૧૯
૦૪.	પત્રાંક-૧૬૬	૦૩૨
૦૫.	પત્રાંક-૪૪૯	૦૩૯
૦૬.	પત્રાંક-૪૪૯	૦૬૦
૦૭.	પત્રાંક-૪૪૯	૦૭૬
૦૮.	પત્રાંક-૪૪૯	૦૯૪
૦૯.	પત્રાંક-૪૪૯	૧૧૦
૧૦.	પત્રાંક-૪૪૯	૧૨૮
૧૧.	પત્રાંક-૫૭૨	૧૩૨
૧૨.	પત્રાંક-૫૭૨	૧૩૯
૧૩.	પત્રાંક-૫૭૨	૧૫૭

‘દિશા બોધ’ પુસ્તકના પ્રકાશનાર્થે આવેલ દાનરાશિ

ડૉ. રાજેન્દ્રભાઈ શાહ, સુરત	૧૨,૫૦૦/-
જમનાદાસ હેમચંદ હેમાણી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, કલકત્તા	૧૦,૦૦૦/-
સ્વ. ન્યાલચંદ વીરચંદ વોરા પરિવાર, ભાવનગર	૫,૦૦૦/-
શ્રી હેમંતભાઈ શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
સ્વ. રમાબહેન નગીનદાસ ભાયાણી, કલકત્તા	૨,૫૦૦/-
શ્રીમતી વિમલાદેવી હીરાલાલ જૈન, ભાવનગર	૨,૧૦૦/-
એક મુમુક્ષુ, ભાવનગર	૧,૫૦૦/-
કુ. બીનાબહેન, ચેન્નાઈ	૫૦૧/-
શ્રી નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર	૫૦૦/-
શ્રીમતી સ્નેહલતાબહેન શાહ, ભાવનગર	૧૦૧/-

અહો ! સત્પુરુષના હૃદયનું ગાંભીર્ય ! માન-અપમાનની બુદ્ધિ નહિ હોવા છતાં, પોતાનો આત્મા બાહ્ય મહાત્મ્યને ન ભજે, તે અર્થે જેઓ અત્યંત જાગૃત છે, અન્ય મહાત્માઓ પ્રત્યે અને પાત્રતાવાન ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુ પ્રતિ જેઓ સહજ બહુમાનપૂર્વક વિનમ્રતાપૂર્ણ વ્યવહારથી પ્રવર્તે છે. દૃષ્ટિ સમ્યક્ હોવાથી જેમને મહા વિવેક પ્રગટ થયો છે. ધર્મ-પ્રભાવના પ્રવર્તાવતાં, મુમુક્ષુઓને 'આશ્રયમાર્ગ' બોધવા છતાં, પ્રાપ્ત મહત્વથી જેઓ અંતરથી નિસ્પૃહ રહે છે, તેમ છતાં અંતેવાસી સુપાત્ર જીવની ભિત્તિ-ભાવનાને કેવળ નિષ્કારણ કરુણાથી અનુમોદે છે, સ્વદોષને પણ પ્રગટ કરી જે પરસ્પરની ઐયતાને વૃદ્ધિગત કરે છે. તેવી સ્વ-પર કલ્યાણક વિચિક્ષણાતાના ધારક ધર્માત્મા પ્રત્યે હૃદય નમી પડે છે. ખરેખર તેઓ આશ્ચર્યની પ્રતિમા જ છે. જેમ જેમ તેમના સમ્યક્ ચરણની સમીપ જવાય છે, હૃદય વારંવાર બહુમાનથી પોકારી ઠે છે - અહો ! અહો ! - પૂજ્ય ભાઈશ્રી (અનુભવ સંજીવની-૧૦૫૨)

આ પુસ્તકની કોઈપણ પ્રકારે અશાતના કે
વિરાધના ન થાય તેનું લક્ષ્ય રાખવા
વિનંતી.